T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

ULUS İNŞA SÜRECİ BAĞLAMINDA AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİ

Melih ÖZHAN

Danışman

Doç. Dr. Bilgin ÇELİK

İZMİR – 2016

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum "Ulus İnşa Süreci Bağlamında Amerika Birleşik Devletleri Ve Türkiye Örnekleri" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım**.**

Tarih

…../07/2016

Melih ÖZHAN

İmza

ÖZET

Doktora Tezi

Ulus İnşa Süreci Bağlamında Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Örnekleri

Melih ÖZHAN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Tarih Doktora Programı

Milliyetçilik, günümüz siyasal ve sosyal tarihinin en önemli olgularından birisidir. Milliyetçiliği ve millete ilişkin kavramları kuramsal olarak açıklamakla pek çok akademisyen meşgul olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Konunun uzmanları, milliyetçiliğin kavram olarak da ne ifade ettiği üzerinde fikir birliğine varamamışlardır fakat tezin konusu gereği milliyetçilik, bu metinde ideoloji olarak tanımlanacaktır.

Bu kapsamda kendine özgü niteliklerini anlayabilmek için Türkiye ve ABD milliyetçilikleri ile ulus-inşalarına da değinmek ve kurama katkı anlamında tarihsel süreçlerini irdelemek gerekmektedir.

Her iki milliyetçilikte de ilkçi, modernist ve etno-sembolcü yaklaşımlara örnekler mevcuttur. Fakat ara yol olan etno-sembolcü açıdan bakmak mesele için optimum çözümdür.

ABD milliyetçiliğinin yalnızca vatanseverlik kavramı ile açıklanamayacağı ve ulus-inşası kavramının da ABD'nin "demokrasi getirmek" adına vesayeti altına almaya çalıştığı Irak ve Afganistan gibi ülkeler için değil bizatihi kendisi için de kullanılmasının gerekliliği tezin savlarından bazılarıdır.

Karşılaştırma kıstasına gelince, elbette kronolojik uyumsuzluklar olsa da bağımsızlık mücadelesi vermiş, kurucu elit tarafından seküler cumhuriyetlerin kurulması ve feodal bir miras taşımamaları anlamında oldukça benzer yanları olan iki örnek ele alınmıştır.

Her iki ülke için de ulus-inşaları, siyasal ve kültürel bir takım özellikler arz etmektedir. Burada benzerlikler ve farklılıklar daha net ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak değerlendirecek olursak; ABD milliyetçiliği temelde iradi, teritoryal, anayasal ve evrensel ilkelere bağlı, etnik unsurları görece az ama yine de mevcut, hem ilahi hem de salt Protestanlığa atıfta bulunmama özelliğiyle seküler bir milliyetçilik türünü örneklerken; Türkiye milliyetçiliği ise temelde teritoryal, etnik, kültürel ve tarihi mirası baskın, kuruluş döneminde iradi ve laik yanı artmışken 1930'lar sonrası etnik özelliği, yakın dönemde de dini özelliği belirgin bir milliyetçilik türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca her iki milliyetçilik türünün de hem siyasal hem de kültürel boyutları eşit bir biçimde karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Uluslaşma, Ulus-İnşası, ABD Tarihi, Türkiye Tarihi, Milliyetçilik Kuramları, Milliyetçilik Tarihi, Vatanseverlik, Karşılaştırmalı Tarih.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (PhD)

The United States of America and Turkey Examples About Nation Building Period

Melih ÖZHAN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of History

History Program

Nationalism, is a fact of today's political and social history. Especially, so many academics studied to explain nationalism and the terms about nation, and also they tried to do that. The experts of the subject also couldn't come to an agreement but I agree that nationalism is an ideology for my thesis.

In this context, needs to talk about Turkey and the USA nationalisms emerge with sui generis specialities and also need to study historical periods in the meaning of addition to theory.

In the both of the nationalisms, there are examples about primordialist, modernist and ethno-symbolist approaches. But I am in the opinion that the ethno-symbolist perspective as an aisle, is the optimum solution.

Some solutions of the thesis are that the USA nationalism can't explained with the term of patriotism as a holistic and nation-building term isn't in use for not only the coutries that USA promise to bring democracy as Iraq and Afghanistan USA but also itself per se.

With regard to the criterion of the comparison, naturally incoordination on chronology is exists but in the meaning to struggle for sovereignty, secular Republics established by the founder elite and not to have feudal heritage, taken two countries that have so much similarities.

The nation-buildings for both of the countries supply feature about some kind of political and cultural. There come up similarities and diversities much more clearly.

Eventually, it is appears in front us that the USA nationalism, in the base, examples the version of civic, territorial, connected with constitutional and universal principles, ethnic elements is relatively lesser but current, both supernal and also secular with the especiality of not only refers to the Protestantizm; the nationalism of the Turkey, in the base, examples the version of territorial, ethnic, cultural and historical heritages are dominant, while in the constitution period the civic and secular effects were dominant but after the 1930's ethnic specialities, and also nearest period the islamic specialisties are dominant. And also both have political and cultural dimensions.

Keywords: Nationalism, Nationhood, Nation-Building, History of USA, History of Turkey, Theories of Nationalism, History of Nationalism, Patriotism, Comparative History.

ULUS İNŞA SÜRECİ BAĞLAMINDA AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR x

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK

1.1. Kavramlar (Irk, Etnisite, Millet/Ulus ve Ulus-İnşası) 6
1.2. Milliyetçilik Türleri ve Kuramlar 11
1.3. Türkiye'de ve ABD'de Uluslaşma ve Ulus-İnşası 19

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE VE ABD'DE MİLLİYETÇİLİĞİN SİYASAL BOYUTLARI

2.1. Devlet (Kurumlar, Kurucu Babalar Ve Bildiriler) 24
2.2. Anayasa (Anayasalar ve Anayasal Metinler) 34
2.3. Savaş ve Askerlik 47
2.4. İdeoloji (Siyaset, Özgürlük, Kulluk/Kölelik, Eritme Potası) 52
2.5. Coğrafya (Vatan, Yayılma ve Demografik Entegrasyon) 63
2.6. Göç (İçe ve Dışa Göç, Göçebelik/Yerleşiklik) 71
2.7. Toplumsal Hareketler (Bağımsızlık Mücadeleleri ve Toplumsal Tabakalaşma) 79
2.8. Ekonomi (Büyüme, Krizler, Vergiler ve Bankalar) 83
2.9. Kimlik (Alt ve Üst Kimlik, Öteki, Çokkültürlülük) 96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE VE ABD'DE MİLLİYETÇİLİĞİN KÜLTÜREL BOYUTLARI

3.1. Dil (Retorik, Söylevler ve Kapitalist Yayıncılık) 111
3.2. Eğitim ve Tarih (Müfredatlar ve Tarih Ders Kitapları) 124
3.3. Bilim ve Teknoloji (İletişim, Ulaşım, Tren, Telgraf ve Otoyollar) 135
3.4. Spor (Maçlar, Amerikan Futbolu ve Milli Sporlar) 140
3.5. Sanat (Edebiyat, Mimari, Tiyatro ve Sinema) 146
3.6. Semboller ve Mitler 167
3.7. Din (Eskatolojik Temalar, Püritanizm ve Sekülarizm) 179
3.8. Kadın 188
3.9. Aşırılıklar ve Ayrılıkçılık (Turancılık, Ku Klux Klan ve Ayrılıkçı Hareketler) 193

SONUÇ 199
KAYNAKÇA 204

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ARMHC	Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
No	Numara
s.	Sayfa No
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	Sayfadan Sayfaya
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
USCT	United States Colored Troops

GİRİŞ

Bu çalışmanın maksadı Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri örneklerinde ortaya çıkan milliyetçilik hareketlerini ve milli uyanış süreçlerini özcü (ilkçi ve eskilci), araçsalcı (modernist) ve etno-sembolcü kuramlar çerçevesinde karşılaştırmalı tarih[1] yaklaşımıyla inceleyerek elde edilecek sonuçlarla milliyetçilik kuramlarına analitik bir katkıda bulunmaktır.

Karşılaştırmalı tarih yöntemi, disiplinlerarası bir çalışmadır ve hem sosyoloji hem de tarihin alanına giren konularla ilgilenir. Nedim Yalansız'ın bir makalesinde, ABD'deki karşılaştırmalı tarih bölümlerinden örnekler verirken Brandeis Üniversitesi'nin karşılaştırmalı yöntemle çalışmanın amacını özetlediği cümlesi önemlidir:

"…en ince ayrıntılarına kadar tek bir ülke üzerine çalışmaktansa, ulusal sınırları aşan, daha geniş kapsamlı çalışmalar yaparak, karşılaştırmalı yöntemle benzer olanı, özgün olanı belirleyerek, daha genel modeller hakkında sonuçlara varmayı sağlamaktır amacımız."[2]

Yöntem olarak; Türkiye ve ABD'nin uluslaşma tarihleri, karşılaştırmalı olarak incelenecek ve milliyetçilik hareketleri ile milli uyanış süreçleri sosyoloji kuramları çerçevesinde analiz edilecektir. Bu yaklaşım, hem tarihin hem de sosyolojinin alanına girdiğinden çalışma, disiplinlerarası bir niteliktedir. Her iki ülkenin de tarihsel süreçleri Miroslav Hroch'un üç evreli (A,B,C)[3] tarih yaklaşımından ilhamla önce milli uyanış, sonra da ulus-inşa süreçleri açısından ele alınarak milliyetçilik kuramlarına bütüncül bir katkı sunulmaya çalışılmıştır. Her iki ülke için de 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın ortalarına kadarki yaklaşık bir asırlık tarihsel gelişmeler ele alınmış ve milliyetçiliklerinin konsolide olduğu 1960'lara kadar gelinmiştir. Her iki ülkedeki bütünleştirici milliyetçiliklerin

[1] Hroch, "karşılaştırmalı tarih"in yöntem, usul ve kıstaslarıyla ilgili sarih bir özet sunuyor; bkz. Miroslav Hroch, **Avrupa'da Milli Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi**, çev. Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 43-48.
[2] Nedim Yalansız, "Karşılaştırmalı Tarih: Tarih Öğretiminde Yeni Bir Yaklaşım", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 2/9, Sonbahar 2009, s. 495.
[3] Hroch, s. 51.

günümüze kadar yansıyan dönüşümleri ve bunun yanı sıra bu coğrafyalarda zaman içinde gelişen "öteki" milliyetçilikleri tarih alanının fazlaca dışına çıkmamak adına mümkün olduğunca çalışma haricinde tutulmuştur.

Bu sürece etki eden faktörler olarak milli dil ve tarih çalışmaları, milli eğitim müfredatları, toprak politikaları, zorunlu askerlik, iktisadi gelişmeler, mimari, sanat, resim, şiir, edebiyat, sinema, tiyatro, müzik, folklor, marşlar, andlar, göçler, toplumsal tabakalaşma, demografik dağılım, merkezi idareler, devrimler, isyanlar, savaşlar, yoksulluk, köylülük, bilim ve iletişim gibi pek çok unsur dikkate alınmıştır.

Türkiye ve ABD'nin milletleşme tarihleri için ilgili literatür incelenip arşivler ile dönemin dergi ve gazeteleri tarandı ve milletleşme tarihi için önem arz eden anayasal nitelikli belgelerle lider söylevlerinin bir kısmı da içerik analizine tabi tutuldu. Bunun dışında çerçevenin çok geniş olması sebebiyle milliyetçiliğin siyasal ve kültürel boyutlarına dair bütün alt başlıklara girdiler yaparak tez temellendirilmeye çalışıldı.

İlgili materyaller incelendikten sonra amaca sadık kalınarak her iki ülkede de oluşan milliyetçilik hareketleri ve milli uyanış süreçleri hakkında özgün bir sonuca ulaşılmaya çalışıldı.

Bu konunun neden çalışılmak istendiğini, Türkiye ve ABD uluslaşmalarının karşılaştırmalı tarih yaklaşımına uygun düşüp düşmediğini değerlendirerek açıklamak gerekir.

Türkiye ve ABD tarihleri ilk bakışta birbirinden hayli farklı görünmektedir. Örneğin Türkiye, imparatorluktan ulus-devlete dönüşmüşken; ABD, kurucu 13 koloninin birleşmesiyle federal bir cumhuriyet rejimi halini almıştı. Bunun yanı sıra Türkiye'nin sınırları kuruluşu esnasında büyük oranda uluslararası anlaşmalarla belirlenmişken; ABD'nin sürekli genişlemeye odaklı sınırları, 1898 yılında Hawaii'nin işgal edilerek ülke topraklarına katılmasıyla aşağı yukarı günümüzdeki boyutuna ulaşmıştı. Dini konularda ise Türkiye daha sıkı bir devletçi politika sergilerken; ABD, dinsel konuları genel olarak hükümetin kontrolünde tutmuyordu.

Öte yandan bir benzetme olarak çokkültürlülüğün batılı mimarı olma özelliği taşıyan ABD ile doğulu mimarı[4] olma özelliği taşıyan diye ifade edebileceğimiz Osmanlı-Türkiye tarihleri karşılaştırma için aslında oldukça uygundu. Her iki ülke de kurucu elitin sayesinde cumhuriyeti ve ulusu inşa-etmeye koyulmuştu ve her ikisi de laikliği ideal olarak benimserken "ılımlı müminliğe" ya da "muhafazakâr ulus"[5] yaratmaya sıcak bakıyordu. Her iki ülkede de Birleşik Krallığa karşı bağımsızlık mücadelesi verilmişti. Bu mücadele, ABD'de 13 koloninin ilk kez bir bağımsız devlet olma çabası şeklinde gerçekleşmişken, Türkiye'de ise I. Dünya Savaşı sonrası elde kalan toprak parçasını savunma şeklinde cereyan etmişti.

Lozan'da varılan anlaşma ile İstanbul ve Batı Trakya hariç olmak üzere Türkiye'deki Ortodoks kökenli vatandaşlar ile Yunanistan'daki Müslüman vatandaşların yerleri değiştirildi ve bunun gibi pek çok göç ettirme (iskan) politikası benimsendi. ABD'de ise Sauk, Fox, Chickasaw, Choctaw, Cherokee, Creek ve Seminole gibi Kızılderili kabileleri doğudaki atalarının topraklarından batıdaki bölgelere taşındılar. Bu yasalara ironik bir şekilde ABD'de "Yabancılar" ve "İsyana Kışkırtma" yasaları adları verilmişti.[6] Bu ve buna benzer göç yasalarının nevi farklı olsa da milli kimliğe yansıması ve katkıları "göç" başlığı altında detaylıca ele alınmıştır. ABD'de yaşanan göçün Türkiye'deki ile temel farkı ise ABD'de Kızılderililerin göç ettirilmesinde dış tehditin mevcut olmayışıydı. Osmanlı'da ise I. Dünya Savaşı koşullarında daha sıkı devletçi tedbirler alınmış fakat hiçbir zaman faşizm dönemi Almanyası'ndaki gibi salt etnik temelli ayrımlara gidilmemiştir.

Amerikalı dilbilimci Noah Webster, Amerikalıları Avrupalıların etkisinden kurtarmak amacıyla kendine özgü bağımsız bir "Amerikan Dili" kurma yönünde çalışmalar yürütmüş ve tıpkı Mustafa Kemal'in Türk Alfabesi'ni ve Türk Dili'ni

[4] Kavramı Dr. Arshi Khan'ın "Osmanlı İmparatorluğu: Çokkültürlülüğün Doğulu Mimarı" başlıklı makalesinden ilhamla yazdım, bkz. Güler Eren (Ed.), **Osmanlı Ansiklopedisi**, Toplum Sayısı, Cilt: 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 229.

[5] Tezimi yazmaya karar verdikten sonra Türkiye'de dersler vermiş Amerikalı bir akademisyenin Türkiye'de neden ABD tarihi ve ABD-Türkiye karşılaştırmalı tarihi çalışılmadığı üzerine eleştiriler içeren ve aslında kronolojik tutarsızlıkları ve kimi konularda temel paradigma farklılıkları olsa da iki yeni cumhuriyet arasında karşılaştırma yapmanın faydalı olacağı üzerine yazdığı makalesi benim için ufuk açıcı olmuştur, bkz. Timothy M. Roberts, "Türk Bakış Açısından Amerikan Tarihi", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, sayı: 42, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2007, ss. 101-108.

[6] Roberts, s. 105.

Arap ve Fars etkilerinden kurtarmak amacıyla önderlik ettiği "Dil Devrimi" gibi O da bu çalışmalarıyla Amerikan İngilizcesi'ne katkıda bulunmuştur.[7]

Kadın hakları konusunda ise birisi batıya diğeri doğuya göre erken tarihlerde adımlar atmış olsalar da tüm uluslar gibi milliyetçilikleri dil itibariyle eril bir söylem geliştirmiştir. İşte bu farklılıklar ve benzerlikler üzerinden iki ülkenin tarihsel süreçlerini ele alıp, karşılaştırmaya çalışılacaktır.

Literatür olarak ise şu ana kadar tespit edilen dikkat çekici unsur; ABD ve Türkiye tarihleri arasında karşılaştırmalı bir çalışmanın yapılmamış olmasıydı. Daha ziyade Osmanlı-ABD ilişkileri (Akdes Nimet KURAT, Fahir ARMAOĞLU, Fuat EZGÜ, Mine EROL, Nurdan ŞAFAK, Burcu BOSTANOĞLU, Çağrı ERHAN, Mehmet TEMEL vb. akademisyenlerin çalışmaları) uluslararası ilişkilerin alanı olarak siyasi veya iktisadi yönlerden ele alınmıştı.

Türkiye'den Amerika'ya göç edenlerin tarihini Rıfat N. Bali sözel tarih olarak, Adem Kara da arşiv açısından ele almıştır. Uygur Kocabaşoğlu ve daha pek çok kişi de "tersine göç"ü salt misyonerlik bağlamında değerlendirmişlerdir.

ABD'ye giden renkli simalardan biri olan Jön Türk Ubeydullah Efendi'nin sürgün hatıraları ise Ahmet Turan Alkan tarafından dikkate değer bulunmuştur. Ayrıca Fernand Braudel'in ortaya koyduğu Yeni Dünya'dan İspanya aracılığıyla Osmanlı topraklarına geçen altın ve gümüşün Osmanlı iktisadı üzerinde yarattığı etki üzerine Ömer Lütfü Barkan'dan[8] sonra yeni çalışmalar yapılmamıştır.

ABD tarihi, Türkçe olarak da henüz yeterince çalışılmamıştır. Yalnızca NEVINS-COMMAGER ve Howard ZINN gibi akademisyenlerin belli başlı eserleri Türkçeye tercüme edilmiştir. Türkiye'deki ulus-inşa süreci ve "milliyetçilik tarihi" üzerine çalışmalar mevcuttur. Fakat bu iki ülkenin ulus-inşa süreçleri ve "milliyetçilik-vatanseverlik" kavramlarının karşılaştırmalı incelemesi şimdilik çalışılmamış bir konudur.

Kullanılan dil bakımından ise "ulus" ve "millet" kavramlarını da, "ulusçuluk" ve "milliyetçilik" kavramlarını da bir tutulmuştur. Böylelikle tezde yazarların ele alış biçimleri ve dönemsel farklılıkları yansıtmaya çalışılmıştır. Burada Fransızca kökenli "nation" ile dini anlam içeren Arapça kökenli "millet"i ya da Moğolca kökenli

[7] Roberts, s. 101-103.
[8] Barkan ve Braudel'den aktaran Halil İnalcık, **Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı Mirası**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 50.

“ulus”u bir tutma yanlışlığına düşmek istemem fakat metinlerdeki kullanılış biçimlerine sadık kalmak için bu yöntemi tercih edilmiştir. İngilizce ve Osmanlıca kavramları ise mümkün olduğunca parantez içerisinde Türkçe karşılıklarını yazarak kullanmaya çalıştım, kavramın İngilizcesi yaygın kullanım haline gelmişse de onu ayrıca parantez içerisinde belirtildi. Aynı şekilde çeşitli isim kullanımlarında da dönemsel kullanımlara dikkat etmeye çalıştığımı söylemeliyim; Soyadı Kanunu öncesi Mustafa Kemal Paşa, sonrası ise Mustafa Kemal Atatürk ismi kullanımındaki gibi. Bir de orijinal belgelerdeki imla ve yazım yanlışları ya da dönemsel farklılıklar var ki onları da aynı sebeplerle olduğu gibi bırakmak tercih edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK

1.1. Kavramlar (Irk, Etnisite, Millet/Ulus ve Ulus-İnşası)

Toplulukları tasnifleme biçimiyle "ırk" kelimesi, 17. yüzyılda ortaya çıkmıştır. "Irk"ın kelime anlamı ise "kalıtımsal olarak ortak fiziksel özelliklere sahip insanlar topluluğu"[9]dur. Irk kelimesi ayrıca "Arap ırkı", "Latin ırkı" gibi linguistik gruplar, "Yahudi ırkı" gibi dinsel gruplar ve hatta siyasi, ulusal ve etnik gruplar ("İrlanda ırkı", "Fransız ırkı", "İspanyol ırkı", "Slav ırkı" ve "Çin ırkı") için kullanılmıştır.[10] Kaldı ki bu grupları ayırt etmeye yarayan pek fazla fiziksel özellik yoktur.

Görüldüğü gibi genel kanı, "ırk"ın fiziksel görünümlere odaklanan genetik bir kategorizasyon olduğudur. Fakat politik, dinsel ve kültürel bir takım muğlak ayrıştırmalar dolayısıyla Wallerstein'ın da değindiği gibi "son 150 yılda ırkların isimleri ve ayırt edici niteliklerine ilişkin önemli bir akademik tartışma olmuştur. Bu tartışma oldukça ünlüdür ve büyük bölümü de kötü bir üne sahiptir."[11]

Irkların tasnifinden ziyade, ırkçılığın kötü ünü daha ağır basmaktadır. Kuşkusuz Fransız etnoloji uzmanı Joseph-Arthur Gobineau (1816-1882) ve sonradan Alman uyruğuna geçen İngiliz siyaset bilimcisi H.S. Chamberlain'in (1855-1927), ırklar arasında bir sınıflandırma yaparak, bunu beyaz ırkın üstünlüğünü kanıtlayacak bir kurama dönüştürmek istemeleri en önemli kuramsal girişim olmuştur. Bu uzmanlar, "arî ırk" kavramını ortaya atıp, dünya uygarlık tarihini belki de hiçe sayarak bu ırkın insanlığın gerçekleştirdiği tüm uygarlıkların tek yaratıcısı olduğunu savundular. Bu tezler, Batı Avrupa'da ırkçılığın körüklenmesine yol açtı. Bugün artık

[9] Şükrü Haluk Akalın, **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, Ankara, 2009, s. 913, "ırk" maddesi.
[10] http://www.britannica.com/EBchecked/topic/488030/race/234658/South-Africa#toc234663, (10.12.2014).
[11] Immanuel Wallerstein, "Halkçılığın İnşası: Irkçılık, Milliyetçilik ve Etniklik", **Irk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler**, (Ed. Balibar ve Wallerstein), çev. Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul, 1993, s.98.

önemini yitirmiş olan bu savlar arasında beyaz ırkın, başka ırklarla karışmadığı sürece gelişeceği de ileri sürüldü.

Bu kavram karmaşası, kısmen bugün dahi devam etse de özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Julian Huxley, ırk, kültür ve ulus kavramları arasındaki karmaşayı çözmek adına "ırk" kelimesinin, insan gruplarını tanımlamadan çıkarılması ve yerine "etnik grup" kavramının kullanılması gerektiğini yazmıştır. Çünkü O'na göre genetik ırklar Moğol, Siyahi ve Kafkas gibi ırklardı. Katolik, Müslüman ve Yahudi ise ırki bir kategori olamazdı.[12]

Kimi zaman net sınırlarla ayrılamayan ve bazen de aynı şeyi karşılayan iki farklı kavramın salt kötü ünü dolayısıyla ayrılmaya çalışılmasına Van den Berghe'den mülhem olarak Anthony Smith, net bir yorumda bulunuyordu: "Böyle bir topluluk (etnisiteyi ya da kendi deyimiyle "etni"yi kastediyor), grubun zihinsel niteliklerini belirleyen benzersiz kalıtsal biyolojik özelliklere sahip olduğu savunulan bir toplumsal grup anlamında ırktan kesin olarak ayırt edilmelidir."[13]

Anthony Smith için "etnik topluluğu" "ırk"tan ayıran 6 ana nitelik vardı, bunlar:

"1. Kolektif bir özel ad,

2. Ortak bir soy miti,

3. Paylaşılan tarihi anılar,

4. Ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur,

5. Özel bir "yurt"la bağ ve

6. Nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu" [14]dur.

Bu noktada değinilmesi gereken bir diğer konu da "etnik kategori" ile "etnik topluluk" arasındaki farktır. Etnik topluluk, yukarıda niteliklerini belirttiğim bir kavram iken etnik kategori, en azından onun dışında kalan ("öteki"si), kimilerince ayrı bir kültürel ve tarihi grup oluşturduğu düşünülen insan nüfuslarıdır. Ancak bu biçimde adlandırılan nüfuslar bazen çok az bir öz-bilince, ayrı bir kolektif

[12] http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001282/128291eo.pdf, (18.12.2014).
[13] Anthony Smith, **Milli Kimlik**, çev. Bahadır Sina ŞENER, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 42-43.
[14] Smith, s. 42.

oluşturdukları yolunda belirsiz bir bilince sahip olabilirler. Smith, etnik kategoriye sonradan etnik topluluğa dönüşmüş 1900 öncesi Anadolu Türkleri ile 1850 öncesi Karpat vadilerinde yaşayan Slovak'ları örnek verir.[15]

Bu durumun tam tersi bir örneği de Şener Aktürk vermektedir: "… her etnik kategori o kategoriye mensup addedilen kimselerin bir etnik grup oluşturduğunu ifade etmez. Örneğin ABD'de yaşayan İsveç kökenliler en fazla iki yüzyıl önce İsveç'ten göç ettikleri ve yoğunlukla ABD'nin kuzeybatısındaki birkaç eyalette/devlette (özellikle Minnesota ve Kuzey Dakota'da) yaşadıkları halde, İsveçli-Amerikanların, toplumsal tercihlerini bilinçli olarak yönlendiren ve kendileri ile diğerleri arasına yukarıdakine benzer sınırlar koyan bir etnik grup düzeyinde yaşadıklarını iddia etmek güçtür."[16]

Bu konuda "etnik kategori"yi "kabilecilik", "kavmiyet" ve "şecerecilik (jeneoloji)" bağlamında incelemek pekâlâ dikkat çekici bir konu olabilirdi fakat konumuz gereği bu noktadan sıyrılarak "millet" kavramının tanımı üzerinde duracağım.

İngilizce'de "ulus" anlamına gelen "nation" kelimesi, Latince'de "doğmak" anlamına gelen "nasci" fiilinin kökünden türetilmiştir. Latince'de "nationem" kelimesi soy ya da ırkı çağrıştırır. Bu asli anlamda ulus, ortak kan ve soy bağı fikrini ifade eder. Edebi elastikiyet ulusun bu asli anlamını görünür kılmaktan uzaklaştırmıştır. Ortaçağ üniversiteleri "ulus" adı verilen sektörlere bölünmüştü. Mesela Paris Üniversitesinde dört "ulus" bulunmaktaydı: Fransa ulusu Latin dillerini kapsarken, Alman ulusu, İngilizce konuşanları kapsamaktaydı.[17]

Geç 13. yüzyılda kelime tekrar asli anlamını kazandı ve birbirleriyle kanla ilişkilenen grupları ifade etmeye başladı. Erken 17. yüzyıla gelindiğinde, ulus kelimesi etnik kompozisyonundan bağımsız olarak bir ülkede oturanları anlatmak için kullanılmaya başlandı. Bu anlamda daha az muayyen olan halk ya da tebaa gibi beşeri kategorilerin yerine kullanılır oldu. Şimdiki kullanım da çok çeşitli anlamlara sahiptir. Dahası, halk egemenliğine ilişkin Locke'cu doktrinin hızla yayıldığı geç 17.

---

[15] Smith, ss. 41-42.

[16] Şener Aktürk, "Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek-Etnili, Çok-Etnili ve Gayri-Etnik Rejimler", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Milliyetçilik-1, sayı: 38, Ankara, 2006, s. 27'de 9 no'lu dipnot.

[17] Elie Kedourie'den aktaran Ahmet Yıldız, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları (1919-1938)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 27.

yüzyıla kadar uzanan bir eğilim de ulusu, devlet anlamında kullanmaktadır; Birleşmiş Milletler ifadesi de buna bir örnektir.[18]

Milletin hangi noktada etnik topluluktan ayrıldığına dair Smith, "Millet, bir etnide olduğu gibi, tanım gereği ortak mitleri ve anıları olan bir topluluktur. Aynı zamanda da teritoryal bir topluluktur. Ancak etnide, bir ülke ile olan bağ sadece tarihi ve sembolik kalabilirken, millette bu bağ fiziki ve fiilidir; milletlerin ülkeleri vardır. Başka bir deyişle milletler her zaman etnik 'unsurları' gereksinirler…"[19] demektedir.

Özetle belli bir "etnik çekirdeğe" (ethniccore) sahip bir topluluğun sınırları çizilmiş bir coğrafya temelinde kültürel ve siyasal bir takım katalizörlerle seferber edilmiş biçimine "millet" diyebiliriz. Modernizmin bir ürünü olan bu kavram, elbette ki "feodal toplumun bünyesinin bozulmasıyla ortaya çıkan bir toplumsal üründür"[20] ve Gellner'in ifadesiyle endüstriyle doğrudan ilişkilidir. Smith'in "yerli olanın seferber edilmesi (vernacular mobilization)"[21] kavramını, Anderson'un "hayal etme", Gellner'in de "icat etme" dedikleri kavramların ikamesi olarak ortaya koyduğunu ve bu kavramın daha açıklayıcı olduğunu değerlendiriyorum. Çünkü burada "yerli" olan "milli"leştiriliyor; bir "rüyada cemaat görme" yahut "sahte toplum yaratma" durumundan daha rasyonel bir toplumsal gerçeklik durumu mevcuttur.

"Millet" kelimesinin tarihine ilişkin Guido Zernatto, güzel bir benzetmeyle "kelimeler, madeni para gibidir" der. "Her bir madeni paranın değeri, tarihin akışı içerisinde değişimlere uğrar, bir kelimenin değeri için de aynı durum geçerlidir; bir zaman daha fazlasını, başka bir zaman daha azını anlatır… Ve tıpkı para için olduğu gibi, kelime için de 'tedavülden kaldırıldığı' bir gün gelir."[22] Bu da millet kavramının akışkanlığını ifade eder.

"Millet"i tarif eden Max Weber de Karl Marx'tan farklı olarak bu olguyu oluşturan duygunun ekonomik kaynaklardan gelmediğini, saygınlık duygularına dayandığını ve "zihni" bir durum olduğunu savunur. Ayrıca Weber, "millet"i sadece siyasal toplulukla, dille veya ırkla tanımlamanın da mümkün olmadığına dair

[18] Yıldız, s. 27.
[19] Smith, ss. 70-71.
[20] Baskın Oran, **Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s. 27.
[21] Smith, ss. 157-167.
[22] Guido Zernatto'dan aktaran Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale**, çev. Yetkin Başkavak, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 13.

örnekler verir ve "millet, kendini bağımsız bir devlet biçiminde ifade edebilen bir duygu birliğidir; o halde millet, normal olarak kendi devletini yaratma eğilimini de taşıyan bir topluluktur"[23] şeklinde bir sonuca ulaşır.

"Millet, bir ruh, zihinsel bir ilkedir. Bu ilkeyi oluşturan aslında tek ve aynı olan iki şeydir. Biri anıların korunması, diğeriyse her gün yeniden tekrarlanan bir anlaşma (plebisit), beraber yaşama arzusudur… O zaman bir ulus, geçmişte yapılmış ve gelecekte yapılmaya hazır özverilerle desteklenen, özel bir akrabalık duygusuna sahip genişletilmiş bir topluluktur. Bir ulus bir geçmiş farz eder, ama geçmiş bir somut gerçek üzerine kurulmuştur: Anlaşma, yani hep birlikte bir yaşamı devam ettirme arzusu"[24] diyen Ernest Renan bugün de geçerliliğini koruyan ve milletin zihni bir durum olduğuna vurgu yapan bu kült tarifi, tüm maddi sonuçlardan ayrı ve tatmin edici olmaktadır.

"Ulus-inşa" kavramı, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Karl Deutsch, Charles Tilly, Stein Rokkan ve Reinhard Bendix gibi tarih odaklı siyaset bilimciler tarafından kullanılmıştı. Kavram, daha ziyade teokratik ve monarşik devletleri bir toplumsal mühendislik marifetiyle entegre etme çabası anlamını karşılamakta olup modernizmin kalkınma hamlesini destekler niteliktedir. Buna en büyük sebep de ABD'nin sırasıyla Somali, Haiti, Bosna, Kosova, Afganistan ve Irak'a ihraç etmeye çalıştığı ideolojinin toplumsal boyutuna dair uluslararası ilişkiler uzmanlarınca bir ismin yakıştırılma çabası olabilir. Amerikan ve Türk milliyetçilik hareketlerinin hemen hemen bütün dünyada olduğu gibi kültürel ve etnik boyutlarını göz ardı etmeksizin siyasi ve ticari bir elitin bilinçli stratejilerinin ürünü olduğu noktasından hareket ederek "ulus-inşa" kavramının her iki ülkenin bizatihi kendi tarihleri için de kullanılabileceği de bu çalışmanın savlarından birisini oluşturur.

Fukuyama, 1992'de yayımladığı "Tarihin Sonu"[25] başlıklı ses getiren çalışmasında aslında liberal demokrasiyle birlikte ulus-devlet tarihinin de sonunun geldiğini ifade ediyordu. Bu sonlanış, yok oluşu değil, devletin en son tekemmül etmiş halini ifade etmek için kullanılmıştı. Oysaki "Devlet İnşası (State-Building)" adlı sonraki çalışmasında ulus-devletin yerine oluşabilecek boşluğu doldurabilecek

[23] Max Weber, **Sosyoloji Dersleri**, çev. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 256-267.
[24] Ernest Renan, Oeuvres Completes, Paris, tarihsiz, cilt: 1, ss. 903-904'ten aktaran Hagen Schulze, **Avrupa'da Ulus ve Devlet**, çev. Timuçin Binder, Literatür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 97.
[25] Francis Fukuyama, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, çev. Zülfü Dicleli, Gün Yayıncılık, İstanbul, 1999.

örgütlenmelerin güç ve meşruiyete aynı anda sahip olmalarının güçlüğünden dolayı ulus-devlette tadile ihtiyaç olduğunu dile getirecek ve "ulus-devlet egemenliğine geri dönmekten ve bir kez daha devleti nasıl daha güçlü ve verimli kılabileceğimizi anlamaya çalışmaktan başka çaremiz yok"[26] diyecekti.

1.2. Milliyetçilik Türleri ve Kuramlar

Milliyetçilik kuramlarına geçmeden önce milliyetçiliğin kendisini tanımlamak gerekir. Milliyetçilik kavramı her ne kadar modernizmin bir getirisi olsa da tanımlanması zordur. Fakat "millet"in çok daha eskilere giden tarihi, kavram olarak onu tanımlamada daha farklı boyutları ele almayı gerektirmişti. Bu noktadan hareket eden Gil Delannoi, "bir seferber etme ve meşrulaştırma aracı" olarak gördüğü milliyetçiliği şu yaklaşımıyla anlamamıza yardımcı olmak ister gibidir:

"Milliyetçiliği tanımlamak ve tanımak ulusu tanımlamak ve tanımaktan daha kolaydır. Tıpkı dinin ne olduğunu Tanrının ne olduğundan çok daha iyi bildiğimiz gibi…"[27]

Fakat milliyetçiliğin diğer kavramlarla ilişkileri açısından durumunun milletinkinden pek de parlak olmadığını savunan Umut Özkırımlı'nın tespitleri dikkat çekicidir: "Milliyetçilik, Kedourie'ye göre bir 'doktrin', Smith'e göre bir 'ideolojik hareket', Gellner'e göre bir 'siyasi ilke', Calhoun'a göre bir 'söylem'dir."[28] Ayrıca milliyetçilik zaman zaman bir tahayyül (Anderson), zaman zaman bir yeniden keşif veya bir icat (Smith ve Hobsbawm) ve zaman zaman da bir inşa (Gellner) sürecinin ya da hepsinin bir ürünü veya uzantısı olarak kuramsallaştırılabilir (Jaffrolet ve Özkırımlı).[29]

Bunun yanı sıra "milliyetçilik/ulusçuluk" ile "vatanseverlik/yurtseverlik" arasında da "ırk" ve "etnisite" arasındaki gibi muğlak bir ayrım mevcuttur. Maurizio Viroli'ye göre "milliyetçi birçok düşünür açısından milliyetçilik, millet adına güç

---

[26] Francis Fukuyama, **Devlet İnşası**, çev. Devrim Çetinkasap, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, ss. 141-142.
[27] Gil Delannoi, "Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, (Ed. Jean Leca), çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s. 32.
[28] Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2009, s. 74.
[29] Birol Akgün ve Şaban H. Çalış, "Türk Milliyetçiliğinin Terkibinde İslamcı Doz", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce,** Milliyetçilik, Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 584.

arzusu olarak tanımlanmaktaydı."[30] Louis L. Snyder da benzer biçimde, "Milliyetçilik, asıl olarak milletin bağımsızlığı ve birliği ile ilgili iken yurtseverlik, daha özel olarak bireyi kendini adadığı şeye, yani ülkesine, ister onu yabancı işgaline karşı savunma biçiminde, ister haklarını koruma, isterse onun yasalarını ve kurumlarını etkin ve saf tutma biçiminde olsun, hizmet etmeye sevk eden bir tutkudur. Milliyetçilik, güç fikrinden ayrılamaz; yurtseverlik ise, doğası gereği, hem kültürel hem de askeri bakımdan savunmacıdır. Ama yurtseverliğin karakteri o kadar ikircimlidir ki, kolaylıkla saldırganlığı haklı çıkarmada kullanılabilir"[31] diye yazmaktadır.

Bu konuyu kavramsal bir yaklaşımla çözme girişiminde bulunan ise "Fransızca'da, patrie (bir insanın milletinin veya "memleketi"nin-fatherland-tamamı) ile pays (onun o andaki anavatanı) arasında faydalı bir ayrım yapılmaktadır; herkesin, bir 'patrie'sinin yanı sıra, bir de 'pays'i vardır"[32] diyen Carlton Hayes'ti. Bu kavramlaştırmayı kendi 'patrie'si ve 'pays'i ile örneklendirerek konuyu derinleştirmeye çalışan Hayes, sonuç olarak ise şöyle diyordu: "…milliyetin kültürel temellerini ortak bir dil ve ortak tarihi gelenekler oluşturur. Bunlar, bir eğitim süreci tarafından popüler duygusal vatanseverliğin hedefi haline getirildiğinde, sonuç milliyetçiliktir."[33] Buradan yola çıkarak özellikle ABD milliyetçiliği yerine çoğunlukla vatanseverlik kavramının kullanılmasını reddederek milliyetçilik kavramının tercih edilmesi gerektiği söylenebilir.

Bu noktada "milliyetçilik" kavramını çalışmanın temel noktası sayarak ilk milliyetçilik kuramlarından kabul edilen "etnik" ve "iradi (civic)"[34] milliyetçilik ayrımı ile yola devam etmek uygun görünmektedir. İlk başlarda teorisyenlerin "etnik" ve "iradi" demekten ziyade "doğulu" ve "batılı" demeyi yeğlediklerini görüyoruz. Örneğin Hans Kohn, "Rhine nehrinin doğusu ve batısındakiler diye milliyetçilikleri ayırır: Doğusundakiler, deterministiktir; batısındakiler ise rasyonel

[30] Maurizio Viroli, **Vatan Aşkı: Yurtseverlik ve Milliyetçilik Üzerine Bir Deneme**, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 14.
[31] Viroli içinde atıfta bulunuluyor; s. 14'te 4 no'lu dipnot.
[32] Carleton J. H. Hayes, **Milliyetçilik: Bir Din-Batı Siyasal Düşüncesinde "Ulusalcılık" Tasavvuru**, çev. Murat Çiftkaya, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 20.
[33] Hayes, s. 21.
[34] Genellikle "iradi" kelimesi yerine "sivil" veya "medeni" kelimeleri kullanılır fakat ben "iradi"nin kullanılmasını ferdin iradesiyle tercih edilmiş bir milliyetçilik türünün ifadesi olarak gördüğümden daha uygun buluyorum.

ve gönüllü olarak kendi içerisinde tekrar ikiye ayrılır."[35] Plamenatz da benzer şekilde "doğulu (illiberal, geri, taklitçi, rekabetçi) ve batılı (başarı ve mükemmeliyet için kültürel olarak daha donanımlı olan)"[36] tasniflemesi yapar.

Milliyetçilik için temelde etnik (dışlamacı, yabancı düşmanlığı yapan, şiddete meyilli) ve iradi (yeni katılanları entegre edebilme yeteneği olan, evrensel ve insani değerleri şart koşan liberal rejimler ile ilişkilendirilebilen) şeklinde bir ayrım yapılmaktadır.[37]

Bu ayrımda medeni olanı Fransızlar ve Anglosaksonlar, etnik olanı ise Almanlar temsil etmektedir. Bu durumu yumuşatmak isteyen Meinecke, "bir hayli beraberce yaşamış kültürel mirasa yaslanan 'kültürel milletler' ve ortak bir siyasi tarih ve anayasanın birleştirici gücüne dayanan 'siyasi milletler' ayrımını yapmıştır."[38]

Smith, Kohn'un ayrımına paralel olarak "teritoryal" ve "etnik" milliyetçilik ayrımı yapar; tarihsel olarak her ikisini de "bağımsızlık öncesi" ve "bağımsızlık sonrası" diye kendi içinde bölümler.[39] Smith'in düşüncesi, bu çalışmanın örneklemi için de geçerli bir tanımladır. Amerikan milliyetçiliği, bu tasnife göre ilk bakışta "bağımsızlık öncesi teritoryal milliyetçilik" örneği olarak görünürken, Türk milliyetçiliği "bağımsızlık sonrası etnik milliyetçilik" örneği gibi duruyor fakat ileride göreceğimiz gibi Smith, Türk milliyetçiliğini "… o toprak soyun köklerini taşımasa da bu böyledir"[40] diyerek aynı kavramla tanımlıyor. Bu durum, "iradi" ve "teritoryal" milliyetçilik kavramlarının aynılığını sorgulanır bir hale getiriyor.

Smith, bu konuda "… Aslında her milliyetçilik, değişen derecelerde ve farklı biçimlerde sivil ve etnik unsurlar barındırır içinde. Kimi zaman sivil (ben iradi diyorum) ve teritoryal unsurlar hâkimdir, kimi zaman da etnik ve yerli unsurların öne çıktığı görülür"[41] demekle bu iki kavram arasındaki giriftliği de gözönüne sermektedir.

---

[35] Hans Kohn, **The Idea of Nationalism**'den aktaran Ozan Erözden, **Ulus-Devlet**, Dost Kitabevi, Ankara, 1997, s. 4.
[36] Erözden, s. 4; John Plamenatz, "Two Types of Nationalism", **Nationalism: The Nature and Evolution of an Idea**, (Ed. Eugene Kamenka), Edward Arnold Publisher, London, 1976, ss. 23-36.
[37] Erözden, s. 4.
[38] Meinecke'den aktaran Erözden, ss. 4-5.
[39] Smith, ss. 133-134.
[40] Smith, s. 25.
[41] Smith, s. 30.

John Breuilly ise milliyetçilik kuramlarını "ayrılıkçı", "reformcu" ve "birleşmeci" olarak üç kategori halinde belirler.[42] Milliyetçilik türlerini arttırmak pekâlâ mümkündür fakat neticede genel kabul görmemiş kuramsal tartışmalardan uzak kalarak Amerikan ve Türk milliyetçilikleri için yeterli kuramsal altyapısı sağlam olmayan tasniflemelerle zorlama bir yaklaşım içinde olmamak gerektiği kanısındayım.

Modern dönem tartışmalarına bakıldığında Princeton Üniversitesi'nden Bart Bonikowski'nin milliyetçilik bibliyografyasında Craig Calhoun'un "söylem, siyasi proje ve etik değerlendirme"[43] şeklinde yapmış olduğu değerlendirmesinden yola çıkarak "siyasi, psikolojik ve kültürel"[44] olarak yaptığı ayrıma değinmek gerekir.

Genel kabul gören siyasi tanımlamayı Ernest Gellner yapmıştı. O'na göre "milliyetçilik, siyasi ve milli birimin birbiriyle uyumlu olması gerektiğini savunan ilke"[45]dir. Breuilly de benzer şekilde milliyetçilikleri "iktidarı ele geçirmeye ya da kullanmaya çalışan ve bunu milliyetçi savlara dayanarak haklı gösteren siyasi hareketler"[46] olarak tanımlar.

Konuyu psikolojik boyutuyla ele alan Lieven'a göre milliyetçilik, "bir ideale bağlılık, soyutlama ve bireyin kendi ülkesini idealize etmesinin yanı sıra genellikle insanlığa karşı büyük bir milli vazife inancıdır"[47]

Brubaker ise, "milliyetçilik, artması ya da azalmasıyla ölçülebilen bir güç değildir, milliyetçilik, süregelen veya modern kültüre ve siyasi hayata 'özgü (endemic)' 'ulus-odaklı' temalar ve olasılıklardan oluşan karma bir yapıdır"[48] der.

Smith de milliyetçilik ifadesinin ideoloji, dil ve duygu bakımından hangi anlamlara gelecek biçimde kullanıldığını açıklar:

"1. Bütün olarak millet ve milli-devletlerin kurulma ve kendini idame ettirme süreci,

---

[42] Özkırımlı, içinde atıfta bulunuluyor; s. 138.
[43] Craig Calhoun, **Milliyetçilik**, çev. Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 7-8.
[44] Bart Bonikowski, **Research on American Nationalism**, Princeton University, Princeton, 2008, s. 8.
[45] Hobsbawm'dan aktaran Bonikowski, s. 8.
[46] Breuilly'den aktaran Bonikowski, s. 9.
[47] Lieven'den aktaran Bonikowski, s. 9.
[48] Brubaker'dan aktaran Bonikowski, s. 10.

2. Bir millete ait olma bilinci ile milletin güvenliğiyle, refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olmak,

3. 'Millet' ve rolüne ilişkin bir dil ve sembolizm,

4. Milletler ve milli irade hakkında bir kültürel doktrin ile milli emellerin ve milli iradenin gerçekleşmesine dair reçeteleri de içeren bir ideoloji,

5. Milletin amaçlarına ulaşacak ve milli iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve siyasi hareket."[49]

Milliyetçiliğin kültürel anlamda yeniden üretimine "banal milliyetçilik" adını veren Michael Billig'e göre ise "banal milliyetçiliğin simgesi milli bayramlarda sokaklarda 'sallanan' bayraklar değil, herkesin çeşitli nedenlerle sık sık ziyaret ettiği bir kamu binasının girişinde asılı duran ve çoğu zaman dikkat bile çekmeyen 'sallanmayan' bayraklardır."[50] Bunlar genelde devlet kurumlarında ve uygulamalarında gördüğümüz imgelerdir; kimi zaman Yves Santamaria'nın dediği gibi demiryolu, okul, askerlik yoklaması, oy pusulası ve sırt çantası olurken[51] kimi zaman da Benedict Anderson'un dediği gibi haritalar, müzeler veya nüfus sayımları olmaktadır.[52] Pasaportlar, paralar, pullar vb. de milli kimliğimizin gündelik sembolleri olarak her an tekrarlanarak belleğimizi tazeler.

Bu tanımlara dilbilimsel bir katkı yapmak da mümkündür. Tarih içindeki anlam farklılaşmalarıyla birlikte kavram değişiklikleri de olmuştu; tıpkı "hubb-i vatan"dan "vatanseverlik" ya da "milliyetçilik" kavramına geçilmesi gibi. Bu tip değişimlere milliyetçiliğin kültürel boyutlarından biri olan "dil" başlığı altında değinilmeye çalışılacaktır.

Milliyetçilik kuramlarında konuya hangi yaklaşım biçiminden bakıldığı çok önemlidir. Bu kuramlar konusunda ufuk açıcı bir çalışmayı Umut Özkırımlı, "Milliyetçilik Kuramları" başlıklı kitabıyla yapmış ve akademisyenlere sade ve açıklayıcı bir tasnif sunmuştur.

---

[49] Smith, s. 119.
[50] Billig'ten aktaran Özkırımlı, ss. 248-249.
[51] Yves Santamaria, "Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, (Ed. Jean Leca), çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s. 25.
[52] Anderson, ss. 182-206.

Milliyetçilik kuramları temelde "ilkçi" ve "modernist" yaklaşım şeklinde ikiye ayrılır. İlkçi/primordialist yerine özcü/essentialist veya milliyetçiliğin tarihini kısmen yakına taşımak maksadıyla kendi içindeki ayrı bir grubu temsilen eskilci/perennialist gibi isimlerin kullanıldığı görülebilir. Minogue, Llobera, Hastings, Geertz ve Shils, Eller ve Coughlan, Van den Berghe gibi isimler, tamamen olmasa da bazı yönleriyle bu yaklaşımı benimseyen akademisyenlerden oldukları söylenebilir. Zira akademik çevrelerde "ilkçilik" bugün için pek taraftar bulan bir yaklaşım değildir. Paul Brass, geniş bir kültürel mirasa sahip birkaç istisna (Yahudiler gibi) dışında pek çok etnik grubun kültürlerini sonradan yarattıklarını ve yine kimliklerine dayalı bir siyaset geliştirdiklerini söyleyip örnek olarak ABD'yi gösterirken, Sami Zubaida da homojen bir ulus-devletin biteviye süremeyeceğini ve etnik kimliğin bugünkü kadar önemli olmadığı Osmanlı Devleti örneğini kullanarak (ve tabi son dönemini ulus-devlet şeklinde düşünerek) ilkçiliğe karşı eleştirilerini sıralamıştı.[53]

"Milletlerden önce milliyetçilik"[54] olarak da tanımlanan modernist yaklaşımın diğer isimleri ise araçsalcı/instrumentalist ve yapılanmacı/constructivist idi. Elbette bu kavramlar arasında nüanslar vardı fakat çalışmanın sosyolojik olmaktan ziyade tarihsel bir çalışma olması, bazı detayların göz ardı edilmesini gerektirdi.

Miliyetçiliği; Tom Nairn, "dengesiz kalkınma" modeliyle, Michael Hechter "iç kolonizasyon" kavramıyla, John Breuilly "bir siyaset biçimi" olarak, Paul R. Brass seçkinlerce bir "araç (araçsalcılık-instrumentalism)" düşüncesiyle, Eric J. Hobsbawm "toplumsal mühendislik" olarak görüp "icat edilen gelenekler" kavramını ortaya atmasıyla, Ernest Gellner endüstriyel toplum düzeninin bir ürünü olarak görmesi ve "yüksek kültürler" kavramını ortaya atarak sınıfsal bir yaklaşım getirmesiyle, Benedict Anderson özel bir kültürel yapım (artefact) türü olduğunu savunmak için ürettiği "hayali cemaatler"[55] kavramıyla ve Miroslav Hroch da karşılaştırmalı tarih yöntemi için geliştirdiği "milli hareketlerin üç evreli gelişimi"yle tanımlayarak modernist kurama katkıda bulunmuşlardır.[56]

---

[53] Özkırımlı, s. 77-101.
[54] Özkırımlı, s. 105.
[55] Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, çev. İskender Savaşır, İstanbul, Metis Yayınları, 1993, ss. 20-22.
[56] Özkırımlı, ss. 109-200.

İlkçilik ve modernizm kuramlarına yapılan eleştiriler sonrası için bir ara formül olarak etno-sembolcülük kavramı ortaya çıkmıştır. Etno-sembolcülük tanımı itibariyle hangi noktalara eleştiri getirdiğini açıklar niteliktedir:

"Etno-sembolcülük terimi, milliyetçilik çözümlemelerinde etnik geçmişe (ve kültüre) ağırlık veren kuramcıları nitelemek için kullanılır. İlkçiliği reddeden, modernist açıklamaları ise yetersiz bulan John Armstrong, Anthony D. Smith, John Hutchinson gibi etno-sembolcüler, bu iki yaklaşımdan hareketle bir senteze ulaşmaya, bir tür 'orta yol' bulmaya çalışırlar. Öte yandan terimin yakın bir tarihe kadar adı geçen kuramcılar tarafından sahiplenilmediğini görüyoruz. Örneğin yaklaşımın öncülerinden Armstrong, hiçbir eserinde bu terimden söz etmez. Etno-sembolcüler, terimi birbirlerinin yaklaşımlarını nitelemek için de kullanmaz. Smith, Armstrong'un bakış açısını 'eskilci' olarak tanımlarken, Hutchinson hem Smith, hem de Armstrong'un görüşlerine 'etnikçi' (ethnicist) nitelemesini yakıştırır. Terim, daha çok bu tür görüşlere sempatiyle bakan genç kuşak araştırmacılar tarafından kullanılır."[57]

Milliyetçilik kuramlarına bir farklı bakış da "marksist" cepheden gelmiştir. Ernest Gellner'in Marksizm cephesinden benimsendiğini söylediği yaklaşım şöyledir:

"…Yanlış Adres Kuramı; aynı Şii Müslümanların Cebrail'in, Ali'ye verilmesi gereken mesajı Muhammed'e vererek bir hata yaptığını savundukları gibi, Marksistlerin de tarihin ruhunun ya da insanoğlunun bilincinin feci bir bönlük yaptığına inanmak istemeleridir. Uyarıcı mesaj, sınıflara yollanmak isteniyordu fakat korkunç bir posta hatasıyla uluslara yollandı."[58]

Elbette bu, "proletaryayı uluslararası devrim amacından saptıran bir tür 'yanlış bilinçlenme' (false consciousness)"[59] olarak nitelendirilebilirdi fakat önce Marx ve Engels'in çalışmalarıyla sonrasında da Otto Bauer'in "nasyonel sosyalizm" kavramını geliştirmesiyle ulus-devletlerle sosyalizmi eşdeğer kılma çabaları tarihsel konjonktüre uygun olarak yapılacaktı. Bauer'in "ulus" tanımında "geçmiş kadar

[57] Özkırımlı, s. 209.
[58] Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk,** çev. Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992, s. 213.
[59] Özkırımlı, s. 46.

gelecek de önemlidir" düşüncesiyle "kader topluluğu" kavramını kullanması da yeni bir yaklaşım getirmiştir.[60]

Gil Delannoi de milliyetçiliğin siyasal, kültürel, geçmişe ve geleceğe dair dâhil oldukları süreçleri dörde ayırıyordu ki bunlar pek çok ülkenin milliyetçiliği için genel geçer görünmektedir: "kurumların yaratılması, yeni egemenlikler, uluslararası düzen ve eskatolojik yani öte dünyaya ait düzen."[61]

Ulus veya uluslaşma ile milliyetçilik kuramlarını birbirinden ayırmak oldukça güç olmakla birlikte bu iki kavramın aynı olduğunu düşünmek de bir o kadar yanlıştır. Jaffrelot'un dediği gibi "Ulus, yüzü devlete dönük kurumsal bir boyuta sahiptir; ulus-devlet kavramı da buradan türer. Milliyetçilik ise çoğu zaman kendine bir millet arayan fakat kimi kez bir milletten –hiç değilse ulus-devlet biçiminde örgütlenmiş bir milletten- yoksun olan ve/veya kendi grubunu diğer gruplara üstün kılmaya çalışan bir ideolojidir (bir 'izm'dir). Bu yüzden milliyetçilik, siyasal ve kültürel bir kimliğe yaslanır."[62]

"Kültürel" ve "siyasal" milliyetçilik, "etnik" ve "iradi"[63] milliyetçilik ayrımından farklı bir şekilde milliyetçiliğin faaliyet sahasına ilişkindir; John Hutchinson'un dediği gibi milliyetçilik üzerine yapılan çalışmaların ezici çoğunluğu milliyetçiliği salt siyasi bir akım olarak ele alırken hata yaparlar, çünkü milliyetçiliğin kültürel milliyetçilik denen bir diğer boyutu da vardır.

Sonuçlanmayan bütün tanımsal ve kuramsal tartışmalara rağmen Smith'in dediği gibi; "Milliyetçilik, siyasal olarak gereklidir; milli kimlik, toplumsal açıdan işlevseldir ve millet, tarihsel olarak yerleşiktir."[64] Yakın zamanlara kadar ulus-devlet anlayışı ötelenmeye çalışıldıysa da ulus-devletin yerine geçebilecek siyasi ve ticari aktörlerin yakın gelecekte başat rol üstlenmeleri pek mümkün görünmüyor.

Milliyetçiliği türleri ve yaklaşımları dışında tipoloji olarak inceleyen bir bilim adamı da Andrew Heywood'dur. Heywood'a göre, milliyetçilik; liberal,

---

[60] Özkırımlı, s. 55.
[61] Delannoi, s. 36.
[62] Christophe Jaffrelot, "Bir Milliyetçilik Kuramı İçin", **Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar**, (Ed. Alain Dieckhoff ve Christophe Jaffrelot), çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 26-27.
[63] John Hutchinson'dan aktaran Erözden, s. 87.
[64] Anthony D. Smith, **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, çev. Derya Kömürcü, Everest Yayınları, İstanbul, 2002, s. 175.

muhafazakâr, yayılmacı ve anti-kolonyal olarak belirlenebilir. Bu tipolojiler, her iki ülke milliyetçiliği için de dönemlerine göre kullanılabilir.[65]

Bu çalışmada sözü edilen milliyetçi kuramların ABD ve Türkiye'deki milliyetçilik hareketlerinin oluşum süreçleriyle ne kadar örtüştüğünü deneyimleyip esas inceleme konusunu oluşturan milliyetçi düşüncenin toplumdaki karşılığını tespit ederken yine bu süreçte milliyetçiliğin ve ulus-devlet teorilerinin hem siyasi hem de kültürel boyutlarını incelemeye çalışılacaktır.

1.3. Türkiye'de ve ABD'de Uluslaşma ve Ulus-İnşası

Miroslav Hroch, Kuzey Avrupa'daki küçük devlet milliyetçiliklerini kapsayan karşılaştırmalı çalışmasında, milli uyanış süreçlerini A Evresi (akademik ilgi dönemi), B Evresi (yurtseverlik ajitasyonu dönemi) ve C Evresi (milli hareketin kitleselleşmesi) şeklinde üç tarihsel safhaya ayırarak açıklamaya çalışıyor ve esas ilgi alanı olarak da B Evresi'ni belirliyordu.[66]

Bu çalışmanın kurgu aşamasında her iki milliyetçiliği de sadece bu evreler üzerinden açıklama gayretindeydik fakat çalışmaya başlanıldığında görüldü ki Hroch'un yöntemi her ülkeyle örtüşmüyordu. Dolayısıyla ben de bu modelin sadece milli uyanışa kadarki sürecini A, B, C evrelerine uymaya çalışarak tarihlendirmeye, milli uyanış sonrası ulus-devlet inşası süreçlerini ise Hroch'tan ayrı, belki bir sonraki "D" evresi gibi düşünerek ele almaya karar verdim. Burada milliyetçiliğin dinamik bir süreç olduğunu ve hem milli uyanış süreci sayılan ilk üç evreyi hem de ulus-inşası kabul ettiğim sonraki evreyi kapsaması bakımından milliyetçiliğin kültürel ve siyasal boyutlarını tüm bu dönemler için ele alma yönünde tercih yaptım.

"D Evresi", Hroch'un çalışmasını sonraki yıllarda geliştirmeye çalışan bazı akademisyenlerce ortaya atılmıştır. İlk olarak bu kavramı Sovyetler Birliği'ndeki geç dönem uluslaşma hareketlerini tanımlamak için Terry Martin kullanırken, hemen ardından da dil, millet ve devletin bir olup ulus-devletin bütünleşmesi sürecini

[65] Andrew Heywood, **Politics**, Çev. Bekir Özipek ve Mete Yıldız, Liberte Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 156-166.
[66] Hroch, s. 51.

tanımlamak için Tomasz Kamusella kullanmıştır.[67] Ben, Kamusella'dan ilhamla bu kavramı kullanıyorum.

Miroslav Hroch'un "milli uyanış süreçleri"ne göre, Türkiye ve ABD milliyetçilikleri arasında her ne kadar kronolojik bakımdan geçişkenlik olsa da genel anlamda bir sınıflandırmaya tabi tutulursa ve sonraki ulus-inşa süreçlerini de "D" Evresi diye eklenirse, muhtemelen aşağıdaki gibi bir tasnif ortaya çıkacaktır:

A Evresi: Entelektüel İlgi (Türkiye 1864-1897/ ABD 1776-1812)

B Evresi: Milliyetçilik Fikrinin Yayılması (Türkiye 1897-1908/ ABD 1812-1865)

C Evresi: Milli Hareketin Kitleselleşmesi (Türkiye 1908-1923/ ABD 1865-1914)

D Evresi: Ulus-İnşa Süreçleri (Türkiye 1923-1960/ ABD 1914-1963)

Batı, 1856 Islahat Fermanı ile Osmanlı Devleti'ne "eşit vatandaşlık" esasını kabul ettirerek dört yüz sene Osmanlı Devleti'nin temeli olan cemaat yani millet sistemine 1862-1865 yılları arasında hukuki olarak son verdirmiştir. Karpat'ın tespitine göre bu tarihlerden sonra Osmanlı Devleti'nin temeli sayılan "millet"in yerini "etnik kavim" almıştır.[68] Osmanlılık ise kimlik olarak "1864 Vatandaşlık Kanunu" ile resmen tescillenmişti.[69] Fakat "milli uyanış" tarihi içinde bu devlet hamlelerinin direkt etkisi yoktu.

Uyanışın "A Evresi"ni, Ercüment Kuran'a atıfla Bilgin Çelik'in de yerinde tespit ettiği gibi Ahmet Vefik Paşa'nın Ebu'l Gazi Bahadır Han'ın "Evşal-i Şecere-i Türki" adlı eserini Çağatayca'dan Türkçe'ye tercüme etmesi (Tasvir-i Efkâr Gazetesinde Eylül 1863-Şubat 1864 arasında yayımlanmıştır) ile başlatabiliriz.[70] Mustafa Celaleddin Paşa'nın 1870'de Fransızca olarak yazdığı "Les Turcs, anciens et modernes (1870)" de bu dönemin önemli eseriydi. Yine Namık Kemal'in "Vatan Yahut Silistre"sinin 1873'te sahnelenmesi, Ahmet Vefik Paşa'nın 1876'da "Lehçe-i

[67] Ed. Alexander Maxwell, **The Comparative Approach to National Movements: Miroslav Hroch and Nationalism Studies**, Routledge Publishing, New York, 2012, s. 103.
[68] Kemal H. Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik**, çev. Recep Boztemur, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 27.
[69] Karpat, 2011, s. 30.
[70] Bilgin Çelik, "Balkan Savaşlarının Osmanlı/Türk Siyasi Düşüncesine Etkileri", **Savaştan Barışa Balkan Savaşları: 100. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, (Ed. Bilgin Çelik), Konak Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2013, ss. 257-274.

Osmanî" adıyla Osmanlı Türkçesi sözlüğü yayımlaması, Ali Suavi'nin 1869'da "Ulum" gazetesinde "Lisan u Hatt-ı Türkî" adlı makaleler yayımlaması, Leon Cahun'un 1896'daki "Asya Tarihine Giriş" kitabını yazması ve Necip Asım Bey tarafından Türkçe'ye çevrilmesi, Süleyman Hüsnü Paşa'nın 1876'da ilk defa Selçuklu öncesi Türk tarihine dair bilgiler verdiği Harbiye'deki tarih ders kitabı "Tarih-i Âlem"i yazması, Şemseddin Sami'nin 1901'de "Kamus-i Türkî"yi yayımlaması entellektüel/akademik ilgi evresinin (A Evresi) unsurlarındandır.[71]

Tarihsel olarak her iki ülkenin de 1900'lerin başında uluslaştıklarını söyleyen Hayes, her ne kadar dönemlendirmeleri itibariyle birebir örtüşmediğini savunsam da ilginç bir değerlendirme yapmıştı:

"… ABD'de, heyecan verici ve hızlı 'eritme potası'nda, çeşit çeşit Avrupalı soylardan tek ve üstün bir milliyet kurmak için 'Amerikanlaştırma' şiddetle uygulamaya konuldu. Yine, 20. yüzyılın başlarında, Osmanlı'da 'Türkleştirme' ortaya çıktı ve tahribata[72] yol açtı."[73] Hayes'in bu tahribat tespiti, Türkiye tarihi için uygun düşmemektedir. Bu dönem, ABD'nin de etnik milliyetçi dönemine denk düşer.

Ben, Hayes'in "Türkleştirme ortaya çıktı" dediği dönemi Hroch'un milli uyanışta en çok önem verdiği dönem olan "B Evresi" olarak değerlendiriyorum. Bazı tarihsel içiçe geçmeler olsa da Mehmet Emin Yurdakul'un 1897'de "Cenge Giderken" şiirini yazması ve Ömer Seyfettin'in 1909'da "Bomba" ve "Beyaz Lale" gibi hikâyeleri ile Türk kimliğini öne çıkarması, milliyetçilik fikrinin yayılması (ajitasyonu) evresine (B Evresi) denk düşer.

"1908 Hürriyetin İlanı"yla[74] birlikte Osmanlı tebaası artık devlet nezdinde "birey" olarak kabul ediliyordu ki bu, milli bilinçlenme için oldukça anlamlı bir gelişmeydi. Aynı yıl Türk Derneği sonra da 1912'de Türk Ocakları'nın kurulması ve 1931'e kadar 30000 üye sayısına ulaşması oldukça önemli bir gelişmeydi.[75] Yine

---

[71] Çelik, ss. 257-274; Ali Engin Oba, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s. 122; Ercüment Kuran, "19.Yüzyılda Milliyetçiliğin Türk Eliti Üzerindeki Etkisi", **Ortadoğu'da Modernleşme** içinde, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 158-165.

[72] Burada Hayes, "etnik hareketlerin geldiğimiz noktada 'inşa' etmediğini aksine 'tahrip' ettiğini" söyleyen Walker Connor'la aynı şeyi düşünüyordu.

[73] Hayes, s. 132.

[74] Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyetin İlanı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, kitabın tümü.

[75] Masami Arai, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, İletişim Yayınları, çev. Tansel Demirel, İstanbul, 2003, s. 23.

1912'deki Balkan Savaşları milli bilinci "açığa çıkarma"[76] işlevi görmüştü. Milli Hareketin Kitleselleşmesi, yani "C Evresi", Bilgin Çelik'in tasnifinde Bernard Lewis'le paralel bir biçimde 1919'daki I. Dünya Savaşı sonrası toplumda oluşan tepkisellikle bitiyor[77] fakat ben bu noktada ondan ayrılıyor ve Eric J. Zürcher gibi kitleselleşmenin ulus-devlet inşasıyla sonlanmasından hareketle "C Evresi"nin bitiş çizgisini 1923'le çiziyorum.

Osmanlıcılık ideolojisiyle ülkeyi kurtarma adına ilk inisiyatif, 1913-1918 yılları arasında İttihat ve Terakki liderleri tarafından alınmış ve milliyetçi düşünceler bu dönemde mayalanmıştır. Fakat Zürcher'in de yerinde tespit ettiği gibi "Cumhuriyet'in İlanı"na kadar geçen süre içerisinde sadece tabandaki kesim değil lider kadronun da hedefi bir Türk devletinin kurulması değil, ülkenin kurtarılması, saltanat ve hilafetin muhafazasıydı.[78] Türk milliyetçiliğinin devlet ideolojisi olarak benimsenmesi ise, Atatürk ve kadrosu tarafından ilan edilen Cumhuriyet'ten sonradır.

Kitleselleşme, 1923'te Cumhuriyetin kurulmasıyla resmen tamamlanmış oluyordu. Bu noktadan sonra ise ulus-inşa sürecinin milliyetçilik eli ile seferber edilme süreci başlıyordu. Bu sürecin ne zaman bittiği ya da bitip bitmediği tartışmalıdır; bu yüzden ben, çok-partili hayata geçişle birlikte Türk milliyetçiliğinin İslami niteliklerinin artmasından hareketle bugünkü mevcut haline en yakın halinin 27 Mayıs Darbesiyle kesildiği anı bir çizgi olarak kabul ediyorum. Daha sonraki süreç de bu noktadan başlanarak incelenebilir diye düşünüyorum.

ABD'de ise süreç, devletlerin/eyaletlerin ayrı ayrı Britanya'ya karşı verdikleri Bağımsızlık mücadeleleri ve III. Virginia Eyalet Hakları Bildirgesi çerçevesinde birleşmeleri ile birlik bilinci de kurucu babalar açısından oluşmaya başlar. Elbette bu noktada Noah Webster'in dil ve gramer alanındaki çalışmaları önem kazanmış ve entelektüel ilgiyi oluşturmuştur. Bu yüzden 1776, A Evresi için bir başlangıç sayılabilir.

---

[76] Zafer Toprak, "Balkan Harbi, Düşman Algısı ve İkonografya", **Savaştan Barışa Balkan Savaşları: 100. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri** (Ed. Bilgin Çelik), Konak Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2013, s. 24.
[77] Çelik, s. 274.
[78] Erik Jan Zürcher, **Savaş, Devrim ve Uluslaşma: Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928),** çev. Ergun Aydınoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 92-93.

1812 yılında Birleşik Krallığa karşı verilen ikinci ve son savaşla 13 Eyaletin bağımsızlıkları ve sınırları tasdiklenmiştir ve böylece Bağımsızlık Savaşı'ndan kalan pek çok sorun çözüme kavuşturulmuştur. 1812 ile 1865 yılları arasında milliyetçilik fikri toplumun geneline yayılmıştı; "antebellum" olarak da adlandırılan bu dönem, B Evresini oluşturmuştur. 1812 sonrası ABD tarihinde coğrafi ilerleme, bilimsel gelişme ve edebiyat alanında Britanya'dan farklı olarak Amerikan özgün tarzında eserler veren Emerson, Thoreau, Whitman, Longfellow, Hawthorne, Melville ve Poe gibi yazarlar ortaya çıkmıştı.

İç Savaş'ın sonuçlandığı 1865 sonrası dönemde sınırlar, zamanla bugünkü ABD'ye yakın bir şekle gelecek ve milli hareket, artık halk yerine tam anlamıyla ulus kavramını öne çıkararak kitleselleşecektir.

1914 yılı I. Dünya Savaşı'nın başladığı ve ABD'nin evrensel milliyetçi değerlerini Wilson aracılığıyla dünyaya yaymaya başladığı ve emperyal milliyetçiliğini konsolide ettiği yılların başlangıcı olacaktır.

Tezde 1963 yılının ulus-inşasının bitiş çizgisi olarak belirlenmesinin nedeni ise bu tarihte ABD'de siyahîlere yönelik ayrımcılığın Martin Luther King Jr. önderliğindeki hareketle nihayete ermiş olmasıdır.

Her iki ülkede de ana akım milliyetçilikler dışında da gelişen miliyetçi akımlar olmuştur. ABD'de Fransa destekli Kanada milliyetçiliği ve bağımsız Latin Amerika milliyetçilikleri mevcuttur. Osmanlı'nın son döneminde de Yunan, Bulgar, Arnavut, Ermeni vb. milliyetçi akımları oluşmuş ve Hroch'un belirttiği ayaklanma tipi milliyetçilik hareketlerinin sonucunda Osmanlı'dan koparak kendi ulus-devletlerini kurmaları ile sonuçlanmıştır. Türk milliyetçiliği de bu dağılma sürecine bir tepki olarak gelişmiştir.

FİKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE VE ABD'DE MİLLİYETÇİLİĞİN SİYASAL BOYUTLARI

2.1. Devlet (Kurumlar, Kurucu Babalar Ve Bildiriler)

"Milliyetçiliğin siyasal boyutları, tek başına milliyetçiliği tanımlamada yetersiz kalmaktadır" diyerek bu bölüme başlamak uygun görünmektedir. Öyle ki milliyetçiliğin kültürel boyutlarını dikkate almadan salt siyasi milliyetçilikle uluslaşmayı kavrama yanılgısına düşülmesin. Doğulu-batılı milliyetçilik ayrımını yaparak milliyetçiliğe temel bir kavramsal referans sunan Kohn, milliyetçilikler arasındaki makas farkına vurgu yaparken milliyetçiliği ancak siyasal-kültürel diyalektiğiyle tanımlamanın mümkün olduğunu bize gösteriyor:

"Batı dünyasında, İngiltere'de, Fransa'da, Hollanda'da, İsviçre'de, ABD'de ve Britanya dominyonlarında milliyetçiliğin yükselişi başat biçimde siyasal bir fenomen olmuştur. Bu yükseliş ya müstakbel ulus-devletin şekillenmesinden evvel olmuştur ya da Amerika örneğinde olduğu gibi bu süreçle çakışır. Batı dünyası dışında, Orta ve Doğu Avrupa ve Asya'da ise milliyetçilik, hem daha geç, hem de çoğunlukla geri kalmış bir sosyo-politik gelişim düzeyinde ortaya çıkar… Bu yüzden de Batı haricinde, yükselen milliyetçilik, öncelikli ifadesini kültürel alanda bulur."[79] Ancak Anthony Smith'in de dediği gibi devletle arasında söz konusu bağ olmasaydı, milliyetçilik basit bir folklorik ilgi olarak kalırdı.[80]

Ulus-devlet, kökenleri 30 Yıl Savaşları sonunda fiilen toprak egemenliğinin karşılıklı olarak tanınması dönemini başlatan 1648 Vestfalya Antlaşması ile ortaya çıkmış özgül bir siyasal örgütlenmedir. Teritoryal örgütlenmenin oluşmasıyla "ulusal meşruiyet" kazanılmış ve buna paralel olarak da ulus-devlet biçimi ortaya çıkmıştı.[81]

Bugün anladığımız manadaki modern devletlerde milliyetçilik, devletin halkını harekete geçirmek ve hükümet etme sürecini sürdürmek için ortaya çıkan

[79] Hans Kohn, The Idea of Nationalism A Study in its Origins and Background, Macmillan Press, New York, 1946, s. 329'dan aktaran Alain Dieckhoff, "Siyasal Milliyetçiliğe Karşı Kültürel Milliyetçilik mi?", **Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar**, (Ed. Alain Dieckhoff ve Christophe Jaffrelot), çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 84.
[80] Smith, 2002, s. 125.
[81] Haldun Gülalp, "Milliyete Karşı Vatandaşlık", **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma Ulus Devletin Sorgulanması,** (Ed.Haldun Gülalp), Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s. 11.

kimi ihtiyaçlardan yükselmektedir. Bu yüzden devlet, bir etnisitenin millete dönüşümü sürecinde ve bu dönüşümün kitleselleşmesi evresinde kurumlarını ve bürokrasisini toplumu dizayn etme üzerine oluşturur. Hatta Smith'in tespitine göre milliyetçilik, milletle devleti eşitlemeye çalışan bir harekettir.[82]

ABD'deki devlet inşası, kolonileşme dönemine kadar gitmektedir. İngiltere'nin Kuzey Amerika'daki ilk kolonisi, Virginia'da 1585-1589 yılları arasında kurulmuştur. 1607 yılından başlayarak, İngiliz kolonilerinin sayısı hızla artacaktır. 1763 yılına gelindiğinde, dördü kuzeyde (Massachusetts, Connecticut, Rhode Island ve New Hampshire), dördü ülkenin merkezinde (New York, New Jersey, Delaware ve Pennsylvania), beşi de güneyde (Maryland, Virginia, North Carolina, South Carolina ve Georgia) olmak üzere 13 Britanya kolonisinin var olduğunu görürüz. Koloniler genellikle Britanya yönetiminin gönderdiği valiler tarafından yönetilmekteyse de, 4 koloni kendi yerel meclislerini seçmekte ve böylelikle görece özerk bir statüden yararlanmaktadır.[83]

Büyük Britanya, 1763 yılında sona eren 7 Yıl Savaşları (Büyük Britanya ve Prusya'nın Fransa-Avusturya ittifakına karşı verdiği savaş) ile birlikte, Fransa'dan Kanada'nın bütününü, Ohio ve Louisiana bölgelerini almayı ve böylelikle dünyanın en büyük koloni imparatorluğunu kurmayı başarmıştır. İngiltere, kendi parlamentosunda aldığı kararla, savaş giderlerinin bir kısmını kolonilere ödetmeyi kafasına koyar, ancak hiç ummadığı bir engelle karşılaşır. Amerikan kolonileri, kendi temsilcilerinin katılmadığı bir meclis oturumundan kendileri aleyhine bir karar çıkmasını ilkesel düzeyde kabul edilemez bulmaktadırlar: "No taxation without represantation", yani "tarafımızdan seçilen temsilciler karar vermedikleri sürece vergi ödememiz söz konusu olamaz" anlamında bir tepki verirler.[84]

Geri adım atmaya hiç niyetli olmayan Britanya yönetimi, "Seyrüsefer Kanunları" (Navigation Acts) adlı yeni bazı vergileri gündeme getirir, bu durum ise Amerikan kolonilerinin daha da hiddetlenmesine neden olur. Özellikle çaya konan vergiler yüzünden Britanya güçleri ile koloni çalışanları karşı karşıya gelir. 5 Mart 1770'de Boston sokaklarında meydana gelen çatışmalarda 5 koloni üyesi hayatını

[82] Smith, s. 125.
[83] İzzet Çıvgın ve Remzi Yardımcı, **Çağdaş Dünya Tarihi**, Maya Akademi Yayınları, Ankara, 2007, s. 106.
[84] Çıvgın ve Yardımcı, s. 106.

kaybeder. Bu kanlı olay bir süreliğine unutulmuş gibi görünür, ancak birkaç yıl sonra Britanya hükümetinin aldığı bir karar, tarafların saflarını sıklaştırmalarına neden olur: Hindistan kolonileri, içine düştükleri ekonomik darboğazı bir an önce atlatabilsinler diye çay vergisinden muaf tutulmuşlardır. Bu, Amerikan kolonileri için kabul edilemez bir karardır, çünkü bir tür çifte standart uygulanmaktadır. Kızılderili/Mohawk kılığına giren ve kendilerini "özgürlüğün çocukları" olarak adlandıran 60 kadar Bostonlu, Boston'a demirlemiş olan Hint kolonisine ait 3 gemiyi ele geçirirler ve gemideki çay paketlerini denize fırlatarak İngiliz hükümetini protesto ederler. İngilizler, "Boston Çay Partisi (16 Mart 1773)" adı verilen bu olayın ardından sert tedbirler alacak, örneğin Boston Limanı'nı kapatacak, Amerikalılar ise milis güçleri oluşturarak örgütlenmeye başlayacaklardır.[85]

Bu süreçte koloniler arası haberleşme, Komiteleri daha canlı bir şekilde harekete geçirdi. Toplantılar yapıldı, gazetelere makaleler yazıldı, her tarafa broşürler dağıtıldı. Virginia Yasama Meclisi üyeleri Raleigh Tavern toplantısında "Amerikan'nın ortak çıkarı"nı görüşmek üzere bir yıllık kongre toplanması için etrafa davetiyeler gönderdiğinde, buna derhal ve heyecanla yanıt verildi. Virginia Eyalet Meclisi (Provincial Convention) delegeler seçti, bunu öteki eyaletler/devletler izledi. 5 Eylül 1774'te ilk Continental Congress (Kıta Kongresi), Georgia hariç bütün koloniler temsil edilmiş olarak Philadelphia'da toplandı. Ellibir delege arasında George Washington, Benjamin Franklin, John Adams gibi yetenekli adamlar vardı. Bu Meclis, Britanya Parlamentosu"nu özellikle görmezden gelerek Kral'a, İngiliz ve Amerikan halkına hitap eden kararnameleri kabul etti.[86] Bu süreçte İngilizlerle yoğun çatışmalar da yaşanıyordu. Özellikle Bunker Hill'de yaşanan çatışmalar ve mağlubiyet, Amerikalı direniş ruhunu kamçılıyordu.[87]

10 Mayıs'ta Philadelphia'da artık açıkça asi bir kurul sıfatıyla toplanan ikinci Continental Congress (bununla birlikte Kral'a son bir uzlaşma müracaatı yapmıştı.) Boston etrafındaki askeri "Amerikan Continental (Kıta) Ordusu" halinde teşkilatlandırmış ve George Washington'u komutan tayin etmişti.[88] Bu komutan,

[85] Çıvgın ve Yardımcı, s. 107.
[86] Allan Nevins ve Henry Steele Commager, **ABD Tarihi**, çev. Halil İnalcık, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008, s. 92.
[87] Howard Zinn, **Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi**, çev. Sevinç Sayan Özer, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s. 84.
[88] Nevins ve Commager, s. 94.

İngiltere'ye karşı verilecek olan bağımsızlık mücadelesinin ardından 30 Nisan 1789 tarihinde ülkenin ilk başkanı olacaktı ki Atatürk'ün liderlik serüveni de benzer bir yoldan geçerek başlamıştı. Siyasal parti yapılanması da, Türkiye'dekine benzer şekilde, bir kurucu partiden doğacak olan diğer partilerden oluşan muhaliflerden ibaretti. Tıpkı Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan sırasıyla Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Demokrat Parti'nin çıkması gibi yapısal değil de evrimsel olarak varolan ABD partileri de sırasıyla Federalistler, Demokratik-Cumhuriyetçiler, Demokratlar, Whigler ve Cumhuriyetçiler olarak isimlendirilecekti.[89]

Amerikan Devrimi, tarihte önemli bir kırılma noktası yaratmıştı. Avrupa'dan göçmeden önce "ayaktakımı" olarak görülen toplumun fertleri, tarihsel serüvenlerine önce "halk", daha sonra da "millet" olarak devam edeceklerdi. Meşru otoritenin kaynağı olan halk, imtiyazsızlığın simgesi anlamında Anayasa'ya (1. Madde 9. Bölüm) "Birleşik Devletler tarafından hiçbir asalet ünvanı verilmeyecek" maddesini koydurtmuştu.[90]

Amerikan Bağımsızlıkçıları, savaşın sona ermesinin hemen ardından, bu yeni siyasal yapıya yeni bir anayasa arzusunu dile getirmeye başlarlar ve koloni halkı arasındaki anayasa tartışmaları alevlenir. Ülkenin koşullarına ve çoğunluğun düşüncesine uygun olarak, devletin yönetim yapısının federal bir nitelik göstermesine, İngiliz hâkimiyeti altındaki kolonilerin eyalet/devlet (state) adını alarak merkezi bir devlet aygıtı altında birleşmelerine karar verilir. Yeni devlet, cumhuriyet olarak örgütlenecek, Madison gibi düşünce adamlarının önermeleri doğrultusunda, Eski Yunan siyasal modelini kendine örnek alarak, onu çağın koşullarına uyarlayacak, dolayısıyla demokratik bir yapı arz edecektir. Hatta başlarda New England'da toplumu ilgilendiren meseleler temsil esası yerine Atina'da olduğu gibi meydanlarda kurulan meclislerde çözülürdü.[91] Ortaya çıkan temsil sorunu ise, iki meclisli bir yasama organı yani Kongre ile çözüme kavuşturulmuştur: Senatoda her eyalet ikişer temsilciye sahip olurken, Temsilciler Meclisi eyalet nüfuslarının

[89] Roberts, s. 106.
[90] Peter Onuf, "Amerika Birleşik Devletleri: Tarihsizliği Seçen Ülke", **Ülkelerin Tarihleri: Ulusal Kimlikler Nasıl Oluşturuldu?**, (Ed. Peter Furtado), çev. Şahika Tokel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 218.
[91] Alexis de Tocqueville, **Amerika'da Demokrasi**, çev. Taner Timur, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, İstanbul, 1962, s. 19.

oranlarına göre oluşturulacaktır. İki meclisin bir araya gelmesi ile ortaya çıkan yasama organı, Bağımsızlık Savaşı sırasındaki toplantılardan esinlenerek Kongre adını alacaktır. Yürütme ise seçilmiş bir başkanın elinde biçimlenecektir. Başkan, siyasi anlamda sorumsuzdur. ABD, adından da anlaşılacağı gibi federatif bir yapıya sahiptir. Merkezde, bütün eyaletlerin üstünde yer alan federal devlet bulunur, ona bağlı olan 50 tane (rakam 13 ile başlayıp 50'ye ulaşmıştı) federe devlet, yani eyalet vardır. Federal devlet, tüm eyaletleri temsil eder ve ülkenin bütünü üzerinde söz sahibidir. Federal devletin yürütme erki başkanın, yasama erki ise Kongre'nin (Senato+Temsilciler Meclisi) elindedir. Eyaletler de, kendine ait yasama organlarına ve özgün hukuk sistemlerine sahiptirler. Nebraska dışında kalan bütün eyaletler (aynı federal devlet gibi) iki meclislidir. Eyaletlerde yürütme gücü, seçimle işbaşına gelen valiye aittir.[92] Federal Yüksek Mahkeme de Anayasayı korumakla ve yüksek adalet işleriyle uğraşır. Yargı, bağımsızdır ve diğer iki kuvvete karşı koyabilecek güçtedir.[93] Bu üç erkin ilişkisini Harold R. Bruce, üç kesişim kümesi olan üç ayrı daire şeklinde şemalaştırmıştı. Yasama ve yürütme erklerinin kesişim kümelerinde "Kongre'nin başkan üzerindeki kontrolü" ve "yürütmenin Kongre üzerindeki veto yetkisi" yer alırken; yasamanın yargı erkiyle olan kesişim kümesinde "Kongre'nin mahkemeleri kontrol yetkisi" ile "Kongre'nin yargısal denetimi" yer almaktadır; yürütme ile yargının kesişim kümesinde ise, "yargının idari denetimi" ile "idarenin yargısal denetimi" bulunmaktadır.[94]

Avrupa'daki siyasi gelişmelerin aksine Amerika'da devlet mekanizmaları mahalli plandan yukarıya doğru cereyan etmişti. Kolonileşmeyi müteakip 1650'de New England'da mahalli idare tam olarak oluşmuştu. Bu yerel hükümetteki tahsildarlar, "merkez"in adamı olmadan adem-i merkeziyetçi bir şekilde devlet adına vergileri topluyordu. Devlet de örneğin bir yol yapmak isterse mahalli idare ona yardım etmeye mecburdu.[95] Osmanlı'da da 19. yüzyılda içeride bağımsız, dış ilişkilerinde "sözde" bağımlı, vergi veren "eyalat-ı mümtaze (seçkin eyaletler)" statüsünde olan eyaletler vardı. Mısır Hidivliği, Bulgaristan Prensliği, Kırım Hanlığı, Eflak ve Boğdan Voyvodalıkları, Mekke Şerifliği, Rumeli-i Şarkı Vilayeti, Sisam

[92] Çıvgın ve Yardımcı, s. 112.
[93] Ayrıntılı bilgi için bkz. Esat Çam, **Devlet Sistemleri**, Der Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 86-139.
[94] Harold R. Bruce, **American National Government**, Henry Holt and Company, New York, 1952, s. 92.
[95] Tocqueville, s. 19, 28.

Beyliği, Ekrad Eyaletleri[96] gibi farklı isim ve statülerdeki bölgeler tek elden idare ediliyordu.

Amerikan siyasi tarihinde ilk olarak "federal" parti oluşmuştu. Doktrinlerini "birliğin" anayasasına tatbik etmek isteyen bu grup, 1801'deki Thomas Jefferson'un iktidarı ile "hürriyetin" savunucusu rolünü üstlenen "Cumhuriyetçilere" geçecekti;[97] daha sonra da kısa süreli "Milli Cumhuriyetçi" ve "Whig" iktidarları haricinde, "Cumhuriyetçiler"den çıkan "Demokrat" ve "Cumhuriyetçi" parti iktidarlarıyla günümüze kadar gelinecekti.

1797'de John Adams başkan olduğunda, Kongre Amerikan ticaretini korumak üzere bir donanma oluşturdu ve Adams'a bir ordu kurma yetkisi verdi ve ayrıca çok önemli iki yasayı; "Yabancı" ve "İsyana Kışkırtma" yasalarını kabul etti. Cumhuriyetçi basını hedef alan "İsyana Kışkırtma" yasası, başkan ya da Kongre hakkında küçümseme, nefret ya da alay içeren herhangi bir şey yazmayı, yayınlamayı ya da söylemeyi federal bir suç sayıyordu. On dört gazete editörü ile bir Kongre üyesi, fesat suçlamasıyla hapse atıldı. "Yabancı Dostlar Yasası", pek çoğu aktif Cumhuriyetçi olan İrlandalı göçmenleri hedef alıyordu ve Birleşik Devletler'e dost olan ülkelerden ve Amerika'nın barış ve güvenliğine tehdit teşkil ettiği düşünülen yabancıların sınırdışı edilmesine olanak veriyordu. "Yabancı Düşmanlar Yasası", Başkana, Birleşik Devletler'le savaş halinde olan bir ülkeden gelen, tehlikeli olsun ya da olmasın, herhangi bir yabancıyı sınırdışı etme yetkisi veriyordu. "Vatandaşlığa Kabul Yasası" ise, göçmenlerin Amerikan vatandaşı olmalarını zorlaştırıyordu. "İsyana Kışkırtma" yasası Mart 1801'e kadar yürürlükte kalacaktı ki bu iki Kongre ve bir de Başkanlık seçiminin, Kongre üyeleri ve Başkanı eleştirmenin yasadışı olduğu bir ortamda yapılacak olması demekti.[98]

Osmanlı idaresinin en önemli yanı ise dinsellikten ziyade "geleneksellikti". Hayatın kanunu değişme (inkılap) değil, düzen yani "nizam"dır. İdeal olan değişme, evrim veya ilerleme değil, dengedir. Bu yüzden "nizam-ı alem" yani Osmanlı devlet

[96] Bülent Tanör, **Kurtuluş Kuruluş**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009, s. 45.
[97] Tocqueville, s. 39.
[98] Robert J. Allison, **Amerikan Devrimi: Kısa Bir Tarihçe**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 147-148.

düzeni "ebed-müddettir" yani sonsuz ömürlüdür. İşte bunu sağlayacak olan da her zaman yazılı olmayan "kanun-u kadim"dir.[99]

Bu tespitin zaman içerisinde modernleşmenin de etkisiyle değiştiğine dair bir kanıt, Şerif Mardin'in Ahmet Rıza Bey'in yazdıklarından aktardıklarıdır. Ahmet Rıza Bey'e göre İmparatorluğun gelişme devrinden beri ordunun amacı değişmiş; artık fetih peşinde koşmak yerine İmparatorluğun parçalanmasına engel olmak amacını şiar edinmişti. Bu itibarla "gaza" fikrinin yerine "vatanperverliği" geçirmek gerekliydi. Artık "hizmet" ve "sadakat" bu kıstaslara göre ölçülecekti.[100]

Osmanlı devlet ideolojisinin temel unsuru ise "adalet" fikri idi. "Adalet mülkün (egemenliğin) temelidir" düsturu bunu anlatır. Osmanlı tarihçileri bunu bir "hakkaniyet çemberi" şeklinde (Daire-i Adliye-yi Osmaniye) şöyle şemalaştırmıştır: "Mülk ve devlet, asker ve devlet adamıyladır ve devlet adamı mal ile bulunur. Mal, reayadan husule gelir. Reayanın ahvali adalet ile tanzim olunur." Biraz açmak gerekirse: a) Asker olmadan devlet ya da mülk (egemenlik) olmaz; b) Askere sahip olmak, serveti gerektirir; c) Servet tebaadan toplanır; d) Uyruklar ancak adaletle refaha kavuşabilir; e) Şu halde, mülk ve devlet olmadan adalet olmaz, ama adalet olmadan devlet de olmaz.[101]

Elbette bu düzen, modernleşmeyle birlikte gerek ekonomik gerekse siyasal sebeplerle bozulacaktı. Bülent Tanör, Osmanlı son döneminde artık eski düzenin tamamen değişmeye başladığı I. Dünya Savaşı sonrası için siyasal-anayasal kurumların oluşumunda beş evre belirlemiştir. Burada Tanör'ün tasnifinde değişiklik yapmayı uygun bulmamakla beraber o dönemi tarif etmek için "ulusal" yerine "milli" kavramını kullanmanın daha doğru olduğu kanaatindeyim. Tarihsel anlamı itibariyle ancak daha Mustafa Kemal Paşa'nın zihin dünyasında var olan "ulus" kavramı, milli mücadele dönemi için dini bağlamından tamamen kopmayan "millet" kavramını birebir karşılamamaktadır.

1. "Yerel Kongre İktidarları
2. Ulusal Kongre İktidarı (Sivas ve ARMHC)
3. Ulusal Meclis (TBMM)

[99] Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, (Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 30-31.
[100] Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri-1895-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 219-220.
[101] Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 26.

4. Meclise Bağımlı Hükümet (TBMM Hükümeti)
5. Meclisten Görece Bağımsızlaşan Hükümet (1923 ve sonrası)"[102]

1919 Mayıs'ına kadar direnişin idari mercileri gibi hareket eden Yerel Kongre İktidarları (ki bunlar 1918-1920 ararsında 30 civarında kongre tertip etmişlerdi)[103], bir dizi kongre sonunda bölgesel partizan komiteleri yerine bir hükümet, "Kuva-yı Seyyare", "Kuva-yı Milliye" denen silahlı güçlerin yerine de milli bir ordu kurulması yönünde çalışmalar başladı. Başlangıçta ilk yönetme gücü Sivas'ta "ulusal kongre" niteliği taşıyan bir kurumun temsilcisi olan "Heyet-i Temsiliye" denen organdı.[104] Misak-ı Milli ile başlayan süreç ulusal meclise doğru evrildi. Bölgesellikten ulusallığa ise Sivas Kongresi ile geçilecekti.

Ulusal Kongre İktidarlarına dönüşmeden önceki yerel kongre iktidarları, özellikle de "Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatesi" ve "Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti" örgütlenmeleri, ulusal hükümete giden yoldaki anayasal gelişmeler noktasında yerelden ulusala sağladığı katkılarla Virginia Eyaleti Haklar Bildirgesi'nden Bağımsızlık Bildirgesi'ne geçişi akla getiriyor.

Bu noktada Osmanlıcılık olarak serüvenine başlayan ulus-inşasındaki model, Smith'e atıfla Selim Deringil tarafından şöyle tarif ediliyordu; Osmanlı İmparatorluğu, farkında olmaksızın yöneldiği ve ulus-devlete giden yolculuğa "devletten ulusa" modeli temelinde başlamış, ancak imparatorluk dağıldıktan sonra onun yerini alan devletler tarihsel yolculuklarına "ulustan devlete" modeliyle devam etmişlerdir.[105] Bu da Milli Mücadelenin kitlelere yayılışının ifadesidir bir anlamda.

Cumhuriyete giden yolda Meclis'in yaptığı ilk anayasa olan ve bize Türkiye için Anayasal bir nüveyi sunan 1921 Anayasası'na göre devletin idari bölümlenmesi şu maddelerdedir:

"İdare

[102] Tanör, s. 288.
[103] Tanör, 2009, s. 62.
[104] Berkes, s. 480.
[105] Selim Deringil, **Simgeden Millete: II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 264-265; Bilgin Çelik, "Balkan Savaşlarının Osmanlı/Türk Siyasi Düşüncesine Etkileri", **Savaştan Barışa: Balkan Savaşları 100. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, (Ed. Bilgin Çelik),Konak Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2013, ss. 257-274.

Madde 10- Türkiye coğraafi vaziyet ve iktisadi münasebet nokta-i nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara münkasem olup kazalar da nahiyelerden terekküp eder.

Vilâyat

Madde 11- Vilâyet mahalli umurda manevi şahsiyeti ve muhtariyeti haizdir. Harici ve dâhili siyaset, şer'i, adlî ve askeri umur, beynelmilel iktisadî münasebat ve hükûmetin umumi tekâlifi ile menafii birden ziyade vilâyata, şâmilhususat müstesna olmak üzere Büyük Millet Meclisince vaz edilecek kavanin mucibince evkaf, Medaris, Maarif, Sıhhiye, İktisat, Ziraat, Nafia ve Muaveneti içtimaiye işlerinin tanzim ve idaresi vilâyet şûralarının salâhiyeti dâhilindedir.

Madde 12- Vilâyet Şûraları vilâyetler halkınca müntehap azadan mürekkeptir. Vilâyet Şûralarının içtima devresi iki senedir. İçtima müddeti senede iki aydır.

Madde 13- Vilâyet Şûrası, azası meyanında icra amiri olacak bir reis ile muhtelif şuabatı idareye memur azadan teşekkül etmek üzere bir idare heyeti intihab eder, İcra salahiyeti daimi olan bu heyete aittir.

Madde 14- Vilâyette Büyük Millet Meclisi'nin vekili ve mümessili olmak üzere vali bulunur. Vali, Büyük Millet Meclisi hükûmeti tarafından tayin olunup vazifesi devletin umumi ve müşterek vazaifini rüyet etmektir. Vali yalnız devletin umumi vazaifile mahalli vazaif arasında tearuz vukuunda müdahale eder."[106]

Görüldüğü gibi 20. yüzyılla birlikte Osmanlı devlet ideolojisi de büyük değişimler geçirecek ve "nizam-ı âlem" kavramı yerine tabiat düzeni gelecek, toplumun dışında ve üstünde tanımlanan devlet anlayışı yerine "hukuk devleti" kavramı gelecek ve gelenek kavramı yerine "ilerleme (terakki)" kavramı gelecek, "denge" kavramı yerine ise "devrim ya da inkılâp" kavramı gelecekti.[107] ABD'de ise "ilerleme (terakki)"nin karşılığı olarak "rekabet ve büyüme"yi görmekteyiz. "Devrim" ise her iki ülkede de tedricen yerini tekrar "denge"ye ama bu defa erkler ve kurumlar arası bir "denge"ye bırakacaktı.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, çeşitli meslek gruplarında da etnik temelli olduğu anlaşılan tasfiye amaçlı bir takım yasalar çıkarılmıştı. 3 Nisan 1924'te TBMM'de kabul edilen 460 sayılı "Muhamat Kanunu", hukuk düzeninin en önemli

[106] Suna Kili ve A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985, ss. 91-94.
[107] Berkes, s. 33.

aktörlerinden olan avukatlara ve meslek örgütleri olan barolara dair Cumhuriyet döneminde yapılan ilk yasal düzenlemeydi ve İstanbul Barosu'nda tasfiyeye imkân tanıyan geçici maddesi nedeniyle ayrıca dikkat çekiciydi. Bu geçici maddeye göre, her baro bünyesinde adliye vekilince seçilecek beş üyeden oluşan "meclis-i tefrik", yani tasfiye komisyonu, baro üyelerinin kanunun avukatlık yapabilmek için şart koştuğu nitelik ve koşullara sahip olup olmadıklarını inceleyerek olmayanların barolardan çıkarılmaları, yani avukatlık yapmaktan men edilmeleri kararı alınırdı. Bu maddeye göre Türkiye barolarına kayıtlı avukatların bir bölümünün meslekten men edildiği görülmektedir. Bu süreçte özellikle İstanbul Barosu'na kayıtlı gayrimüslim avukatlar arasında önemli oranda tasfiye yaşanmıştır.[108] Ancak bu kanunun Koraltürk'ün dediği gibi sadece etnik temelli olmadığı da bir gerçektir. Umut Karabulut'un bu konuya dair yaptığı çalışmada tasfiyelerin, kanuni şartları avukatlık yapmaya uygun olmayanlar ve Mütareke Döneminde ülke aleyhine çalışmış olanlara yönelik gerçekleştiği belirtilmektedir.[109]

Hükümet ve belediyeler, aynı tarihlerde Türkçe kullanma konusunda şirketleri, özel kurumları ve meslek gruplarını da uyarıyordu. Örneğin Eylül 1925'te İzmir'de belediyenin bir tebliği ile sokak, meydan, çarşı, pazar ve umuma açık diğer yerlerde satıcı, kayıkçı, arabacı, hamal gibi esnafın Türkçeden başka bir dille satış yapmaları ve bağırmaları yasaklanmıştı. Bütün şirketlerde, fabrika ve dükkânlarda halka verilecek makbuz ve faturalar Türkçe olacaktı. Dâhiliye Vekâleti, bütün vilayetlerin yanı sıra Ankara ve İstanbul şehremanetlerine gönderdiği bir tamim ile her türlü satıcı ve esnafın Türkçe dışında bir dille bağırmalarını yasakladı.[110]

Bu dönemi milliyetçilik bağlamında inceleyen John Breuilly, modernizmin bir biçimi olarak milliyetçiliği gören Cumhuriyet elitinin Türk milliyetçiliğine "reform milliyetçiliği" adını vermiştir. Breuilly'ye göre, imparatorluk reformları işlevsel bir eşgüdüm anlayışıyla askeri yönelimli siyasi reformlara dönüşmüştür ve bu reformların "seferberlik" işlevi çok önemlidir.[111] İttihat ve Terakki kadrolarının I.

---

[108] Koraltürk, ss. 205-206.
[109] Umut Karabulut, "Muhâmât Kanunu: Türkiye'de Avukatlık Kurumunun Düzenlenmesi ve İstanbul Barosunda Yaşanan Tasfiyeler", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 27, Güz, İstanbul, 2013, ss. 79-104.
[110] Koraltürk, ss. 268-270.
[111] John Breuily, **Nationalism and the State**, s. 113'ten aktaran Büşra Ersanlı, **İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937**), İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 71 dipnot 1.

Dünya Savaşı'nda Türkçülüğü bir motivasyon aracı olarak kullanması bu seferber etme durumuna bir örnektir.

2.2. Anayasa (Anayasalar ve Anayasal Metinler)

Anayasa, bir devletin kuruluş felsefesini ve değerlerini özetleyen temel kanundur. Özellikle Amerikan demokrasisi ve milliyetçiliği açısından anayasal çerçeve çok mühimdir. Türk tarihi açısından da mühimdir fakat vatandaşlık bağlamında ona Amerika'da olduğu kadar atıfta bulunulmaz.

Anayasalar, bir tarihsel sürecin ürünüdür. Anayasalar oluşana kadar çeşitli bildirgeler, kongre metinleri, anayasal veya yarı anayasal (semi-constitutional) belgeler ortaya çıkmıştı ve tabi özellikle Amerika için temel atıf noktalarından birisini oluşturan "Haklar Bildirgesi" gibi metinler de büyük önem taşımaktaydı.

Virginia Eyaleti/Kolonisi, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın çok kritik bir dönemecinde, üçüncü Philadelphia Kongresi toplanmadan yirmi gün kadar önce, 12 Haziran 1776'da son derece önemli bir metni kabul eder. "Haklar Bildirgesi" adı verilen bu metin, uzun vadede Amerikan Anayasası'na giden yolu açacaktır. Bu belgede ifade edilen düşünceler, dünyadaki anayasacılık hareketlerini derinden etkilediği için özenli bir bakışı hak ediyor.[112]

Bu "Haklar Bildirgesi", "Virginia'nın iyi insanlarının temsilcilerinin tamamının özgürce devletin kuruluş temelini oluşturan kendine ve gelecek nesillere ait haklarını belirleme amacı ile bir araya geldiğini" söyleyerek başlar ve şu maddelerle devam eder:

1.Madde: Tüm insanlar hür ve bağımsız doğarlar, bir topluma dâhil olup mutlu ve güvenli bir biçimde yaşama ve özgür olma haklarını kimse ellerinden alamaz ve gelecek kuşakları bundan mahrum edemez.

2.Madde: İktidar halktan gelir ve halka aittir, devlet makamında bulunan tüm görevliler, halkın hizmetkârıdırlar ve halka her an hesap vermekle yükümlüdürler.

3.Madde: Hükümet, kamu yararını sağlamak ve toplumun, ulusun ya da topluluğun güvenliğini tesis etmek için vardır. En iyi hükümet, mutlu ve güvenlik

[112] Çıvgın ve Yardımcı, s. 108.

içinde yaşayan bir toplum yaratabilendir, hükümet bu işleri yerine getiremediği zaman çoğunluğun uyarısı ile kendi içinde değişikliğe gitmelidir, bunu başaramaz ise çoğunluk tarafından ortadan kaldırılabilir.

4.Madde: Hiç kimse ya da hiçbir zümre makamının getirdiği avantajlardan yararlanarak, kamu amacı dışında iş göremez, ayrıcalıklı bir gruba dönüşemez. Kamu görevlisi, makamını miras bırakamaz.

5.Madde: Devlette yasama ve yürütme işlevleri birbirinden ayrı olmalı, yargı işlevi de onlardan bağımsız kişiler eliyle yürütülmelidir. Yasama ve yürütme yetkilerini yerine getirecek olan kişiler, düzenli ve sürekli seçimler sonucunda göreve gelmeli, hangi makam sahiplerinin yeniden seçilme hakkına sahip oldukları ve hangi makamlara aynı kişilerin seçilemeyeceği yasayla belirlenmelidir.

6.Madde: Halkı temsil edecek olan meclis üyeleri, halkın menfaati dolayısıyla yaptıklarından dolayı yasalarla sıkıntıya sokulamaz, ifade özgürlüğü hakkına sahiptir, kendi isteği dışında vergilendirilemez ve sınırlandırılamaz.

7.Madde: Temsilcilerin onayı olmaksızın yasaları askıya almak ya da yürürlükten kaldırmak mümkün değildir.

8.Madde: Hiç kimse kendi aleyhine tanıklık yapmaya zorlanamaz, yasanın öngördüğü hükümler dışında yargılanmadan özgürlüğünden mahrum bırakılamaz.

9.Madde: Hiç kimse fiziksel veya zalimce bir cezaya mahkum edilemez.

10.Madde: General sizi temin eder ki eğer bir subay veya habercisi bir bölgeyi yetkisiz yönetiyorsa veya herhangi bir kimseyi veya isimsiz kimseleri kanıt olmadan tutuklarsa veya herhangi bir kimsenin savunma yapmasına ve kanıt göstermesine izin verilmezse bu gaddarca ve haincedir ve asla bağışlanamaz.

11.Madde: Eşyaya veya kıyafete dair iki kişi arasında ihtilafa düşüldüğünde jürili kadim mahkeme yöntemi tercih edilmelidir, bu daha saygıdeğerdir.

12.Madde: Basın özgürlüğü, özgürlüğün büyük kale duvarlarından birisidir ve despotik hükümetlerce asla sınırlandırılamaz.

13.Madde: İyi bir ordu, toplumun bireylerinden oluşmalı ve iyi eğitilmeli ve özgür şehirleri koruyabilmelidir. Barış zamanında güçlü bir ordu tehlikeli olabilir bu yüzden sivil otoriteye bağlı olmalıdır.

14.Madde: Virginia Devleti/Eyaleti, tek bir hükümet tarafından yönetilmeli, devletin sınırları içinde bağımsız bir otoritenin ortaya çıkmasına izin verilmemelidir.

15.Madde: Özgür hükümet ya da özgürlüğe sadakat bir kişi tarafından korunamaz, aksine adalete bağlılıkla, mutedil olmakla, ölçülü olmakla ve bunların tekrar edilmesiyle korunur.

16.Madde: İnanç özgürlüğünün önüne de hiçbir engel konmamalıdır: inançlara yönelik her türden zor ya da baskı yöntemine engel olunmalı, herkesin kendi aklını/vicdanını kullanarak istediği dini yaşamasına izin verilmelidir, bu anlayış bir hoşgörü, sevgi ve merhamet dini olan Hıristiyanlığın temel ilkelerine de uygundur.[113]

George Mason tarafından hazırlanan Virginia Haklar Bildirgesi'nden yaklaşık üç hafta sonra 4 Temmuz 1776'da III. Philadelphia Kongresi'nde Bağımsızlık Savaşı'na bir anlamda meşruiyet kazandırmaya çalışan Thomas Jefferson'un hazırladığı ve John Hancock başkanlığındaki heyet tarafından imzalanan "Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi" tüm dünyaya ilan edilir.

"İnsani olayların akışı içinde, kendisini bir başka ulusa bağlayan siyasal bağları koparmak ve doğa yasalarının ve Tanrı'nın ona dünya devletleri arasında bağışladığı bağımsız ve eşit yeri almak gereğini duyduğu zaman, insanlığın yargısına duyduğu o yerinde saygı, onu bu ayrılmaya zorlayan nedenleri açıklamakla yükümlü kılar"[114] sözleriyle başlar bildirge, ikinci paragrafta ise Virginia Haklar Bildirgesi'ne atıfta bulunurcasına temel insan hak ve özgürlüklerinden bahseder ve işte tam da bu noktada Britanya Krallığı'nın yaptığı uygulamaları tiranca bulur ve tek tek bu uygulamalardan bahseder,[115] sonra da çaresizlikle yapılacakları sıralar:

"Bu baskının her evresinde yapılan haksızlıkların düzeltilmesini âcizane bir biçimde talep ettik. Durmadan yinelediğimiz ricalarımızın karşılığı, durmadan yinelenen haksızlıklar oldu. Ancak bir tirandan beklenebilecek davranışlarla karakterini belli eden bir monark, özgür bir halkı yönetme işine uygun olamaz.

Britanyalı kardeşlerimize karşı da saygıda kusur etmiş değiliz. Zaman zaman onları, yasa koyucuların üzerimizde haksız bir yönetim kurma girişimleri konusunda uyardık. Buraya hangi koşullar altında göç edip, yerleştiğimizi anımsattık onlara.

[113] "The Virginia Bill of Rights, 12 June 1776" adlı metni orijinalinden çevirdim, bkz. Henry Steele Commager ve Milton Cantor, **Documents of AmericanHistory Volume I To 1898**, Prentice Hall, New Jersey, 1988, ss. 103-104.
[114] "TheDeclaration of Indepedence, 4 July 1776" adlı metni orijinalinden çevirdim, bkz. Henry Steele Commager ve Milton Cantor, **Documents of American History Volume I To 1898**, Prentice Hall, New Jersey, 1988, s. 100.
[115] Commager ve Cantor, ss. 100-101.

Doğal adalet ve yüce gönüllülük duygularına seslenerek aramızdaki ırk bağları dolayısıyla, bu zorbalıkları kınamalarını rica ettik. Çünkü bu zorbalıkların, aramızdaki bağlantıları ve ilişkilerimizi bozması kaçınılmaz bir şeydi. Ama onlar da adaletin ve kan bağımızın feryatlarına kulaklarını tıkadılar. Bunun için artık, onlardan ayrılmamız gerektiği sonucuna boyun eğmek ve onları da, insanlığın geri kalan kısmı gibi, savaşta düşman, barışta dost kabul etmek zorundayız.

Bu yüzden, Genel Kongre halinde toplanan biz ABD temsilcileri, görüşlerimizin doğruluğuna, dünyanın en yüce yargıcını tanık tutarak, bu kolonilerin halkından aldığımız yetkiyle, onların adına, Birleşik kolonilerin özgür ve bağımsız devletler olduklarını ve bunun hukuken böyle korunacağını; Büyük Britanya Krallığı'na karşı her türlü yükümlülükten kurtulmuş olduklarını; bu kolonilerle Büyük Britanya Devleti arasındaki her türlü siyasal ilişkilerin sona erdirildiğini ve bunun böyle kalacağını; özgür ve bağımsız devletler olarak, savaş açmak, barış ilan etmek, antlaşmalar yapmak, ticareti düzenlemek ve diğer tüm bağımsız devletlerin yapabileceği her türlü şeyi yapmak hakkına sahip olduklarını resmen açıklar ve ilan ederiz. Ve bu bildirinin korunması için, Tanrı'nın inayetine tam bir güvenle, yaşamlarımız, servetlerimiz ve en kutsal varlığımız olan onurumuz üzerine ant içeriz."[116]

Görüldüğü gibi bu bildirgeyle ABD kolonileri/eyaletleri, bir olduklarını, özgür ve bağımsız olduklarını ve bir devlete has bütün mekanizmaları kendi başına işletebileceklerini deklere etmiş bulunuyorlardı.

Eyaletler, Bağımsızlık Savaşını (1775-1783) kazanmalarından sonra barış zamanı hükümetlerinin sorunları ile karşılaştılar. Eyaletler yasa ve düzeni uygulamak, vergi toplamak, büyük bir kamu borcunu ödemek ve kendi aralarında ticareti düzenlemek zorundaydılar. Aynı zamanda da Kızılderili kabileleri ile başa çıkmaları ve diğer hükümetlerle görüşmelerde bulunmaları gerekiyordu. George Washington ve Alexander Hamilton gibi ileri gelen devlet adamları yeni bir anayasa kapsamında güçlü bir ulusal hükümetin kurulmasından söz etmeye başladılar. Hamilton, Konfederasyon Maddelerini gözden geçirmek üzere 1787'de Philadelphia'da bir "anayasa konvansiyonu"nun toplanmasına yardım etti. Fakat konvansiyondaki delegelerin çoğu bunun yerine yeni bir hükümet planının – Birleşik

[116] Commager ve Cantor, s. 101.

Devletler Anayasası'nın – kaleme alınmasına karar verdiler. Anayasa yalnız bir eyaletler birliğini değil, bütün yurttaşlar üzerinde doğrudan otoritesi olan bir hükümeti oluşturdu. Anayasa aynı zamanda ulusal hükümetin yetkilerini de açık bir şekilde tanımlar. Buna ek olarak, eyaletlerin ve her bireyin haklarının korunmasını da sağlar.[117] Anayasa, aynı zamanda Amerikalıların İngilizlerden farkını da ortaya koyacaktı. Zira İngiliz hukuk sisteminde anayasa yoktu ve koloni olarak kıtaya gelenler de ancak haklarını anayasa vasıtasıyla öğrenip hayata geçirebilirlerse farklarını ortaya koyup birlik sağlayabileceklerine inanmışlardı.[118]

Hazırlanan 7 maddelik anayasa metni, 17 Eylül 1787'de kabul edilir, Mayıs 1790'da eyaletler tarafından onaylanarak yürürlüğe girer. 1791'de, bazı temsilcilerin isteğine uygun olarak, Haklar Bildirgesi (Bill of Rights) adını taşıyan 10 ek madde daha anayasaya dâhil olur. Anayasaya, ortaya çıktığı andan bugüne kadar, 26 madde eklenmiştir. Bunların ilk onu az önce belirttiğim Haklar Bildirgesi'dir. Diğer önemli maddeler ise, köleliğin kaldırılması, eski kölelere oy hakkına sahip yurttaş statüsünün verilmesi, kadınlara oy hakkı tanınması ve Senato üyelerinin doğrudan oyla seçilmesi gibi konuları içerir. ABD'de anayasa değişikliği yapmak ya da ona yeni maddeler eklemek hiç kolay değildir. Zira 230 yıllık tarihi boyunca yalnızca 26 madde eklenebilmiştir.[119]

Başkan olarak George Washington imzasını taşıyan anayasa: "Biz, Birleşik Devletler Halkı, daha mükemmel bir Birlik yaratmak, adaleti sağlamak, ülke içinde huzuru güvence altına almak, ortak savunmayı gerçekleştirmek, genel refahı arttırmak ve özgürlüğün nimetlerini kendimize ve gelecek kuşaklara sağlamak için bu Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nı takdir ve tesis ediyoruz" diyerek başlar. Anayasanın birinci maddesi: yasamanın Kongre'ye ait olduğundan bahseder. İkinci madde: yürütmenin başkan eliyle yapılacağını söyler. Üçüncü madde: yargı yetkisinin Yüksek Mahkeme ve onun atayacağı alt mahkemeler eliyle yürütüleceğini anlatır. Dördüncü madde: Her eyalet diğer bütün eyaletlerin yasalarına, kayıtlarına ve yargılama yöntemlerine tam güven gösterecek ve uyacaktır. Beşinci madde: Kongre, her iki meclisin üçte iki çoğunluğu gerekli gördüğünde, bu Anayasa'da değişiklik

[117] http://turkish.turkey.usembassy.gov/media/pdf/abd-anayasasi.pdf, (10.10.2015) , s. 5.
[118] Peter S. Onuf, **Jefferson's Empire: The Language of American Nationhood**, University Press of Virginia, Virginia, 2001, s. 8.
[119] Çıvgın ve Yardımcı, s. 112.

önerebilir, ya da eyaletlerin üçte ikisinin yasama meclislerinin başvurusu üzerine değişiklik önermek üzere bir konvansiyon toplayabilir; her iki durumda da, değişiklikler eyaletlerin dörtte üçünün yasama meclisleri veya eyaletlerin dörtte üçündeki konvansiyonlar tarafından –bu iki onaylama şeklinden biri Kongre tarafından önerilebilir – onaylandığı takdirde her bakımdan ve her konuda bu Anayasa'nın parçası olacak ve geçerli sayılacaktır; ancak, (bin sekiz yüz yılından önce hiç bir değişiklik birinci maddenin dokuzuncu bölümünün birinci ve dördüncü bentlerini hiç bir şekilde etkilemeyecek) rızası olmaksızın hiç bir eyalet Senato'daki eşit oy hakkından yoksun bırakılmayacaktır. Altıncı madde: Bu Anayasa'nın kabulünden önce yapılmış bütün borç anlaşmaları ve girişilmiş yükümlükler, Konfederasyon için olduğu gibi, bu Anayasa uyarınca Birleşik Devletler için de geçerlidir. Yedinci ve son madde: Dokuz eyalet konvansiyonunun onaylaması, bu Anayasa'nın, onaylayan eyaletler arasında yürürlüğe girmesi için yeterli olacaktır.[120]

Anayasanın Amerikan ulus-inşası açısından bu derece önemli olmasının sebebi belki de Amerikalıları birbirine bağlayan en kuvvetli bağ olmasıydı. Din, tarih ve kültür alanındaki eksikliği tamamlayacak ve bir "öteki" de henüz kronolojik olarak var olmadığına göre Amerikalıları bir araya getirecek şey "Anayasa" ve "Haklar Bildirgesi"ydi.[121] Öyle ki "Bağımsızlık Bildirgesi"ne ilham veren "Common Sense"in (Sağduyu) yazarı Thomas Paine, Amerikan Devrimi'ni gelmiş geçmiş ihtilallerin en büyüğü ilan ettikten sonra "Bir lisanda gramer ne ise, hürriyette de Amerikan Anayasası odur" diyecekti.[122]

Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri ise on dokuzuncu asrın başından itibaren başlayarak çeşitli "belge"ler, "misak"lar, "sözleşme"ler, "anayasal belge"ler ya da "anayasa"lar şeklinde tezahür etmiştir. Konumuz açısından 1876 Kanun-ı Esasi ile başlayan anayasal belgeler ve anayasalar ile ulusal bağımsızlık ilanları olan "misak-ı milli" ve "kongre bildirileri" öne çıksa da tarihsel süreci anlamak bakımından diğer belgelere de göz atmak ufuk açıcı olabilir.

İlk olarak "Sened-i İttifak"la başlayalım. Rusçuk Ayanı Alemdar (Bayraktar) Mustafa Paşa'nın bazı ayanlarla beraber ayaklanıp Babıali'yi basmasının ardından

[120] http://turkish.turkey.usembassy.gov/media/pdf/abd-anayasasi.pdf, (10.10.2015), ss. 23-33.
[121] Hans Kohn, **American Nationalism: An Interpretative Essay**, Collier Books, New York, 1961, s. 20.
[122] Carl Van Doren, **Kısa Amerikan Edebiyatı Tarihi**, çev. Orhan Azizoğlu, Varlık Yayınları, 1961, İstanbul, ss. 15-16.

Alemdar'ın önerileri ve ortaya attığı konular oturuma katılanlar arasında tartışıldıktan sonra "meşveret" son bulmuştu. Varılan ortak sonuçlar "Sened-i İttifak" adı verilen bir protokolle saptanmış ve 7 Ekim 1808 tarihiyle mühürlenmişti. Toplantıya katılan ayan ve hanedan temsilcilerinden ise sadece dördü mührünü basmıştı.[123] Bu da "sened"in uygulamaya ne kadar yansıyacağını baştan belli etmişti.

Sened-i İttifak'taki "şart"ların özü, "ocaklar"ın uslandırılması, ayanın Merkez'e (padişah ve sadrazama) sadakat sözü, Merkez'in de ayana güvence vermesidir. "Sened"in genel kazanımları; "yönetici kullar", yoksullar ve reaya ile ilgili güvencelerdir. Bunlar; Sadrazamın keyfi uygulamalarının yasaklanması (Şart 4), yoksulların ve reayanın korunması, vergilerin haksız ve ezici olmaması (Şart 7), reayaya zulmün yasaklanması (Şart 5 ve 7), suç işlenmesi durumunda tahkikat yapılmadan ceza verilmemesi, cezaların suça göre sadrazam tarafından verilmesi (Şart 5), ayaklanan kişilerin de soruşturma yapılmadan idam edilmemesi (Şart 6) gibi konularda öne çıkmıştır.[124]

Tanzimat döneminin başlangıcı da sayılan Gülhane Hatt-ı Hümayunu ise 3 Kasım 1839'da Gülhane'de elçiler ve devlet ileri gelenlerinin huzurunda okunan bir fermandı. Bu ferman, hukuki niteliği bakımından fazlaca tartışılmış; kimi akademisyenlerce "anayasal belge", kimilerince "yasama direktifi", kimilerince de bir "insan ve yurttaş hakları bildirgesi" sayılmıştı.[125] Bu noktada metnin içeriğine baktığımda temel ilkeleri itibariyle Virginia Haklar Bildirgesi ile fazlaca benzerlikler görüyorum. Özellikle; Müslüman ve Hıristiyan bütün tebaanın ırz, nâmus, can ve mal güvenliğinin temini, verginin düzenli bir usûle göre ayarlanıp toplanması, askerliğin bir şekle sokulması[126] gibi temel insan haklarına dair maddeler bu savımı destekliyor; fakat çok temel bir eksiklik bu önermemi sakatlıyor ki o da hala "kulluk sistemi"nin devam etmesi; "hürriyet"in henüz ilan edilmemesiydi.

Anayasaya ve hürriyete giden yolda bir ilerleme de 1856 Islahat Fermanı'ydı. Metin, hukuki niteliği itibariyle Tanzimat Fermanı ile benzerlik gösteriyordu. İlk

[123] Tanör, ss. 41, 43.
[124] Tanör, ss. 46-47.
[125] Gülhane Hattı Hümayunu'nun bu hukuki adlandırma tartışmaları için bkz. Tanör, ss. 92-93.
[126] Metnin orijinali için bkz. Server Feridun, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, Aydın Güler Kitabevi, İstanbul, 1962, ss. 1-6.

madde de bu yargıyı doğrulamaktadır: "Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'nın tanıdığı hak ve özgürlükleri, benimsediği esasları bir kez daha teyit etmiştir."[127]

Padişahın bu fermanı, Osmanlı Devleti'nin müslim-gayrimüslim ayrımını ortadan kaldırmak ve gayrimüslimlere eşit haklar vermek amacını taşıyordu. Yine bu beyanatta vurgulanan bir ifade "Osmanlı millet sistemi"nden "osmanlıcılığa" geçişi vurgular niteliktedir. Selçuk Akşin Somel'in tespiti şöyledir:

"… 'revâbıt-ı kalbiye-i vatandaşî' ifadesi ilginçtir, zira burada sadece aynı hükümdara sadık ve aynı devlete bağlı olmanın getirdiği bir vatandaşlık hukukuna işaret edilmeyip ayrıca farklı unsurlar arasında 'kalbî', yani duygusal diyebileceğimiz bir bağa işaret edilmektedir. Yani bu ifadeden esasen farklı dinlere mensup olsalar dahi bireyleri bağlayacak vatandaşlık bağının formel bir hukukî bağın ötesinde bir 'asabiyye' gerektirdiği ve bu 'asabiyye'nin yaratılmasının devletçe hedeflendiği anlaşılmaktadır."[128]

Anayasal gelişmeler, Islahat Fermanı'nın bu ifadelerinin de bir gereği olarak "millet nizamnameleri" ile sürmüştür. Bu nizamnameler, her milletin (cemaatin) kendi iç işleyişleri için hazırladığı ve Babıali'nin de onayladığı metinlerdi. 1862 Rum Patrikliği Nizamatı, 1863 Ermeni Patrikliği Nizamatı, 1865 Hahamhane Nizamatı[129] gibi başlıklarla anıldılar. 1864 Vilayat Nizamnamesi ve 1868 Şura-yı Devlet'in oluşturulması da vatandaşın eşit tutulması anlamında önemli gelişmeler olmuştu.

23 Aralık 1876 tarihinde kabul edilen "Kanun-ı Esasi" ise ilk Osmanlı-Türk anayasası olarak tarihteki yerini almış ve siyasi hayatta ilk defa anayasa ile kurulan parlamentolu bir dönem başlamıştır. Bu anayasa metni 119 maddeden oluşmuş ve yürürlükte kaldığı süreler içerisinde yedi kez değişiklik görmüştür. "Kanun-ı Esasi"nin bölümleri şunlardır:

Memaliki Devleti Osmaniye (Osmanlı Devleti Ülkesi) (Madde 1-7)

Tebaai Devleti Osmaniyenin Hukuku Umumiyesi (Osmanlı Tebaasının Temel Hakları) (Madde 8-26)

---

[127] Metnin orijinali için bkz. Gözübüyük ve Kili, ss. 7-8.
[128] Selçuk Akşin Somel, "Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler", **150.Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, ss. 61-84.
[129] Tanör, s. 131.

Vükelâyı Devlet (Vekiller) (Madde 27-38)

Memurin (Memurlar) (Madde 39-41)

Meclisi Umumi (Halk Meclisi) (Madde 42-59)

Heyeti Ayan (Madde 60-64)

Heyeti Mebusan (Vekil Heyeti) (Madde 65-80)

Mehakim (Mahkemeler) (Madde 81-91)

Divanı Âli (Madde 92-95)

Umuru Maliye (Mali İşler) (Madde 96-107)

Vilâyat (İller) (Madde 108-112)

Mevaddı Şetta (Çeşitli Maddeler) (Madde 113-119)[130]

Kuşkusuz konumuz için en önemli madde ilk bölümün birinci maddesidir. Bu madde şöyleydi: "Devleti Osmaniye memalik ve kıtaatı hazırayı ve eyalatı mümtüzeyi muhtevi ve yekvücud olmakla hiç bir zamanda hiç bir sebeple tefrik kabul etmez." Yani "Osmanlı Devleti, ülkesi ve yerleşik bölgeleri ve özel yönetime bağlı eyaletleri içeren ve bölünmez bir bütün olarak, hiçbir zaman, hiçbir sebeple parçalanma kabul etmez.[131] Modern literatürde "vatanın bölünemezliği" ilkesi diyebileceğimiz bu maddenin muhteviyatı önem arz etmektedir; fakat buradaki temel eksiklik de bölünemez olan "vatan"ın modern anlamda vatan olabilmesi için egemenliği elinde tutan bir "millet"in tezahür etmesidir. Fakat Bülent Tanör'ün de tespit ettiği gibi bu metinde egemenliğin kime ait olduğuna dair kesin bir hüküm yoktur.[132] Demek ki daha önce de belirttiğim gibi önce "hürriyet" ilan olunacaktı ki kendini birey hisseden toplumun fertleri zaman içerisinde siyasal anlamda en geniş toplumsal yapı olan "ulus"a geçişi sağlayacaklardı.

Bir diğer önemli madde de sekizinci maddeydi: "Devleti Osmaniye tabîyetinde bulunan efradın cümlesine hangi din ve mezhepten olur ise bilâ istisna Osmanlı tabir olunur ve Osmanlı sıfatı kanunen muayyen olan ahvale göre istihsal ve izae edilir." Yani "hangi din veya mezhepten olurlarsa olsunlar, Osmanlı Devleti

[130] Metnin orijinali için bkz. Gözübüyük ve Kili, ss. 27-42; parantez içerisinde yazılı günümüz Türkçesi'ndeki çevirileri ben yaptım.
[131] Metnin orijinali için bkz. Gözübüyük ve Kili, s. 27; günümüz Türkçesi'ne ben çevirdim.
[132] Tanör, 135.

uyruğunda bulunan fertlerin tümüne, istisnasız Osmanlı denir ve Osmanlı sıfatı, kanunen belirlenen hallerde kazanılır ve kaybedilir.[133] Bu madde de Müslim-gayrimüslim ayrımı yapmaksızın tebaa olmanın Osmanlı nezdinde bir fark yaratmadığına vurgu yapmak ve bu "yurttaşlık" bağının kanunun belirlediği hallerle ileride pek çok örneğinde göreceğimiz gibi verildiğine ve alındığına işaret etmek amacındadır.

Devlet, aynı zamanda dini idarenin ağırlığını da belirtmektedir: "Devleti Osmaniyenin dini din-i islamdır."[134] Bu madde 1928 anayasa değişikliği ile kaldırılmış, 1937 değişikliği ile de "Türkiye Cumhuriyeti laiktir" maddesi getirilmişti. Bu konu, "din" başlığında tekrar detaylıca ele alınacaktır.

23 Temmuz 1908 günü ilan edilen II. Meşrutiyet, siyasi tarihimizde önemli bir yer tutar. Tarık Zafer Tunaya'nın klasikleşmiş tespitinde belirttiği gibi II. Meşrutiyet'in, çok yönlü bir niteliği vardır: "Bir yandan Abdülhamid rejimini (1876-1908) yıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu simgelemiştir. Bir yandan da, yeni bir devletin kuruluş deneylerini kapsayan bir siyaset laboratuarı olmuştur."[135]

"II. Meşrutiyet", çeşitli nutuklarla ilan edilen ve kutlanan bir "vatandaş olma" süreciydi, meclisin yeniden işler hale gelmesi, anayasanın uygulanabilmesi açısından idarenin mutlakiyetten bir kez daha kurtuluşu ve cumhuriyete giden yolda meşrutiyetin tekrardan kabulüydü. Artık tarihsel anlatımda da muğlak ifadelerden arınıp net bir biçimde "kul" ya da "tebaa" yerine Osmanlı yurttaşı/vatandaşı denilebilirdi. Bu, Fransız İhtilali'nin "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" üçlemesiyle sloganlaştırdığı havanın dünyayı ve de Osmanlı'yı etkilemesiydi.

Niteliği itibariyle üzerinde pek çok tartışma yürütülen II. Meşrutiyet hareketinin, bir ulusal kalkışma olmamakla birlikte müslim-gayrimüslim birlikteliğiyle Osmanlı yurttaşı yaratma amacıyla oluşmuş ve barışçıl bir atmosferde doğmuş olduğu su götürmez bir gerçekti. Zira Bülent Tanör'e göre de bu yüzden ön plandaki ideoloji "osmanlıcılık"tı. Bununla birlikte II. Meşrutiyet, esas olarak Türk liberal-reformist aydınlarının ağır bastıkları bir harekettir. Bu nedenle de bağrında Türk ulusçuluğunu taşımaktadır.[136]

---

[133] Metnin orijinali için bkz. Gözübüyük ve Kili, s. 28; günümüz Türkçesi'ne ben çevirdim.
[134] Metnin orijinali için bkz. Gözübüyük ve Kili, s. 28; günümüz Türkçesi'ne ben çevirdim.
[135]Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938),** Cilt: 1, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 121.
[136] Tanör, s. 177.

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, ismi ve ilk maddesinden de anlaşıldığı gibi bir kuruluşu kasteder, resmi olarak "Türkiye Devleti" ismini kullanır ve ayrıca hakimiyeti "millet"e verir.[137] Bu anayasanın yeni devletin şeklini ve egemenliğin kaynağını net bir biçimde önümüze koyan ilk maddeleri şöyleydi:

Madde 1- Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.

Madde 2- İcra kudreti ve teşri salahiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nde tecelli ve temerküz eder.

Madde 3- Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti "Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" ünvanını taşır.

Madde 4- Büyük Millet Meclisi vilayetler halkınca müntehap azadan mürekkeptir.[138]

1921 Anayasası, henüz Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmemiş olduğundan kısa ve yetersiz bir metindi. Toplumun genel çizgilerini, devletin yetkilerini, milletin hak ve ödevlerini tanımlayıp, ulusu net bir şekilde açıklayacak bir anayasaya ihtiyaç vardı, bu yüzden cumhuriyetin ilanından sonra 1924 Anayasası kabul edilmişti. İlk iki bölümde devletin temel esaslarını içeren şu önemli maddeler yer alıyordu:

Madde 1- Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

Madde 2- Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve Devrimcidir. Devlet dili Türkçedir. Başkent Ankara'dır.

Madde 3- Hâkimiyet kayıtsız şartsız Milletindir.

Madde 4- Türk milletini ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi temsil eder ve Millet adına hakimiyet hakkını yalnız o kullanır.

Madde 5- Yasama yetkisi ve yürütme erki Büyük Millet Meclisinde belirir ve onda toplanır.

Madde 6- Meclis, yasama yetkisini kendi kullanır.

Madde 7- Meclis, yürütme yetkisini kendi seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği Bakanlar Kurulu eliyle kullanır.

Meclis, Hükûmeti her vakit denetleyebilir ve düşürebilir.

Madde 8- Yargı hakkı, millet adına usul ve kanuna göre bağımsız mahkemeler tarafından kullanılır.

---

[137] Tanör, ss. 252-253.
[138] Kili ve Gözübüyük, ss.91-94.

Madde 9- Türkiye Büyük Millet Meclisi, özel kanuna göre millet tarafından seçilmiş milletvekillerinden kurulur.

Madde 10- Milletvekili seçmek, yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türk'ün hakkıdır. (5 Aralık 1934 değişikliği ile kadınlara da hak tanınmıştır.)

Madde 11- Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk milletvekili seçilebilir. (5 Aralık 1934 değişikliği ile kadınlara da hak tanınmıştır.)

Madde 12- Yabancı devlet resmi hizmetinde bulunanlar terhipli cezaları gerektiren suçlardan veya hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas suçlarından birisiyle hüküm giymiş olanlar, kısıtlılar, yabancı devlet uyrukluğunu ileri sürenler, kamu hizmetlerinden yasaklılar, Türkçe okuyup yazma bilmeyenler milletvekili seçilemezler.

Görüldüğü gibi, Teşkilatı Esasi'ye göre "ulus"un egemenliği tescil edilmekle birlikte, bunun temsilciler eliyle idare edileceği vurgulanmaktadır. Yasama, yürütme ve yargının "millet" adına yürütüldüğünün altı her cümlede çizilir. "Millet"in temsilcileri antlarında da milletin mutluluğu ve refahını gözetirler:

Madde 16- Milletvekilleri Meclise katıldıklarında şöyle and içerler.

"Namusum üzerine söz veririm ki:

Vatanın ve milletin mutluluğuna, esenliğine, milletin kayıtsız şartsız egemenliğine aykırı bir amaç gütmeyeceğim ve Cumhuriyet esaslarına bağlılıktan ayrılmayacağım."[139]

Anayasanın beşinci bölümü "Türklerin Kamu Hakları" başlığını taşır:

Madde 68- Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir.

Tabii haklardan olan hürriyetin herkes için sınırı, başkalarının hürriyetidir. Bu sınırı ancak kanun çizer.

Madde 69- Türkler kanun karşısında eşittirler ve ayrıksız kanuna uymak ödevindedirler. Her türlü grup, sınıf, aile ve kişi ayrıcalıkları kaldırılmıştır ve yasaktır.[140]

Peki, bu "Türk" kavramı, nasıl bir vatandaşlık tanımı içermekteydi? Onu da anayasanın 88. maddesi tanımlıyordu: Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese "Türk" denir.

[139] Kili ve Gözübüyük, ss.109-135.
[140] Kili ve Gözübüyük, ss.109-135.

Türkiye'de veya Türkiye dışında bir Türk babadan gelen yahut Türkiye'de yerleşmiş bir yabancı babadan Türkiye'de dünyaya gelip de memleket içinde oturan ve erginlik (reşit) yaşına vardığında resmi olarak Türk vatandaşlığını isteyen yahut Vatandaşlık Kanunu gereğince Türklüğe kabul olunan herkes Türk'tür.

Türklük sıfatının kaybı kanunda yazılı hallerde olur.[141] Yani buradaki tanım, etnik köken içermeyen "coğrafi" ve "anayasal" bir tanımdı. Türk vatandaşlığı, kazanılır ya da kaybedilebilirdi ama onu iradi olarak istemek de önemliydi.

1937 yılında Anayasa'ya yapılan ilaveler sırasında, "milliyetçilik" diğer ilkelerle birlikte devletin temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmişti. Böylelikle Türkiye, anayasasında "milliyetçilik" kavramı olan nadir ülkelerden birisi olmuş ve bu durum bugün de devam etmiştir. İsmet İnönü'nün başkanlığındaki hükümetin verdiği değişiklik teklifi görüşülürken İçişleri Bakanı Şükrü Kaya teklifi şu sözlerle savunmuştu:

"Atatürk'ün vazettiği prensipler Türktür. Yani asliyeti ve menşei itibarile tamamile milletin kendi seciyesinden alınmış ve onun bütün ihtiyaç ve zaruretlerine uygun olarak seçilmiştir. Bu prensipler aynı zamanda Türkçüdür de. Bu itibarladır ki millicilik vasfı kendiliğinden çıkan bir zaruret olur. (Bravo sesleri). Bu milletin son asırlarda, gerek ekonomik hayatta gerek sosyal hayatta çektiği elemleri burada tekrar etmek istemem. O son safhaların hazin sahnelerini; Atatürkün nutuklarında açık olarak görmek mümkündür. Eğer tekrar bu acı hatıralara dönmemek, bu elîm hayatı yaşamamak ve beşeriyete de böyle bir felâket hazırlamak istemiyorsa Türk milleti, behemehâl Türkçü ve millici olmak lâzımdır. (Bravo çok yaşa! Sesleri), (Alkışlar). Türk milletini beşeriyet içerisinde medeniyete yarar, sulhe hadim mümtaz bir camia yapmak için evvel emirde Türk milletini istikbal tarihinde de lâyik olduğu medeniyet seviyesine çıkarmak lâzımdır. Bu itibarla millici olmak bizim zarurî şiarımızdır. Fakat bizim millici şiarımız dar ve inhisarcı değildir. Bizim milliciliğimiz medenî beşeriyet içinde onun esaslı bir unsuru olarak insanlığın ilâ ve tealisine ve bütün dünyayı mesud ve müreffeh yaşatmıya matuf bir milliciliktir."[142] Yani Şükrü Kaya, burada ABD milliyetçiliğindeki gibi ilkesel anlamda iradi vatandaşlığı ve evrensel

[141] Kili ve Gözübüyük, ss. 109-135.

[142] TBMM Zabıt Cerideleri C.I, s. 60, 05.02.1937, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/ TUTANAK/TBMM/ d05/c016/ tbmm05016033.pdf, (05.01.2016).

milliyetçiliği savunduğunu ileri sürüyordu fakat sözlerini etnik unsurlarla delillendiriyordu.

2.3. Savaş ve Askerlik

Milliyetçiliğin en şiddetli safhası için her ne kadar Ernest Gellner, sanayileşme[143] tespitinde bulunsa da savaş anları, daha etkin olsa gerektir. Savaşlar ve askerlik, milliyetçi söylem için de önemli kavramlardır. Savaş anlarında toplumu "seferber eden" "Amerikan ilahi milliyetçiliği"[144] ile ilgili Anthony Smith, şöyle demiştir:

"Modernleşmenin en dinamik arenası Amerika Birleşik Devletleri'nde etkili, Tanrı'nın inayetine dayanan kıtasal bir milliyetçiliğin harekete geçirilmesi hiç de zor değildir. Bir Birleşmiş Milletler misyonunda ABD askerlerinin her öldürülüşü ya da esir alınışında, ABD Başkanı'nın Amerikan askeri varlığıyla ilgili dış politika hakkındaki her çırpınışında, ticari müzakereler Amerika'nın rakiplerinin çıkarına işaret ettiğinde, arka planda ayrı ve emsalsiz bir Amerikan tarihi ve yazgısı belirerek Amerikalıları, özgürlük ve demokrasinin taşıyıcıları olarak kendi ortak tarihsel misyonlarını hissetmeye iter. Amerika'daki bu paylaşılan yurtseverlik, bu mesihçi inanç, yarı-dini ortak yazgı duygusu, ABD'nin ya da Amerikan toplumunun ekonomik ve siyasal farklılıklarından bağımsız gibi görünüyor, çünkü bu duygu her tür bağlamda ortaya çıkmakta ve artan zenginlik ve kitlesel tüketimle azalmamaktadır. Amerikalıların içeride ve dışarıda yaşadığı pek çok başarısızlık ve düş kırıklığına rağmen Amerikan Amentüsüne, Anayasasına ve yaşam biçimine duyulan inanç, onu oluşturan etnilerin (Smith'in aksine ben etnik topluluk demeyi tercih ediyorum) kültürlerinin üzerinde bir kemer meydana getirerek, esnek bir güç olarak kalmıştır."[145]

Lincoln'ün 1863'te açıkladığı "Amerikan Özgürlük Bildirgesi (Emancipation Proclamation)" ile Birlik (Kuzey) Ordusu, Afro-Amerikalı askerleri de aktif olarak askere almaya başlamıştı ve gazeteler "Renkli Adamlar (Siyahîler) Askere! Askere!

[143] Gellner, s. 187.
[144] Kavram için bkz. Kohn, s. 22.
[145] Smith, 2002, ss. 45-46.

Şimdi ya da Hiçbir Zaman, Üç Yıllık Hizmet (İmkânı), Özgürlük ve Birlik Savaşları (İçin)"[146] şeklinde duyuruyordu.

Savunma Bakanlığı ayrıca Birlik (Kuzey) Ordusunun yeni kurulan alayları – Birleşik Devletler Siyah Askerler Birlikleri (The United States Colored Troops – USCT) için siyahî askerleri orduya aldı. Ancak, bu alaylardaki subayların tümü beyaz olacaktı. 1864 sonbaharına kadar, pek çok kuzey eyaleti ve Birlik tarafından ele geçirilen Güney eyaletlerinden toplanan siyah askerler ile 140 kadar alay kuruldu. 75.000 Kuzeyli siyah gönüllü de dâhil olmak üzere, İç Savaş boyunca 180.000 civarında Afro-Amerikalı orduda görev aldı. Sadece beyazları subaylığa nasbeden ordu politikasına rağmen, savaş sonunda yaklaşık 100 kadar siyahî asker subaylığa terfi ettirildi. Sekiz siyahi cerrah da USCT'de görev aldı. Pek çok USCT askeri de cesaretlerinden dolayı Kongre Şeref Madalyası ile ödüllendirildi.[147] Sonuçta Kuzey tarafının siyahîleri askere almayı teşvik etmesi ve birlik ordusuna katılmak için Güney'deki çiftliklerden kaçan 200000 civarındaki kölenin büyük bir kısmının orduya katılması ve vatan uğrunda 38000 siyahînin ölmesi[148] ulus için birliktelik duygusunu arttırmıştı.

ABD'de mecburi askerlik, İç Savaş, I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı ile Kore ve Vietnam Savaşları'nı içerisinde barındıran Soğuk Savaş dönemlerinde uygulanmıştı. I. Dünya Savaşı döneminde Kongrenin istediği gönüllü toplama usulü yerine Başkan Wilson'ın istediği "kura usulüyle"[149] askere alma işlemi yapılmıştı. I. Dünya Savaşı'nın sonunda ABD'nin silah altında 4 milyon askeri bulunuyordu[150], bu da milli seferberlik ruhunun oluşturulduğunun bir göstergesiydi.

Bu durumun istisnaları da vardı. Milliyetçiliğin endüstriyel yaşamın bir getirisi olduğunu söyleyen Gellner'i doğrularcasına mecburi askerliğin yerine ülkeye maddi olarak hizmet edilebileceğini iddia eden zengin(!) örnekler de vardır. Bunları, eleştirel çalışmasında Howard Zinn şöyle yazmıştı:

---

[146] O dönemin siyahîlerle ilgili gazete haberleri için bkz. http://www.aircistanbul.org/web2010InfoUSA/FreeAtLast_turkish_all.pdf , (03.11.2015), s. 21.
[147] http://www.aircistanbul.org/web2010InfoUSA/FreeAtLast_turkish_all.pdf, (03.11.2015), s. 17.
[148] Zinn, s. 203.
[149] Bu usül, Fransa'dan alınma olup Osmanlı'da da ilk kez 1846 yılında uygulanmıştı bkz. Osman Köksal, **Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkatı 29 Nisan 1330 (Osmanlı Devleti'nde Askere Almada Son Durum)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1987, s. 12.
[150] Maurois, s. 186.

"J.P.Morgan, İç Savaş sırasında kendi yerine birini bulup 300 dolar ödeyerek askerlikten kaçmıştı. John D. Rockefeller, Andrew Carnegie, Philip Armour, Jay Gould ve James Mellon da askerden kaçmışlardı. Mellon'un babası ona yazdığı bir mektupta, 'insanın yaşamını tehlikeye atmadan ya da sağlığından vazgeçmeden de vatansever olabileceğini' söylüyordu. 'Yaşamları daha az değerli o kadar çok insan var(dı) ki' diye de ekliyordu."[151]

Jefferson'ın hayalindeki küçük ve bağımsız çiftçi ülkesinin mevcut şartlarda kurulmasına imkân olmadığı çok açıktı.[152] İlahi milliyetçiliğin ideolojisi "manifest destiny (kaçınılmaz kader)", ulusal bağımsızlıktan sonra artık Amerikan milliyetçiliğinde oluşan "evrensel ilkeler" misyonu ve elbette Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" kitabının verdiği ilhamla serbest ticaret yapma amacı, ABD'nin Britanya'ya karşı verdiği ikinci savaş olan 1812-1815 Savaşı'nı ve 1848'de ülkenin bütün güneybatısına hâkim olmasını sağlayan Meksikalılara karşı verdikleri savaşı haklı çıkardı.

Vatanseverliğin toplumdaki coşkusunun arttığı önemli olaylardan birisi de ABD'nin desteğiyle Küba'da gerçekleşen bağımsızlık hareketinin ardından 1898'de başlayan İspanya-ABD Savaşı idi. Savaş, İspanya'nın Amerika kıtasındaki kolonilerini kaybetmesi ve ABD'nin de Büyük Okyanus'un batısında ve Latin Amerika'da yeni bölgeler elde etmesiyle sonuçlanmıştı. Bandolar, coşkuyla Sousa'nın "The Stars and Stripes Forever" adlı Amerikan bayrağına adanmış şarkıyı, piyanolar da "There'll Be a Hot Time in the Old Town Tonight" adlı kadim marşı çalıyordu.[153]

II. Dünya Savaşı döneminde de milliyetçiliğin artmasıyla birlikte ülkedeki Japon kökenli göçmenler ötekileştirici tavırlar nedeniyle sıkıntı çekmişlerdi. Roosevelt 1942'de Batı kıyılarındaki her Japon'u tutuklamak için orduya yetki vermiş ve on bir bin kişi tutuklanmıştı. Tutuklananların dörtte üçü ABD'de doğmuştu ve ABD vatandaşıydı, geri kalanlar ise Japonya'da doğmuş ve henüz vatandaş olamamışlardı; bu politikalar neticesinde de elbette vatandaş

[151] Howard Zinn, **Gençler İçin Amerika Birleşik Devletleri Halkları Tarihi**, (Uyarlayan: Rebecca Stefoff), çev. Emel Coşkun, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2009, s. 117.
[152] Elise Marienstras, "Amerikan Ulusunun Kurtuluşu", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, (Ed. Jean Leca), çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 140-141.
[153] Nevins ve Commager, ss. 350-356.

olamayacaklardı. Tutuklanan Japonlar, üç yılı aşkın bir süre esir kamplarında tutulmuşlardı.[154]

Tabii bu savaşlar, uluslararası düzen değiştikçe konjonktürel anlamda farklı düşmanlar da yaratmıştı. ABD, 1812 Savaşı'nda monarşik düzene, Meksika Savaşı'nda Katolik güçlere, İç Savaş'ta kölelik düzenine, İspanya Savaşı'nda sömürgeci düzene, I. Dünya Savaşı'nda dünyadaki demokrasinin tehdit altında olmasına, II. Dünya Savaşı, Kore ve Vietnam'da ise totaliterliğin genişlemesine karşı savaşmıştı.[155]

Osmanlı'da ise askerlik en başta Müslüman olanların vazifesi ve aynı zamanda ayrıcalığı olarak ele alınırdı. Osmanlı'da Hıristiyan tebaanın askerlik mükellefi olması ilk kez 1835'te Bahriye'de başlamıştı. 1839'da Ermenilerin kara ordusunda görevlendirilmeleri tartışıldı. Zaman zaman Hıristiyanlardan asker alımı oldu. 1855'te Osmanlı Devleti, cizyenin kaldırıldığını ve gayrimüslimlerin askere alınacaklarını duyurdu. Aynı karara göre ihtiyaç fazlası asker celp edilmeyecek ve bunlar askerlik hizmetinin yerine "bedel-i askeri" denilen vergiyi ödeyeceklerdi. 1856 Islahat Fermanı ile gayrimüslimlerin askerlik yapmaları mümkün kılınsa da "bedel-i askeri" ile fiilen askerlik yapmalarının önü kapandı. 1909'da kabul edilen kanun ile "bedel-i askeri" uygulamasına son verilerek gayrimüslim Osmanlı tebaası askerlik hizmeti ile mükellef kılındı. Bu kanuna göre, 1910'dan itibaren Osmanlı gayrimüslimleri, askerlik yapmaya başladı. Savaş başladığında zaten "Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkatı"[156] ile 18-45 yaş arası tüm Osmanlı tebaası erkekler, askerlik yapmakla mükellef sayılmışlardı. Bu durum 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ardından 1919'da İtilaf Devletleri'nin isteği üzerine Osmanlı ordusundaki bütün gayrimüslim askerlerin terhisi ile sona erdi.[157]

Savaş zamanlarında milleti "seferber etme" ihtiyacı duyulur. I. Dünya Savaşı ile başlayan toplumu "seferber etme" yaklaşımı, Milli Mücadele'de oldukça yoğunlaşmıştır. Birinci Meclis'te savaşın kaderini değiştiren I. İnönü muharebeleri hakkında Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa'nın yaptığı konuşma, meclisi ve temsil

---

[154] Zinn, 2009, s. 148.
[155] Lipset, s. xxxviii.
[156] Köksal, ss. 22-23.
[157] Murat Koraltürk, **Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 111-112; Ufuk Gülsoy, **Cizyeden Vatandaşlığa Osmanlı'nın Gayrimüslim Askerleri**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 10-11.

ettiği milleti oldukça motive edici veya milliyetçi dille söyleyecek olursak "seferber edici" olmuştur:

"…Yüksek Hey'etinizce bilinmektedir ki efendiler, düşmanın bizi yok etmek istediği istinat (dayanak) noktası üçtür. Birincisi teknik zorluklarımız, ikincisi olanların tarifine göre siyasi rüşte henüz erişmeyişimiz, üçüncüsü de cephanemizin azlığıdır!

…Biz, elimize geçen ustalarla ordumuza yetecek kadar tüfek, cephane yapıyoruz ve bundan başka Reis Paşa Hazretlerinin burada buyurdukları gibi cephanemizi tamamladık. Nasıl tamamladık biliyor musunuz? Düşmanlarımızdan aldığımız cephanelerle… Medeni vasıtalardan yol yoktur, otomobil de yoktur dediler… Otomobillerimizi işlettik, benzin bulduk. Şömendiferlerimizde kömür yok, odunla işlettik, kömürle de işleteceğiz…

…Düşmanlarımızın son kozu da asi Ethem'in isyanıdır. O da az zamanda perişan oldu… Millet bu azim ve iradeyi, bu ittifak ve vahdeti (birlik ve beraberliği) gösterdikçe inşallah gelecek sene genç ordumuz daha kuvvetli olacak ve tekâmül ederek düşmanlarımıza her arzumuzu kabul ettirecektir."[158] Böylelikle milli mücadelenin başından itibaren sırasıyla I. ve II. İnönü Muharebelerinde, Sakarya Muharebesi'nde ve Büyük Taarruz'da toplumu seferber edecek milli anılar ve semboller oluşmuştu.

Savaşların Osmanlı-Türk milliyetçiliği için önemli sonuçları olmuştu. 1912-13 yılları arasında yaşanan Balkan Harbi ile Rumlar göç ettirilmeye başlanmış ve onları I. Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşulları altında 1915'te Ermeniler izlemişti. Osmanlı, 1911-12 Trablusgarp Savaşı ile Kuzey Afrika'da kalan son topraklarını kaybetmiş, Balkan Savaşları'yla (1912-1913) Arnavutları, I. Dünya Savaşı esnasındaki Şerif Hüseyin ayaklanmasıyla (1916) Arapları kaybetmişti. Müslüman unsur, zorla Anadolu'ya göç etmişti. İşte bu noktada Zafer Toprak'ın da işaret ettiği gibi "Türk kimliği" toplumsal bir nitelik kazanmış, "Balkan mezalimi", "Yunan mezalimi", "Ermeni Mezalimi" ve benzeri kavramlar bu kimliğin oluşmasında etkin rol oynamış[159] ve "öteki"yle eş zamanlı ulusal kimlik oluşumu başlamıştı. Türk-

[158] Samet Ağaoğlu, **Kuvay-ı Milliye Ruhu: Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi**, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1964, ss. 138-139.
[159] Toprak, 2013, s. 24.

Müslüman unsurların sürgün edilmeleri ve mezalimi de milli bilincin oluşumunu bizatihi tetiklemişti.

2.4. İdeoloji (Siyaset, Özgürlük, Kulluk/Kölelik, Eritme Potası)

Devrim ideolojisi, gururlu ve bir o kadar da dışlanmış bir özgürlük duygusunu yüceltmekte rol oynamış olabilir. Amerikan Devrimi, psiko-tarihsel açıdan ele alındığında, İngiltere'nin anne-baba figürü ve O'na karşı yeniyetme bir başkaldırı olarak tanımlanabilir. Amerikalılar bağımsızlıklarını kazandıktan sonra kendi kimliklerini eski otoritelerden ayrı olarak bulmak konusunda şaşırtıcı bir ikilem yaşadılar. Bu ikilem, etnik kimlikle Amerikalılık arasında yaşanmıştı. Batı sınırında bu senaryo o kadar çok tekrarlandı ki romanlarda yalnızlık, Amerika'nın hayat felsefesi gibi kabul edilegeldi. Püritanizmin ve ondan kaynaklanan Protestanlığın bireyin ilk sorumluluğunun kendi ruhunu kurtarmak olduğunu öğütlemesi, sanki buna sebep olmaktaydı.[160] Bu bağımsızlık bilinci, zaman içerisinde teritoryal anlamda önce birlik sonra vatanseverlik kavramlarında sanki tekrardan bir aileyi oluşturuyordu.

Amerikan milliyetçiliğini ideolojik anlamda "tez" ve "antitez" kavramsallaştırmasıyla tanımlamaya çalışan Anatol Lieven; tez olarak "civic milliyetçilik" yahut milliyetçilikten ayrı tutmak amaçlı "patriotism (vatanseverlik)" olarak sunar, hatta buna "American Creed (Amerikan Öğretisi)" ismini koyar.[161] Demokratik, bireyci, anayasaya ve kurucu babalara (John Adams, Benjamin Franklin, Alexander Hamilton, John Jay, Thomas Jefferson, James Madison ve George Washington-Rushmore Dağı Anıtı'ndan mülhem olarak Theodore Roosevelt ve Abraham Lincoln'ü de eklemek gerekir) yarı-dini (quasi-religious)[162] bir saygı besleyen bu kavram, yaygın bir kabul görmekle birlikte, bu ilkelerin kurucu ilkeler olduğunu tıpkı Türkiye'deki anayasal milliyetçilik tanımındaki gibi seküler ve etno-

[160] http://turkish.turkey.usembassy.gov/uploads/images/FkhD5ADJhF3kc17wHrG4g/anahatlar_edebiyat.pdf, (27.11.2015).

[161] Ben Amerikan milliyetçiliği için "vatanseverlik" yerine "milliyetçilik" kavramının daha uygun olduğunu; "güç" kavramını içinde barındırdığından ve "vatanseverlik" kavramı geçmiş sevgisinden yükselirken "milliyetçiliğin" gelecek ideali taşımasından dolayı gerekli tüm olgulara sahip olduğunu düşünüyorum. Kenneth Minogue ve Irving Kristol'ün tanımlamalarının özeti için bkz. Lieven, s. 7-8.

[162] Anatol Lieven, **America Right or Wrong: An Anatomy of American Nationalism**, Oxford University Press, New York, 2012, ss. 2-6.

seküler yapıdan uzak bir kavrama denk düştüğünü ve zaman içerisinde farklı mecralara doğru akışkanlık gösterdiğini düşünüyorum.

Lieven, antitez olarak ise Amerikan milliyetçiliğinin etno-dini (ethnoreligious) kökenlerinin ya da diğer bir deyişle "Jacksonyan (Jacksonian) milliyetçiliğin" ileri sürülebileceğini ifade eder.[163] Bu "çekirdek (core)", Anglo-Sakson ve İskoç-İrlandalı olup da Britanya'dan Amerika kıtasına gelen ilk göçmenleri ve aynı zamanda kültürel olarak da Protestan inancını kapsar.[164]

2 Aralık 1823'te Başkan James Monroe'nun Kongre'deki yıllık açılış konuşmasında ilan ettiği ilkeler, dünya tarihi açısından pek önemlidir. Daha sonra "Monroe Doktrini" olarak adlandırılan doktrine göre, Avrupa devletleri bundan böyle Amerika kıtasındaki devletlerin içişlerine karışmayacak, Amerikalılar da Avrupalıların işleriyle ilgilenmeyeceklerdi.[165] Amerika uluslarının Birleşik Devletler öncülüğünde organize ettikleri bu yaklaşım, zamanla Amerikan uluslarını da topraklarını korumak için birbirlerine daha yakın hale getirecekti. II. Dünya Savaşı'na kadar devam eden bu politika, Amerika'ya içeride büyüme ve dışarıya karşı korunma avantajı sağlayacaktı. Bu birliktelik 1826 yılında Panama'da toplanan Pan-Amerikan kongrelerinin[166] ilkiyle resmiyet kazanacak, fakat II. Dünya Savaşı'yla yerini rekabete bırakacaktı. Bu kongrelerin uluslararası bir mekanizmaya bürünmesi ise 1889'da başlayıp, 1954'e kadar sürecekti.[167]

Monroe'nun başkanlığı döneminde Güney Amerika'da da bağımsızlık hareketleri hız kazanmıştı. Arjantin ve Şili daha önceden bağımsız olmuşlardı; 1822'de Jose de San Martin ve Simon Bolivar'ın önderliğinde diğer Güney Amerika ülkeleri de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Aynı yıl Kongre Monroe'ya Kolombiya, Şili, Meksika ve Brezilya gibi yeni ülkeleri tanıma yetkisi vermişti; elçilikler de açılmıştı.[168]

---

[163] Lieven, s. 7.
[164] Lieven, s. 84.
[165] http://www.ourdocuments.gov/doc.php?doc=23, (5.11.2015).
[166] http://www.britannica.com/topic/Pan-American-conferences, (5.11.2015).
[167] http://www.upa.pdx.edu/IMS/currentprojects/TAHv3/Content/PDFs/PanAmericanism.pdf, (5.11.2015).
[168] Keith W. Olson ve diğerleri, **Amerikan Tarihinin Ana Hatları**, Amerikan Basın ve Kültür Merkezi, İzmir, tarihsiz, s. 67.

Kimilerine göre ABD, tarihini "Manifest Destiny (Kaçınılmaz Kader)" perspektifinden değerlendirmeye başlar.[169] "Manifest Destiny", Amerika kıtasına ilk dönem göçen yerleşimcilerin batıya ilerlemelerinin mukadder olduğunu ve "vahşi batı" olarak bilinen bölgede, Kızılderilileri topraklarından ve pekçoğunu da hayatlarından eden ideolojidir. Bu kavram, daha önceden de kullanılmış olmakla birlikte, O'Sullivan'ın 1945'te yazdığı yazıda Amerikan Birliği'nin yayılmasını (annexation) anlatmak için kullandığı bir deyim olmasıyla ün kazanmıştı.

Bu kavram, sınırları belirsiz bir coğrafyayı "vadedilmiş cennet" gibi "vatanlaştırıyordu". Sınırları öyle belirsizdi ki; kimilerine göre Pasifik kıyılarına kadarki bölgeyi, kimilerine göre Kuzey Amerika Kıtasını, kimilerine göre ise tüm Kuzey yarımküreyi kapsıyordu.[170] Bu kavramın alegorisini anlatan meşhur bir resim vardır. John Gast'ın 1872 tarihli American Progress[171] (Amerikan İlerlemesi) adındaki tablosu, "Manifest Destiny"nin[172] şekle bürünmüş hali gibidir. Resimde "Amerikan öncülerinin ruhu"nun tasviri olarak Tanrıça benzeri bir kadın figürüyle görünen Columbia (Sam Amca'nın kadın versiyonu), arkasına aldığı demiryolları ve elinde tuttuğu kitap (İncil değildir) ve telgraf kablolarıyla karanlıkta kaçışan Kızılderilileri ve vahşi hayvanları temsilen bizonları aydınlatmak üzere ilerleyen çiftçilere ve atlı beyazlara önderlik etmektedir.

Tarihçi Frederick Jackson Turner'ın Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfinin 400'üncü yıl dönümünde 1893'te ortaya attığı "hudut ya da keşif sahası teorisi (frontier thesis)", oldukça ses getirmişti. Teori, aşağı yukarı yüzyıl kadar pek çok sosyal bilimci tarafından da kabul görmüştü ve adeta "manifest destiny" kavramının jeostratejiye uyarlanmış biçimiydi. Tez, ideolojiye bilimsel katkı sağlamak için sunulmuş, Batı'ya doğru genişleyen sınırın muğlak bir tarifinden ibaretti. Sınır hattı, göçmen Amerikalıların "medeniyeti" ile Kızılderililerin "barbarlığı"nın buluşma noktasıydı.[173] Bu sınır adeta önüne geleni "Amerikanlaştırarak" batıya yayılan bir mobilize hattı. 14. yüzyıldan itibaren de Osmanlı Devleti'nin doğuş ve yükselişinde

[169] Philip Resnick, "Kozmopolitizm ve Milliyetçilik", **Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek**, (Ed. Alain Dieckhoff ve Christophe Jaffrelot), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 317.
[170] Frederick Merk, **Manifest Destiny and Mission in American History**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1995, ss. 24-27.
[171] http://picturinghistory.gc.cuny.edu/item.php?item_id=180, (30.01.2016).
[172] Merk, ss. 24-27.
[173] Kerwin Lee Klein, **Frontiers of Historical Imagination**, University of California Press, Los Angeles, 1997, ss. 14-15.

Bizans sınırı benzer şekilde çok önemliydi. Sınır bölgelerinin önemine çalışmalarında değinen Paul Wittek, Cemal Kafadar ve William Mcneill gibi pek çok tarihçi vardır.[174] Türk milli mücadelesindeki "vatan sathının bütüncül savunması", ABD örneğinde "bütün bir kıtaya yönelik taarruz" olarak tezahür ediyordu.

ABD'de 1917 sonrasında özellikle 1919-1920 arasında antikomünist bir propagandaya dönüşen "Kızıl Tehlike" ya da "Kızıl Panik" adı verilen dönemler de yaşanmıştı.[175] Ardından II. Dünya Savaşı'nı izleyen 1947-1957 yılları arasında ABD içerisindeki ve dışarısındaki komünistlerin federal hükümeti yıkıp, yerine komünist bir düzen getirmesi tehlikesine karşı yine benzer bir siyaset yürütülmüştü.[176]

II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte Osmanlı için ideolojik anlamda bir kırılma yaşandı. Batıda aynı dönemde milliyetçilikle birlikte liberalizm ya da sosyalizm gibi akımlar ortaya çıkmıştı. Kendilerine "Genç Osmanlılar" diyen 1860'ların muhalifleri ise bu dönemde laik ulusalcı ideolojiye veya belirgin radikal görüşlere sahip değillerdi.[177] Jön Türkler için "kurtarıcı" olabilecek ideoloji henüz daha "Osmanlıcılık"tı. Ancak "Osmanlı Milleti", "Osmanlı İttihadı" ve "İttihad-ı Anasır" tezleri, kendilerinden beklenen birleştiricilik rolünü oynayamamıştı.[178] Çünkü Osmanlı aydını, Mümtazer Türköne'nin işaret ettiği gibi "İslam Milleti"ni mevcut haliyle "keşfetmiş", "Osmanlı Milleti"ni ise yaratmaya çalışmıştı.[179] Bu yüzden de pek çok fikir adamının İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük ya da Türk Milliyetçiliği arasındaki gelgitleri Türkçülüğün zaferiyle sonuçlanacaktı. Bu süreçte kimilerinin proto-milliyetçilik olarak tanımladıkları Osmanlıcılık ideolojisini siyasi tarafları eksik olsa da, etnik çekirdeği geniş[180] bir milliyetçilik biçimi olarak (ABD milliyetçiliğiyle de bu anlamda benzeşen) Osmanlı milliyetçiliği şeklinde tanımlıyorum ve bu ideolojinin Osmanlı-Türk milliyetçiliğinin ilk evresi olduğunu düşünüyorum. Bu milliyetçilik biçimi, Atatürk'ün de sürdürdüğü "resmi devlet dini" yaklaşımının bir gereği olarak "millet sistemi"nden ayrışan Müslümanlığı, toplumun tutkalı yapmak isteyecektir.

---

[174] Zürcher, 2009, s. 140.
[175] Zinn, 2009, ss. 132-133.
[176] Zinn, 2009, ss. 149-153.
[177] İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Hil Yayın, İstanbul, 1983, s. 192.
[178] Tanör, ss. 210-211.
[179] Mümtaz'er Türköne, "Tanzimat'ta Millet Fikrinin Doğuşu", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 8, Kasım 1989, ss. 38-39.
[180] Bu kavramı Anthony Smith'in ABD etnisitesi için "genişçe bir parça" demesinden ilhamla ürettim; bkz. Smith, 2002, s. 134.

Osmanlıcılık tezi ya da Bülent Tanör'ün kendi deyimiyle söylenecek olursa "Osmanlı devlet tezi" milli sayılmayabiliyordu. Buna delil olarak da Tanör, "Osmanlı Birliği"nin Damat Ferit'in Paris Memorandumuna dayanan anakronik bir yaklaşım olduğunu ileri sürmekteydi.[181] Ben burada Osmanlıcılık tezinin çağın hâkim ideolojisi milliyetçilikle uyum gösteremediğini kabul etmekle birlikte, "milli" olmadığı hususunu tartışmalı buluyorum. Zira bağımsızlık başka, ideoloji başka şeydir.

Devletin 19. yüzyılının son çeyreğinde yaşadığı toprak kayıplarıyla daha merkezi bir coğrafya olarak "Anadolu" coğrafyası elde kalan son toprakları simgeliyordu. Şemseddin Sami'nin meşhur sözlüğü "Kamus-ül Alam"da da Osmanlı milliyetçiliğini bir anlamda savunur gibi bu coğrafyada kalan herkesi Müslümanlık ortak paydasında buluşturmak istemektedir:

"…Yukarıda zikr olunan Adalar ve bazı iskeleler Hıristiyanları istisna olundukları halde, Anadolu'da sakin bulunan Hıristiyanların, vatandaşları olan Müslümanlar'dan farkı yalnız mezhepçe olup lisan ve cinsiyetçe Müslümanlar'dan hiçbir farkları yoktur. Binaenaleyh, bunlara dahi 'Hıristiyan Türk' denilebilir."[182]

İlk defa 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bazı kavramlar, daha sonra Osmanlı'yı "kurtarma"ya (ya da istihlas-ı vatan/vatanın kurtarılmasına) soyunan "Yeni Osmanlılar"ın temel fikirlerini (leitmotiv) oluşturacaklardı. Bunlardan birisi ilk kez "Takvim-i Vakayi"de Sadık Rıfat Paşa tarafından kullanılan "hürriyet" kelimesi ile Mustafa Sami Efendi tarafından kullanılan "hubb-i vatan" ve cemaat dışındaki yeni anlamıyla "millet"tir.[183] Osmanlı'yı "kurtarma" işine kendisini adayan ve "vatan" kavramını yine ilk kullananlardan birisi olan coşkulu şair Namık Kemal, Rousseau'nun "Toplum Sözleşmesi"nden ilhamla ortaya attığı "Kavimlerin Anlaşması" başlıklı yazısında "vatanda birleşme"yi öne sürüyordu:

"…Mademki 600 yıldır sürüp gitmiştir, yine de gidebilir… Bu da 'kavimlerin anlaşması' ile olur… Ancak Avrupa'daki örneklere de bakacak olursak 'vatan birliği' birleşmeye yetecektir: Nazariyede mevhum bir şekil olan vatan, fiilde eşit hakları ve ortak menfaatleri korumada demir istihkâmdan kat kat kuvvetli olduğuna

[181] Tanör, 2009, s. 39.
[182] Şemseddin Sami, Kamu-ül Alam'dan aktaran Deringil, ss. 94-95.
[183] Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 58-59.

dair fikirler yerleşmiştir. Hal böyle iken bizim vatanımız yok mudur? Vardır. Bizim ve belki hiçbir kavmin vatanı yoktur denemez. Memleketimizin adli ve idari bütün işlerine bakılsın: Hepsinde her cins ve mezhepten adamlar vardır, buna ise şer'i hükümleri bilen kimseler itiraz etmez ve edemezler…"[184]

Benzer şekilde "Osmanlı milliyetçiliği" kavramını savunmaya çalışan bir diğer kişi de Yusuf Akçura'nın yakın arkadaşı Ahmet Ferit'ti.[185] Tanzimat ve Mithat Paşa Kanun-ı Esasi'si gibi reformların amacı, ona göre; Osmanlı ulusunu kurmaktı; Osmanlı yönetimi bütün tebaasını bir Türk ulusu (millet-i hâkime) içinde asimile etmeye girişmişti.[186] Ahmet Ferit, bu politikayı şöyle değerlendirir:

"Milliyet-i Osmaniye siyaseti… atiyen pek parlak neticeler vadetmese de elyevm en sehlüttakip, en ziyade müfid bir politikadır."[187]

Gidişatın "Osmanlı milliyetçiliği" için çok da iç açıcı olmadığını sezen Ahmet Ferit, düşüncelerini şöyle savunmuştu:

"Biz tekmil elimizdekini müdafaa ve temsile, siyaset-i Osmaniyeyi takibe hasr-ı efkâr ederiz. Muvaffak olduğumuz kadarı bize kalır, kalmayanı gider."[188]

Taner Timur, Osmanlı toplumunun "İttihadı Anasır", "İttihadı Ecnas", "İmtizacı Akvam" gibi kavramlar etrafında toparlanamadığını ve buna sebep olanın da sınıf ve zümre çıkarları ile yönetici oligarşisi olduğunu ileri sürer. Toplumun "itttihadı anasır" politikasına uyum sağlamamasının ise en önemli sebeplerinden biri müslüman ve gayrimüslim grupların ortak okullara gitmemesi ve ortak askerlik yapmaması idi.[189]

Namık Kemal'in fikirlerinden etkilenen ve bu fikirleri geliştirmeyi amaçlayan sonraki dönem yazarlarından biri de Ziya Gökalp'di. O da henüz Türkçü olmadan evvel "Peyman" gazetesinde yazdığı yazılarında "kavimlerin anlaşması"nın Osmanlı eliyle başarılı bir şekilde sağlandığını fakat "ilerleme" hamlesinin eksik kaldığını ileri sürer ve hatta Amerika'dan örnek verir:

"Osmanlılar, ırk fikrini bir yana bırakmışlardı. Bundan ötürü onlara, Türk denemezdi. Ama Osmanlılar, çeşitli kavimleri kaynaştırmışlar ve yeni bir 'millet'

[184] Namık Kemal'den aktaran Ülken, s. 126.
[185] Arai, s. 19.
[186] Ahmet Ferit, "Bir Mektup", **Üç Tarz-ı Siyaset** (Yusuf Akçura), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 48.
[187] Akçura, s. 53.
[188] Akçura, s. 55.
[189] Taner Timur, **Osmanlı Kimliği**, İmge Kitabevi, Ankara, 2010, s. 15.

yaratmışlardı. İlerlemeden yana olmayan eski Osmanlıların yerini artık ilerlemeyi benimseyen yeni Osmanlılar almıştı. Osmanlı 'milleti'nin bir benzeri Amerikalılardı ve bu 'millet', Doğu'nun ilerleme sever Amerikalısıydı. Osmanlı vatanı, 'Doğu'nun özgür ve ilerleyen Amerikası' olacaktı."[190]

Gökalp, sosyolojik tespitlerini "solidarizm (tesanütçülük-dayanışmacılık)" kavramı ile ifade etmişti ve Türk kültürüne en uygun formülün de bu olduğuna inanmıştı.[191] Ayrıca bu teorinin her türlü sınıf çatışmasını önleyecek bir çözüm olduğuna da inanmaktadır.[192] Taha Parla, bu olguya "korporatist solidarizm" diyerek Marksist bir paradigmayla yaklaşır.[193] "Ulusal dayanışmayı güçlendirmek için yurt ve uygarlık ahlakından sonra bir de meslek ahlakını yükseltmelidir"[194] diyerek meslek gruplarını serbest piyasa ekonomisinde de Osmanlı'nın klasik çağındaki ahilik teşkilatı kadar bağlayıcı olmadan birbirlerini desteklemelerinin imkân dâhilinde olduğuna işaret etmek istediğini düşünüyorum. Gökalp'e göre "ulus"un toplumsal işbölümü neticesinde çeşitli meslek grubuna ayrılan mensupları, birbirlerine gereklidirler ve bu gereklilik dayanışmaya olan ihtiyacı arttırır.[195]

Gökalp, ahlakı vatan sevgisiyle ve millete hizmetle eşanlamlı görmüştür, "Vazife" adlı şiirinde şöyle der:

"O gönlüme arştan inen bir sestir;
Milletimin vicdanına makestir (yansıma),
Ben askerim, o üstümde kumandan,
Baş eğerim her emrine sormadan.

Gözlerimi kaparım.
Vazifemi yaparım."[196]

Osmanlı ile Amerika'yı karşılaştırarak Osmanlı'nın ideolojik çıkmazına çare arayan ve Türk milliyetçiliği deyince akla gelen en önemli yazarlardan birisi olan

[190] Gökalp'ten aktaran Sina Akşin (Yayın Yönetmeni), **Türkiye Tarihi Ansiklopedisi**, Cilt: 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, 2000, s. 388.
[191] Gökalp, 231.
[192] Heyd, s. 182.
[193] Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, Deniz Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 241-242.
[194] Gökalp, s. 133.
[195] Gökalp, ss. 133-134.
[196] 1915'te Ziya Gökalp tarafından yazılan şiiri aktaran: Heyd, s. 138.

Yusuf Akçura da klasik eseri "Üç Tarz-ı Siyaset"te bir "Osmanlı milleti" vücuda getirme hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade edecekti:

"…Asıl maksat, Osmanlı memleketindeki Müslim ve gayrimüslim ahaliye aynı siyasi hakları tanımak ve vazifeleri yüklemek; böylece aralarında tam müsavat (eşitlik) husule getirmek; fikirlerce ve dince tam serbesti vermek; bu müsavat ve serbestiden faydalanarak, sözkonusu ahaliyi aralarındaki din ve soy ihtilaflarına rağmen yekdiğerine karıştırarak ve temsil ederek, Amerika Birleşik Hükümetlerindeki Amerikan milleti gibi müşterek vatanla birleşmiş yeni bir milliyet, Osmanlı milleti meydana çıkarmak ve bütün bu zor ameliyatın neticesi olarak da, 'Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'yi asli şekliyle yani eski hudutlarıyla muhafaza eylemekti. Ekseriyeti İslam ve mühim bir kısmı Türk olan bir devletin bekasında ve kuvvetinin çoğalmasında, bilcümle Müslümanlar ve Türkler için fayda olmakla beraber, bu siyasi yol onlara doğrudan doğruya taalluk etmiyordu. Bu cihetle, Osmanlı hududu haricindeki Müslümanlar ve Türkler bununla o kadar meşgul olamazlardı. Mesele, mahalli ve dâhili idi."[197]

Meseleyi isabetli bir şekilde irdeleyen Akçura'nın tespitlerine kitabına önsöz yazan Enver Ziya Karal'dan da bir katkı gelmekteydi. Karal, Amerikalıları birbirine bağlayanın yalnız ortak bir yurt ve çıkarlar değil, bunun yanında yeni olmakla beraber ortak bir tarihleri, İngiltere'ye karşı verilmiş bağımsızlık mücadeleleri ve hükümet sistemlerinin de olduğunu ekliyordu.[198] Ben de "Bağımsızlık Savaşı'ndan bile daha birleştirici olan ve ortak tarihe katkı yapan 'İç Savaş'ı unutmamak gerekir" diye eklemek istiyorum.

Akçura, o dönem için aslında uygun bulduğu "Osmanlı milleti" oluşturma ideolojisinin gerçekleşmemesinin beş sebebi olduğunu ifade eder:

1) Bu karışma ve uyuşmayı Müslümanlar ve bilhassa Osmanlı Türkleri istemiyordu.

2) İslam istemiyordu (Hukuken müslim ve gayrimüslim eşitliğinin kabul görmediğini ifade ediyordu.)

3) Gayrimüslim tebaa da istemiyordu.

4) Osmanlıların büyük düşmanı Rusya ile onun köle ve pişdarları (öncü kuvvetleri) olan küçük Balkan hükümetleri istemiyordu.

[197] Akçura, s. 19.
[198] Akçura, s. 12.

5) Avrupa kamuoyunun bir kısmı da istemiyordu.[199]

Akçura'nın kendisine yakın gördüğü ve "bütün Türkçülük akımının merkezi" saydığı İsmail Gasprinski (Gaspıralı İsmail Bey), Rus İhtilali ile aynı yılda 1905'te çıkardığı "Tercüman" gazetesinin başına daha sonra adeta bir slogan olan "Dilde, fikirde, iş'te birlik"[200] ibaresini eklemişti.

Dünya tarihini "Üç Medeniyet" evresine bölen Ahmet Ağaoğlu, Osmanlı'ya örnek olarak Batı medeniyetini gösterir. Batı medeniyetinin temel prensiplerinden biri de insan hak ve hürriyetlerini koruyan devlettir. Dolayısıyla mücadele, bunun için verilmeliydi. Ağaoğlu, bütün çalışmalarında, ferdin hak ve hürriyetlerini koruyan devleti esas almış ve "her vazifenin karşılığında bir hak vardır" tezini savunmuştur.[201] 1919-1920 yılları arasında yazılıp daha sonra "Türk Yurdu" dergisinde yayınlanan yazılarında Ağaoğlu, bu görüşünü şöyle özetliyordu: " 'Fert yok, cemiyet var, hak yok, vazife var' prensibine artık son verilmelidir. Fertsiz cemiyet düşünmek, elsiz, ayaksız, başsız ve gövdesiz insan düşünmektir. Haksız da vazife düşünmek bütün insanları hayvan yerine koymak değil midir?.."[202]

Türkçülük akımının fikir babaları, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, İsmail Gaspıralı ve Hüseyinzade Ali gibi Rusya'dan gelen yazarlardı.[203] Onlar orada batının milliyetçi fikirleriyle Anadolu'dan önce tanışmışlardı. Rusya'da ezilen bir milletin ferdi olan bu fikir adamları, Türk topraklarında "Millet-i Hakime"nin mensubu olmaları dolayısıyla Türk milliyetçiliği fikirlerini yayma işini de üstlenmiş oluyorlardı.

Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasının ardından eski İttihat ve Terakki ileri gelenleri iktidarı yeniden kazanmak için harekete geçtiler ve Ziya Gökalp'i de aralarına davet ettilerse de O, Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı kalmayı yeğledi. Hatta 1923 seçimleri arifesinde, daha sonra Halk Fırkası adını alacak olan "Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti"nin propaganda çalışmalarında faal

[199] Akçura, ss. 28-30.
[200] Yusuf Akçura, **Türkçülüğün Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 73-75.
[201] Ahmet Ağaoğlu, **Üç Medeniyet**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 16.
[202] Ağaoğlu, s. 68.
[203] François Georgeon, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)**, çev. Alev Er, Yurt Yayınları, Ankara, 1986, s. 16.

bir rol oynadı. "Doğru Yol" adlı el kitabında, Gazi'nin "Dokuz Umde" çerçevesinde saptadığı parti programını inceleyen ve açıklayan da o idi.[204]

1924 Anayasası'nın "Türk Devleti'nin dili Türkçe, başkenti Ankara'dır" şeklindeki ikinci maddesi, 1937 değişikliği ile "Türkiye Devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır" şeklini almıştır.[205] Bu malum olduğu üzere o zamanki tek parti iktidarının "altı umde"siydi.

Birinci Meclis'teki siyasi yelpazeye bakmak, Mustafa Kemal Paşa ve ekibinin aslında ne kadar farklı görüşlerden geçerek milliyetçi ideolojiyi hâkim kıldığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Samet Ağaoğlu'nun Meclis'teki farklı gruplara dair tasnifi şöyleydi:

"1. Tesanütçüler (Birlikçiler)
2. Milliyetçiler
3. Komünistler

Milliyetçiler de kendi içinde üç grup halinde sıralanmışlardı:

1. Islahatçılar
2. Muhafazakârlar
3. Liberaller"[206]

Atatürk'ün milliyetçilik ideolojisini, ilk dönem ve sonraki dönem olarak cumhuriyetin kuruluşunu temel alarak bir dönemlendirme yaparsak; ilk dönemi, "milli kurtuluş hareketi" olarak niteleyebiliriz. Sonraki dönem ise anti-emperyalizm ve halk mücadelesi gibi kavramların siyasi konjonktür gereği pek sarf edilmediği bir süreçtir. "Ulusal solcu" akımlar ise daha sonraki dönemlerde de etkili olamayacaklardı. Bu durumu Taner Timur'un sözleriyle ifade edecek olursak: "Kemalizm'in radikalizme giden 'içtihat kapısı' kapanmıştı. 1930'larda Kadro'cular, 1960'larda Yön'cüler, bu kapıyı boşuna zorlayacaklardı."[207]

Kadro Hareketi, ulusal sol bir ideoloji yaratma çabasıyla öne çıkmıştı. 1932-1934 yılları arasında yayınlanan aynı isimli dergide, Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi aydınlar yazıyordu. Milliyetçiliği "Milli Kurtuluş Hareketi"

[204] Uriel Heyd, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri**, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 49.
[205] Karşılaştırma için bkz. http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/1982.pdf, (18 Ekim 2015).
[206] Ağaoğlu, ss. 50-51.
[207] Timur, ss. 228-229.

olarak tanımlayan Kadrocular, milliyetçiliğin anti-emperyalist boyutunu ön planda tutuyorlardı. [208]

Mustafa Kemal'in çeşitli yerlerde gördüğümüz "ilerlemeci milliyetçilik", "ırkçı olmayan" 1920'lerin "millet tarifi" ve tarih yüklü "vatan" kavramı tanımları Afetinan'ın Mustafa Kemal'in el yazılarından aktardıkları ile bir bütün halinde sunulmuştur:

"Vatanımız, Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde mevcudiyetlerini muhafaza eden eserleriyle yaşadığı bugünkü siyasi sınırlarımız içindeki yurttur. Vatan hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir küldür (bütündür).

Türk milletinin teessüsünde müessir olduğu görülen tabii ve tarihi vakıalar şunlardır:

a) Siyasi varlıkta birlik, b) Dil birliği, c) Yurt birliği, d) Irk ve menşe birliği, e) Tarihi karabet, f) Ahlaki karabet (yakınlık).

Milletin umumi tarifi:

Bundan sonra, müşterek milli fikrin, ahlakın, hissin, heyecanın hatıra ve ananelerinin millet etrafında (bireylerinde) meydana gelmesini ve kökleşmesini temin eden müşterek (ortak) mazinin, birlikte yapılmış tarihin, vicdanları ve zihinleri doğrudan doğruya birleştiren müşterek dilin, milletlerin teşekkülünde en mühim amiller (etkenler) olduğunu bir defa daha kaydettikten sonra millet hakkında, ikinci derecede unsurları kaale (dikkate) almayarak mümkün olduğu kadar her millete uyabilecek bir tarifi biz de alalım:

a) Zengin hatıra mirasına sahip bulunan;

b) Beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan;

c) Ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden vücuda gelen cemiyete millet namı verilir.

Bu tarif tetkik olunursa bir milleti teşkil eden insanların rabıtalarındaki kıymet, kuvvet ve vicdan hürriyetiyle insani hisse gösterilen riayet, kendiliğinden anlaşılır. Filhakika, maziden müşterek zafer ve yeis mirası; İstikbalde tahakkuk ettirilecek aynı program; Beraber sevinmiş olmak, beraber aynı ümitleri beslemiş olmak; Bunlar elbette bugünün medeni zihniyetinde diğer her türlü şartların fevkinde

[208] Mustafa Türkeş, **Kadro Hareketi: Ulusçu Sol Bir Akım**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 9, 149.

(üstünde) mana ve şümûl alır. Bir millet teşekkül ettikten sonra, efradının devlet hayatında, iktisadi ve fikrî hayatta müştereken çalışmak sayesinde vücuda gelen milli harsta (kültür) şüphesiz milletin her ferdinin çalışma hissesi, iştiraki hakkı vardır. Buna nazaran bir harstan olan insanlardan mürekkep (oluşan) cemiyete millet denir dersek milletin en kısa tarifini yapmış oluruz.

Milliyet prensibi:

Bir milletin diğer milletlere nispetle tabii veya müktesep hususi karakterler sahibi olması, diğer milletlerden farklı bir uzviyet teşkil etmesi, ekseriya onlardan ayrı olarak, onlara muvazi inkişafa sai bulunması keyfiyetine milliyet prensibi denir. Bu prensibe göre, her fert ve her millet kendi hakkında hüsnüniyet, topraklarına bizzat kayıtsız tesahüp (koruma) talep etmek hakkına ve hürriyetine maliktir. Bu düstur (kural), bize hangi milletlerin hür, hangilerinin hürriyetinden şu veya bu şekilde mahrum olduklarını, yani millet namını taşımaya layık olmadıklarını kolaylıkla gösterir.

Türk milliyetçiliği:

Türk milliyetçiliği, terakki (ilerleme) ve inkişaf (gelişme) yolunda ve beynelmilel temas ve münasebetlerde, tüm muasır (çağdaş) milletlere muvazi ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk içtimai heyetinin hususi seciyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz (saklı) tutmaktır."[209]

Mustafa Kemal Paşa'nın 1924 Anayası'nda da yer alan "millet" tarifini buradaki yorumlarda da benzer şekilde görüyoruz. Bu tanımlama, "coğrafya" bölümünde anlatmaya çalıştığım Smith'in sınıflandırmasındaki[210] gibi kavramın önce "teritoryal" sonra "etnik" milliyetçiliğe dönüşmesine benzer biçimde önce "iradi" sonra "etnik" milliyetçiliğe dönüşüm sürecini gösteriyor. Bu değişim ya da dönüşüm, çalışmanın günümüze kadar getirilmesi durumunda yine farklı boyutlarıyla karşımıza çıkacaktır; fakat çalışmamın kronolojisi gereği yakın döneme değinilmemiştir.

2.5. Coğrafya (Vatan, Yayılma ve Demografik Entegrasyon)

[209] A. Afetinan, **M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, (Haz. Nurer Uğurlu), Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1999, ss. 64-65.
[210] Smith, ss. 133-134.

Vatan kavramının önemini Maurizio Viroli, Rousseau'dan alıntıladığı "özgürlük ve yurttaşlar olmadan, pays (ülke) vardır ama patrie (vatan) yoktur" sözü ile ifade ediyordu.[211] Coğrafyanın ABD için önemini ise Hans Kohn, şöyle açıklıyordu: "Erken dönem ütopyaları gibi coğrafya çok müsaitti. Amerika bir kıtaydı ve denizlerle dünyanın geri kalanından ayrılmıştı. Püritenler için Eski Ahit'in sunduğu ilahi adaletin tecellisi bir cennet gibiydi."[212]

Kaiser, vatan-millet ilişkisi üzerine ilkçi yaklaşımın tarihle pekiştirilmesine dair şöyle der:

"Toprağın millileştirilmesi… millet ve anavatan kurgusunu somut yerler ve zamanlar üzerinden sabitlemeye yarayacak belirli tarihi isimlerin, olayların ve yerlerin seçilmesini ve yad edilmesini içerir. Manzaradaki anıtlar, millete ve onun toprakla ilişkisine bir kalıcılık görünümü kazandırmaya, böylece ilkçilik ve 'yerleşiklik' görüntüsünü pekiştirmeye yardım eder."[213] Toprağa dayalı milliyetçilik ilkesi; o topraklarda doğan herkesi vatandaşı kabul etmesi anlamında ABD için teritoryal milliyetçiliğin yasal dayanağını da oluşturuyordu bir anlamda.

Smith, "teritoryal ve etnik milliyetçilik" ayrımında egemenliğin ilk ortaya çıktığı, yasaları ve kurumlarıyla tek siyasi iradeye sahip topluluğun yaşadığı yeri "vatan" olarak görmekte[214] ve bu anlamda da atayurdu İngiltere olan ABD ile atayurdu Ortaasya olan Türkiye'deki milliyetçilik biçimini de "teritoryal" olarak tespit etmekteydi. 1930'ların Türkiye'sindeki siyasi atmosferde dünyadaki diğer gelişmelere de bağlı olarak etnik milliyetçiliğe kaymayı ayrı tutuyorum ki zaten Smith, bu dönemi teritoryal başarı sonrası sorunlu dönem olarak görmekteydi. "İradi" ve "teritoryal" milliyetçiliği de bir görmemek gerektiğini, ancak böylelikle Türk milliyetçiliğini doğru analiz edebileceğimizi düşünüyorum.

Coğrafyanın önemli bir unsuru olan sınırlar, Kaiser'in tarifine göre "hem devletten gelen millileştirmeye, hem de madunlardan gelen tepkisel millileştirmeye karşı bir direniş alanıydı."[215] Sınırlarının deniz olması ise, ABD'yi avantajlı bir konuma sokuyor; onu hem komşularından ayrı tutuyor hem de adeta bir serbest ticaret bölgesine dönüştürebiliyordu.

---

[211] Viroli, s. 94.
[212] Kohn, s. 22.
[213] Kaiser'den aktaran Özkırımlı, 2010, s. 164.
[214] Smith, ss. 25-26.
[215] Kaiser'den aktaran Özkırımlı, 2010, s. 51.

Bu noktada kimi milliyetçiler, "anavatan" kavramını dillendirerek zihinlerde imgesel bir harita çizmek istemektedirler. "Anavatan" kavramı, hissiyatla yüklüdür. Bu hissiyatı ifade eden "ata yurdu", "yuva", "memleket" gibi terimler bize fiziksel bir coğrafya alanını tarif etmenin ötesinde zihnimizde bir harita çizerler. Bu anavatan kavramı, masalsı ve mitolojik anlatılarıyla "ulusun beşiği" olarak tasavvur edilmektedir.[216] Bu çerçeveden bakıldığında Türkler her zaman kendilerine bir atayurdu bulabilecek mirasa sahiplerdi ki bu genelikle Ortaasya'yı işaret ederdi; ABD'de ise atayurdu sayılabilecek yegâne coğrafya Avrupa ve başta da İngiltere'ydi ve orası da bağımsızlık mücadelesinin "öteki" tarafını oluşturmaktaydı ve tarihi mirasta "hatırlanacak" yerlerde adı yoktu.

Kızılderililer tarafından "Dişi Kaplumbağa Adası" adı verilen Amerika Kıtası, bilgimizin sınırlı olduğu Aztek, Maya ve İnka uygarlıklarına yurtluk etmiş, Vikinglerin 11. yüzyılda kıtaya ayak basmalarının (onlar da kıtaya "Vinland" yani "Üzüm Ülkesi" demişlerdi)[217] ardından uzunca bir süre Avrupa'dan kimseyi ağırlamamıştı. 1492'de İspanyol denizci Kristof Kolomb'un Bahamalar Adası'na ulaşması ve bu keşfin daha sonra Wadseemüller tarafından "Amerigo Vespucci tarafından dünyanın dördüncü kıtası bulundu. Avrupa ile Asya dişil adlar aldığına göre, yeni bulunan bu bölgeyi, onu bulan bilge adamın adıyla Amerigo, Amerigo'nun Toprakları ya da America (kelimenin dişili) diye adlandırmamak için hiçbir sebep göremiyorum"[218] demesiyle kıta, bugünkü adını almıştı.

1776'da Kuzey Amerika'nın Britanya'ya karşı bağımsızlığını ilan etmesinin ardından 1808-1825 yılları arasında Orta ve Güney Amerika'da da bağımsızlık hareketleri yaygınlaşmıştı. Öyle ki İspanya, bölgede Küba, Karayip Adaları ve Porto Riko dışında hiçbir yeri kontrol edemez hale gelmişti. (Porto Riko 1898 yılına kadar İspanya kontrolünde kalmıştı.) Güney Amerika'daki Bağımsızlık Savaşı'nın en önemli iki lideri Simon Bolivar ve Jose de San Martin'di. 1813 yılında Bolivar Venezuela'da bir isyan başlattı ve 1821 yılında ülke bağımsız oldu. Daha sonra savaşı Kolombiya'ya taşıdı. Bağımsızlık hareketleri, İspanya'nın güçlü olduğu Peru'daki Lima'ya ulaştı. Peru'nun bağımsızlığı 1822 yılında ilan edildi. San Martin,

[216] Sezgi Durgun, **Memalik-i Şahane'den Vatan'a**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 71.
[217] Anonim, **Vinland Sagaları**, çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, Ankara, 1996, s. 7.
[218] Stefan Zweig, **Amerigo: Tarihsel Bir Yanlışlığın Hikâyesi**, çev. Ogün Duman, Can Yayınları, İstanbul, 2008, s. 57.

bir yıllığına ülkenin koruyucusu oldu. Arjantin 1816 yılında bağımsız oldu. O'nu 1821 yılında Meksika izledi. Portekiz kolonisi Brezilya, 1821 yılında I. Dom Pedro liderliğinde bağımsızlığını ilan etti.[219] Ne tesadüftür ki yine aynı yıl Yunanlılar Mora İsyanı'yla Osmanlı'dan kopuşlarını başlatıyorlardı.

19. yüzyıl boyunca ABD, Kuzey Amerika geneline yayıldı. Atlas Okyanusu'ndan Pasifik sahiline doğru batı istikametinde ilerledi. 1803 yılında Louisiana bölgesinin Fransa'dan alınması, ABD'nin topraklarını iki katına çıkarmış oldu. 1820 yılında Florida, Missouri ve Maine de birliğe eklendi. Meksika ile yapılan savaşın (1846-1848) ardından Teksas, Kaliforniya ve New Mexico da ABD'ye katıldı (1848). Bu arada 1846 yılında İngiltere ile yapılan Oregon Antlaşması, ABD'ye Kuzey Batı Pasifik bölgesinin hâkimiyetini verdi. 1849 tarihli "Kaliforniya Altına Hücum Hareketi" ile yüzbinlerce altın arayıcı bölgeye geldi ve 1860-1900 yılları arasında milyonlarca insan bu yeni bölgeye yerleşti. Birlik, 1867 yılında Alaska'yı Ruslardan para karşılığı aldı. 1898 yılındaki İspanya-Amerika Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Hawaii'yi de Birlik'e katıldı. Porto Riko, Guam ve Filipinlerin de içinde bulunduğu kimi denizaşırı bölgeleri kontrol altına aldı.[220]

Carlton Hayes, milliyetçiliğin karmaşıklığının ve akışkanlığının göstergelerden birisi olarak "bölgeciliği" görür. Ayrılıkçı lehçe ve tarihi gelenek farklarıyla Kuzey-Güney diye ikiye ayrılan ABD, İç Savaş sonrası bütünleşmesine rağmen Hayes'e göre "acayip ve "üçüncül" bir Amerikan milliyeti günümüze kadar Dixie'de (ABD'nin güney eyaletleri) varlığını devam ettirmişti.[221] Türkiye'de de hem tarih boyunca hem de güncel anlamda Kürt ayrılıkçılığı "bölgecilik" açısından karşılaştırmalı incelemeye tabi tutulmalıdır. Çünkü "Ekrad Eyaletleri" olarak ayrı bir idare biçimiyle yönetilen ve ağalık düzeninin ekonomik alana hakim olduğu bu bölge, etnik uyanışla birlikte zaman içerisinde fikri kopuş da yaşayacaktı.

"93 Harbi" olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti, Rus Çarlığı karşısında ağır bir yenilgi almış ve şartları son derece ağır olan Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı. Avrupalı Devletler ise, Rusya'nın güç ve nüfuz kazanmasının önüne geçebilmek için Berlin'de bir kongre

[219] Emma Marriott, **Bir Nefeste Dünya Tarihi**, çev. Egemen Yılgür, Maya Kitap, İstanbul, 2014, ss. 154-155.
[220] Marriott, ss. 155-156.
[221] Hayes, s. 19.

toplamışlardı. Bu kongre sonrasında 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması, kurduğu Doğu Rumeli Eyaleti ve bu eyalet için öngördüğü idari yapı ile Osmanlı-Türk idari tarihi ve coğrafi sınırları açısından önemli bir yere sahiptir.[222] Berlin Kongresi ile birlikte Osmanlı Devleti'nin gündeminde önemli yer tutmaya başlayan Ermeni sorunu ilerleyen süreçte de devam edecekti. İkinci Meşrutiyet döneminde, 1913 yılında bir kez daha konu gündeme gelmeye başlayınca, Osmanlı yöneticileri büyük devletler arasındaki çekişmeden yararlanmak isteyip Rusya'nın karşısında İngiltere'nin desteğini arayacak[223] fakat 1918'de Ermenistan'ın kurulmasını engelleyemeyecekti.

İlk defa Namık Kemal'in "hanedan" yerine kullandığı "vatan" kavramı, "mülk"le "yurt" arasındaki dönüşüme öncülük etmek üzere sahneye çıkarken elbette muğlak bir ifadeydi. Hâkimiyet, millete geçene kadar da bu kavram netlik kazanmayacaktı. Bu muğlak vatanseverlik kavramı için Tanzimat'tan sonra özellikle Balkan Savaşları'nda da coşkun ama bir o kadar ürkek konuşmalar yapılıyordu. Bunlardan biri 1913'te "Vatan İçin" başlıklı konferanslarında "Vatanı sevdirmek için felaket günlerinden daha elverişli zaman olamaz; çünkü onların büyük uyandırma kuvvetleri vardır"[224] diyerek adeta Kenneth Minogue'un neredeyse elli yıl sonra üreteceği "uyuyan güzel metaforu"nu[225] akla getiren M. Satı Bey (Satı El-Husri) idi. Konferanslarında "vatanseverlik" için şöyle diyordu:

"Vatanseverliği kuvvetlendirmek için ne gibi eğitim vasıtalarına başvurmalı? Vatan sevgisinin artırılmasını belirtmek için bu sevginin ne olduğunu anlamalıdır. Vatanseverlik bir duygu, bir karakterdir: Vatanın madde ve manaca ilerlemesini istemek demektir. Bu tarif içinde geçen 'vatan'ın manası nedir? Buna cevap vermek güçtür, çünkü 'vatan' mefhumundaki unsurlar memleketten memlekete, asırdan asıra değişiyor. Onunla ilgili iki kelime daha var: millet ve devlet. Bu üç kelimenin mefhumlarının sınırları türlü memleketlerde türlü zamanlarda başka şekiller alıyor. Avrupa'da bir buçuk asır önceye kadar vatan ve devlet mefhumları bir gibi

[222] Nizam Önen ve Cenk Reyhan, **Mülkten Ülkeye: Türkiye'de Taşra İdaresinin Dönüşümü (1839-1929)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 271.
[223] Önen ve Reyhan, s. 344.
[224] Ülken, s. 249 ve dipnot 111.
[225] Minogue'un 1967'de kullandığı bu benzetmeye Anthony D. Smith, **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik** s. 54 ve dipnot 68'de atıfta bulunuyor.

görülürdü. Devlet hükümdar demekti. Onun için vatanseverlik hükümdarın mülkünü, şan ve şerefini savunmaktan başka bir şey değildi."[226]

Klasik dönemde Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu toprakları ifade eden "memâlik" kavramı, siyasal ve toplumsal gelişmelere paralel olarak değişime uğramış, bunun yanında kimlik arayışlarıyla ilişkili olarak bir "vatan" fikri doğmuştur. Kanonik toprağı ifade eden "dârü'l-harb", modernleşme ile nitelik değiştirmiş ve yerini seküler içerikli "vatan"a terk etmiştir. Bunun yanında Turan kavramının siyasal bir içerik kazanarak Türk aydınları arasında rağbet görmeye başlaması Balkan Savaşları ile yaşıttır.[227]

Balkan Savaşları, Trablusgarp kaybının ardından gelmiş ve güçsüz Osmanlı ordusunun mağlubiyetiyle sonuçlanmıştı. İki yıllık savaş, 30 Mayıs 1913'te Londra'da yapılan antlaşmayla bitmişti. Savaşın ardından Osmanlı Devleti, 167.312 km^2, toprak ve 6.582.000 nüfus kaybetti. Bulgaristan, 25.257 km^2, Yunanistan 55.919 km^2, Sırbistan 41.873 km^2, Karadağ 5.590 km^2 ve Arnavutluk 25.734 km^2 toprak kazanmıştı.[228] Balkan Devletleri, Makedonya ve Arnavutluk'un paylaşımını daha sonraya bırakacaklar ve Osmanlı da Edirne'yi daha sonra tekrar alacaktı fakat mevcut rakamlar "travma" yaratacak kadar büyüktü. Bu yüzden Osmanlı, Balkan coğrafyasını kaybettikten sonra milliyetçilik akımına daha esaslı bir şekilde ve etnik teması yüksek olarak sarılacaktı.

Misak-i milli (Ahd-ı Milli Beyannamesi) ile Türk halkının kabul edebileceği asgari haklar belgelenmiştir. Türk halkının egemenlik alanları ve bağımsızlık ilkesi talebi kesinleşmiş, bu yönüyle de ABD Bağımsızlık Bildirgesi'ne benzetilmiştir.[229] Ulusların "kendi kaderini tayin hakkı ilkesi" düşünüldüğünde de, bu beyanname adeta Wilson ilkelerine bir cevap niteliğindedir. Çünkü Wilson ilkelerinin on dördüncü ve son maddesi "Bir Milletler Cemiyeti kurulacak ve milletler birbirlerinin toprak bütünlüğünü garanti edeceklerdir"[230] diyordu. Bu misakla da Türk Kurtuluş

---

[226] Ülken, s. 249.

[227] Yahya Kemal Taştan, "Kanonik Topraklardan Ulusal Vatana: Balkan Savaşları ve Türk Ulusçuluğunun Doğuşu", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Sayı: XII/2 (Kış), İzmir, 2012, ss. 1-99.

[228] Mesut Yaşar Tufan ve İzzeddin Çalışlar (Hazırlayan), **Yüzyıl Sonra Balkan Savaşları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 16.

[229] E.D. Smith, **Turkey: Origins of the Kemalist Movement (1919-1923)**, Washington DC, 1959, s. 25.

[230] http://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=62, (11.02.2016).

Savaşı'nın temel hedefleri belirlenmiş, vatanın çizgileri çizilmiş ve uygulamaya geçirilmiştir:

Birinci Madde: Osmanlı Devleti'nin özellikle Arap çoğunluğun yaşadığı ve 30 Ekim 1918 tarihli mütarekenin kabulünde düşman orduları işgali altında kalan kısımlarının geleceğinin, halkının serbestçe beyân edecekleri oylara uygun olarak tayin edilmesi gerekir.

Sözü edilen mütareke hattının içinde ve dışında din, ırk ve ülkü birliği bakımlarından birbirlerine bağlı olan, karşılıklı saygı ve fedakârlık duyguları besleyen, ırk ve toplum ilişkileri ile çevrelerinin şartlarına saygı gösteren Osmanlı çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu kesimlerin tamamı, ister bir eylem ve ister bir hükümle olsun birbirlerinden ayrılamayacak bir bütündür.

İkinci Madde: Halkı özgürlüğe kavuşunca oylarıyla anavatana katılmış olan üç sancak (Kars, Ardahan ve Batum) için gerektiğinde yeniden halkın serbest oylarına müracaatı kabul ederiz.

Üçüncü Madde: Batı Trakya'nın Türkiye ile yapılacak barışa kadar ertelenen hukukî durumunun belirlenmesi işi de, halkının özgürce beyân edeceği oylara uygun şekilde yerine getirilmelidir.

Dördüncü Madde: İslam hilâfeti ile saltanatın merkezi ve Osmanlı hükümetinin başkenti olan İstanbul şehri ile Marmara Denizi'nin güvenliği her türlü saldırıya karşı dokunulmaz olmalıdır.

Bu esas mahfuz kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazları'nın dünya ticaretine ve ulaşımına açılması konusunda, bizimle birlikte diğer bütün ilgili devletlerin müteffiken verecekleri karar geçerlidir.

Beşinci Madde: İtilâf Devletleri ile düşmanları ve bazı ortakları arasında yapılan antlaşmaların esasları çerçevesinde, azınlıkların hakları komşu memleketlerdeki Müslüman ahalinin de aynı haklardan istifade etmeleri ümidi içerisinde tarafımızca benimsenip güvence altına alınacaktır.

Altıncı Madde: Millî ve iktisadî gelişmemizin imkânlarını elde etmek ve işlerin daha çağdaş ve muntazam bir yönetim ile yürütmesini başarabilmek için, her devlet gibi bizim de gelişmemizin şartlarının sağlanmasında tam bir özgürlüğe ve bağımsızlığa kavuşmamız, varlığımızın ve geleceğimizin ana ilkesidir.

Bu sebeple siyasî, adlî, malî ve benzeri alanlarda gelişmemizi önleyici sınırlamalara (kapitülasyonlara) karşıyız. Belirlenecek borçlarımızın ödeme şartları da bu ilkelerle çelişmeyecektir. 28 Ocak 1336 (1920)[231]

Bu belge, yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi keskin çizgileri olmayan daha muğlak ve ideal "vatan"ı simgeleyen bir "ulusal ant" ve aynı zamanda da "kuruluş belgesi"ydi. Kars ve Ardahan meselesi çözülmüş; Batum, Gürcistan'da kalmıştı. Hatay, daha sonra çözümlenmişti. Atatürk'ün misak-ı milli içinde gördüğü Musul meselesi ise çözümlenememişti. Belge üzerinde çok fazla nitelik ve içerik tartışması olmasının sebebi, belgenin meclisteki Felah-ı Vatan grubunca kabul edilip, padişah onayına sunulamaması, ayrıca daha sonra meclisteki gizli oturumlarda tartışılmaya devam etmesiydi.

Sırasıyla Arap toprakları, Kuzey Afrika ve Balkanlar elden çıkınca, İstanbul ve İzmir de işgal edilmeye başlanınca, Osmanlı'daki travma tüm topluma yayılmış ve milli bilinçlenme düzeyini arttırmıştı. Bekir Sami Günsav adlı bir milli mücadeleci anılarında Kurtuluş Savaşı için şairane biçimde "vatanlarında vatansız kalanların vatan yapma mücadelesidir"[232] demişti.

Misak-ı Milli sonrası Hatay ve Musul'un anavatana katılması meselesi, uzun süre tartışılacak konular olmuştu. Musul ve Hatay'ın anavatana dâhil edilmesi tartışmalarının yaşandığı 1930'lar, milliyetçi düşüncenin, milliliğin de üzerinde etkin olduğu bir dönemdi. İşte bu yüzden milliyetçi yaklaşımın Musul ve Hatay'ı "vatan parçaları" olarak nasıl meşrulaştırdığına daha yakından bakıldığında, Musul'un eskiden beri Osmanlı'nın olduğundan hareketle "Turanî ırk" kavramının öne çıktığını; Hatay meselesinde ise, o coğrafyada yaşayanların Türklüğünü kanıtlamak istercesine "Eti Türkü" kavramının kullanıldığı ve Hatay ismi ile Eti isminin benzetilmeye çalışıldığı görülmektedir. "Eti Türkü" kavramının yaratılmasında 1930'larda formüle edilmiş "Türk Tarih Tezi"ndeki Etilere/Hititlere dayandırılan Türk tarih yorumunun etkisinin olduğu açıktır.[233] Bu Anadolu coğrafyasına ait

[231] Metnin orijinali için bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)**, 2. Cilt, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 51-52; tercümesi için metnin orijinalinin Nisan 2014'te kendisine ATASE Arşivi tarafından hediye edilen nüshasından Murat Bardakçı'nın yaptığı tercümeyi kullandım; bkz. http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/941610-iste-turkiyenin-kurulus-belgesi-olan-misak-i-millinin-orijinali (18 Ekim 2015).
[232] Muhittin Ünal (haz.), **Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları**, Cem Yayınları, İstanbul, 1994, s. 39; Tanör, 2009, s. 148;
[233] Durgun, s. 201.

kültürlere yapılan atıflar, Türk milliyetçiliğinin de bir anlamda teritoryal tarafını yansıtmaktadır.

Sırasıyla Osmanlı-Rus Savaşı, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve en son I. Dünya Savaşı ile toprak kayıplarına uğrayan Türkiye, Ermeni Tehciri, Lozan Mübadeleleri gibi göç ve iskân faaliyetleriyle birlikte giderek merkezileşecek ve Osmanlı dönemine göre etnik vurgusu daha yüksek bir ulus-devlet inşa etmek, yönetici elit için daha kolaylaşacaktı.

Vatan kavramını sol ve hümanist bir pencereden yorumlayan Mükrimin Halil Yinanç, Anadolu tarihine siyasi bir şekil vermeye çabalamıştı, böylece kültür hareketi, yeni bir ideoloji şeklini aldı. Fakat milliyet anlayışında iki görüş daha başlangıçta birbirinden ayrılmaya başladı. Bunlardan biri Anadolu'yu doğacak kültürün kaynağı ve hedefi olarak gören "kültürcü Anadoluculuk"tu. İkincisi ona siyasi ve fiili bir şekil vermek isteyen "ideolojik Anadoluculuk"tu. Bu ikincisi, Monroe'nin "Amerika, Amerikalılarındır" düsturunu örnek alıyordu.[234] Böylelikle "Türkiye, Türklerindir" düsturunu Amerika'dan almış oluyorlardı. Misak-ı Milli dışındaki bölgelerde faaliyet yürütmeme ve kendi bağımsızlığına müdahale ettirmeme siyaseti itibariyle de Atatürk'ün Monroe'ya (bu benzetmeyi yaparken Monroe'nun kıta içi ilerlemelerini hariç tutarak; Amerika kıtasını, ABD ile bir saymayı kastedilmiştir) benzer şekilde geliştirdiği "yurtta sulh, cihanda sulh"[235] politikası Türk vatanını izole tutmaya çalışmıştı.

2.6. Göç (İçe ve Dışa Göç, Göçebelik/Yerleşiklik)

Amerika tarihi, bir göçler tarihiydi diyebiliriz. Keşfedilen bu yeni kıtaya gelen Avrupalı göçmenler, ilk olarak yerlileri batıya göç ettirmiş, daha sonra Afrika'dan getirdikleri kölelere arazi açmak ve yeni keşifleri içinde ikinci defa yerlileri batıya; bu sefer daha batıya göç ettirmişlerdi. Bu bakir ve geniş özgürlükler ülkesi, tüm Avrupalılar için cazibe merkezi olmuştu. 1790-1850 yılları arasında ABD

[234] Ülken, ss. 478-480.
[235] Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi**, Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, Cilt: IV, (1917-1938), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, ss. 549-552.

nüfusu altı kat artarak dört milyondan yirmi üç milyona çıktı.[236] Elbette siyasi ve dini baskılardan bunalmış Avrupalılar için göç bir kurtuluştu. Hatta Almanlar bile 1830'larda rüyalarını süsleyen kıtaya varmak istiyorlar ve neden gittikleri sorulduğunda da "orada kral yok"[237] yanıtını veriyorlardı.

Federal Hükümet, Cherokee yerlilerini topraklarından eden "iskân kanunu"nu imzalamıştı. Bu anlaşmadan birçok yerlinin haberi dahi yoktu. 1838'de yaşanan bu olayda 17000 Cherokee, "Gözyaşı Patikası" olarak bilinen yoldan götürülerek tutuklandı, göçlerdeki şartlar dolayısıyla da 4000'i ya yolda ya da cezaevinde hayatını kaybetti. Başkan Martin Van Burenise, Kongre'ye "en mutlu sonuç" ifadesiyle "Cherokee Kızılderilleri'nin tamamen Missisippi Nehri'nin batısındaki yeni yuvalarına taşındığı" haberini vermişti.[238]

19. yüzyılın ortalarında ise "Kaçınılmaz Kader" doktrini, ABD yayılmacılığının desteklenmesinde önemli rol oynadı. Bu ifade ilk olarak "New York Morning News" editörü John O'Sullivan tarafından 1845 yılında Teksas'ın alınmasını savunmak için kullanılmıştı. Adeta bir Pan-Amerikancı harekete dönüşen "Kaçınılmaz Kader", zamanla ahlaki bir ideoloji halini aldı. Buna göre yayılmacılık, kutsal bir misyondu. Amerikan yerlilerinin zorunlu olarak yerlerinden edilmesini (ve milyonlarca bufalonun katledilmesini) meşrulaştırıyordu. Bu açıdan bakıldığında ABD yayılmacılığı, Osmanlı ideolojisi yani "ilay-ı kelimetullah"ı yayma anlayışı ile farklılaşmaktadır.

Evsizlik ve açlıkla yüzleşen Amerikan yerlileri, mücadele etmeye başladılar. Siu ve Cheyenler, 1876 yılındaki Little Bighorn Savaşı'nda Albay Custer komutasındaki 268 ABD askerini öldürdüler (Custer's Last Stand-Custer'ın Son Mücadelesi- olarak bilinir). ABD güçleri, daha sonraki direniş hareketlerine aman vermemişlerdi. 1890 yılındaki "Wounded Knee" katliamında Amerikan yerlilerini nihai olarak yenilgiye uğrattılar. 1500'lerde Kuzey Amerika'da yaşayanlardan geriye kalan 500000 kişi, kendileri için ABD hükümeti tarafından ayrılan küçük arazilere yerleştirildiler.[239]

---

[236] Eric Hobsbawm, **Devrim Çağı-1789-1848**, çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara, 2008, s. 186.
[237] Hobsbawm, s. 136.
[238] Zinn, 2009, s. 74.
[239] Marriott, s. 156.

Avrupa'dan Amerika'ya gelen ilk göçmenler arasında ise, İngilizler, Fransızlar, Almanlar, İspanyollar, Portekizliler, İrlandalılar, İsveçliler, Norveçliler vardı. On üç İngiliz kolonisinin birleşip, kolonici Britanya hükümetine karşı çıkmasıyla birlikte devlet de birlikteliğine kavuşmuştu. Zaman içerisinde özellikle tarım alanı ihtiyacı, altın ve gümüş bulma gibi kimi amaçlarla genişleme neticesinde buradaki yerlilere her defasında biraz daha batıya göç etme mecburiyeti yaşatılmıştı. Anglo-sakson ve Protestan etnik çekirdeğin bir dış çeperine de kabul edilebilir etnisiteler olan İrlandalılar ve İskandinavlar yerleşiyordu. Neden "kabul edilebilir", çünkü özellikle ikinci inşa süreci sayılabilecek olan dönemden 10-20 yıl sonra 1840'larda Amerika'ya büyük göçler olacaktı. Bu göçleri Amerika, nitelikli işgücü ihtiyacından dolayı ve Avrupa ile benzerlikleri bakımından olumlu bulmuştu. Bu göçlerde İrlandalılar ile İskandinav kökenlilerden ağırlıklı olarak İsveç ve Norveçliler gelmişti.

İsveçlilerin göçleri, önce Chicago'ya, ardından Illinois'ye olacak şekilde genişliyordu. 1840'larda ilk olarak geniş çiftçi kitleleri göçüyordu. 1861-1881 yılları arasında 100000'i ilk beş yılda olmak üzere toplam 150000 kişi Amerika'ya gelmişti. Bu göçmenler, daha sonra demiryolu işçiliği, tarımsal ticaret, maden işçiliği gibi işlerde çalıştılar. Illinois'deki "Bishop Hill", önemli bir metropolitlik olmuştu. Chicago, 1900'de 150000 kişiyle dünyanın en kalabalık ikinci İsveç şehri oluyordu. 1924'teki "göç yasası" ile de göçler sınırlandırılıyordu.[240]

İsveç'ten sonra Amerika'ya en fazla göçmen yollayan ikinci ülke Norveç'ti. 1820-1920 yılları arasında toplam 1 milyon göçmen Amerika'ya gelmişti. 1860'ların sonunda 40000, 1880'lerin sonunda 176000 göçmen gelmişti. Onlar da 1924'teki yasaya kadar yoğun bir şekilde göç etmeye ve Minnesota, Wisconsin, Iowa ve Dakota'lara yerleşmeye devam etmişlerdi.[241] Danimarkalılardan da 20000 civarında göçmen, 19. yüzyıl sonuna kadar Wisconsin, Illinois, Michigan, Dakota'lar ve

[240] John Bodnar, **Remaking America**, Princeton University Press, New Jersey, 1992, ss. 43-55; http://www.loc.gov/teachers/classroommaterials/presentationsandactivities/presentations/immigration/scandinavian2.html, (25.11.2015).
[241] http://www.loc.gov/teachers/classroommaterials/presentationsandactivities/presentations/immigration/scandinavian3.html, (25.11.2015).

Iowa'ya yerleşiyordu.[242] Finliler ve İzlandalılar da Danimarkalı göçmenlere yakın sayılarda Amerika'ya göçmüşlerdi.

İrlandalılar ise nüfuslarından ziyade kültürleri ile Amerika'da benimsenir olmuşlardı. İrlandalılar, 1700'lerdeki göçleriyle birlikte İngiltere, Kanada ve Avustralya'ya götürdükleri geleneklerini Amerika'ya da götürmüşlerdi. Aziz Patrick günleri, yeni kıtada İrlanda'daki kadar coşkuyla kutlanıyordu. Amerikan ve İrlanda bandoları, sıklıkla aynı marşlarla coşarlardı. "The Battle Hymn of the Republic", "Danny Boy", "The Minstrel Boy" ve "The Marine's Hymn", iki bandonun da ortak çaldığı geleneksel marşlar arasındaydı.[243]

1880'den Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde ABD'ye yapılan göçlerde artış olmuştu. Ayrıca artık sadece Kuzeybatı ülkelerinden değil Bulgaristan, İtalya, Yunanistan, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, İspanya, Türkiye ve Avusturya-Macaristan'dan göçler başlamıştı. Bu göçmenler, Kuzeybatı ülkelerinden gelenlere göre daha az beceri sahibiydiler. Sınai üretim artışı için duyulan işgücü ihtiyacı göçmenlerle karşılanıyordu.[244] Bu göçler, belirli bir sayıyı aşınca, ABD de tedbir almaya başlayacaktı.

ABD'ye yapılan göçler, tamamen kontrolsüz bir şekilde değildi. 1892 yılında bir göç transit merkezi olarak New York şehrindeki Hudson Nehri'nin ucunda bulunan "Ellis Adası"nda kurulan merkez, ülkeye ilk gelenlerin sorgulanıp kayıt altına alındığı bir nevi dış karakol vazifesi görmüştü. Adadaki merkez, 1954 yılına kadar açık kalmış ve 50 milyonun üzerinde göçmeni kayıt altına almıştır. Kayıtlar bugün milli park haline dönüştürülen adadaki müzede mevcuttur. Adada ayrıca "the Peopling of America Center" isimli Amerikan toplumunun oluşmasını araştıran bir merkez de kuruludur. Burada bugünkü ABD vatandaşlarının yüzde kırkının ataları ile ilgili izler bulunabilir. Kayıtlara göre en yüksek göç, 1900 ile 1914 yılları arasında günlük ortalama 5 ila 10 bin insanın geldiği dönemde gerçekleşmişti.[245] 1892'de buraya ilk gelen Annie Moore isimli İrlandalı genç kız şerefine heykeli dikilmişti.[246]

---

[242] http://www.loc.gov/teachers/classroommaterials/presentationsandactivities/presentations/immigration/scandinavian4.html, (25.11.2015).
[243] Bodnar, s. 68.
[244] Adem Kara, **Yeni Kıtaya Yapılan Osmanlı Göçleri ve Neticeleri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, ss. 164-165; Rifat N. Bali, **Anadolu'dan Yeni Dünya'ya: Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 27.
[245] http://www.history.com/topics/ellis-island, (27.01.2016).
[246] http://www.libertyellisfoundation.org/ellis-timeline, (27.01.2016).

Bu onurlandırma, ABD için "makbul vatandaş" sayılan İrlandalıların ayrıma tabi tutulmadığını diğer uluslardan gelenlere gösterir gibidir. Yöneticiler, böyle bir geçiş noktası oluşturmalarının ilk sebebinin "suçlu, hayat kadını ve delileri" engellemek olduğunu ileri sürseler de 1903'te anarşistlerin, 1914'te Almanların, 1917'de Asyalıların ve 1918'de de Rusların girişlerine getirilen kısıtlamalar ve sınır dışı etmeler[247], aslında Amerikalıların siyasi olarak da "vatan"larını korumak için Ellis Adası'nı kullandıklarını gösterir.

1860 ile 1900 arasında ABD ne kadar hızlı değişmişse 1900 ile 1940 yılları arasında da bir o kadar hızlı değişmişti. 1940'taki 131 milyon nüfusun 74 milyonunu şehir halkı teşkil ediyordu. 1905 ile 1910 arasında ABD'ye göç edenlerin sayısı yılda bir milyon kadardı. 1927'den sonra bu miktar, kanunla azami 150 bine indirildi. Her memleketin gönderebileceği göçmen miktarı, o memleketin 1920 yılında ABD vatandaşı olarak bulundurduğu yurttaşlarının oranına göre belirlenecekti.[248]

ABD'ye nazaran Osmanlı'nın ilk yıllarında göç, devlet tarafından "sürgün" veya "gönüllü göçmen (kendi gelen)" biçiminde gerçekleşmiştir. Osmanlılar fethettikleri bölgelerde anayollar üzerine Yörükleri yerleştirir, keza şehirleri Türkleri sürgün etme yöntemiyle iskân ederlerdi.[249] Osmanlı coğrafyasında göçebelerin tarım bölgelerine gelip yerleşmeleriyle ilgili Ömer Lütfü Barkan'ın "nüfus baskısı" tespiti dikkat çekicidir; hatta bu, Fernand Braudel'in Amerika'dan 16. yüzyılın ortalarında İspanyol göçleriyle gelen "gümüş"ün ekonomik daralma yarattığı tezini[250] de çürüten bir teori olması bakımından son derece önemliydi. Barkan, 1942'de Vakıflar Dergisi'nde "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler" adlı makalesinde, Osmanlıların boş toprakları "şenlendirmek" için bilinçli bir iskan politikası güttüklerini belgelerle ortaya koymuştu. İdarenin bunu yapmaktaki temel hedefi; yol güvenliği, vergi kaynaklarını genişletmek ve toprakları işlenir halde tutmaktı.[251]

Rusya'nın on sekizinci yüzyıldan itibaren doğuya ve güneye doğru yayılma eğilimi, Osmanlı'yı da tedricen etkilemişti. İlk dalgalardan biri Tatarların yaşadığı, uzun süre Osmanlı denetiminde kaldıktan sonra Rusların hâkimiyetine geçen

[247] http://www.history.com/topics/ellis-island, (27.01.2016).
[248] Maurois, s. 210.
[249] İnalcık, s. 54.
[250] İnalcık, s. 55.
[251] İnalcık, s. 53.

Kırım'dan gelmişti. Rusların baskıları neticesinde, Tatar ve Çuvaş boyları göç etmek zorunda kaldı.[252] İkinci göç dalgası, Kafkasya'da oturan ve Türkçe konuşan Nogaylar ve Çerkez olarak adlandırılan Müslüman Kafkasyalılar ile devam etti.[253] 1856-1878 yılları arasındaki bu göçler, milyonlara ulaşmıştı. Göçmenler, Müslüman[254] olduğu için geldikleri Osmanlı'da daha sonra Türklerle birlikte Türkçülüğe yelken açacaklardı. Göçler, demografik yapıda değişiklikler yaratmakla beraber, Türkiye'ye proto-milliyetçilik (Osmanlı-Türk milliyetçiliği) hareketlerini taşıyacak olan Kafkas kökenli düşünürleri de getirmişti.

Aynı şekilde Balkan milliyetçilikleri de etnik açıdan türdeş bir vatan yaratmak için Müslümanları sürgüne mecbur bırakmıştı. Bu sebeple 19. yüzyıl boyunca Yunan, Sırp ve Bulgar devletlerinin kurulmasının ardından Türk, Rum, Sırp, Makedon, Boşnak, Bulgar (Pomak), Roman, Arnavut ve Ulah birçok Osmanlı Müslümanı, bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerin katline maruz kaldı ya da küçülen Osmanlı topraklarına sürüldü.[255] Justin McCarthy, kaba bir hesapla sadece 1821 ile 1922 yıları arasında beş milyondan fazla Osmanlı Müslümanının yurtlarından sürüldüğünü, beş buçuk milyonunun da savaş, açlık ve hastalıklardan ötürü öldüğünü tespit etmiştir.[256]

Fuat Dündar'ın da dediği gibi 1912'de meydana gelen Balkan Savaşı, tam bir nüfus savaşı şeklinde geçmişti ve Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarının %83'ü kaybedilirken 300 bin civarında muhacir Anadolu'ya göç etmişti.[257] İttihat ve Terakki ileri gelenleri, Balkan Savaşları'nın hemen ardından özellikle İzmir'de yaşayan Rumları göç etmeye zorlayacak ve 50000'den fazla Rum, yakındaki adalara göçecekti. 1915'ten itibaren ise, mevcut savaş koşullarında İttihatçı Hükümetin kararıyla Ermenilerin büyük bölümü tehcir edilecekti.[258] 1922'de de Yunan

---

[252] David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu: 1876-1908**, çev. Şevket Serdar Türet ve diğerleri, Kesit Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 30-31.

[253] Kushner, s. 31.

[254] Kemal H. Karpat**, The Politicization of Islam: Reconstructing Identity, State, Faith, and Community in the Late Ottoman State,** Oxford University Press, New York, 2001, s. 330.

[255] Soner Çağaptay, **Türk Kimdir? Türkiye'de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 8.

[256] Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, çev. Bilge Umar, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1998, s. 1.

[257] Fuat Dündar, **İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 184.

[258] Bu konuda özellikle şu kaynaklara bakılabilir: Yusuf Halaçoğlu, **Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001; Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Remzi

ordusunun "Küçük Asya Felaketi" olarak bilinen yenilgisinin ardından radikal bir tedbir olarak Lozan Antlaşması'na (1923) eklenen bir protokolle Türkiye ve Yunanistan arasında zorunlu nüfus mübadelesi uygulanacaktı.[259]

Milli Mücadelenin hemen ardından Türkiye, önemli sonuçlar yaratan yeni bir göç hareketine sahne oldu. 1200000 Rum ve 100000 kadar Ermeni ve Yahudi Türkiye'yi terk etti. 500000 Müslüman, Yunanistan'dan Türkiye'ye göç etmişti.[260] Bu göçler demografik anlamda etnik homojenleşmeye yol açacaktı.

1915 yılında Doğu Cephesinde ordu güvenliğini ve bölge asayişini tehdit eden gelişmeler sonucunda Anadolu Ermenileri hakkında "Tehcir Kanunu" çıkarılmıştı. Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte kimilerine göre 300000 kimilerine göre ise 1500000 Ermeni bu göçler esnasında ölmüş veya öldürülmüştü.[261] Görüldüğü gibi rakamlar arasındaki faz farkı bile tarihe politik yaklaşımımızı göstermeye yetecek niteliktedir.

Türkiye'deki iskân yasaları da türdeşleştirme bakımından önem arz etmekteydi fakat özellikle Soner Çağaptay'ın çalışmasında da görüldüğü üzere bu türdeşleştirme salt etnik maksatlı değildi, hizmet ve sadakat anlamında farklılık gösteren bireylere yönelik yasa maddelerini de içinde barındırıyordu. Bu düzenlemelerden ilki 31 Mayıs 1926'da çıkarılan 885 sayılı İskân Kanunu'dur. Kanun, göçmen olma vasıflarını tanımlayarak başlıyor ve ikinci maddesinde şöyle diyordu: "Türk harsından olmayanlar, göçmen olarak kabul edilmeyecektir."[262]

13 Haziran 1934'te kabul edilen 2520 sayılı İskân Kanunu ise, etnisite ve nüfus mühendisliği yoluyla vatandaşlığı tanımlamaktaydı, önemli maddeleri şunlardı:

"Mukaddeme

İskân mıntakaları

Kitabevi, Ankara, 1983; Kemal Çiçek, **Ermenilerin Zorunlu Göçü (1915-1917)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.

[259] Fikret Adanır, "Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye Üçgeninde Ulus İnşası ve Nüfus Değişimi, **İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye'de Etnik Çatışma**,(Ed. Erik Jan Zürcher), İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 19.

[260] Koraltürk, s. 56.

[261] İddia edilen rakamların tutarsızlığını Prof.Dr. Kemal Çiçek, ortaya koymuştur; bkz. Çiçek, s. 215-251.

[262] Soner Çağaptay, "Türklüğe Geçiş: Modern Türkiye'de Göç ve Din", **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma: Ulus-Devletin Sorgulanması** (Ed. Haldun Gülalp), Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s. 94.

Birinci Madde — Türkiyede Türk kültürüne bağlılık dolayısıyla nüfus oturuş ve yayılışının, bu kanuna uygun olarak, İcra Vekilleri'nce yapılacak bir programa göre düzeltilmesi Dâhiliye vekilliğine verilmiştir.

İkinci Madde — Dâhiliye vekilliğince yapılıp İcra Vekilleri Heyeti'nce tasdik olunacak haritaya göre Türkiye, iskân bakımından üç nevi mıntakaya ayrılır:

1 numaralı mıntakalar: Türk kültürlü nüfusun tekâsüfü istenilen yerlerdir.

2 numaralı mıntakalar: Türk kültürüne temsili istenilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerlerdir.

3 numaralı mıntakalar: Yer, sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebeplerde boşaltılması istenilen ve iskân ve ikamet yasak edilen yerlerdir.

Yukarıda yazılan iskân mıntakalarmın tasdikli haritasında, zamanla ortaya çıkacak ihtiyaca göre değişiklikler yapılması Dâhiliye vekilliğinin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti kararına bağlıdır.

Fasıl: I

Muhacirlerin ve mültecilerin kabulü

Üçüncü Madde — Türkiyede yerleşmek maksadile dışarıdan, münferiden veya müçtemian, gelmek isteyen Türk soyundan meskûn veya göçebe fertler ve aşiretler ve Türk kültürüne bağlı meskûn kimseler, işbu kanunun hükümlerine göre Dâhiliye vekilliğinin emrile kabul olunurlar. Bunlara (muhacir) denir. Kimlerin ve hangi memleketler halkının Türk kültürüne bağlı sayılacağı icra Vekilleri Heyeti kararile tesbit olunur.

Türkiyede yerleşmek maksadile olmayıp bir zaruret ilcasile muvakkat oturmak üzere sığınanlara (mülteci) denir. 4 üncü maddede yazılı sebepler bulunmayan mülteciler, Türkiyede yerleşmek isterler ve bunu yazı ile bulundukları yerin Hükümetine bildirirler ise muhacir muamelesi görürler, öbür mülteciler için vatandaşlık Kanunu hükümleri tatbik olunur.

Dâhiliye vekilliği muhacirlerin ve mültecilerin alınma yollarını gösterir bir talimatname hazırlar.

Dödüncü Madde

A : Türk kültürüne bağlı olmayanlar,

B : Anarşistler,

C : Casuslar,

Ç : Göçebe çingeneler,

D : Memleket dışına çıkarılmış olanlar, Türkiye'ye muhacir olarak alınmazlar."[263]

Özellikle günümüz Türkçesi'ne çevirmeden naklettiğim yasanın bu dört maddesi, günümüz siyasi tartışmalarının da önemli bir alanını oluşturmaktadır. Günümüz Türkçesi'ne çevirirken "Türk kültürüne geçiş" yerine "asimilasyon"[264] gibi kelimeler kullanmak etimolojik olarak tam karşılık bulmamaktadır. Zira kanunun içeriği ve zabıt ceridelerine yansıyan konuşmalar yeterince tartışmalıdır. Öte yandan Cumhuriyet'in ilk on yılındaki İtalyan tehdidi, etnik tarafgirlik refleksiyle özellikle kanunun Trakya'daki uygulamalarını önemli ölçüde etkilemiştir.[265]

2.7. Toplumsal Hareketler (Bağımsızlık Mücadeleleri ve Toplumsal Tabakalaşma)

ABD, tarihinde ister feodal ister bürokratik biçimde olsun, karmaşık ve yerleşik bir tarım toplumunu parçalama sorunuyla karşılaşmamıştı. Ticari tarım, Virginia tütün plantasyonlarında olduğu gibi, ta başlangıçtan beri önemliydi ve Amerikan toplumu yerleştikçe hızla egemen konuma yükselmişti. Amerikan tarihinde ticari tarım öncesi toprak sahibi aristokrasi ile kral arasında bir savaş yaşanmamıştı[266] fakat pamuk ve demir evliliği[267] aşamasında Amerikan tarihinin tarım ve endüstri dönemlerini birbirinden ayıran çok kanlı bir savaş olan İç Savaş yaşanmıştı. Yine İç Savaş öncesi bir Devrim hareketinin patlak vermemesinin sebebini de karşılaştırmalı tarih çalışmasında Barrington Moore Jr. açıklamaya çalışacaktı:

"Amerikan kentleri, Avrupa'daki benzerleri gibi bunalmış zanaatçılar ve olası 'baldırıçıplaklar' ile dolu değildi. Batı'daki (boş) toprakların varlığı, patlama gizilgücünü, dolaylı yoldan da olsa azaltıyordu. İkinci olarak, Amerika'da bir köylü

[263] https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc013/kanuntbmmc013/kanuntbmmc01302510.pdf, (25.12.2015).
[264] Çağaptay, 2007, s. 100.
[265] Yıldız, s. 254.
[266] Barrington Moore Jr., **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü**, çev. Şirin Tekeli ve Alâeddin Şenel, Verso Yayıncılık, Ankara, 1989, s. 91.
[267] Moore, s. 3.

ayaklanmasının patlak verme ihtimalinin maddi temelleri yoktu. Toplumsal tabakaların en altında yer alan köylülerin yerini, burada daha çok Güney'deki siyah köleler almıştı. Ne var ki köleler, ya başkaldırabilecek durumda değillerdi ya da başkaldırmak düşüncesinde."[268]

Milliyetçilik tanımı konusunda son yıllarda öne çıkan çalışmasında Liah Greenfeld, milliyetçilik ile demokrasi gibi bugünün evrensel kavramları arasında ilişki kuruyor ve Kohn'dan Plamenatz'a uzanan "civic (iradi)", "ethnic (etnik)" ya da doğulu-batılı ayrımına bir katkı sunmayı amaçlıyordu. Birinci tip milliyetçilik için toplumcu ve bireyci milliyetçilik ayrımına giden yazar; toplumcu-iradi için Fransa'yı, bireyci-iradi içinse İngiltere ve ABD'yi örnek veriyordu. O'na göre egemenliğin halka geçişi ve modern ulus fikrinin temelini oluşturan farklı toplumsal tabakalar arasındaki eşitsizliğin kabulü, demokrasinin temel direkleridir ve demokrasi, ulusal aidiyet hissiyle beraber doğmuştur.[269] Wilson'un milliyetçiliği evrensel değerlerle harmanlayıp beynelmilelleştirmek[270] amacıyla "Milletler Cemiyeti"nin kurulmasını önermesi de bu değerlerin savunulmasını garantiye almak içindi.

İngiltere'nin Amerika'daki kolonilerine uyguladığı yasalar, diğer sömürgelerine göre oldukça ağır şartlar içeriyordu. Kolonistlerin "zorlama yasaları" dedikleri yasalar, sonunda çay ve şeker vergileri dolayısıyla patlama noktasına gelmişti. Çayların İngiliz gemilerine konmak yerine Boston Limanı'nda denize dökülmesiyle başlayan ve "Boston Çay Partisi (1773)" adıyla bilinen protesto, aslında bağımsızlık hareketinin de fitilini ateşlemişti.[271]

Amerikan Devrimi, kuşkusuz Amerikan tarihinin en can alıcı olayıydı; fakat Eric Hobsbawm'ın da tespit ettiği gibi, içinde yer alan ve yanına kattığı ülkeler dışında dünyada pek önemli iz bırakmamıştır. Oysa Fransız Devrimi, bütün ülkelerde bir dönüm noktası olmuştur. 1808'den sonra Latin Amerika'da meydana gelen ayaklanmalar ve hatta Bengal'e kadar olan bütün bağımsızlık hareketleri, Fransız

[268] Moore, ss. 115-116.
[269] Liah Greenfeld, **Nationalism: Five Roads to Modernity**, Harvard University Press, Cambridge, 1992, s. 7.
[270] Hayes, ss. 149-150.
[271] Zinn, 2009, s. 45.

İhtilali'nin etkisiyle gerçekleşmiştir.[272] Türk Devrimi'nin de başlıca kaynakları Fransız İhtilali sonrası fikir akımlarıdır.

Milliyetçilik, marksist teoriyle genelde çatışır; örneğin Gellner, Marksist "yanlış adres teorisi"ni[273] ironiyle karşılarken; Tom Nairn, "milliyetçilik kuramı sorunu, marksizmin tarihteki büyük başarısızlığının karşılığıdır"[274] diyerek sorunu topyekün çözmeye çalışmıştı. Engels'in "tarihsiz halklar" yaklaşımı da bu noktada dikkate değerdir. Engels, ilerlemeci bir üslupla tarihe bakar ve nüfusu çok olanın tahakkümünü savunur; Balkanlar'daki Slavların tarihini açıklamak için yaptığı bu açıklamayı Osmanlı egemenliğinde yaşayan Rum, Eflâklı ve Slavlar için de tekrarlar. Milletlerin kendi kaderini tayin hakkında da ABD'yi örnek göstererek alay eder:

"Acaba şahane Kaliforniya'nın, onu değerlendirmeyi bilmeyen tembel Meksikalıların elinden zorla alınışı bir şanssızlık mı?" diye sorar, sonra da

"Enerjik Yankee'lerin oradaki altını esaslı bir biçimde sömürerek dolaşımı arttırmaları, … Büyük Okyanus'u uygarlığa ilk kez tam anlamıyla açmaları ve tarihte dünya ticaretine üçüncü kez yeni bir yön vermeleri (de bir şanssızlık mıdır?)" der.[275]

Amerika, bütün kurumlarını oluşturan temel değerleri, yani "eşitlik"[276] ve "başarı/rekabet" ilkelerini Devrim'den ve Püriten kökenlerinden almaktadır. Geçmişten günümüze tarihinin özgünlüğü burada yatmaktadır. Hatta işçi hareketlerindeki gruplar bile Avrupalı göçmenlerden oluşmasına rağmen Avrupa tarihindeki örneklerin aksine sınıf bilincinden yoksundur.[277]

Bunun göstergelerinden birisi de sendikal eylemlerdir. 1890'larda yılda ortalama bin grev olurken, 1904'te bu sayı dört bine çıkmıştı. Bir milyon civarında sosyalist gazete okunur olmuştu. Ülkede sosyalizm, genel havanın etkisiyle özellikle göçmen gruplar tarafından alternatif bir görüş olarak kabul görüyordu fakat Howard Zinn'in de tespit ettiği gibi bir taraftan da Amerikanlaştırılıyordu.[278]

---

[272] Hobsbawm, s. 64.
[273] Gellner, s. 213; Niels Kadritzke, "Milliyetçiliğin Tarihe Şaşırtıcı Dönüşü", **Birikim Dergisi**, Sayı: 45/46, İstanbul, 1993, s. 88.
[274] Tom Nairn, **Milliyetçiliğin Yüzleri: Janus'a Yeni Bir Bakış**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.222.
[275] Engels'ten aktaran Kadritzke, s. 88; Özkırımlı, s. 50.
[276] Buradaki eşitlik 1960'lara kadar yalnız beyaz Amerikalı erkekler için geçerli bir kavramdı.
[277] Seymour Martin Lipset, **The First New Nation: The United States in Historical & Comparative Perspective**, W. W. Norton & Company, New York, 1979, s. 203.
[278] Zinn, 2009, s. 122.

Benzer bir Amerikanlaştırma tanımı, 1963'te Martin Luther King'in "Bir Hayalim Var…" başlıklı ünlü konuşmasıyla başlayan siyahi protestosu için de kullanılmıştır. Siyahilerin pek çoğuna göre otobüs, tiyatro, sinema gibi toplu alanlardaki ayrımcılığa karşı protesto, daha sert yapılmalıydı; bu yüzden Martin Luther King'e saygı hep daim olsa da; O'nun eylemini Amerikanlaşmış görenler, "Kara Güç" diye bilinen örgütlenmenin başı olan Malcolm X'i daha etkileyici bulmuşlardı.[279]

Osmanlı'da milli mücadele öncesinde toplumun henüz "millet" potasında erimediği dönemde yaşanan önemli bir siyasi ayaklanma 31 Mart vakasıdır. Meşrutiyet ortamında doğmuş ama ittihatçılara karşı olan Osmanlı Ahrar Fırkası yani Prens Sabahattin'ciler, adem-i merkeziyetçi ve Osmanlıcı politikalarından dolayı muhalif gazeteci Hasan Fehmi'nin öldürülmesinden sonra siyasette şeriat yanlılarının savunduğu bir siyasi hareket haline gelmişti. Cinayetten bir hafta sonra 31 Mart 1325'te (1909) "şeriat isteriz" sloganıyla ayaklanan bazı askerler, kendilerini harekete geçiren muhalefet odaklarının denetiminden çıkarak kentte pek çok mühim devlet adamını öldürdüler. Ayaklanmanın dinci kanadında başını Derviş Vahdeti'nin çektiği İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti vardı, yayın organı ise Volkan Gazetesi idi.[280] Hareket Ordusu, bu hürriyeti hiçe sayan ve İttihat Terakki'nin uluslaşma hareketlerini şeriat söylemiyle sarsan ayaklanmayı bastırmıştı.[281]

Kurucu elitin, her iki ülkede de toplumsal tabakalaşmada burjuva tipi ekonomik konumları olduğunu ise Türk-Amerikan uluslaşma hareketlerini kısaca karşılaştıran Baskın Oran savunuyordu:

"Osmanlı halkçı Türkçülerinin temelsizlik ve saldırılar yüzünden zor duruma düştükleri bir sırada, Orta Asya'dan gelen Ahmet Agayef (Ağaoğlu) ve İsmail Gasprinski gibiler, Türkçü dergileri Kazan fabrikatörleri ve Bakü milyonerlerinin başarıları ile donattılar. Adları genellikle 'Hacı' ile başlayıp '-iyef' '-iyof' eki ile biten bu milyonerlerin başarısı, Türklüğün yapıtı sayılıyordu. Hacı Zeynel Abidin Takiyef, Aka Murtaza Muhtarof ve Mahmut Bay Hüseyinofların yaşamı

[279] Zinn, 2009, ss. 160-161.
[280] Sina Akşin, **31 Mart Olayı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970, ss. 20-22.
[281] Akşin, s. 195,283.

Rockefeller'ın başarılarını anımsatıyordu."[282] Buradaki sınıflar arası tabakalaşma, net olarak belirli değildir fakat Oran'ın Amerika için anakronik de olsa yaptığı tespit, kurucu elit için belli bir ekonomik güce sahip kesimi işaret etmesi açısından önemlidir.

Oran'ın bir diğer tespiti de İstiklal Mahkemelerinin başlıca kuruluş amaçlarından biri olan "askerden kaçmaların" sebeplerine yöneliktir. O'na göre Anadolu köylüsü henüz "vatan" kavramından bihaber ve "milliyetçi" duygudan uzaktı. Bunun başlıca nedeni ise, Anadolu'da ulusal bir pazarın oluşmaması idi. Sivas ve Konya'nın buğdayları çürürken Anadolu'nun kuzeyi, Rusya ve Balkanlardan tahıl getirterek besleniyordu.[283]

Fakat sadece ekonomik değil siyasi ve kültürel eksikliklerden dolayı da milli mücadele esnasında firarlar artıyor hatta önü alınamaz hale geliyordu. TBMM tarafından 2015 yılında yayımlanan "İstiklal Mahkemeleri" başlıklı üç ciltlik çalışmada firarın boyutlarına örnekler bulunmaktaydı:

"Kurtuluş Savaşı günlerinde cepheden firar edenlerin artması endişe verici boyuta ulaşınca, hükümetin bu durumla mücadele edebilmesi için çareler aranmıştı. Hatta Meclis'te konuşan Saruhan mebusu Mustafa Necati Bey'in dediğine göre, firarilerin çokluğundan dolayı Sivas havalisinde bazı taburların mevcudu üç dört askere kadar düşmüştür. Bu nedenle firarların önüne geçebilmek amacıyla şiddetli tedbirler alınması, firar edenleri himaye ve teşvik edenlerin cezalandırılması için yeni bir kanun çıkarılması çalışmalarına başlanılmıştır."[284] Bu durum, uluslaşma sürecinde karşılaşılan zorluklar neticesinde birlik ruhuna zarar verebilecek ve dolayısıyla da toplumsal hafızada yer alması, yöneticiler nezdinde pek de hoş karşılanmayan örneklerden sayılabilirdi.

2.8. Ekonomi (Büyüme, Krizler, Vergiler ve Bankalar)

Amerika'ya ilk göçenler, Anglikan kilisesinden kaçan, dinlerini özgürce yaşamak isteyen püritenlerdi. Hatta kurucu babalardan George Washington, John

[282] Baskın Oran, **Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 46.
[283] Oran, s. 66.
[284] https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/istiklal_mahkemesi/cilt1.pdf, (09.01.2016), Cilt: I, s. 18.

Adams, Thomas Jefferson ve James Madison bile federal devlet yapısına karşı, küçük devlete inanan, ekonomi hakkında çiftçilik dışında yeterli bilgileri olmayan politikacılardı. Bunlara karşı direnen, federalizmi getirmek için uğraşan ve aynı zamanda çiftçiliğin karşısına endüstriyi getiren Alexander Hamilton oldu.[285] ABD ekonomisinin kurumsallaştırılması, devrim sonrası ABD'nin ilk Hazine Bakanı olan Alexander Hamilton zamanında gerçekleşti. Hamilton, ABD'nin ilk milli bankasını ve vergi toplama sistemini de kurmuştu. O, ABD ekonomisinin tarıma değil de endüstriyel sisteme dayandırılmasının gerekliliğini savunmuştu.[286] Bu kapitalist endüstrileşme modeli, reel uygulamalarla genişleyerek "Amerikan ekonomi doktrini" haline gelmişti. Alman Friedrich List gibi "milli iktisat" modelini ABD'ye uyarlayan ve Hamilton'un tezlerini geliştiren ise John Ray olmuştu. Daha sonraki dönemde bu teoriyi savunan bir diğer ekonomist Henry C. Carey idi. İç Savaş sonrası ABD milli ekonomisinden ise Francis Wayland, "Elements of Political Economy" isimli kitabında bahsetmişti.[287] Türkiye'de ise "milli iktisat" kavramı, Ziya Gökalp'in korporatist tezleriyle gündeme gelmişti.

Amerika'da ve Türkiye'de ulus-inşa süreçlerinde Avrupa örneğindeki gibi tabakalaşmış bir toplum göremiyoruz; her ikisi de erken dönemlerinde sınıfsız toplumlardan oluşuyordu. Bir Avrupalı olarak Amerika üzerine son derece isabetli tespitler yapan Alexis de Tocqueville, bunu kolonileşme sürecindeki hareketlere bağlıyordu. O'na göre Avrupa kolonileri demokrasinin tohumlarını taşıyorlardı. Bunun sebebi ise Yeni Kıta'ya gelenlerin birbirleri üzerinde üstünlüklerinin olmaması, daha sonra "Güney"e göçecek olan fakir ve bedbaht kesim ile sonradan "Kuzey"e göçecek olan "püriten" eğilimli eğitimli bir kesimin sonraki süreçte kanunların da garantisiyle birbirleri arasında hiyerarşiyi reddetmeleridir. Neticede toprak, mülk sahibinin işleyeceği kadar küçük parçalara bölünmüştü ki bu durum aristokrasinin oluşması için gerekli büyük toprak sahipliğini ve miras yoluyla geçen mülkiyeti engellemişti.[288] Fakat kurucu babaların iktidara geldikten sonra "İngiliz

[285] Ahmet Gürsoy, **İstanbul ve New York'ta Tarih Boyu Çokkültürlülük**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 9.
[286] http://www.history.com/topics/american-revolution/alexander-hamilton, (27.01.2016).
[287] Charles A. Madison, **Critics and Crusaders: Political Economy and the Quest for Freedom**, Transaction Publishers, New Brunswick, 2012, ss. 246-247.
[288] Tocquevile, ss. 16-17.

kralının beratı ile toprak sahibi olanlar"ın topraklarına el koymaları ve giderek ülkenin en zengini olmaları[289] hususu ayrı bir inceleme konusudur.

Ulus-devlet dediğimiz olgu, feodal yapının ortadan kalkmasının bir sonucuydu. Güçlü bir merkezi iktidarın kurulması, çok önemli ekonomik sonuçlar yaratmıştı. Merkezileşme, hem ekonomik imkanları hem de tek bir otoritenin idari ve adli yönetimini geliştirmişti. Sonuç olarak yerel pazarlardan ulusal pazar ekonomisine geçilmişti.[290] Güney,1793'te Eli Whitney'in çırçır makinesini bulmasından sonra pamuk işleme konusunda hızlanmış, hammadde maliyetini de bir hayli düşürmüştü. Kuzey ve Güney'in birleşmesi, hammaddenin ortak kullanımı anlamında da oldukça önemliydi.

İlk başlarda Amerika'daki şirketlerin pek çoğu dini veya hayır amaçlı şirketler veyahut da yol, köprü, kanal, banka ve sigorta gibi toplumsal hizmetlere yönelmiş şirketlerdir. 1800 ile 1827 arasında üretim yapan 557 fabrikanın tümü, başını Massachusetts ve New York'un çektiği sekiz eyalette bulunuyordu.[291] Otobanlar ve kanallar genelde eyalet gelirleri ile yapılıyordu. Kalkınmaya dönük bu gibi harcamaları 1800-1815 yılları arasında en çok Virginia, Maryland, New York, Pennsylvania, Massachusetts, Güney Carolina, Georgia, Kentucky, Tennessee, Indiana, Illinois ve Michigan eyaletlerinde görüyoruz. 1840 ve 1853 yılları arasındaki belediye ve eyalet harcamaları tahminen 14 milyon doları bulmuştu, bunun en çok arttığı yıl ise 1843 olmuştu.[292]

Demiryolları, İngilizlerle hemen hemen aynı tarihlerde 1827'de faaliyete geçmişti.[293] Demiryollarının çoğunu ise federal hükümet üstleniyordu; finanse eden de genelde yerel bankalar oluyordu. Ana hat boyunca ilerleyen ilk demiryollarını federal hükümetin desteğiyle Pennsylvania eyaleti inşa etmişti. Benzer tarihlerde yerel kalkınmasını sağlamayı başaran diğer eyalet Virginia idi; bunu destekleyen de 1816 yılında oluşturduğu eyalet fonuydu. Bu fonun 1860'daki sermayesi 40 milyon dolardı. Georgia'da ise finansmanı sağlayan pek çok banka kurulmuştu. Bu eyaletteki bankalar, 1835-1860 yılları arasında demiryolları için 13 milyon dolar

[289] Zinn, ss. 90-91.
[290] Baskın Oran, **Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, ss. 27-29.
[291] Shannon'dan aktaran Lipset, s. 51.
[292] Lipset, ss. 51-52.
[293] Hobsbawm, s. 54.

harcamıştı. New York'ta ise Erie ve Champlain kanallarının inşası için oluşturulan kanal fonu, finansman işini çözmüştü. Tabii ki tüm bu ekonomik gelişmelere sadece ülke içi kaynaklar yetmezdi. O yüzden "antebellum"da (1812 savaşı ile iç savaş arası dönem) dünyanın en büyük ikinci bankası olan İngiliz Baring Bankası'ndan da kredi alınmıştı.[294]

Amerika, demiryoluyla birlikte karayolunu da hızlı biçimde ilerletiyordu. Posta arabası yol ağı 1800'de 21000 milken 1850'de 170000 mile çıkmıştı. Yeni kanal sistemleriyle Erie, Chesapeake ve Ohio gibi yaşamsal öneme sahip su yolları açılmıştı. Yelkenli sayısında da 19. yüzyılın ortalarında dünyadaki en büyük filo sahibi İngiltere'yle yarışır hale gelmişti.[295]

Ekonomide hammaddeyle birlikte işgücü de üretimin olmazsa olmazıydı. Güney Amerika, büyük plantasyonlarında Afrikalı köleleri çalıştırıyordu. Kölelikle ilgili her ne kadar kısıtlayıcı yasalar olsa da köle ticareti gelişmeye devam ediyordu. 1795'te bir tarım işçisinin fiyatı 300 dolarken, 1860'ta 1800 dolara kadar çıkıyordu. ABD'deki köle sayısı da 1790'da 700000 iken 1840'ta 2500000, 1850'de ise 3200000'e yükselmişti.[296]

Plantasyon köleciliği, Batı'ya doğru genişleme esnasında sorun yaratıyordu. Batı'nın büyük bölümü 1820'lerde daha tarıma açılmamıştı. Pamuk üretiminin bu bölgedeki iklime ve coğrafyaya uyumu da henüz test edilmemişti. Kölecilik yayılacak olursa, köleci eyaletlerle yalnız özgür işçi çalıştıran eyaletler arasındaki denge de bozulabilirdi. Köleci bir devlet olan Missouri'nin Birlik'e girişini halkı özgür bir devlet olan Maine'inkiyle dengeleyen "Missouri Uzlaşması" ile sorun bir noktaya kadar çözümlense de 1820'de bile siyasetçileri meşgul edecekti.[297] Bu sorunlar, bölgesel bazda artarak İç Savaş'a kadar ulaşacaktı.

Amerikan kapitalist büyümesi aslında tek boyutlu değildi; 1860'lara doğru üç faklı bölgede birbirinden çok faklı üç toplum biçimi vardı: bunlar, pamuk üreticisi Güney, bir özgür çiftçiler ülkesi olan Batı ve hızla endüstrileşen Kuzeydoğu idi.[298] Fakat, ayrım endüstri ve tarım arasında yani Kuzey ve diğer ikisinin birleşimi olan Güney arasında yaşanacaktı. Güney ve Kuzey, 19. yüzyılın başında bu yeniliklerle

[294] Lipset, ss. 52-55.
[295] Hobsbawm, s. 187.
[296] Hobsbawm, s. 322.
[297] Moore, s. 98.
[298] Moore, s. 94.

birlikte çekişmeler de yaşamaya başlamıştı. Güney, çırçır makinesinin avantajıyla yaşadığı hammadde bolluğunu İngiltere'ye pamuk satıp ucuz İngiliz mallarına çevirmek isterken; Kuzey, daha korumacı bir ticari mantığa sahipti. Güney, köle plantasyonları kurmaktan yanayken; Kuzey, üretim bandında ısrarcıydı. Her ne kadar Güney, Missisippi Deltası'nı kontrol eden bir coğrafyaya sahip olsa da Kuzey, kapitalizminin gücüyle 1861-65 İç Savaşı'nı kendi lehine kazanıp birliği sağlayacaktı.[299]

İç Savaş'ın Amerikan ekonomisine negatif etkisi belirgin oldu. İki taraftan da çok fazla zayiat verildi; Konfederasyon güçlerinden 260000, Birlik güçlerinden 350000 asker, savaş ve savaşın doğurduğu sonuçlar, pek çok sivil de açlık ve salgın hastalık neticesinde hayatını kaybetmişti. Ülkenin milli hâsılası üçte bir oranında azalmıştı. Atların toplam nüfusu mevcudun %29'una, domuzlarınki ise %35'ine düşmüştü. Güneydeki pamuk üretiminin İç Savaş öncesi duruma gelmesi içinse 1879'a kadar beklemek gerekecekti. Benzer durum, devasa vadilerdeki buğday üretimi için de geçerliydi.[300]

"Homestead Act (Hazine Toprağı Kanunu)" ismiyle 1862'de ABD Kongresi'nden geçen yasaya göre, her çiftçi, beş yıl fiilen ekip biçmek ve küçük bir ücret ödemek koşuluyla, 160 acre'lik (1 acre=0.4047 hektar) bir hazine toprağının (homestead) sahibi olabiliyordu. Böylelikle 1862 ile 1904 arasında 80 milyon acre toprak, küçük çiftçilerin olmuştu. Bu kanun sayesinde İç Savaş'ta ülkeye hizmet eden askerlere de hizmetlerinin karşılığında arazi bahşetmiş olunuyordu.[301] Böylece savaş süresince duraklayan üretim canlandırılmaya çalışılmıştı.

Ülke içinde ticari amaçlı ilk büyük göç, uzak batı eyaletlerin dağlık kesimlerine oldu. Bu dağlık bölgelerde California'da 1848'de, Colorado ve Nevada'da 1858'de, Montana ve Wyoming'de 1860'larda ve Dakota bölgesindeki Black Hills'de 1870'lerde altın bulundu. Madenciler bu toprakları yerleşime açtılar, topluluklar kurdular ve kalıcı yerleşim bölgeleri için gereken temelleri attılar. Göçmenlerin bir kısmı dağlarda maden ararken, bir kısmı da bölgenin çiftçilik ve hayvancılığa elverişli olduğunu görmüşlerdi. Böylece birkaç topluluk bütün çabasını madenciliğe hasretmiş olmakla birlikte Montana, Colorado, Wyoming, Idaho ve

[299] Hobsbawm, ss. 196-197.
[300] Lieven, s. 108.
[301] http://www.ourdocuments.gov/doc.php?doc=31, (9.11.2015).

California'nın asıl zenginliğinin otlakları ve verimli topraklarında olduğu görülmüştü. Sığırcılık, Missouri'nin ötesine de yayılınca, Colorado, Wyoming, Kansas, Nebraska ve Dakota bölgelerinde büyükbaş hayvan çiftlikleri kurulmaya başladı. Batı şehirleri de etin işlendiği yerler olarak refahtan pay kazanmaya başlamışlardı.[302]

Amerika, kuruluşundan beri çift maden sistemini (bimetallism) uygulamaktaydı, yani hükümet darphaneye getirilen tüm altın ve gümüşü dolar olarak basmaya hazırdı. 1873 yılında Kongre, para sistemini yeniden düzenledi ve bazı şeylerin yanı sıra, standart gümüş doları yürürlükten kaldırdı. Gümüş miktarının az olması nedeniyle bu, o zaman pek endişe yaratmamıştı. Aslında son 40 yıldır, gümüş dolarlara tedavülde pek rastlanmıyordu. Batı'daki dağlık bölgelerde büyük gümüş yataklarının bulunmasıyla durum birden değişti. Bu arada pek çok Avrupa ülkesinde gümüş paraların tedavülden kaldırılması, gümüş stoğunun kabarmasına yol açtı.[303]

Amerika'daki ekonomik gelişimde endüstri, ileri bir üretim hamlesi olarak önemli yer tutuyordu. Bu alanda da özellikle demiryolları için çelik üretimi başta gelmekteydi. Andrew Carnegie isimli İskoç kökenli bir Amerikalının yatırımları oldukça önem kazanmıştı. 1865 yılında yatırımlarını demir-çelik alanında toplayan Carnegie, birkaç yıl içerisinde demir köprüler, demiryolu rayları ve lokomotifler inşa eden fabrikalar kurdu veya bu tip fabrikalara ortak oldu. On yıl sonra Pennsylvania'da Monongahela Nehri üzerinde kurduğu fabrika, ülkedeki en büyük çelik fabrikası haline gelmişti. Ömrünün sonlarına doğru malvarlığını sonradan ülkenin bütün demir çelik işletmelerini kapsayacak büyük bir örgütlenmeye aktarmıştı. 1901 yılında bu güçlerin birleşmesiyle ortaya çıkan United States Steel Corporation, 30 yıldan beri işleyen bir uygulamanın örneğiydi. İç Savaş günlerinde uygulama alanına sokulan bu birleşme türü; işadamlarını ve rekabet halindeki örgütleri bir çatı altında toplayarak hem üretimi hem de pazarı kontrol altına alabileceklerini gösterince, 1870'lerden sonra hızı büsbütün artmış, "corporation (anonim şirketler)" ve "trust (tröst)"ler bu amacın nihai hedefi olmuştu. Bu tröstleşme, zaman içerisinde sorunlu hale gelmişti. 1904'te yapılan bir araştırmaya göre daha önceden bağımsız üretim yapan 5000 şirket, şimdi 300 endüstri tröstünde

[302] Olson, s. 109.
[303] Olson, s. 114.

birleşiyordu.[304] Elbette daha sonra 1914'te küçük ve orta boy işletmelerin önünü açmak için "antitröst" yasalarla yasaklanacaklardı.

Ünlü işadamı John D. Rockefeller, tröst denince akla ilk gelen isimdir. Madencilik ve çelik sektöründe ilerleyen Rockefeller'in işleri özellikle Amerikan İç Savaşı döneminde gelişmiştir. 1863'te ilk petrol rafinerisini kurup, 1870'te de Standard Oil Company ile Amerikan petrol sektörünü tek elde toplama çalışmalarına başlamıştır. Rockefeller'in önlenemez yükselişi sonucunda da Amerikan anti-kartel ve anti-tröst yasaları doğmuştur. Standard Oil'in bölünmesinden de çoğu hala yaşayan dev petrol şirketleri çıkmıştır.[305]

1920'ler boyunca ekonomik patlama ve kültürel hareketlilik pek çok Amerikan şehrinde yaşama damgasını vurdu. Henry Ford'un başını çektiği otomobil sanayisinde önemli bir büyüme başladı. 1930'lara gelindiğinde her beş Amerikalıdan birinin arabası vardı (İngiltere bu oranlara ancak 1960'larda ulaşabilecekti). Havacılık ve yapı sektörlerindeki ilerlemeler, radyo ve görüntü teknolojisindeki ilerlemeler, caz müziğin ve dansın popülerleşmesi, modernliğin genel havası içinde gelişiyordu. Bu refah dönemi, 1929 yılında Wall Street'in ani çöküşü ile son buldu. Söz konusu durum, "Büyük Buhran (Great Depression)"ın habercisiydi. ABD bankaları, alacaklarının peşine düştüler ve gümrük vergileri yükseltildi. Uluslararası ticaret azalma eğilimine girince, tüm ülkeler bu süreçten darbe aldı. ABD'de de tarımsal ürünlerin fiyatlarının düşmesi aynı şekilde kırsal kesimlerde gelirin düşmesine neden oldu. Yüzbinlerce insan evsiz ve 14 milyon kişi de işsiz kaldı. Sanayi üretimi gerilerken hammadde talebi de düştü. Bu durum Afrika, Uzakdoğu ve Güney Amerika'yı etkiledi.[306]

1933 yılına gelindiğinde, 1930'dan önce var olan bankaların beşte biri kapanmış, işsizlik %23.6'ya ulaşmıştı. Başkan Franklin D. Roosevelt, "Yeni Düzen" adlı programla Buhran'a karşı mücadele başlattı. Sokakların, okulların ve kamu binalarının inşasını içeren program kapsamında 1935'te bir sosyal güvenlik sistemi yapılandırıldı. İşsizler için istihdam programı geliştirildi. Nispeten rahatlayan

[304] Olson, ss. 96-106.
[305] http://www.history.com/topics/john-d-rockefeller, (20.02.2016).
[306] Marriott, s. 195.

Amerikan ekonomisi, 1937'de tekrar bir düşüş yaşadı. Bu bunalım da 1941'de ABD'nin II. Dünya Savaşı'na girmesiyle aşıldı.[307]

Osmanlı-Türk iktisadi serüveninde 16 Ağustos 1838 tarihli "Balta Limanı Sözleşmesi" içeriği ve sonuçları anlamında önemli bir yer tutmaktadır. 1838 öncesinde uygulanan ve Yed-i Vahit olarak adlandırılan düzende, devlet bir malın herhangi bir yöredeki dış ticaretini, özellikle de ihracatını, bir özel kişinin tekeline bırakabiliyordu. Ayrıca, belirli hammaddelerin ya da gıda maddelerinin darlığının çekildiği yıllarda, malların ihracatını yasaklayabiliyordu. Savaş döneminde, maliyeye ek gelir sağlamak amacıyla dış ticarete olağanüstü vergiler uygulanabiliyordu. Balta Limanı Antlaşması ile dış ticaretteki bu tekeller düzeni kaldırılmakta ve devlet, olağanüstü vergiler ya da sınırlamalar uygulama hakkından vazgeçmekteydi.[308] Bu da Avrupa devletleri ile olan eşitsiz ekonomik ilişkiler yüzünden Osmanlı'nın sanayileşme hamlesini bir süre daha ertelemiştir.

Osmanlı'daki âyanların iktisadi güç kaynaklarını daraltma ve İstanbul'a gelen vergi gelirlerini arttırma çabaları, Tanzimat Fermanı'yla yeni bir aşamaya ulaştı. Merkezi devlet, iltizam düzenini iptal ediyor, tüm vergileri kendi memurları aracılığıyla toplamaya başlıyordu. Ancak merkezi devletin kırsaldaki gücünün yetersiz kalması nedeniyle bu uygulama ancak üç yıl sürmüştü. Mültezimler tarımsal artı ürüne el koymayı sürdürmüşlerdi. Böylece yüzyılın ilk yarısındaki çabalarıyla merkezi devlet taşradaki âyanın gücünü geriletebilmiş, ancak yerel unsurları tümüyle devreden çıkaracak gücünün olmadığını da anlamıştır.[309] Çağlar Keyder'in, "Asya tipi üretim tarzı"nı açıklarken "kullanım ve mülkiyet haklarının aynı elde toplanmaması" diye tanımladığı şey, işte bu adem-i merkeziyetçi durumun ifadesiydi. Bu formasyonun çelişkisi merkezi otoritenin daha fazla iktisadi artı ürün elde edebilmek için mahalli temsilcilerine daha fazla güç verme mecburiyetinden kaynaklanır.[310] Merkezin yerelden vergi toplayabilmesi ancak yirminci yüzyıl başında gerçekleşebilecekti. Yukarıda da özetlendiği gibi, ABD'de ise Türkiye'dekinin tersine, merkezin vergisini yerel memurlar topluyordu.

---

[307] Marriott, s. 196.
[308] Şevket Pamuk, **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi: 1500-1914**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 164.
[309] Pamuk, s. 172.
[310] Keyder, ss. 11-12.

19. yüzyılda devletle yerel unsurlar arasındaki dengeleri değiştirebilecek, toprak mülkiyeti rejimi üzerinde önemli etkileri olabilecek bir etken de 1858 tarihli "Arazi Kanunnamesi" idi. Bu kanunname ile devlet, toprakta özel mülkiyeti tanımakta ve toprağın alım satımını serbest bırakmaktaydı. Merkezi devlet açısından Kanunname'nin en önemli amaçları bir yandan ayanın ve diğer yerel unsurların gücünü sınırlamak, öte yandan da tarımsal üretimi geliştirerek vergi gelirlerini artırmaktı. Ancak, Arazi Kanunnamesi'nin etkileri kısıtlı kalmıştır.[311] Benzer tarihlerde, İç Savaş'ın bitmesine yakın, Amerika'da da tarım arazileri devlet tarafından özellikle savaşta ülkeye hizmet etmiş askerlere cüzi bir ücret karşılığında verilerek üretim alanları artırılmaya çalışılıyordu.

Osmanlı Devleti'ndeki parasal kaynağı oluşturabilecek ilk banka İngiliz ve Fransız ortak sermayesi ile 1863 yılında kurulan Osmanlı Bankası idi. Pek çok konuda merkez bankası işlevi gören Osmanlı Bankası, Düyun-u Umumiye İdaresi ile birlikte maliye ve ekonomi üzerindeki yabancı sermaye denetimini simgeleyen ilginç bir örnektir. Banka bu anlamda her türlü mali soruna çözüm üretmesi beklenen bir kurum olmuştu. Devlet, 1850'lerden itibaren Avrupa para piyasalarında tahvil satmaya başlamasına karşın, Galata bankerlerinden kısa vadeli borçlar almayı sürdürüyordu. Dış ticaretin genişlemesiyle birlikte Galata bankerleri büyük liman kentlerinde ithalatın ve ihracatın finansmanı işlerine girişmişler, kendilerine yeni bir faaliyet alanı açmışlardı. Ancak merkezi devletin giderek büyüyen ihtiyaçları Galata bankerlerinin boyunu aşıyordu. Bab-ı Ali kısa vadeli kredi gereksinimleri için daha güçlü kurumların arayışı içindeydi. Osmanlı Bankası ya da o günlerdeki adıyla Bank-ı Osmanî-i Şahane, bu koşullarda kurulmuştu.[312]

Bölgesel anlamda baktığımızda, Batı Anadolu, 18. yüzyıldaki gibi 19. yüzyılda da üzüm, incir, tütün, pamuk ve zeytinyağı gibi ürünleriyle özellikle İzmir hinterlandında ihracata yoğunlaşıyordu. Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemden beri Çukurova, özellikle pamuk üretimiyle ülke içinde tarımın en fazla ticarileştiği, kapitalist üretim ilişkilerinin en fazla yayıldığı yöre olmuştu. İç Anadolu bölgesinde ise, deve kervanlarıyla yapılan taşımacılık yüksek maliyetli olduğundan, uzak pazarlar için yapılan üretim tiftik ve afyon gibi mallarla sınırlı kalmaktaydı. Ancak, 1890'ların başlarında Eskişehir, Konya ve Ankara'yı İstanbul'a bağlayan Anadolu

[311] Pamuk, ss. 172-173.
[312] Pamuk, s. 191.

demiryolunun inşa edilmesinden sonra, bu bölgeden İstanbul ve dış pazarlar için buğday ve arpa üretimi hızla arttı. Demiryolunun yapımından sonra devlet mülkiyetindeki toprakların Karadeniz'in kuzeyinden ve Balkanlar'dan gelen göçmen ailelerine dağıtılması, bölgede küçük ve orta mülkiyete dayanan yapıyı daha da güçlendirdi. 20. yüzyılın başlarından itibaren İç Anadolu bölgesi Almanya için bir hububat ambarı olarak önem kazanmaya başladı. Alman sermayesinin elindeki Anadolu Demiryolu Şirketi, yüksek nitelikli tohumlar getirterek, tarımsal araçların ithalatı için kredi sağlayarak ve büyük ölçekli sulama projelerini başlatarak tarımsal üretimi artırmaya çalışıyordu.[313]

Osmanlı'nın 1820'lerden Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemdeki dış ticareti 10 kattan fazla artmıştı. Hatta Şevket Pamuk'un tespitine göre 20. yüzyıl başlarındaki Osmanlı ekonomisinin Cumhuriyet Türkiye'sinden daha yüksek oranlarda dünya ekonomisine açılmış olduğu söylenebilirdi. Tütün, üzüm, incir, ham ipek, tiftik, afyon, meşe palamudu, fındık, pamuk ve zeytinyağı gibi tarımsal ürünler, temel ihraç ürünleriydi.[314]

Osmanlı ithalatı içinde gıda maddelerinin önemli bir yeri vardı. Şeker, çay ve kahve gibi ülke içinde üretilmeyen malların ithal edilmesi doğaldı. Ancak bunlara ek olarak, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı ekonomisi, önemli miktarlarda buğday, un ve pirinç ithal etmekteydi. Tarıma dayalı bir ülkenin hububatta kendine yeterli olamamasının bir nedeni, ülke içi ulaşım ağının zayıflığıydı. Örneğin deniz yoluyla Balkan ülkelerinden ve Rusya'dan ithal edilen buğday, İstanbul pazarında İç Anadolu buğdayından daha ucuza satılabiliyordu.[315] Yeterli demiryolu ağı ile Balkanlar, Anadolu ve Arap coğrafyasının da bir kısmını elinde bulunduran Osmanlı'daki iç ticaret hacmi çok daha yüksek olabilirdi.

1840'larda esas olarak ordunun, saray ve devlet kesiminin talebini karşılamak amacıyla devlet mülkiyetinde bir dizi sanayi tesisi kurulmuştu. Şevket Pamuk'un tespitine göre devletin bu girişiminin esin kaynağı, büyük ölçüde Mısır'da Mehmet Ali Paşa yönetiminin giriştiği sanayileşme çabaları ve Osmanlı Devletine karşı kazandığı askeri başarılardı. Bu tesislerden pamuklu tekstil üretimi yapanlar, öne çıkmaktaydı. 1909-1911 yılları arasında pamuklu sanayi iplik üretimi yıllık 4000 ton

[313] Pamuk, ss. 177-179.
[314] Pamuk, s. 169.
[315] Pamuk, ss. 169-170.

civarında iken, pamuklu kumaş üretimi ortalama 1000 ton kadardı.[316] Bu sayılar, ABD tekstil üretimiyle karşılaştırıldığında bir hayli düşüktü. Teknolojik üretimin yaygınlaşmasıyla birlikte ancak 1930'larda tekstil sanayisi, ulusal bir ekonomi değeri olabilecekti.

Ekonomik büyüme alanındaki yeni girdi, Cumhuriyet'in ilk dört yılında ithal edilen 2000 dolayındaki traktördü. Bu traktörler, hükümetten önemli miktarda yardım alan zengin çiftçiler tarafından ithal edilmişti. Yeni tarım makinalarının kullanılmasıyla eskiden kullanılmayan araziler tarıma açılıyordu. Bu süreci hızlandıran bir başka etmen de Cumhuriyet'in ilk dört yılındaki kitlesel nüfus değişimiydi. Bu süre boyunca bir milyona yakın Hıristiyan, Yunanistan'a göç etmişti. Rum nüfusu genellikle Batı kıyısının verimli topraklarında oturur ve üzüm, incir, tütün gibi ticari ürünler yetiştirirdi. Onların gidişleri bölgedeki Müslüman çiftçilerin işletmelerini büyütmelerine imkân verdi. Yunanistan'dan göç eden Müslüman nüfusa ise, ülkenin başka bölgelerinde, iç kısımlardaki topraklarda ve Marmara denizi çevresinde küçük işletmeler verilmişti.[317]

Korkut Boratav, 1923-1929 yılları arasını iktisadi olarak yeniden inşa dönemi olarak nitelendiriyordu.[318]1922 ve 1923 yılarında Amerikan sermayesini temsil eden Chester grubuyla imtiyazlı bir demiryolu yatırım anlaşması için yapılan girişimler sonuçsuz kaldıktan sonra, demiryollarından yabancı sermayenin tasfiyesi doğrultusunda temel bir karar alınmıştı. 1924 yılında Haydarpaşa liman ve rıhtımıyla birlikte Haydarpaşa-Ankara, Eskişehir-Konya ve Arifiye-Adapazarı, 1928 yılında ise Mersin-Tarsus-Adana demiryolu hatları devletleştirildi. 1926 yılında da kabotaj (Türk limanları arasında deniz ulaşımı yapma) hakkı, yabancı sermayeye yasaklandı. Bu gelişmelere bağlı olarak demiryolları, Cumhuriyet rejiminin ilk modern ve dinamik devlet işletmeciliği olarak ortaya çıktı.[319]

1908 Devrimi sonrasında izlenen ve ülke içindeki değişik etnik unsurları bir "Osmanlı milleti" oluşturacak biçimde birleştirmeyi amaçlayan liberal politikalar, Balkan Savaşları'nda uğranılan yenilgilerden sonra terkediliyor, iktidarı ele geçiren

---

[316] Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 147-148.
[317] Çağlar Keyder, **Toplumsal Tarih Çalışmaları**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1983, s. 197.
[318] Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2009**, İmge Kitabevi, Ankara, 17. Baskı, 2012, s. 39.
[319] Boratav, ss. 46-47.

İttihat ve Terakki yönetimi Türk milliyetçiliğine yöneliyordu. İttihat ve Terakki, savaş yıllarında da bir Türk burjuvazisi yaratmaya çalışacaktı. Liberal iktisat politikalarını bir kenara iterek, korumacı gümrük duvarları ardında tarımı ve sanayisiyle birlikte kendi yağıyla kavrulacak bir ekonomi oluşturmak, milli şirketler, milli bankalar kurmak ve Müslüman esnaf ve tüccarı örgütlemek gibi fikirler, güçlenmeye başlayan Türk milliyetçiliği fikirleriyle uyum gösteriyor, birlikte yayılıyordu. 1913 yılının Aralık ayında yayınlanarak yürürlüğe giren Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkatı bu doğrultudaki ilk adımlardan biridir. Bu geçici yasa yerli sanayiye çeşitli ayrıcalıklar tanıyor ve devlet desteği sağlıyordu.[320] 1927 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu ise sınaî yatırımlara ve sınaî işletmelere çok daha geniş ve cömert muafiyet, imtiyaz ve teşvikler sağlamaktaydı.[321]

1930-1939 arası dönem ise ekonomik olarak korumacı ve devletçiydi. Bu yıllarda dünya ekonomisi büyük buhranın içinde sürüklenirken Türkiye ekonomisinin dışa kapanarak devlet eliyle milli sanayileşme denemesine girdiği söylenebilir.[322] Tek parti rejiminin yönetici kadrolarının bir kısmı ekonomik ve kültürel anlamda bazı kalıcı reformlara yönelmeye çalışmışlardır. Refik Saydam hükümetinin II. Dünya Savaşı'nda uygulamaya çalıştığı iktisadi önlemler, bazı yönleriyle Milli Korunma Kanunu, Şükrü Saraçoğlu döneminin Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Köy Enstitüleri ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın kültür politikaları, belli bir küçük burjuva reformizminin etkili olduğu atılımlar olarak yorumlanabilir.[323] Birinci beş yıllık sanayi planının yürürlüğe konması (1934) ve adlarını Anadolu'nun eski medeniyetlerinden alan tekstil alanında Sümerbank (1933) ve madencilik alanında "Etibank"ın (1935) ticarete destek sağlamak için kurulmaları da bu döneme rastlar. Bankalara bu isimlerin verilmesi, Türklerin tarihinin arkaik bir kök-halka yani Almanlardaki kullanımıyla bir "urvolk"a[324] dayandırması arzusundan kaynaklanmaktaydı.

1929 Ekonomik Buhranı, devletlerde içe kapanma ve korumacılık gibi savunma mekanizmaları ortaya çıkarmıştı. Bu dönemde ortaya çıkan "işsizliğe bir çözüm olur" düşüncesi ile Türkiye'de yaşayıp da Türk vatandaşı olmayanlara bazı

[320] Pamuk, s. 185.
[321] Boratav, s. 48.
[322] Boratav, s. 59.
[323] Boratav, s. 82.
[324] Durgun, s. 146, dipnot 68.

meslekler yasaklanmıştı. 11 Haziran 1932 tarihli ve 2007 sayılı Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkındaki Kanun ile "ayakkabı satıcılığı, çalgıcılık, fotoğrafçılık, berberlik, mürettiplik, simsarlık, elbise, kasket ve kundura imalciliği, borsalarda mubayaacılık, devlet inhisarına tabi maddelerin satıcılığı, seyyahlara tercümanlık ve rehberlik, inşaat, demir ve ahşap sanayi işçilikleri, umumi nakliye vesaiti ile su ve tenvir ve teshin ve muhabere işlerinde daimi ve muvakkat işçilik, karada tahmil ve tahliye işleri, şoförlük ve muavinliği, alelumum amelelik, her türlü müesseselerle ticarethane, apartman, han, hamam, kahvehane, gazino, dansiğ ve barlarda kadın ve erkek hizmetçilik (garson ve servant), bar oyunculuğu ve şarkıcılığı, baytarlık ve kimyagerlik" Türk vatandaşı olmayanlar için yasaklanır.[325]

Olağanüstü koşullardaki vergilendirmeler ve vergilendirmede etnik ve dini ayrımcılık konusunda tartışmalara yol açan başlıca vergi, "Varlık Vergisi"dir. "Varlık Vergisi"nde temel eleştiri konusu, vergilendirmenin vergi mükelleflerinin müslim-gayrimüslim ayrımı yapılarak hesaplanmasıdır. Bu konuda eldeki tek veri ise, dönemin bürokratlarından Faik Ökte'nin hatırladığı kadarıyla yazdığı oranlardır:[326]

-Anonim Şirketlerde Müslüman (M) ve Gayrimüslim (G) ayrımı yapılmaksızın 1941 safi kazancından, 1942 senesinin vergi ve zamları çıkarıldıktan sonra kalan miktarın yarısı kadar vergi alınmıştır.

-Fevkalade (M) grubunun vergisi, son harp senelerinde elde ettikleri tahmin olunan kazançları yekününün 1/8'i kadardı.

-Fevkalade (G) grubunun vergisi son harp senelerinde temin ettikleri kazancın yarısı kadardır. Vergi bütün varlıklarının yarısına kadar da çıkabilir.

-Aile anonim şirketlerinde ve kollektif şirketlerde şeriklerin (M) veya (G) olduklarına göre vergileri tayin olunur.

-Büyük çiftliklerin vergisi, varlıklarının %5'idir.

-Emlak sahibi (G)'lerden fevkalade sınıfa girmeyenler, emlak gelirinin 1500 lirası üstünde kalan kısmı kadar bir vergi ile teklif edilecektir. Örneğin 5000 lira iratlı mülkü olan bir (G)'den 3500 lira vergi alınacaktır.

---

[325] **Düstur**, 3. Tertip cilt 13, s. 519'dan aktaran Koraltürk, s. 277.

[326] Rıdvan Akar, **Varlık Vergisi: Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği**, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 56.

-Küçük seyyar satıcılar genellikle 500 lira vergi ile teklif edileceklerdir. Aylığı 40-50 lira arasındaki hizmet erbabı vergiden muaf edilecektir. Ev sanat erbabı yalnız (G)'lerde teklif edilmişlerdir.

-Mihver tebaası Yahudiler, muhtekirler, dönmeler (G) ile (M) arası bir muameleye tabi tutulacaklardır.[327]

Milliyetçilik, Türk siyasi hayatında kriz zamanlarında da sarılacak bir dal oluyordu. Örneğin ileri bir tarihte 1956'da CHP'nin DP'lilerin ülkeyi yabancılara sattıkları ve kapitülasyonları geri getirdikleri suçlamasını yalanlamak için Adnan Menderes, şöyle bir demeç veriyordu:

"Hiçbir milli ekonomi, yabancı sermaye olmadan gelişmemişti. Bu nedenle, 'Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nu meclisten geçirmeyi vatanseverlik vazifemiz olarak görüyoruz."[328] Burada da görüldüğü gibi milliyetçilik, ekonomik ilerleme için başat rol oynarken böylesi zamanlarda siyasi söylemde bir "vazife"ye dönüşüyordu.

2.9. Kimlik (Alt ve Üst Kimlik, Öteki, Çokkültürlülük)

Milli kimlikler, kültürel formülasyonlarla, aidiyet hissiyle, paylaşılan mirasla ve bilhassa da yasal ekonomik yapıyla üretilirler (manufactured).[329] Bu yüzden kimlik, ulus-inşa sürecinde "verili (given)" bir unsur değildir, kültürel ve tarihsel bağlarla siyasi yetke tarafından "üretilir" veyahut "yeniden üretilir". Burada tarihin kullanılmasındaki amaç, Anne-Marie Thiesse'nin dediği gibi kadim referansları kullanarak ulusların modernliğini gizlemektir; süreklilikler vurgulanırken kopuşların üstü örtülür.[330] Çünkü milliyetçilik kurum ve gelenekleriyle bir yarışmaya dayanır. Bu yarışma hem Türkiye örneğindeki gibi taklit[331], hem de ABD örneğindeki gibi

[327] Faik Ökte, **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951, ss. 86-92.
[328] Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980**, Hil Yayın, İstanbul, 1996, s. 136.
[329] Michael Hardt ve Antonio Negri, **Empire**, Harvard Unıversıty Press, Cambridge, Massachusetts, 2001, s. 336.
[330] Anne-Marie Thiesse, "Ulusal Kimlikler, Ulusaşırı Bir Paradigma", (Ed. Alain Dieckhoff ve Christophe Jaffrelot), **Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar**, çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 155-156.
[331] Buradaki "taklit" kavramını Chatterjee'nin doğu tipi milliyetçilik için "taklit ettiği modellere karşı hem taklitçi hem de düşmancadır" diyerek tanımladığı kavramdan mülhem olarak Batı'ya karşı bağımsızlık mücadelesi verip, onun değerleri üzerine ideolojisini kurgulayan Türk milliyetçiliği için kullanıyorum; yoksa Afrika milliyetçiliği gibi öncülü olmayan hareketlerle bir tutma yanlışına düşmek

rekabete dayalı bir kimlik bilinci ortaya çıkarır. Bu rekabet durumu, Peter Onuf'un Britanya mirasını yok sayma anlamında ABD'ye "tarihsizliği seçen ülke"[332] demesiyle doğrudan ilintilidir. Çünkü ABD, evrensel milliyetçiliği tercih ederek kendisine "seferber edilecek" ya da "taklit edilecek" bir miras bulamamış yahut bırakmamıştır.

Böyle bir ortamda yerlileri yok ederek ya da göç etmeye zorlayarak oluşacak olan düzlemde vatandaşlık kimlerin olacaktı? Elbette "tarihsiz"liğiyle özgünlüğünü oluşturan; etnik, dilsel, kültürel vb. kökenlere bakılmaksızın salt ABD'de doğarak kazanılan vatandaşlık, doğası gereği hukuki ve evrensel ölçütlü olmak zorundaydı ve milliyetçilik biçimi de toplumu bu kıstaslara göre seferber etmeliydi.[333] Bir devletin vatandaşlığının kazanılmasına ilişkin esaslar, genel anlamda Türkiye'deki gibi "kan bağı (jus sanguinis) esası" ve ABD'deki gibi "toprak bağı esası (jus soli)" olmak üzere iki grupta toplanabilir ve bunlar da bizim klasik etnik-iradi milliyetçilik ayrımımıza temel teşkil eder.[334]

"Amerika, modernliğin özgün versiyonudur; bizler dublajı yapılmış, altyazısı yazılmış versiyonuz" diyen ve "Amerika, köken sorununa boş veriyor; kökenle ya da efsanelere özgü bir otantik olmayla uğraşmıyor; ne geçmişi var ne de kurucu bir gerçekliği…"[335] şeklinde bir iddiada bulunan felsefeci ve sosyolog Baudrillard haklı mıydı? "Kimlik" ve "Semboller" bölümlerinde detaylı olarak göreceğimiz gibi ABD milliyetçiliği de köken sorunuyla ilgileniyordu, ABD milliyetçiliğinin de kurucu bir gerçekliği vardı fakat sadece konuya ilkçi (primordialist) bakarak bunları ortaya çıkaramayacağımız kadar az malzeme sunuyordu ABD tarihi. Bunun yanı sıra semboller ve kurucu gerçekliği de bize milliyetçiliğin kültürel boyutu itibariyle oldukça malzeme sunuyor; fakat özgünlüğü gereği evrensel değerlere atıfla unutmak istedikleri ya da kopuş olan dönemleri kapatma pratiğindedirler. Ayrıca "Balkanlar mevcut olmasaydı, icat edilmesi gerekirdi"[336] diyen Keyserling'e hak verircesine

---

istemem; bkz. Partha Chatterjee, **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası**, çev. Sami Oğuz,İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 15.

[332] Onuf, 2014, s. 211.

[333] Erözden, ss. 8-10.

[334] Erözden, s. 119.

[335] Jean Baudrillard, **Amerika**, çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 92.

[336] Sözün orijinali "Si les Bacans n'existaient pas, il faudrait les inventer"dir; bkz. Hermann Keyserling, **Europe**'dan aktaran Maria Todorova, **Balkanlar'ı Tahayyül Etmek**, çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 237.

mevcut olmayanın ABD'deki gibi icat edildiği, olanın da Türkiye'deki gibi "taklit" yollu evrildiği söylenebilir.

Benedict Anderson, milliyetçiliğin ilk çıktığı yer olarak diğer Avrupalı yazarların aksine Fransa'yı değil de Amerika kıtasını işaret eder. Buna delil olarak da safkan Avrupalı olmakla birlikte koloni devletlerine ve ABD'ye karşı mücadele eden Amerika kıtasında doğmuş kişilerin, "criollo öncüler"in verdiği bağımsızlık mücadelelerini gösterir.[337]

Kuzey Amerika kolonilerinin bağımsızlıklarını ilan ettikten sonraki işlerinden birisi, Kızılderililerle mücadeleydi. Bu mücadelede Thomas Jefferson'un güç ve ikna yöntemleri başarılı sonuçlar vermiştir. Özellikle ulus-inşası için elzem yöntemlerden biri, "ırk" ayrımını ortadan kaldırarak bir "ulus" yaratma fikri, kanımca Jefferson'da mevcuttu. Jefferson, mağlubiyetinin ardından Birleşik Devletler safına geçen ve kendisine yüzbaşı rütbesi verildiği için Yüzbaşı Hendrick Aupaumut[338] diye bilinen Kızılderili lideri (Mohican) Hendrick'e yazdığı yazıyla hem hitabetini hem de ikna kabiliyetini gösterecekti:

"Kendinizi bizimle birleştirin, Büyük Konseyimize katılın ve bizimle tek tür insan olun, hepimiz Amerikalı olmalıyız; evlilik yoluyla bizimle karışacaksınız, kanınız bizim damarlarımızda akacak ve bu büyük adanın etrafına bizimle yayılacak."[339] Kuşkusuz bu "kanların karışması" fenomeni, yeni bir ulus-inşası için demografik de bir formüldü.

Jefferson, siyahîlerle ilgili de etnik değil kültürel bir fark olduğunu ifade etmeye çalıştığı "Virginia Eyaleti Üzerine Notlar"ında şöyle diyordu:

"Şu soru muhtemelen sorulacaktır: Neden siyah nüfus değerlendirilip devlete dâhil edilmesin ve böylece siyahlardan kalan yerlere beyazları yerleştirmek için yapılan ikmal masrafı tasarruf edilmesin? Beyazların zihninin derinlerinde kök salmış önyargılar, siyahların maruz kaldıkları zararlara ilişkin binlerce anısı, yeni kışkırtmalar, doğanın kendisinin yarattığı hakiki ayrım ve diğer pek çok neden bizi ayrılmaya sürükleyecek ve muhtemelen iki ırktan biri ortadan kalkana kadar son bulmayacak sarsıntılara neden olacaktır. Bu politik savunmaya fiziksel ve ahlaki

[337] Anderson, ss. 63-82.
[338] Bernd C. Peyer (Ed.), **American Indian Nonfiction: An Anthology of Writings 1760s-1930s**, University of Oklahama Press, Norman, 2007, ss. 72-75.
[339] Onuf, s. 50, çevirileri ben yaptım.

başka savunmalar eklenebilir. Bizi vuran ilk fark, renk farkıdır… Bu farklılığın hiçbir önemi yok mu yani? Bu fark, iki ırk arasındaki güzellikten pay almak ve almamak farkı değil mi?..”[340]

Köleliğin kaldırılışı, daha önceki çabaların sonunda 1865 yılındaki on dördüncü anayasa değişikliği ile teyit edilmişti: “ABD’de doğan veya ABD yurttaşlığını kabul eden ve Birleşik Devletler’in yetkesine tabi olan herkes ABD’nin ve yaşadıkları eyaletlerin/devletlerin yurttaşıdır. Hiçbir eyalet/devlet Birleşik Devletler’in yurttaşlarının ayrıcalık veya dokunulmazlıklarını sınırlayacak bir yasa yapamaz ve uygulayamaz.”[341] Bu yasa ile siyahlar, “yurttaş” olmuşlardı fakat ayrımcı “Jim Crow (beyazların siyahları aşağılamak için taktıkları lakap) yasaları” ve özellikle Los Angeles, Missisippi gibi eyaletlerdeki ayrımcı uygulamalar neredeyse bir yüz yıl daha devam edecekti.[342]

1875 yılında Kongre, yüzyıl kadar yürürlükte kalacak son sivil haklar yasasını çıkardı. Bu yasa farklı ırktan ya da farklı ten rengine sahip yurttaşların otel, tiyatro, eğlence yeri ve toplu taşıma araçlarında eşit muamele görme hakkının “hiç kimse” tarafından kısıtlanamayacağına dair yasak getiriyordu. Yüksek Mahkeme (Anayasayı yorumlamaya yetkili tek kurul) 1883 yılında, Ondördüncü Anayasa Değişikliği ile (bireyler tarafından değil) eyaletler tarafından ırk ayrımcılığı yapılmasının yasaklandığı gerekçesiyle, bu yasayı anayasaya aykırı olarak ilan etmişti. Kongre, buna göre bireysel ayrımcılık eylemlerini yasaklayamazdı. Aynı konuda belki de en önemli yargı kararı, 1896 yılında geldi. Altı yıl önce, Louisiana eyaleti beyazlar, siyahlar ve karışık soydan gelen “melezler”’in ayrı tren vagonlarında yolculuk etmesini öngören bir yasayı kabul etmişti. Yasaya karşı çıkan farklı ırklardan bir grup yurttaş, yasayı denemek için halk eğitimi savunucusu Homer Plessy’yi ikna etti. Plessy’nin kendisi beyaz tenliydi ama büyük büyükannesi siyahtı. Plessy, “sadece beyazlar için” ayrılmış tren vagonuna binmek üzere bilet satın aldı. Yerine oturduktan sonra, kondüktöre ataları ile ilgili gerçeği açıkladı. Sonra tutuklandı ve hakkında dava açıldı. Bu davanın (resmi adıyla Pless-Ferguson Davası)

[340] Thomas Jefferson, **Bağımsızlık Bildirgesi**, çev. Gülden Kurt, Doruk Yayınları, İstanbul, 2012, s. 135.
[341] Derek Heater, **Yurttaşlığın Kısa Tarihi**, çev. Meral Delikara Üst, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, ss. 140-141.
[342] Heater, s. 140.

yarattığı sorunlardan biri şuydu: "ayrı", gerçekte asla "eşit" değildi. Mahkemenin kararının yankıları bugüne kadar uzanmıştı.[343]

Hans Kohn, kitabında bir karşılaştırmalı milliyetçilik öğrencisi için son derece karmaşık bir fenomen olarak gördüğü Amerikan milliyetçiliği sorunsalını ele alır ve bu sorunsalın Amerikan milliyetçiliğinin karakteristiğini oluşturan şu beş başlığını belirler: 1) Amerikan Milliyetçiliğinin Kökenleri 2) Anavatan (Britanya) ile İlişkileri (Güzel Annesinden Daha Güzel Kızı) 3) Federal Yapısı (Pek çok Cumhuriyetin Tek Cumhuriyeti) 4) Çok Etnisiteli Yapısı (Pek çok Ulusun Tek Ulusu) 5) Diğer Ulus Örgütlenmeleri Arasındaki Yeri (Uluslar Arasındaki Tek Ulus).[344]

Bu milliyetçilik fenomenini Hans Kohn'a öykünerek Osmanlı-Türk Milliyetçiliği için formülüze etmeye kalksak herhalde şöyle bir sonuç çıkardı: 1) Osmanlı-Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri 2) Osmanlı Saltanatı ve Pan-milliyetçi Hareketler ile İlişkileri 3) Meşrutiyetçi ve Cumhuriyetçi Yapısı 4) Çok Etnisiteli ve Çok Dinli Yapısı 5) Diğer Ulus Örgütlenmeleri Arasındaki Yeri. Ayrıca Amerikan Milliyetçiliğinde "izole bir vatan" için kıta coğrafyası avantajı ile Türk Milliyetçiliğinde zengin bir tarihi-kültürel miras avantajı da eklenmesi gereken maddeler olabilir.

Oğuzlar, Karluklar, Uygurlar ve Türkçe konuşan birçok Türk toplumları, aynı zamanda Türk (Törük) adını taşırlardı. Osman Gazi, Bizans sınırında sefere başladığı zaman onunla birlikte savaşanlar için hem Hıristiyan kaynakları, hem de Âşık Paşazade gibi yerli kaynaklar, genel kavim adı olarak Türk adını kullanmışlardı. Türk hanedanlarının egemenliği altına girmiş, Türkçe konuşan yerel halkların birçoğu, Türk adıyla Türk kimliğini almışlardır. Bugün Anadolu nüfusunun büyük bir bölümü, kuşkusuz, İslamlaşma yoluyla Türk kimliğini kazanmış yerel halklardandır.[345]

Osmanlı-Türk geleneğinde Türk kimliğini anlamak için önce "millet" kavramını ve "millet sistemi"ni anlamak gerekmektedir. Dinsel ve etnik grupların örgütlenmesi ile oluşan milletler, farklı isimlerle adlandırılır olmuştu. Özünde dört millet (milel-i erbaa) yani Müslümanlar, Yahudiler, Ermeniler ve Rumlar, toplumun

[343] http://www.aircistanbul.org/web2010InfoUSA/FreeAtLast_turkish_all.pdf, (3.10.2015), s. 21.
[344] Kohn, s. 9.
[345] İnalcık, ss. 268-269.

bütününü oluşturan "millet"lerdi. Müslümanlara millet-i hâkime, Ermenilere millet-i sadıka, Reşit Paşa'yla birlikte de Müslümanların dışındaki tüm unsurlara millet-i mahkume denmeye başlanmıştı. Tanzimat dönemine kadar ise Anadolu dışındaki gayrimüslimlere "millet" denirken, Anadolu'dakilere genelde "cemaat" deniyordu. Tanzimat'tan sonra, "millet" tabiri Anadolu gayrimüslim cemaatleri için de kullanılır olmuştu. "Millet" tanımı için din temel belirleyici idi. Gayrimüslimlerin her mezhebi ve her etnik grubu ayrı millet olarak kabul edilirken, Müslümanlar tek "millet" olarak tanımlanmıştı.[346]

Aslında "millet sistemi", II. Mahmut'un bozulan Osmanlı idare sistemini yeniden sağlamaya çalışmasını özetleyen şu sözünde ifade bulmuştu:

"Ben teb'anın Müslümanını camide, Hıristiyanını kilisede, Musevisini de havrada fark ederim. Aralarında başka gün bir fark yoktur. Cümlesi hakkındaki muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi hakiki evladımdır."[347]

"Millet sistemi" ile ilgili 1858 yılında başlayan çalışmalar, 1861 yılında "Rum Patriği Nizamatı", 1863'te "Ermeni Milleti Nizamnamesi" ve 1865'te de "Yahudi Milleti Nizamnamesi"nin yürürlüğe girmesiyle[348] sürdürülmüş ve resmiyet kazanmıştı. Tarihsel anlamda bu dini cemaat temelli "millet sistemi"nden Osmanlı milliyetçiliğine oradan da Türk milliyetçiliğine geçilecekti.

Amerikan milliyetçiliği için yine Hans Kohn'un çok yerinde tespitleri vardır. Kohn'a göre, "eritme potası", anayasal düzene geçilmeden önce de mevcuttu. Kohn, bu sonuca çok uluslu evlilikleri örnek göstererek vardığını söyler.[349] Kavram, ilk kez 1782'de "Bir Amerikalı Çiftçinin Mektubu (A letter of an Amerikan Farmer)" başlıklı yazısında Crevecoeur tarafından kullanılmıştır. O, Amerikan milletini tanımlarken şöyle demişti:

"Bir adam düşünün; büyükbabası İngiliz, karısı Hollandalı, oğlu da bir Fransızla evli; onun dört oğlu var ve her biri farklı milletlerden kadınlarla evli; işte

[346] Nuri Adıyeke, "Osmanlı Siyasal Söyleminde Cemaat-Millet ve Anadolu Uygulaması", **Tarih ve Milliyetçilik: I. Ulusal Tarih Kongresi Bildiriler**, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Mersin, 1997, ss. 40-41.
[347] Reşat Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, Ankara, 1954, s. 100'den aktaran Yavuz Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", **Osmanlı Ansiklopedisi**, (Ed. Güler Eren) Cilt: 4, Toplum Sayısı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 198.
[348] Ercan, s. 198.
[349] Kohn, s. 15.

bu, bütün milletleri eritip, kanlarının karışmasını sağlayan ve başka yerde olmayan yeni bir ırk."[350]

"Eritme potası" kavramı, Amerikan ulus-inşa sürecine bakılırken popüler bir terim olarak kullanılagelmişti. Milliyetçilik, "milli" potanın oluşturulması için 19. asrın başlarından itibaren devletle ilişki içindedir ve tıpkı 1930'ların Türkiye'sindeki gibi bütünleştirici ve aynı zamanda tek tipleştiricidir. Zaman içerisinde potaya dâhil etmedikleri siyahîler, Asyalılar, Müslümanlar gibi azınlıklar, "çokkültürlülük" akımıyla eriten potayı eriyen potaya[351] dönüştürebileceklerdi.

Kohn, aynı zamanda Anglo-Amerikan milliyetçiliğinin temel ulus formülü içinde noksan olan yanlarını "tarihsel bir coğrafya" ve "genel kabul görmüş bir din" olarak tespit eder. Bunu ise tam olarak olmasa da "püritanizm"de kendini bulan bir "dinin ruhu" ve "özgürlüğün ruhu" ile giderdiğini söylemektedir.[352]

Anthony Smith, Amerikan milliyetçiliğinde çok sayıda etnik grubun olmasının üstesinden nasıl gelindiğini biraz da iyimser biçimde şöyle yorumluyordu:

"Amerikan milliyetçiliğinin kayda değer niteliği, onun kapsamlı ateşliliğidir. ABD, olağanüstü çeşitliliğe rağmen 'milliyetler sorunu'nun üstesinden gelmiş ve bazen birçok grubun derin bir üst Amerikan yazgısı duygusuna sahip olduğu çok nadir milli devletlerden biridir. Elbette ABD, rahatsızlık veren ırksal ve etnik sorunlarla kuşatılmıştır; ancak, göçmenleri kıtanın geneline yayılmış olduğu ve kendileriyle özdeşleşen bir toprak parçası bulunmadığı için etnik çekişmeler etnik milliyetçiliklere yol açmamıştır (1960'larda bazı siyah grupların kısa bir dönem süren milliyetçiliği hariç). Ayrıca çoğu göçmen etnik grubun yanı sıra siyah ve Amerikan Kızılderili halklarının çoğunluğu da, tarihsel olarak Anglo-Sakson kültürüne dayanan Amerikan idealine bağlı kalmışlardır; bu bağlılığın sağlanamadığı durumlarda ise, son zamanlardaki Hispanik göçmen dalgasında olduğu gibi, İngilizce konuşan Amerikalılar arasında çeşitli eyaletlerde İngiliz dilini korumaya yönelik güçlü bir tepki ortaya çıkmıştır."[353]

---

[350] Crevecoeur'dan aktaran Merle Eugene Curti, **The Growth of the American Thought**, Transaction Publishers, New Brunswick, 2004, s. 38.
[351] Kavram için bkz. Nazım İrem,"Eritme Potasından Eriyen Pota'ya: XXI. Yüzyılın Eşiğinde Amerika", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 32, Bir Zamanlar Amerika, İstanbul, 2005, ss. 199-219.
[352] Kohn, s. 16.
[353] Smith, 2002, s. 120.

Maurizio Viroli, "Amerikan yurtseverliği"ni yorumlarken; Micheal Walzer ve John H. Schaar tarafından savunulan "politik yurtseverlik" kavramını ilk defa Alexis de Tocqueville tarafından betimlenmiş, ayırt edici Amerikan yurtseverliğinin arılaşmış hali olarak değerlendirir. Tocqueville'e göre, Amerikan yurtseverliği, "yasaların yardımıyla ve hakların kullanılmasıyla büyüyen ve sonunda, bir anlamda, kişisel çıkarla karışan" rasyonel bir yurtseverlikti.[354] Bu durumda Walzer ve Schaar'ın politik yurtseverlik tanımlamaları ile Tocqueville'in tespitleri ne kadar uyuşuyordu?

Schaar'a göre Amerikan yurtseverliği, bir şehir yurtseverliği değildir, çünkü şehirler başından beri, kutsal ve geleneksel olana çok az şey borçlu, ağırlıklı olarak kar ve çabucak köşe dönme arzularının mekânları olmuşlardır.[355] Amerikan yurtseverliği kan ya da din, gelenek ya da toprak yahut şehir duvarları üzerinde yükselmez. O, en iyi, Filadelfiya'da, City Hall'da konuşan Lincoln'ün sözcüklerinde ifadesini bulan, "politik bir ülküdür".[356]

Walzer, "patria" kavramı için, "Amerikalı tahayyülünün alamayacağı bir şeydir, bunun muhtemel nedeni de çoğumuzun başka topraklardan gelmiş olmasıdır", der. Millet O'na göre bir bağlılık ve sadakat kaynağı da değildir: Amerikan toplumunun milliyetçi bağlanmanın gerektirdiği kültürel, etnik ve dinsel birliği yoktur. Amerikan toplumunun çoğulculuğu ile uyumlu tek bağ, cumhuriyet bağlılığıdır; bu da bir politik bağlanmadır.[357] Bu bağlanma elbette yaygın "iradi" ve "etnik" ayrımına göre "iradi" tarafta konumlandırılan Amerikan milliyetçiliği için doğru bir tanımlamaydı. Ayrıca bu politik bağ, yurtseverliği sürdürmek için de gerekliydi.

Tocqueville ise, bu yazarlardan kısmen farklı tespitler yapmış ve "vatan"ı bir adım daha öne çıkarmıştır. "Amerikan sistemi, mahalli iktidarı çok sayıda vatandaş arasında böldüğü gibi, mahalli vazifeleri arttırmaktan da çekinmemektedir. Amerika'da vatan aşkının insanların ibadetle bağlı oldukları bir din olduğu düşünülebilir. Böylece mahalli idare hayatı kendini her an hissettirmektedir. Her gün

---

[354] Viroli, s. 196.
[355] John H. Schaar, **Legitimacy in the Modern State**, Transaction Publishers, New Brunswick, 1981, s. 288.
[356] Viroli, s. 195.
[357] Micheal Walzer, "What It Means to Be an 'American'?", **Social Research**, Cilt: 71, Sayı: 3, Sonbahar, New York, 2004, s. 634.

bir hakkın kullanılması ve bir vazifenin ifası ile tezahür eder"[358] demiştir. İşte burada da görüldüğü gibi evet vazife, yurttaşlıkta önemli bir fark yaratır ancak "vatan aşkı" da ibadetle eşdeğer görülecek kadar ulvidir. Zira yurtseverlikten milliyetçiliğe geçiş aşamasında özellikle İç Savaş ve sonrası dönemde yazılan şiirlerin ve nesirlerin pek çoğu ulvi "vatan"ı konu ediniyorlardı. Bu yazarların "anavatan" ya da "atayurdu" kavramlarının Amerika'da olmayışı savları da ancak on dokuzuncu asrın sonuna dek geçerli olabilirdi zira milliyetçiliğin kültürel yanları tarih ve eğitim üzerinden bu olguları meydana çıkaracaktı.

Amerikan kimlik oluşumu, sadece vatandaşlık temelli değildi elbette. Anglo-sakson ve Protestan bir etnik çekirdekle başlayıp içerisine zamanla İskandinavlar başta olmak üzere pek çok etnisiteyi de dahil ederek çapını genişleten bir potaydı bu. Özellikle maddi durumu yetersiz siyahiler ise entegrasyona bugün dahi tam anlamıyla dahil olamadılar ya da dahil edilmediler. Ancak Mary Waters'ın 1990 tarihinde yayınladığı "Ethnic Options (Etnik Seçenek)" adlı kitabının da açığa çıkardığı gibi çoğu Amerikalı için kimlik, artık toplum tarafından dayatılan bir kaderden ziyade bir tercih haline gelmişti.[359]

Mümtazer Türköne'nin üzerinde önemle durduğu ve "Tanzimat'ın resmi teorisyeni" dediği Mehmet Sadık Rıfat Paşa'nın da Mustafa Sami Efendi ile aynı anlamda kullandığı "hubb-ı vatan u millet" gibi kavramlarla yeni siyasi meşruiyetin altı çizilmiş ve "Osmanlı milleti" icat etmeye çalışılmıştır. Tanzimat'ın resmi politikası olan "imtizac-ı akvam" ve "ittihad-ı anasır" düşünceleri bu milleti yaratmak için ortaya atılmış[360] ancak başarılı olamamıştır.

Bernard Lewis'e göre "Osmanlı İmparatorluğu'nda etnik bir terim olarak Türk deyimi çok az kullanılmış, kullanıldığı zaman da küçültücü anlamda özellikle cahil köylüler kastedilmişti".[361] Bu, pek yaygın bir görüştü. Elbette bir hanedanın yönettiği, pek çok etnisiteyi ve büyük bir coğrafyayı barındıran bir imparatorlukta "Türk" kökeninin öne çıkarılması, siyasi açıdan doğru bir hareket olamazdı. Bu vurgu ancak, 1900'lerin başında özellikle Balkanlar'daki kopuşla birlikte öne

[358] Tocqueville, s. 29-30.
[359] John A. Hall, "Milletleri Türdeşleştirmenin Koşulları", **21. Yüzyılda Milliyetçilik**, (Ed. Umut Özkırımlı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 18-19.
[360] Mümtaz'er Türköne, "Milli Devlet-Laiklik-Demokrasi", **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Sayı: 75, Ankara, 2003, s. 36.
[361] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, s. 1.

çıkabilecekti. Ayrıca Selim Deringil'in dikkat çektiği gibi, Fleischer'in tespitlerine bakılırsa Osmanlı'nın "Altın Çağı" olarak bilinen 16. ve 17. yüzyıllarda bile yönetici elit, kimi vakayinamelerde yerleşik düzene geçememiş Türkler, aşağılayıcı ifadelerle anılsa da (bu hakir görmeler, Türkmen, Arnavut, Arap ve Kürt aşiretleri için de oldukça yaygındı)[362] Orta Asya'ya uzanan Türk kökenlerinin açıkça farkındaydı ve bundan da gurur duyuyordu.[363]

Türk kimliği, ulus-devlet inşa sürecinde modern milliyetçilik kuramlarında "uyuyan güzel"in[364] uyandırılması şeklinde de tanımlanan bir dokunuşla uyandırılmalıydı. Bu uyanışın 1913 yılında Yusuf Akçura'nın makalesinde islamî bir atıfla "yeniden diriliş" olarak da adlandırıldığını görmekteyiz:

"Ferden ve içtimaen yaşayan bir millet, zayi olmuş istiklalini er geç bulup kazanacaktır; bütün siyasi Türklük için bir 'ba'su ba'de'l-mevt' haktır."[365]

Yeniden uyanış sürecinde "milli birlik"le beraber "milli kin" de tanımlanmalıydı. Ernest Renan'ın "sevinçten daha birleştirici" diye tanımladığı "ortak acı"[366], Osmanlı için en yoğun şekliyle Balkan Savaşları demekti. Bu tanımlama sürecinde dost ve düşman da yeniden belirleniyordu. Balkan Savaşları'nın yarattığı travma, Türk milliyetçiliğinin ilk mecrası olan "Türk Yurdu"nda yine Türk milliyetçiliğinin ilk ve en önemli ideologu sayılan Yusuf Akçura tarafından pek çok yazıya konu olmuş, çeşitli ideolojiler içinden en makul olanının Türkçülük olduğu fikrinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Aydınlar tarafından topluma empoze edilen "milli kin", zaman zaman Osmanlı tebaası olan Hıristiyanları hakir gören ifadelerde de kendisine yer edinmiştir:

"Bugüne değin harpte galip gelen biz değiliz. İstihfaf ettiğimiz sütçü Bulgarlar, domuz çobanı Sırplar, hatta meyhaneci Yunanlılar bizi, beş yüz yıldır hepsine efendilik eden Osmanlıları yendiler. Hayalimizin bile alamayacağı şu

---

[362] Timur, ss. 166-167.

[363] Cornell H. Fleischer, **Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire: The Historian Mustafa Ali (1541-1600)**, Princeton University Press, Princeton N.J., 1986, ss. 286-290'dan aktaran Deringil, s. 94.

[364] Kenneth Minogue, 1967'den aktaran Smith, 2002, s. 34.

[365] Yusuf Akçuraoğlu, "Anadolu ve Gençliğin Vazifesi", 3 (2) /34: 176, 6 Mart 1913'ten aktaran Ümit Kurt, **"Türk'ün Büyük, Biçare Irkı": Türk Yurdu'nda Milliyetçiliğin Esasları (1911-1916)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 76.

[366] http://ucparis.fr/files/9313/6549/9943/What_is_a_Nation.pdf (27.01.2016); Ernest Renan, "What is a Nation?",text of a conference delivered at the Sorbonne, 11Mart 1882, in Ernest Renan, Qu'est-ce qu'une nation?, Paris, Presses-Pocket, 1992 (translated by Ethan Rundell).

hakikat, eğer büsbütün ölmemiş isek gözümüzü açtıracak, zihnimizi salim düşüncelere sevk eyleyecek şiddetli bir şamar olabilir."[367]

Kimlik meselesi, devletin inşası dışında savaş dönemi koşullarında da halkın kendi kimliğini koruması ve "öteki"den farklı hissetmesi gibi bilinçaltı hislerle de oluşmuştu. Örneğin Birinci Dünya Savaşı koşullarında esir düşen pek çok asker, çeşitli sebeplerle savaşın nihayete ermesinden ancak üç dört yıl sonra Rusya ve Mısır'daki esaretlerinden kurtulabilmişti. Esir düşen askerler, 1914'ten 1920'lere kadar kamplarda milli kimlik oluşturmak ve bunu muhafaza edebilmek için çabalamışlardı.[368]

Milliyetçilik uzmanları her türlü retorik ve ideolojik açıklamadan ayrı olarak, milli kültürün kökeninde kimliğin ve özdeşleşmenin "önemsiz" ya da sıradan yönlerinin de yattığını ileri sürerler. Adetlerle, geleneklerle, milli ve geleneksel (yani yaşam tarzımız olarak anlaşılan) "şeyler"le özdeşleşme, gündelik hayattaki sosyal etkileşimlerin, alışkanlıkların ve rutinlerin küçük çaplı ve bazen bilinçaltı yollarla üretilmesini ve çatışma konusu olmasını getirir. Böyle anlarda helayı kullanma biçimi gibi sıradan işler bile, daha fazla anlam kazanır, uygun temizliğe ilişkin Osmanlı ve Türk anlayışının sembolü haline gelir. Örneğin, Rus kamplarında hemen her zaman dışarıda ve açıkta olan helâları kullanmak, aynı kamplarda kalan Avrupalı esirlerle kültürel çatışma yaratmıştı.[369]

Ziya Gökalp, gençlik yıllarında henüz daha "Osmanlıcılık" fikrini benimsemişken "Peyman" gazetesindeki bir yazısında kimlikler anlamında Osmanlı'yı Amerika'ya benzetiyordu:

"…Bu zümre-i naciyeye mensup Türkler 'biz evvel Osmanlıyız, sonra Türküz', Araplar 'biz evvel Osmanlıyız, sonra Arabız', Rumlar 'biz evvel Osmanlıyız, sonra Rumuz' derler… Osmanlı memleketi Şark'ın hür ve terakkiperver bir Amerika'sıdır…"[370]

Ziya Gökalp'in fikirlerini olgunlaştırdığı dönemdeki "millet" tanımlaması ise şöyleydi: "Millet, aynı dili konuşan, aynı eğitimi gören ve dinsel, ahlaki ve estetik

[367] Yusuf Akçuraoğlu, "Türklük Şuunu": 1328 **Seferi** (Maba'd), 3 (2)/26: 45, 14 Kasım 1912'den aktaran Kurt, s. 200.
[368] Yücel Yanıkdağ, **Millete Deva Olmak: Osmanlı Savaş Esirleri, Tıp ve Milliyetçilik, 1914-1939**, çev. Nurettin Elhüseyni, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, , İstanbul, 2014, s.4.
[369] Yanıkdağ, ss. 89-90.
[370] Ziya Gökalp'in "Peyman"da yayımlanan bu makaleleri için bkz. Ziya Gökalp, **Makaleler I**, (Haz. Nihat Nirun ve diğerleri), Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, İstanbul, 1976, ss. 54-57.

ideallerinde birleşen ya da daha kısa bir ifade ile müşterek kültür ve dine sahip insanların oluşturduğu topluluktur." Benzer bir tanımlama, içerisinden "din" ifadesi çıkarılarak 1931 yılındaki Cumhuriyet Halk Fırkası programında da yer almıştı. Ernest Renan'ın "birlikte yaşama iradesi" dediği kavram ise Gökalp'te yer almamaktaydı.[371]

Atatürk, Türkiye'deki milli uyanışın gecikmeli olduğunu ve kimliğin önemini 1923'te şöyle değerlendirmişti:

"Biz milliyet fikirlerini tatbikte çok gecikmiş ve çok tekâsül göstermiş (tembellik etmiş) bir milletiz. Bunun zararlarını fazla faaliyetle telafiye çalışmalıyız. Bilirsiniz ki milliyet nazariyesini, millet mefkûresini inhilale sai olan (bozulmasına çalışan) nazariyatın dünya üzerinde kabiliyeti tatbikiyesi bulunamamıştır. Çünkü tarih, vukuat, hadisat ve müşahedat hep insanlar ve milletler arasında, hep milliyetin hâkim olduğunu göstermiştir ve milliyet prensibi aleyhindeki büyük mikyasta (ölçekte) fiilî tecrübelere rağmen yine milliyet hissinin öldürülemediği ve yine kuvvetle yaşadığı görülmektedir. Bahusus (özellikle) bizim milletimiz, milliyetinden tegafül edişinin çok acı cezalarını gördü. Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki akvam-ı muhtelife hep millî akidelerine sarılarak, milliyet mefkuresinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu sopa ile içlerinden kovulunca anladık. Kuvvetimizin zaafa uğradığı anda bizi tahkir, tezlil ettiler. Anladık ki kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak evvela bizim kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen bütün efal ve harekâtımızla gösterelim: Bilelim ki millî benliğini bulmayan milletler başka milletlerin şikârıdır (avıdır)."[372]

Atatürk'ün ilk defa Nutuk'ta söylediği ünlü "Ne mutlu Türk'üm diyene" sözü, Türk parolası (mottosu) olacak kadar yaygın ve önemli bir sözdür. Atatürk, bu sözü ile Fransız milliyetçilik tanımının "ben Fransız'ım diyen Fransız'dır" ilkesini benimseyerek kuruluş döneminde "iradi milliyetçilik" ilkesini tercih ettiğini

[371] Uriel Heyd, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri**, çev. A. Göke Bozkurt, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 74-75.

[372] **Hâkimiyet-i Milliye**, 26 Mart 1923'ten aktaran Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, ss. 141-151.

gösteriyordu.[373] Hobsbawm, bunun ABD için de geçerli olduğunu "Kim Amerikalı olmak istiyorsa Amerikalıdır"[374] diyerek dile getiriyordu ki bu doğru bir tespittir.

Atatürk'ün Türk milli kimliği üzerine yaptığı konuşmalarından bir bölümüne bakalım:

"Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir… Türk milleti milli birlik ve beraberlik içerisinde güçlükleri yenmesini bilmiştir… Türk milletinin tarihi bir niteliği de güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir… Türk milletinin büyük millet olduğunu bütün medeni âlem, az zamanda, bir kere daha tanıyacaktır… Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı ve büyük medeni kabiliyeti, bundan sonraki gelişmesi ile geleceğin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır."[375]

"Ben Amerika'nın bu kahraman çocuklarını, kahramanlığın bütün evsafına malik ve bütün cihan karşısında tatbika muannidane müteşebbis gördüm. Kendileri yüksek kahramanlıklarını, yüksek tevazu içinde gizliyorlar. Ümit ederim ki, beklerim ki, bu gençler, bugün yaptıklarından daha büyük fiilî eserler sahibi olacaklardır. Bununla, zaten çok yüksek olan Amerika camiası müftehir olacağı gibi, bütün insanlık yüksek heyecanlı iftiharlarla mesrur olacaktır. Bu sevinçlerin en yükseğini en derin hassasiyetle Türk milletinin duyacağına şüphe yoktur. Çünkü Türk milleti, güzel her şeyi, her medenî şeyi, her yüksek şeyi sever, takdir eder. Fakat muhakkaktır ki, her şeyin fevkinde tapındığı bir şey varsa, o da kahramanlıktır. Bu sözlerim şüphesiz bugünkü müteyakkız Türk gençliğinin kulaklarında yüksek ve müessir akisler yapacaktır. Yüksek hasletlerine ehemmiyetle baktığım Türk çocuklarından daha az şey istemem."[376]

---

[373] Ergün Aybars, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ulusal Kimlik Oluşumu ve Batının Etkisi", **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, (Ed.Nuri Bilgin) Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 163.

[374] Hobsbawm, 2010, s. 110.

[375] **Hâkimiyet-i Milliye**, 31 Ekim 1933'ten aktaran **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: II, s. 318.

[376] New york'tan İstanbul'a uçan Amerikalı tayyarecilere Yalova'da Atatürk'ün demeçleri, Hâkimiyet-i Milliye, 3 Ağustos 1931'den aktaran Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, ss. 130-131.

"Efendiler, Türkiye halkı asırlardan beri hür ve müstakil yaşamış ve istiklâli bir lâzimei hayatiye telâkki etmiş bir kavmin kahraman evlâtlarıdır. Bu millet istiklâlsiz yaşamamıştır. Yaşayamaz ve yaşamıyacaktır."[377]

Ziya Gökalp'in içinde Atilla, Cengiz ve Oğuz Kağan'ın isimlerinin geçtiği, yazarın idealizmini yansıtan şiiri "Turan", şu ünlü dizelerle bitiyordu:

Vatan ne Türkiyedir Türklere, ne Türkistan

Vatan, büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan[378]

Bu şiir, ideal bir vatan kavramını, liderler kültünü, ortak bir kültürü ve yayılma ideolojisini bir arada sunan Pantürkçü ideolojiyi içermekteydi.

Türk vatandaşlığı kavramı, anayasal anlamda diğer bölümlerde de bahsettiğim gibi pek çok kez tanımlanmaya çalışılmış, tanımdaki etnik vurgu dönemsel olarak artıp, azalmıştır. Cumhuriyet kadroları, vatandaşlık ile etnisite arasında bir ayrım yapmak istiyordu hatta bunun için 1924 ile 1930 yılları arasında Adalet Bakanlığı yapan Mahmut Esat Bozkurt, ulusa dahil etmediği vatandaşlar için "Kanun Türkü" kavramını kullanacaktı.[379] Bu, resmi söylemde Kemalist dönem basınında gayrimüslimler için "Kanun-ı Esasi Türkleri" ya da "Kanun-u Medeni Türkleri" şeklinde de kullanılan bir kavramdı.[380] Bu kavram, Hugh Seton-Watson'ın vurucu bir terimle "resmi milliyetçilik"[381] dediği şeydi.

Kimliğin dini ve etnik vasıflarının "makbul vatandaş" olmanın ön koşulu olduğuna dair de çeşitli savlar mevcuttur; bu tür tanımlamalardan birisini de, 1924 Anayasası'nın 88. Maddesi görüşülürken Celal Nuri (İleri) Türklüğün vasıfları için yapmıştı:

"…bugün bizim öz vatandaşımız, Müslüman, Hanefiyyül mezhep, Türkçe konuşur bir zat"tır."[382]

Bu tanımı desteklercesine Baskın Oran da Türkiye Cumhuriyeti için "makbul vatandaş"ın ABD'deki WASP (Beyaz, Anglo-Sakson, Protestan) kavramından

---

[377] Claude Farrere'in Mustafa Kemal'i ziyaret etmek üzere İzmit'e gelişinde Mustafa Kemal'in yaptığı konuşmayı Hakimiyeti Milliye, 20 Haziran 1922'den aktaran **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, c. III, ss. 36-42.

[378] Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, (Haz. Kemal Bek), Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2006, s. 90.

[379] Hakkı Uyar, **Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını: Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)**, Büke Yayınları, İzmir, 2000, s. 117.

[380] Yıldız, s. 138.

[381] Hugh Seton-Watson, **Nations and States**, s. 148'den aktaran Anderson, s. 102.

[382] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre II, Sayı: 8/1, s. 910'dan aktaran Yıldız; s. 301.

ilhamla LAHASÜMÜT[383] (Laik, Hanefi, Sünni, Müslüman Türk) kavramında saklı olduğunu ileri sürüyordu. Fakat her iki devlet için de tarihte özellikle "iskan yasaları"nda da gördüğümüz benzer ifadeler olsa da resmiyette bugün böyle bir kısıtlayıcı ayrım olmadığına dair örnekler çokçadır; o yüzden bu dar formüller, bana göre tarihin bütünü düşünüldüğünde indirgemecidir.

Bir kimlik biçimi olarak Türk vatandaşlığında kalma, salt iradi unsurlarla sağlanamıyordu. Özellikle Soner Çağaptay'ın arşivlerden derlediği "vatandaşlıktan çıkarma" ve "vatandaşlığa kabul" yasaları, kimliğin hangi unsurları içinde barındırdığını ifade etmesi bakımından ilginçtir. Örneğin 23 Mayıs 1927 tarihli 1041 sayılı kanuna göre: "İstiklal Muharebeleri esnasında Milli Mücadeleye iştirak etmeyerek Türkiye haricinde kalan… Osmanlı tebaası… ve o zamandan beri yurda dönmemiş olanlar vatandaşlıklarını kaybedecekti." Benzer bir şekilde 23 Mayıs 1928'de de 1312 sayılı bir "vatandaşlıktan çıkarma kanunu" kabul edilmişti. Her iki kanunla da başta gayrimüslimler olmak üzere pek çok kişi vatandaşlıktan çıkarılmıştı. 1312 sayılı kanunun beşinci maddesine göre özellikle etabli (5 yıl ve daha fazla süredir yerleşik olan) Orta Avrupa Hıristiyanları, Rumlar ve Yahudilerle sonradan Müslüman olanların vatandaşlık için başvurabileceğini belirtiyordu. Aynı kanunun altıncı maddesi de başta Balkanlar olmak üzere sabık Osmanlı Müslümanlarının göçüne izin veriyordu.[384]

Çağaptay, Atatürk dönemi Türk milliyetçiliğinin Türklüğün yoğunlaştığı eşmerkezli üç halka yarattığını ve bunların en dışında toprağa dayalı halka, ortada dinsel halka ve merkezde de etnik halka bulunduğunu söyler.[385] O'nun iskan ve vatandaşlık yasalarından yaptığı bu çıkarsamayı ABD'ye uyarlayacak olursak halkaları bu defa tam tersine çevirmek gerekecekti.

[383] Baskın Oran, "Son Tabunun Kökenleri: Türkiye Kamuoyunun Ermeni Sorunundaki Tarihsel-Psikolojik Tıkanışı", **Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri,** (Ed.Hale Şıvgın),Gazi Üniversitesi, Ankara, 2006, s. 202.
[384] Çağaptay, 2009, ss. 113-127.
[385] Çağaptay, 2007, s. 110.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE VE ABD'DE MİLLİYETÇİLİĞİN KÜLTÜREL BOYUTLARI

3.1. Dil (Retorik, Söylevler ve Kapitalist Yayıncılık)

Benedict Anderson, dil ve milliyetçilik üzerine şunları söylerken özetle "dil"in hangi yolla kullanılırsa milliyetçiliğe katkısı olabileceğini ifade eder:

"…Dilleri, bazı milliyetçi ideolojilerin yaptığı gibi, bayraklar, ulusal giysiler, halk dansları ve diğerleri gibi ulus olmanın bir amblemi olarak ele almak her zaman yanlıştır. Dillerin en önemli özelliği hayali cemaatler türeterek, tikel dayanışma grupları inşa edebilme yetenekleridir…

…Dil, bir dışarıda bırakma aracı değildir: İlke olarak bir dili herkes öğrenebilir…

…Milliyetçiliği icabeden belli bir dilin kendisi değil, yayın dilidir."[386]

Milliyetçiliği "ulusun sınırlarını hükümetin sınırlarıyla örtüştürmeye çalışan kolektif bir eylem"[387] olarak tanımlayan Michael Hechter gibi kimi yazarlar, milliyetçiliğin sadece siyasi boyutlarını ele alırken kültürün alt başlıkları olan dilden spora pek çok görünümünü yok saymaktadır. Oysaki siyasetten bağımsız kültür de, kültürden bağımsız siyaset de milliyetçiliğin bir bacağını yok farz ediyor demektir. Çünkü milletler, sadece devletlerce inşa edilmez, toplumsal hareketler ve kültürel faaliyetler de inşa sürecinin diğer mayalarıdır; aksi takdirde ulus-inşasından değil sadece devlet-inşasından ya da ulus-devlet-inşasından bahsetmek durumunda kalırız.

Kızılderililerin Amerika'ya dil anlamında katkısı da genelde sanılandan çok daha fazladır. "Canoe (kano)," "tobacco (tütün)," "potato (patates)," "moccasin (makosen)," "moose (geyik)," "persimmon (Trabzon hurması)," "raccoon (rakun)," "tomahawk (balta)," ve "totem (totem)" Amerikan İngilizcesindeki yüzlerce Kızılderili kökenli kelimeden sadece birkaçıdır.[388]

Benjamin Franklin, sıradan insanların da başarılı olmalarına yardım etmek için kendi görüşlerinden yola çıkarak bir tarz başlatmıştı; kendi kendine yetme kitabı.

---

[386] Anderson, s. 150-151.
[387] Michael Hechter, **Containing Nationalism**, Oxford University Press, Oxford, 1999, s. 7.
[388] Amerikan Edebiyatının Ana Hatları, http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Edebiyat.htm, (19.10.2015).

Franklin'in 1732'de başlayarak uzun yıllar boyunca tekrar tekrar basılan "Poor Richard's Almanac (Zavallı Richard'ın Almanağı)" adlı bu kitap, onu zengin bir insan yaptı ve bütün kolonilerde tanınmasını sağladı. Yararlı cesaretlendirmeler, öğütler ve gerçeklere ait bilgiler içeren bu yıllık kitapta, yaşlı Peder Abraham ve zavallı Richard gibi eğlenceli karakterler okuyucuya özlü ve unutulmaz sözlerle akıl veriyorlardı. İlk olarak Almanak'ta çıkan "Zenginliğe Giden Yol"da, beyaz saçlı basit temiz yaşlı bir adam olan Peder Abraham, Zavallı Richard'dan alıntılar yapar. "Akıllılara bir kelime yeter", "Tanrı kendilerine yardım edenlere yardım eder." "Erken yatan erken kalkar, zengin, sağlıklı ve akıllı olur", der. Zavallı Richard psikologdur ("Çalışkanlık borç öder, ümitsizlik arttırır") ve daima çok çalışmayı öğütler ("Özenli çalışma iyi şansı doğurur"). Tembel olmamayı öğütler, çünkü "bugün bir, yarın iki olur." Bazen düşüncesini açıklamak için anekdotlar kullanır: "Biraz ihmal çok büyük kötülükleri yaratabilir. . . Bir çivi için naldan oldu; nal için attan oldu; ve at için süvariden oldu, çünkü düşman onu ele geçirdi ve öldürdü, bunların hepsi bir at nalı çivisine önem vermemekten oldu."[389]

Thomas Paine'in Common Sense (Sağduyu) başlıklı broşürü basıldıktan sonraki ilk üç ay içinde 100000 kopya satmıştı. Sayı, bugün bile heyecan vericidir. Paine "Amerika'nın hedefi büyük ölçüde insanlığın hedefidir" derken Amerika Birleşik Devletleri'nde hala güçlü olan Amerikan fevkaladeliği fikrini dile getiriyordu. Temelde Amerika demokratik bir deneyim olduğundan ve kuramsal olarak bütün göçmenlere açık olduğundan, Amerika'nın kaderi genel anlamda insanlığın kaderini yansıtıyordu.[390]

Tocqueville, yaptığı gözlemlerde Amerikalılar için "münakaşa kulüpleri"nin bir dereceye kadar sahne sanatlarının yerini tuttuğunu söylerken bir Amerikalıyı şöyle tarif etmektedir: "Bir Amerikalı konuşmaz, tartışır; gevezelikten ziyade tahlile girişir, size daima bir topluluğa hitap ediyormuş gibi hitap eder ve coşup hararetlenirse, muhatabına 'baylar' diye hitap eder."[391] Bu da aslında Amerika tarihinin kilometre taşlarının büyük çoğunluğunun neden "Başkanlık Nutukları" olduğunu açıklamaktadır.

---

[389] Amerikan Edebiyatının Ana Hatları, http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Edebiyat.htm, (19.10.2015).
[390] Amerikan Edebiyatının Ana Hatları, http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Edebiyat.htm, (19.10.2015).
[391] Tocqueville, s. 59.

Başkanlık nutuklarına geçmeden evvel Amerikan zihin dünyasını oluşturan özlü sözlerden örnekler verelim:[392]

Samuel Adams (1771): "Ülkemizin özgürlükleri, sivil anayasamızın bağımsızlığı, bütün tehlikelere karşı korunmayı hakediyor ve bütün saldırılara karşı onları korumak bizim vazifemizdir. Biz onları hakça bir miras olarak devraldık."

Patrick Henry (1774): "Ben bir Virginia'lı değilim ama bir Amerikalıyım."

Thomas Jefferson (1776): "Tüm insanların eşit yaratıldığını, yaşamak, özgürlük ve mutluluğu aramak gibi devredilemez hakların Tanrı tarafından bahşedildiğini apaçık kabul ediyoruz."

Thomas Paine (1776): "Tiranlık, cehennem gibidir, kolay fethedilemez fakat bizim tesellimiz zorlu savaşın daha görkemli bir zafer getireceğidir."

Thomas Jefferson (1801): "Tüm insanlar için eşit ve mutlak adalet."

John Quincy Adams (1821): "Uluslar toplamı olan Amerika, yekpare bir şekilde özgürlüğün, eşit adaletin ve eşit hakların dilini konuşmaktadır."

Daniel Webster (1837): "Haydi, tek vatan, tek anayasa, tek kader gerekliliğinin üstünde yükseldiği bayrağımızın uğruna doğalım."

Walt Whitman (1855): "Amerika Birleşik Devletlerinin bizatihi kendisi en büyük şiirdir."

Abraham Lincoln (1858): "Bizim inancımız Tanrı'nın bizim için ektiği özgürlük aşkındadır. İnsanlığın, toprakların ve her yerin mirası olarak özgürlüğe değer veren ruhu savunuruz."

James Cardinal Gibbons (1887): "Bizim ülkemiz, izin olmadan özgürlüğe, despotizm olmadan otoriteye sahiptir."

Woodrow Wilson (1912): "Amerika, kendi kaderini kendi seçimi olarak özgürce yaşayabilmeyi isteyen her yerdeki herkesin kalbinde yaşar."

Franklin D. Roosevelt (1933): "Dünya politikası alanında bu ulusu iyi komşuluk siyasetine adıyorum."

1796'da George Washington, ikinci başkanlık süresinin sonuna geldiğinde ünlü bir "Veda Konuşması (Farewell Address)" yapar. Büyük çoğunluğu Alexander Hamilton tarafından tasarlanan otuz iki sayfalık bu konuşma, özetle Amerikalıları aşırı siyasi duygulardan ve coğrafi bölgelerden uzak durmalarını ve diğer uluslarla

[392] Bu ünlü sözleri aktardığım çalışma için bkz. Max J. Herzberg, **This Is America**, Pocket Books, New York, 1951, ss. XIV-XV.

uzun vadeli ittifak yapmamalarını tembihler. Metnin son paragrafı şöyledir: "İyi kaderi ve tüm uluslar için adaleti arayın, barışı besleyin ve bütün bunları bir harmoni içinde yürütün…"[393]

Thomas Jefferson'un ilk başkanlık konuşması Amerika'nın gelecek projeksiyonu açısından temel hedef ve değerleri içermekteydi: "Haydi, şimdi cesaret ve inançla federal ve cumhuriyetçi prensiplerimizin peşinden gidelim, bizim bağlılığımız birliğe ve temsilci hükümetedir… Haydi, o zaman tek bir gönülde ve akılda birleşelim." O, ayrıca kurucu ilkeler olan "doğanın kanunu" ve "ulus" dilinin de Amerikalılardan çok Afrikalıların derdine tercüman olacağını ileri sürerek birlik mesajları verebiliyordu.[394]

Jefferson, kuruluş dönemindeki yazılarından itibaren "ulus" ve "yurtseverlik" kavramlarına yer verirken, henüz "milliyetçilik" kavramı vücut bulmamıştı. Jefferson da işte tam bu noktadan yürümeye başlamış ve Virginia'yı "Birliğin" nirengi noktası kabul ederek siyahileri başka "ulus"lar olarak tanımlamış ve ortak paydada tek "ulus" yaratmak için "ilahi adalet" kavramını kullanmıştır. O'nun tarifine göre, "köleler" ve "efendi"leri olmak üzere iki "ulus" vardı ve bu "ilahi adalete" de uygun düşmüyordu. O'na göre bu adlandırmalar, İngiliz Despotizminin ürünüydü ve siyahilerin bağımsızlığı, tüm Amerikalıların bağımsızlığını tamamlayacaktı. Bu yüzden köleler, özgürleştirilmeli ve bağımsız olmalıydılar. En başta da bu tabi ki o dönem için yarısı "yurtsever" olmayıp köle olan Virginia'nın avantajına olacaktı ve yurttaşlar artık inançla "yurt"ları için çalışabileceklerdi, çünkü o zamana kadar beyaz ve siyahların arasında "savaş" ve "ilahi adalet" dışında hiçbir iletişim kurulamıyordu.[395] Jefferson, işte bu yüzden "ilahi adalet"in bu sorunu çözeceğine inanmıştı.

Abraham Lincoln, 4 Mart 1861'deki "İlk Başkanlık Konuşması"nda (First Inaugural Address) "Güney"i ötekileştirmeden "Kuzey"e olan desteğini sunmuştu. Bu konuşmasında kendisine dört temel eser ilham vermiş ve yol göstermişti: Daniel Webster'in 1830 tarihli "Reply to Robert Y. Hayne"ı; Başkan Andrew Jackson'ın 1832 tarihli "Nullification Proclamation"ı; Henry Clay'in1850 tarihli "Compromise Speech"i ve "Amerikan Anayasası". Konuşmasının sonunda "Güney"e bir soru

[393] http://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=15, (9.11.2015).
[394] Onuf, s. 8,148.
[395] Onuf, s. 149-160.

yöneltir: "Barış mı yoksa kılıç mı?", sonra da savaşta ölenleri yücelterek; düşman olmadıklarını, arkadaş olduklarını şu dramatik paragrafla anlatır: "I am loth to close. We are not enemies, but friends. We must not be enemies. Though passion may have strained, it must not break our bonds of affection. The mystic chords of memory, stre[t]ching from every battle-field, and patriot grave, to every living heart and hearthstone, all over this broad land, will yet swell the chorus of the Union, when again touched, as surely they will be, by the better angels of our nature." (Ben kapalılığa karşıyım. Biz düşman değil, dostuz. Düşman olmamalıyız. Hırs, muhtemel ki geçecektir, fakat sevgi bağlarımızı koparmamalıdır. Anılarımızın gizemli telleri, her muharebe sahasından sonra geriliyor. Vatansever kabir-şehitlik, bu geniş ülkenin her yanındaki insanların kalbi ve yuvası için methiyeler dizecektir. Ve onlara yeniden dokunulduğunda, kesinlikle tabiatın en iyi melekleri olacaktırlar.)[396]

İç Savaş'ın belki de en ünlü çatışmaları "Gettysburg"da yaşanmıştı. Türkler için "Çanakkale" anılarda nasıl bir duygu canlandırıyorsa Amerikalılar için de "Gettysburg" aynı duyguyu canlandırıyordu. İkisi de bir "ulusal başlangıç noktası"ydı. Savaştan birkaç ay sonra Lincoln, Gettysburg'taki şehitliği ziyarete geldiğinde "New Birth of Freedom (Özgürlüğün Yeniden Doğuşu)" diye bilinen ünlü konuşmasını yapmıştı. Savaşta her iki taraftan 51000 ölü, kayıp ve yaralı vardı. Ölenler genellikle savaş alanında alelacele gömülmüşlerdi. 19 Kasım 1863'teki törenin asıl konuşmacısı Edward Ewerett isimli bir kişiydi ve iki saat boyunca konuşmuştu. Lincoln ise iki dakika konuşmuş ama herkesi etkileyebilmiş, günümüzde de hatırlanan önemli sözlere imza atmıştı; işte bu da onun hatipliğinin göstergesiydi. Lincoln, konuşmasında "Bağımsızlık Bildirgesi"ndeki "özgürlük" ve "eşitlik" ilkelerine atıfla bu savaşta ölenlerin boş yere ölmediklerini, "özgürlük" ve "eşitlikleri" için, "birliklerinin bağımsızlığı" için öldüklerini söyleyerek ölenleri ayırmamış; ve hepsinin ülkenin sadece "birliği" için değil "birliği ve özgürlüğü" için, yeni bir "ulus" için canlarını feda ettiklerini söylemiştir.[397]

Fakat burada dikkat çekici bir konu, Lincoln'ün kullanmış olduğu "ulus" kelimesinin 1776'daki "Bağımsızlık Bildirgesi"nde geçmediği, yerine "halk" kelimesinin kullanıldığı; "ulus"un ise resmi olarak ilk kez 1789 Anayasası'nda yer aldığıdır. Hobsbawm, "halk" kelimesine "birlik", "konfederasyon", "ortak ülkemiz",

[396] http://www.loc.gov/exhibits/treasures/trt039.html, (9.11.2015), çeviriyi ben yaptım.
[397] http://www.ourdocuments.gov/doc.php?doc=36, (9.11.2015).

"kamu", "kamu refahı" ve "topluluk" kelimelerinin de eklendiğini ve bunun sebebinin eyaletleri merkeziyetçi ve üniter çağırışımlardan uzak tutmak olduğunu söyler.[398] Benzer bir durum, Mustafa Kemal'in "Halk Fırkası" örneğinde olduğu gibi önce geniş kitlelere hitap eden "halk" kelimesini tercih edip, 1930'da "Türkiye Cumhuriyetini kuran Türk halkına Türk milleti denir"[399] diyerek iki sözcüğü eşanlamlı görmesinde de yaşanmıştır.

Milliyetçiliğin dili itibariyle "ulus" ve "vatan" kelimelerinin kullanımı da dikkat çekicidir. "Ulus"u hiyerarşik düzende, "vatan"ı da eşitlikçi bir düzende gören Jean-Yves Guiomar, ilginç bir tespitle "…ölüler için dikilen anıtlarda da 'vatan için öldüler' ya da 'Fransa için öldüler' yazar ama hiçbir zaman 'ulus için öldüler' yazmaz. Herkes 'vatanım' diyebilir ama ancak bir diplomat 'ulusum' diyebilir…" diyordu.[400]

Britanya'dan siyasi olarak ayrıldıktan sonra kültürel olarak da ayrılmanın yollarını arayan Amerikan milliyetçiliği için Noah Webster, anayasa ilanı ile aynı tarihte dil alanında çalışmalara başlamıştı. Özellikle "mavi kitap" diye bilinen ve 1 milyon basılan "imla kılavuzu" ile "İngilizce sözlüğü", oldukça etkili olmuştu. Ünlü dilbilimci Webster, hayatını adadığı bu çalışmaları ile Amerikan İngilizcesi'nin kalıplarını İngiliz İngilizcesi'nden ayırarak kültürel milliyetçiliğe katkıda bulunmak istiyordu.[401]

Amerikan kitle iletişim araçlarının propaganda malzemesi olarak kullanılmasının ilk ve etkin yöntemlerinden birisine I. Dünya Savaşı yıllarında rastlanır. Wilson'ın propaganda işlerini organize eden George Creel başkanlığındaki "Halk Yayın Komisyonu", mümkün olan her vasıtaya başvurmuştu; 75000 gönüllü söylevci, tiyatro ve sinemalarda söylevler vermişti. Amerika'da konuşulan bütün dillere yapılan çevirilerle söylevler halkın düşmana olan kinini ayaklandırıyordu.[402]

Amerika'daki anadile verilen önem, özellikle göçmenlerin eğitimlerinde kendisini belli ediyordu. Örneğin 1919'da ABD'ye giden gazeteci Zekeriya Sertel, anılarında göçmenlerin akşamları İngilizce öğrenmek için katıldıkları kurslara

---

[398] E. J. Hobsbawm, **Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik**, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 34.
[399] http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-03/ataturk-milliyetciligi, (22.02.2016).
[400] Jean-Yves Guiomar , "Fransız Devrimi ve Ulusun Ortaya Çıkışı", **Uluslar ve Milliyetçilikler** (Ed. Jean Leca),çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 146-147.
[401] Hans Kohn, 1946 (2008 baskısı), s. 302; Calhoun, s. 114.
[402] Maurois, s. 188.

Amerikalıların "eritme kazanı" dediklerini anlatır ve muzip bir şekilde şöyle der: "Dışarıdan gelen muhacirler, bu kazana atılıp eritilir ve Amerikan vatandaşı olarak çıkarlar."[403] İspanyolca'nın ikinci resmi dil olarak tanınmasına bugün dahi büyük çoğunluk karşı çıkmaktadır. Hatta birkaç yıl önce Teksas Valiliği seçimlerinde kullanılan bir slogan, Amerikan milliyetçiliğinin kültürel anlamda da katılaşabileceğini gösteriyor: "İngilizce İsa-Mesih için yeterliyse, Teksas için de yeterlidir."[404] Bu slogandan ilham alarak yazısını "Birleşik Devletler şimdi, eskisine kıyasla çok daha birleşik" diyerek bitiren Hall'a göre, ikinci resmi dilin reddedilişi, 19. yüzyılda diğer göçmen topluluklarının dilleri gibi İspanyolcanın da hızla silineceğinin göstergesiydi.[405]

İlerlemeci milliyetçilik akımını inceleyen Hans Kohn, Türk milliyetçiliğinin geldiği noktanın üç temel oluşum esasını belirler: 1) Yeni bir lisanın ihdası, 2) Din hakkında yeni tavır ve hareket, 3) Kadının umumi hayata girmesi.[406] Görüldüğü gibi bunlar, Atatürk'ün yönettiği ulus-inşa sürecinin kültürel boyutları olmakla birlikte toplumsal değişimin de kırılma noktalarıydı. Bu kırılma noktaları, Mustafa Kemal'in reformlarından önce Yeni Osmanlılarla birlikte başlamıştı.

Osmanlı tarihinde özellikle "Yeni Osmanlılar"la birlikte yeni bir dil ve literatür de ortaya çıkmış oluyordu. 1860'larda Avrupa'dan ithal kelimelerin yerine kullanılabilecek kelimeler özellikle Şinasi'yle birlikte ortaya çıkmıştı. Anlamları tartışmalı olan bu kavramlar şunlardı: "millet meclisi, efkar-ı umumiye, efkar-ı milliye, efkar-ı cedide, efkar-ı serbesti, millet-i Osmaniye, mahkeme-yi vicdan, devlet-i meşruta, hubb-ı vatan, gayret-i milliye, hürriyet, hukuk-ı nas."[407] Milli mücadele döneminde ise kavramlar artık daha netti ve meşruiyetini "milli" kavramlarla savunuyordu: "Kuvayı Milliye, Misak-ı Milli, Müdafaai Hukuku Milliye, milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı, Wilson İlkeleri ve milliyetler esası, istiklali milli, hâkimiyeti milliye vb."[408] Millet kelimesi arapça ümmetten gelmektedir. Bu noktada millet, batılı anlamda ulus değil ümmettir. Cumhuriyet ile birlikte kelime ulus tanımına yakınlaşmış ve bu şekilde kullanılmıştır.

---

[403] Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 87.
[404] Hall, s. 27.
[405] Hall, s. 27.
[406] Hans Kohn, **Türk Milliyetçiliği**, çev. Ali Çetinkaya, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1944, s. 38.
[407] Berkes, s. 263.
[408] Tanör, 2009, s. 149.

1876 Anayasası ile devletin resmi dilinin Türkçe olduğu maddesi, kabul edilmişti. Bu tarih, ülkenin adının tartışmasından bile çok daha öncesindeki bir tarihti. Bülent Tanör, "Türkiye Devleti" kavramının Mustafa Kemal Paşa daha Anadolu'ya geçmeden toplanan yerel bir şurada ortaya konulmasını yerinde bir tespitle şöyle anlatıyor:

"1918 Kasım ayı başında Kars İslam Şurası ile Elviye-i Selase'de başlayan iktidarlaşma olayı devletleşmeye dönüşerek, ilkin Cenub-i Garbi Kafkas Hükümet-i Muvakkate-i Milliyesi'ne, sonra da "Hükümet-i Cumhurriyesi"ne hayat vermişti. Bu devletçiğin anayasası durumundaki "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" 8. ve 9. maddelerinde "Türkiye (Türkiya) Devleti"nden söz ediyor ve mini devletin kaderini onunkiyle birleştiriyordu. Oysa o tarihte bu adı taşıyan bir devlet yoktu; Mustafa Kemal Paşa daha Anadolu'ya bile geçmiş değildi. Varolan "Devlet-i Osmaniye" idi ki, kastedilen de bu değildi. "Türkiye Devleti" deyimi burada bilgece bir önsezi ve öngörüyle kullanılmıştı ve Anadolu topraklarında kurulması arzulanan devleti kastetmekteydi."[409]

Şehitleri kutsamak için birleştirici, yüce ifadeler kullanarak ulusların onurlandırılmaları Türk milliyetçiliği için de geçerlidir. Örneğin Anzak Koyu bitimindeki Arıburnu Sahil Kitabesi'nde Atatürk'ün 1934 yılında yazdığı ve dönemin İçişleri Bakanı aracılığıyla duyurduğu söylenen ve Atatürk hümanizması için de zaman zaman kullanılan ünlü sözler Lincoln'ün nutkuyla benzer mesajlar yansıtıyor: "Bu memleketin toprakları üzerinde kanlarını döken kahramanlar! Burada dost bir vatanın toprağındasınız. Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz. Sizler Mehmetçiklerle yan yana koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar! Gözyaşlarınızı dindiriniz. Evlatlarınız bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat, rahat uyuyacaklardır. Onlar, bu toprakta canlarını verdikten sonra artık bizim evlatlarımız olmuşlardır."[410] Fakat söylevin tarihsel bakımdan doğruluğu tartışmalı[411] ve muhtemelen de dönemin İçişleri Bakanı'nın sonraki milliyetçi

[409] Tanör, s. 254.

[410] http://gytmp.milliparklar.gov.tr/gelibolu/AnaSayfa/sehitlikler/ANITLAR/AriburnuSahilKitabesi.aspx?sflang=tr, (9.11.2015).

[411] http://www.butundunya.com/pdfs/2015/03/023-029.pdf, (9.11.2015), Cengiz Özakıncı, 1915 Çanakkale Savaşı Anıtlarına Kazınan "Conilerle Mehmetçikler Arasında Fark Yoktur" Sözleri Atatürk'e Ait Değil başlıklı yazısı, ss. 24-29.

duygularla söylediği bir söz[412] olma ihtimali yüksekti. Yine de burada mühim olan o duygunun 1930'lu yılların milliyetçi ulus muhayyilesinde yaratmaya çalıştığı histir.

Siyahî kölelerin "yurttaş" olmaları hayli uzun sürmüştü. Fakat önlerinde din veya dil engeli yoktu. 19. yüzyılda Avrupa ve Asya'dan gelen göçmenler de İngilizce öğrenerek yurttaşlık hakkını elde ediyorlardı. Bu arada "yurttaşlık" hakkını ancak 1924'te kazanabilen yerli Amerikalıların "barbar dilleri" diye adlandırılan yerel dillerinin pek çoğu da hükümet politikalarıyla yok edilmişti. İspanyolca konuşan nüfusun çokluğu ise ciddi bir sorun yaratmıyordu.[413]

Dil ve retorik dünya tarihinde liderlerle bir anılır olmuştur. Liderlerin konuşmaları, nutukları, özlü sözleri kitleleri peşlerinden sürüklemiştir. Türk tarihinde de kuşkusuz Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk, liderlik denilince akla en başta gelen şahsiyettir. O, iktidarı tamamen ele geçirmeden önce bile ülkenin lideri olmayı kafasına koymuştur; 93 Harbi'nin verdiği üzüntü içinde "Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini…" diyen Namık Kemâl'e, Mustafa Kemâl'in; Birinci İnönü Muharebeleri esnasında mecliste "Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini, bulunur kurtaracak bahtı kara mâderini (annesini)"[414] demesi, hem zekice hem de meydan okurcasınadır.

Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki kongresine katılmak üzere Selanik'e gelmiş ve "Dilde Türkçülük" tezini savunan gruba katılmıştı. Ömer Seyfettin ve Ali Canip'in liderliğindeki bu gurubun çıkardığı "Genç Kalemler" dergisinde Gökalp de yazmaya başladı. "Dilde Türkçülük", şu dört ilkeye dayanıyordu: 1. Arapça ve Farsça tamlamaların kullanılmaması; 2. Arapça ve Farsça çoğul takılarının bir yana bırakılması; 3. Arapça ve Farsça edatlardan vazgeçilmesi; 4. Türkçede karşılığı olan Arapça, Farsça sözcüklerin kullanılmaması. Bunda amaç yazı dili ile konuşma dilinin yakınlaştırılmasıydı. Böylelikle Ali Suavi, Süleyman Paşa ve Şemsettin Sami'den geçen Türkçecilik çizgisi, Gökalp'te Osmanlıca yerine safi Türkçe kelimelerden oluşan bir Türkçe biçimini alıyordu.[415]

---

[412] "Sen Ölmezsin Atatürk", **Dünya Gazetesi**, 10 Kasım 1953, s.1.
[413] Heater, s. 141.
[414] Ağaoğlu, s. 142; http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/birinci-inonu-savasi-hakkinda, (30.10.2015).
[415] Akşin,2000, ss. 388-389.

1927 yılı nüfus sayımlarına göre Türkçe, Türkiye'de yaşayan herkesin anadili olmaktan çok uzaktı. 13.542.795[416] nüfuslu ülkede insanların yüzde 86.42'si Türkçe, yüzde 13.58'i başka bir lisan konuşuyordu.[417]

Mustafa Kemal Paşa, "dil" ve "ulus"u eşit gören bir düşünceye sahipti. "Medeni Bilgiler"deki "Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir"[418] cümlesi, romantik kültürel milliyetçiliğin dilde ifade bulmuş şekli gibidir. Mustafa Kemal, "Harf Devrimini" de dili canlandıracak ve uluslaşmayı hızlandıracak bir hareket olarak görüyordu. O, 8 Ağustos 1928'de halka yaptığı bir konuşmada da, "Dil Devrimi"nin bir "ulusseverlik vazifesi" ve uygarlaşma aracı olduğunu ifade ediyordu:

"…Çok işler yapılmıştır. Ama bugün yapmak zorunda olduğumuz, son değil, lakin çok gerekli bir iş daha vardır: Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Türk harflerini her yurttaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu yurtseverlik ve ulusseverlik ödevi biliniz.

Bu ödevi yaparken düşününüz ki, bir ulusun, bir sosyal topluluğun yüzde onu, yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmezse bu ayıptır. Bundan insan olarak utanmak gerektir. Bu ulus utanmak için yaratılmış bir ulus değildir. Övünmek için yaratılmış, tarihi övünçlerle doldurmuş bir ulustur. Fakat ulusun yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu yanlış bizde değildir. Türkün karakterini anlamıyarak kafasını bir takım zincirlerle saranlarındır. Artık geçmişin yanlışlarını kökünden temizliyeceğiz. Yanlışların düzeltilmesinde bütün yurttaşların çalışmasını isterim. En çok bir yıl, iki yıl içinde bütün Türk toplumu yeni harfleri öğrenecektir.

Ulusumuz yazısiyle, kafasiyle bütün uygarlık dünyasının yanında olduğunu gösterecektir."[419]

Mustafa Kemal Paşa, Meclis'teki konuşmasında da

"Milletler ailesine münevver, yetişmiş büyük bir milletin dili olarak elbette girecek olan Türkçeye bu yeni canlılığı kazandıracak olan üçüncü Büyük Millet

[416] TÜİK resmi internet sitesindeki "İstatistik Yıllığı"na göre rakam 13.648.270 olmalı. http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf, (25.12.2015), s. 8.
[417] 1930 Basımlı İstatistik Yıllığından aktaran Çağaptay, 2009, s. 25.
[418] Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 19.
[419] Sami N. Özerdim, **Harf Devriminin Öyküsü**, Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları, Ankara, 1962, ss. 10-11.

Meclisi, yalnız ebedî Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde mümtaz bir sima kalacaktır.

Büyük Millet Meclisi'nin kararıyle Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır"[420] demiştir.

Atatürk'ün bu konuşmasından hemen sonra da 1 Kasım 1928'de Dil Encümeni'nin çalışmalarının neticesi olarak "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun" kabul edilmişti.

"Harf Devrimi"nden sonra dildeki çalışmalar hızlandı. 26 Eylül 1932'de I. Türk Dil Kurultayı, milli bir dil yaratmak için toplanmıştı.[421] Kurultayın yedi maddelik çalışma programı şöyleydi:

"1. Türkçenin gerek Sümer, Eti gibi en eski Türk dilleriyle, gerek Hint-Avrupa, Sami denilen dillerle mukayesesi yapılmalıdır.

2. Türkçenin tarihi, inkişafları aranmalı, mukayeseli grameri yazılmalıdır.

3. Türk lehçelerindeki kelimeler derlenerek lehçeler lügati, sonra esas Türk lügati, ıstılah lügati, Türk sarfı (gramer), nahvi (sentaks) tez elden yapılmalıdır. Sarf, nahiv ve lügat yapılırken, ıstılah (terim) konurken Türkçenin bütün lahikalarının (eklerinin) araştırılmasına, bu lahikaların ve edatların dilimizin bütün ihtiyaçlarına yetecek surette işlenilmesine ehemmiyet verilmelidir.

4. Türkçenin tarihi grameri yazılmalıdır.

5. Şark ve Garp memleketlerinde çıkan Türk dili hakkındaki eserler toplanmalı, bu eserlerden lazım olanları dilimize çevrilmelidir.

6. Cemiyet gerek kendisinin, gerek dışarıda Türk dili işleriyle uğraşanların tetkiklerini bir mecmua ile neşretmelidir.

7. Memleket gazetelerinde dil işlerine hususi bir yer verilmelidir."[422]

18 Ağustos 1934'te II. Dil Kurultayı yapılmış; bu kurultayda da yabancı kelimelerin Türkçe karşılıklarını üretme konusunda bir hayli ilerleme sağlanmıştı.[423] Yeni kelimeler o kadar hızlı yayılıyordu ki gazeteler bile buna hemen ayak

[420] Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 378.
[421] Hüseyin Sadoğlu, **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 238.
[422] Birinci Türk Dil Kurultayı'ndan aktaran Sadoğlu, s. 241.
[423] Sadoğlu, ss. 245-246.

uydurmuşlardı. "Dil Bayramı", "Vakit" gazetesinin manşetinde yeni ifadelerle ve "dil"in tarihi geriye götürülerek şöyle kutlanıyordu:

"Yurttaşlar, dil bayramınız kutlu olsun. Gazi Türk dilini de bin yıllık Ergenekon'dan çıkarıyor. Türk milletinin yüce bayramları arasına bir ulu, ünlü bayram daha katıldı: Dil Bayramı!

Yüzlerce yıl dünya ülkelerine kanat açıp yeryüzü uluslarına soysallık ışığı dağıtan büyük Türk soyu Sümer, Eti tabletlerini, Orhun dikili taşlarını bu dille yazdı, daha sonraki özlü duygulu, betikler bu dille yazıldı."[424]

Dilde önemli bir gelişme olarak bünyesinde pek çok dil kürsüsü bulunduran Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 14 Haziran 1935'te kurulmuştu. III. Dil Kurultayı ise, Türk Tarih Teorisi'nin dil ile ilgili sonucunun resmileştiği ve yeni dil tezinin (Güneş Dil Teorisi), Tarih Teziyle uyumlu hale getirildiği bir kurultay olmuştu. 24 Ağustos 1936'da Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan kongrede yabancı konuk fazlalığı da dikkat çekiciydi.[425] Özellikle yabancı antropologlar ve tarihçiler kongreye büyük ilgi göstermişti.

1925 Takrir-i Sükûn yasası sonrasında basın sansüre uğramış ve Dil Devrimi ile de okuyucu oranı birden azalmıştı, bu dönemde az sayıda fakat etkin ve uzun ömürlü gazeteler de çıkmıştı. Bu gazetelerden 1930'lara kadar basılmış olan bazıları şunlardı; Falih Rıfkı Atay'ın "Hâkimiyet-i Milliye"si, Yunus Nadi Abalıoğlu'nun "Cumhuriyet"i, Necmettin Sadak'ın "Akşam"ı, Asım Us'un "Vakit"i, Celal Nuri İleri'nin "İleri"si, Mahmut Soydan'ın "Milliyet"i, Ahmet Cevat Emre'nin "Muhit"i, Arif Oruç'un "Yarın"ı, Zekeriya Sertel'in "Son Posta"sı.[426]

Türkiye'deki Türk olmayan vatandaşlar için etnik türdeşleştirme örneği olarak bilinen "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyası, Dâr-ül-fünûn Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin 13 Ocak 1928 tarihindeki yıllık kongresinde aldığı bir karar ile başlamıştı. Sonradan Türk Ocakları'nda düzenlenen bir ikinci toplantıda da umumi yerlere Türkçe konuşulmasını tavsiye eden tabela ve flamaların asılması ve okullarda konferanslar verilmesi kararlaştırıldı.[427] Hatta belki de mesele daha fazla büyümesin diye, 1930'larda aynı kampanyayı Yahudi cemaati kendi mensuplarına

[424] "Dil Bayramı", **Vakit**, 28 Eylül 1934, s. 1.
[425] Sadoğlu, s. 248.
[426] Türkeş, s. 95.
[427] http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/turkce_konusma_birgun.pdf, (25.12.2015), s. 2.

karşı yürütmüş; onlara Türkçe konuşmalarını ve Türkçe soyadı almalarını telkin etmiştir.[428]

Bu konuda önemli bir isim Avram Galanti'dir. Galanti, hükümete "hâkim olacak umumun ana lisanının Türkçe olacağını" söylerken hükümetten de toplumu galeyana getirecek hareketlerden kaçınmalarını ve tedricen cemaatlerini buna alıştırmasını telkin eder. Bunun için de geçmişten, başta Amerika olmak üzere bazı örnekler verir: "Amerika Müttehid Devletleri, oraya gelen yabancı muhacirlere mahsus meccanen İngilizce gece kursları açıyor ve Amerika'yı sevdirmek için, ilk derste Amerika bayrağını gösteriyor ve hakkında muhabbet uyandıracak sözler söylüyor…"[429] Kültür emperyalizmi, evrensel milliyetçilik adı altında bu örnekteki gibi işleniyordu. Özellikle dil ve kültür ilişkisi, sembollerle hafızalarda iz bırakacak biçimde anlatılıyordu.

[428] Çağaptay, 2009, ss. 91-100.

[429] Avram Galanti, **Vatandaş Türkçe Konuş!**, Kebikeç Yayınları, Ankara, 2000, ss. 46-47. Avram Galanti'nin bu eseri, Rıfat N. Bali'nin de sunuş yazısında belirttiği gibi Yahudilerin 1928 yılı itibariyle halen neden Türkçe konuşmadıklarını açıklamaya, onları eleştiren basına karşı savunmaya ve kamuoyunun öfkesini azaltmaya ve yatıştırmaya yönelik bir eserdir. Eser, Tekin Alp'in Türkiye Yahudilerinin Türkleşmeleri gerektiğini vaaz eden "Türkleştirme " başlıklı eseriyle aynı tarihte, 1928 yılının Mart ayında yayınlanmıştı.

3.2. Eğitim ve Tarih (Müfredatlar ve Tarih Ders Kitapları)

ABD'de İç Savaş sonrasında okullaşma oranları ve öğrenci sayıları katlanarak artmıştı; 1865 ile 1900 yılları arasında ilkokullardaki öğrenci sayısı altı milyondan onaltı milyona, liselerde ise 1878'de yüz bin olan sayı 1898'de beş yüz bine çıkmıştı. Zenginler arasında Harvard, Yale ve Princeton gibi köklü eğitim kurumlarına bağış yapmak prestij unsuru sayılıyordu. Amerikan demir-çelik endüstrisinin en güçlü patronlarından Andrew Carnegie, altı milyon dolar harcayarak 2500 civarında kütüphane yaptırmıştı. Harper, Atlantic Monthly, Scribner gibi dergiler halkta geniş bir okuma kitlesine sahip olmuştu. Özetle merak ve öğrenme zevki, gittikçe daha baskın bir Amerikan vasfı olmaktaydı.[430]

Zorunlu eğitim, en etkili uluslaştırma araçlarından biri olarak işlev görmüştür. Özellikle ulusal dil başta olmak üzere ortak bir kültürün temel unsurları ancak zorunlu eğitim aracılığıyla benimsetilebilirdi. Bunun yanında zorunlu temel eğitim; ulusal tarih ve ulusal coğrafya (özellikle siyasi harita aracılığıyla yapılan anlatım) dersleriyle bireylere küçük yaşlardan itibaren ulusal bilinç kazandırmanın yolları olarak nitelendirilir.[431]

Tarih kitaplarının isimleri bile aslında bize manzarayı tarif etmektedir: Türk Dönüşümü, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Türkiye'nin Çöküş ve Yükselişi, Yükselen Anka Kuşu, Çarşaflar Düşüyor!, Fese Elveda gibi Türk tarih kitapları[432] ile The Great Republic (Büyük Cumhuriyet), The American Way (Amerikan Tarzı), Land of Promise (Vaad Edilmiş Toprak), Rise of the American Nation (Amerikan Ulusunun Yükselişi),Discovering American History (Amerikan Tarihini Keşfetmek), The American Adventure (Amerikan Macerası), Triumph of the American Nation (Amerikan Ulusunun Zaferi), The American Pageant (Amerikan Resmi Geçidi) gibi Amerikan tarih kitapları ve özellikle de ders kitapları, tarih eğitimi uzmanlarınca eleştirilmiştir. James W. Loewen, kitabında bu konuyu işlerken ironik bir şekilde kimya dersini örnek verir ve "Kimya dersi kitabının adı 'Kimya' ya da 'Kimyanın Prensipleri' olur 'Kimyanın Yükselişi' olmaz"[433] diyordu.

---

[430] Andre Maurois, **Amerika Mucizesi (1492-1940)**, çev. Fuat Gökbudak, Osmanbey Basımevi, İstanbul, 1945, ss. 154-155.
[431] Erözden, s. 124.
[432] Zürcher, 2009, ss. 46-83.
[433] James W. Loewen, **Lies My Teacher Told Me**, Touchstone, New York, 2007, s. 3.

ABD tarih ders kitapları hakkında son yıllarda detaylı ve eleştirel çalışmalar yapılmıştır. 2003 yılında Albert Shanker Enstitüsü'nün hazırladığı "Demokrasi İçin Eğitim" başlıklı rapor da bu çalışmalardan biridir. Rapordaki ifadeler, bu defa Loewen'in bakış açısının tam zıddıdır:

"Tarih kitaplarımızda gelir eşitsizliğinden, çevre kirliliğinden, zorunlu göçlerin dehşetinden, grevler, katliamlar ve linç olaylarından bahsediyoruz; Vietnam Savaşı'nın ayrıntılarını ve Kızılderililere yaptığımız kötü muameleleri anlatıyoruz. Ama kahramanlıklarımızdan ve kahramanlık hikâyelerinden bahsetmiyoruz. Kitapları okuyan öğrenciler sanki Amerika Birleşik Devletleri hiç barışın, zenginliğin ve başarının yanında olmamış hissine kapılabilirler. Bu çok kötü. Böyle kötü olayları okuyarak bir kere çok karamsar olabilirler, geçmişlerinden utanabilirler. Şimdi daha üstün olduğumuza bakıp, geçmişteki başarıları küçümseyebilirler. Tek bir kişinin ne kadar önemli farklılıklar yarattığını reddeden bir anlayış yüzünden öğrencilerimiz büyüklük ve 'büyük adam' fikrinden soğuyabilir. Tüm gelişmeyi ekonomik ve sosyal güçlerinin yaptığını anlatırsak, çocuklarımız tarihi kaderciliğe kapılırlar. Kötülük üzerine yoğunlaşırsak, çocuklarımız dünya için umut kalmadığını düşünebilirler."[434]

Ulus-devletlerin 1800'lerin başından itibaren oluşmasıyla birlikte devletler, sosyal bilimleri özellikle de tarih derslerini kendi ideolojilerine uygun biçimde şekillendirdiler. Antropoloji, etnik kökenlerin kronolojisini vererek tarihi destekliyordu. Antropolojiye olan ilgi, Türk tarih kongrelerinde fazlasıyla öne çıkarılmıştı. Hatta kimi yazarlara göre, Türkçülük hareketi, antropolojinin etkisi ile modern milliyetçi bir akıma dönüşmüştü.[435] ABD'de de özellikle Samuel George Morton'un 1839'da yazdığı "Crania Americana (Amerikan Kafatası)" isimli eser, Amerikalıların o zamana kadar konu edinilmemiş olan ırki kökenlerini ve kafatası ölçülerini incelemiştir. Kitapta Kafkas, Mongoloid, Malay, Etiyopyalı ve Amerikan ırklarının temel ırklar olduğu ve Amerikalıların "Amerikan (Yerlileri)" ile "Toltek (Peru ve Meksika Coğrafyasının Yerlileri)" ailelerinden oluştuğu söylenir. Morton, Amerikalı yerlilerin fiziksel özelliklerini sıraladıktan sonra, onların karakter olarak

[434] Albert Shanker Institute, "Education for Democracy", 2003, s. 19'dan aktaran Hasan Sungur, "İdeolojilerin Kıskacında Tarih Eğitimi: Amerika Birleşik Devletleri Örneği", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 183, İstanbul, 2009, s. 75.
[435] Rıdvan Akın, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi: 1908-1918**, Der Yayınları, İstanbul, 2002, s. 40.

da toprağı işlemeye gönülsüz, bilgi edinme konusunda yavaş, tez canlı, kindar, savaşsever ve denizle ilgili maceralara tamamen uzak olduklarını ileri sürer.[436] Bu konuda Türkiye'de de 1920'lerin sonu ile 1930'ların başı arasındaki dönemde kafatası incelemeleri, antropolojinin gereği olarak yapılmıştı. Maksudyan'ın 'ilk dönem' olarak adlandırdığı zaman diliminde (1925-29) Karacaahmet Mezarlığı'ndan topladıkları kafataslarının ölçümünün yanı sıra, Türk, Ermeni, Rum ve Musevi çocuklarının gelişmesi üzerine de karşılaştırmalı araştırma yapıldığını saptamaktadır. Hatta bu ölçümlere Mimar Sinan'ın kafatası da konu olmuştur.[437]

ABD tarihi, Avrupa ve Asya tarihine nazaran genç olduğundan tarihin ulus-inşasında kullanılmasına yönelik eleştirel çalışmalar da geç başlamıştır. Stephan E. Gottlieb'ın "Vatanseverlik Adına: Lise Kitaplarında Tarihi 'Çarpıtma'nın Yasallığı" çalışması bunlardan birisidir. Salih Özbaran'ın kitaptan yaptığı alıntı çalışmayı özetler niteliktedir:

"Ekonomik tarih, büyük ölçüde saf dışı ediliyor; sınıf mücadelesi, yoksulluk ve çok-uluslu Amerikan şirketleri anılmadan ve incelenmeden geçiştiriliyor. Tarih kitapları, tartışmaları önlemek amacıyla, Amerikan tarihindeki dinin rolünü çoğunlukla dile getirmemişlerdir. Bu yok saymalar öğrencilerin Amerikan toplumsal hareketlerini (…) anlamalarını tamamen engellemektedir."[438]

Osmanlılarda şanlı bir geçmişin vurgulanması, genelde yaygın efsanelerin gündelik hayata yansıtılması şeklinde gerçekleşmektedir. Burada amaç, tarihi olabildiğince geriye götürerek şanlı geçmiş mirasını arttırabilmektir. Bunun bazı örneklerini devlet ve vilayet salnamelerinde görmekteyiz. Örneğin 1885 tarihli "Hüdavendigar (Bursa) Vilayeti Salnamesi"nde Osmanlıların kökeni Hazreti Nuh'tan geçerek Adem ve Havva'ya kadar uzatılmaktadır. Ayrıca Osman Gazi'nin Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad'dan sancak aldığı yazılmakta ve Osmanlı hanedanının "uzmanların araştırmalarına göre dünyadaki en eski hanedanlardan biri olduğu ve

[436] Samuel George Morton, **Crania Americana Or A Comparative View Of The Skulls Of Various Aboriginial Nations Of North And South America**, Philadelphia, 1839, ss. 5-7, https://archive.org/stream/Craniaamericana00Mort#page/n5/mode/2up, (27.12.2015).
[437] Nazan Maksudyan, **Türklüğü Ölçmek: Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi (1925-1939)**, Metis Yayınları, İstanbul, 2005, s. 89.
[438] S. E. Gottlieb, "In the Name of Patriotism: The Constitutionality of 'Bending' History in Public Secondary Schools", The History Teacher, 22/4, Ağustos 1989, ss. 411-495'ten aktaran Salih Özbaran, **Tarih, Tarihçi ve Toplum**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 146-148.

ebediyete kadar süreceği" ifade edilmektedir.[439] Hanedan soyuna yönelik övgüler ve efsaneleştirmeler bize, doğmakta olan "Osmanlı milliyetçiliğinin" tarihi, "muhayyel cemaatin" aracı haline getirdiğini göstermektedir. İlkçi yaklaşıma bir örnek de "Osmanlı Türklerinde Milli Şuurun Uyanışı" başlıklı makalesiyle tarih profesörü Ercüment Kuran'dan gelir. Türklerde milli şuurun ilk belirtisine VIII. yüzyılda rastlandığını söyleyen Kuran, Göktürk Hakanı Bilge'nin 734'te ölümü üzerine, oğlu tarafından diktirilen kitabedeki yazıyı da buna delil olarak gösterir: "Ey Türk milleti, üstte gök yıkılmaz, altta yer delinmezse, devletini, töreni kim bozabilir?"[440]

Tarih ve milliyetçilik ilişkisi her zaman eş zamanlı ilerlemez elbette. Ernest Renan'ın meşhur "Millet Nedir?" başlıklı konferanslarında dikkat çektiği gibi, tarih kimi zaman da unutmaktır; çünkü ulusun inşa edilmesinde bazı tarihi gerçeklikler kadim millet olunamayacak ve övünülemeyecek cinstendir. Renan, buna Fransızların "Barthelemy Katliamı"nı unutmalarını örnek verir.[441] ABD için bu Kızılderililerin yok edilişi, siyahîlere uygulanan ayrım veya İç Savaş'ta[442] kardeşin kardeşi öldürmesi olabilirken; Türkler için de I. Dünya Savaşı sonrası zorunlu iskân yasaları sayılabilir.

İlhan Tekeli, milliyetçi tarihçiliğin dört farklı konumdan kaynaklanan değerlendirmelere neden olduğunu tespit eder. Birincisi, tarihin neopozitivist bir bilim alanı olduğu inancına dayanmaktadır (yani belgeye dayandırılamayan hususlarda bir "mitos" yaratmak), ikincisi, milliyetçi tarihin araçsallaştırılması, üçüncüsü, küreselleşmenin gerçeklik kabul edilmesi, dördüncüsü ise postmodernist düşüncenin gelişmesiyle ortaya çıkan geçmişin nesnel biçimde yeniden kurulamayacağı fikridir.[443] Bu konum alışlar, objektif tarihçiliğe bir katkı sunmadığı gibi, tarih biliminin bizatihi kendisini de bilimden uzaklaştırmaktadır.

---

[439] **Salname-i Vilayet-i Hüdavendigar**, 1303, ss. 110-133'ten aktaran Deringil, ss. 62-63.

[440] Ercüment Kuran, **Türk Çağdaşlaşması: Çileli Bir Yolda İlerleyiş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. 204.

[441] http://ucparis.fr/files/9313/6549/9943/What_is_a_Nation.pdf (27.01.2016); Ernest Renan, "What is a Nation?", text of a conference delivered at the Sorbonne 11 Mart 1882, Ernest Renan, Qu'est-ce qu'une nation?, Paris, Presses-Pocket, 1992 (translated by Ethan Rundell).

[442] Amerikan tarihindeki bilinçli "unutuş"larla ilgili Benedict Anderson, Moby Dick ve Huckleberry Finn romanlarından örneklerle İç Savaş'ı en önemli "unutuş" olarak ilan eder; bkz. Anderson, ss. 222-224 ve ayrıca Calhoun, s. 72.

[443] İlhan Tekeli, "Uluslaşma Süreçleri ve Ulusçu Tarih Yazımı Üzerine", **Tarih ve Milliyetçilik: I. Ulusal Tarih Kongresi Bildiriler**, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Mersin, 1997, ss. 121-122.

Niyazi Berkes, Cevdet Paşa ile Namık Kemal'in tarih yaklaşımlarını karşılaştırır ve Cevdet Paşa'nın "Tarih"ini çöküşün tarihini anlatan realist bir çalışma olarak nitelendirirken, Namık Kemal'in gümbürtülü sözlerle heyecanlı yazılar yazmayı sevdiğinden Osmanlı tarihini sadece "devr-i istila (yükselme dönemi)"yla kısıtladığını belirtir.[444] Bu tutum, Anthony Smith'in "altın çağ (golden age)"[445] diye tabir ettiği döneme dönme isteğidir ve yeni bir tarih yazımı tasavvurudur.

1876 Kanunu Esasi'nin 114. Maddesi şöyle bir zorunluluk getiriyordu: "Osmanlı efradının kâffesince tahsili maarifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun derecat ve teferrüatı nizamı mahsus ile tâyin kılınacaktır." Böylelikle modern eğitimin ilk safhası mecburi kılınmıştı; fakat eğitimin "milli" ve "tek elden" yapılması için bir süre daha geçmesi gerekecekti.

1922 yılında özel idarelerce 3 erkek, 1 kız öğretmen okulu ve 5 erkek, 3 kız lisesi ve 134 erkek, 30 kız ilkokulu ve 10 sanayi ve 2 çırak okulu açılmıştır.[446] 1924 Anayasasına da "kadın, erkek bütün Türkler ilköğretimden geçmek ödevindedirler. İlköğretim devlet okullarında parasızdır"[447] şeklinde bir madde konularak eğitim mecburi kılınmıştı. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılarak Şer'iye ve Evkaf Vekâleti'ne bağlı bütün medreseler ve okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na devredildi ve böylelikle eğitim alanındaki en köklü reform gerçekleştirilmiş oldu.[448]

Osmanlı'da eğitim-öğretim faaliyetlerinin önemi devlet tarafından dikkate alınmaya başlamıştı. Eğitimde devlet ideolojisini anlatmada en etkin yollardan birisi, tarih ve vatandaşlık bilgisi derslerinin müfredatlarına hükümetin istediği konuyu eklemesi ya da çıkarmasıdır. Vatandaşlık dersleri ise tarih derslerinden daha sonraları, 1908 yılında müfredata konmuş ve adına Malumat-ı Medeniye[449] denmiştir. Bu vatandaşlık eğitimi dersi, pek çok ülkede olduğu gibi ABD'de de ilkokullar, öğretmen okulları ve liselerde, özellikle de erkek çocuklara yönelik

[444] Berkes, s. 300.
[445] Anthony D. Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitabevi, Ankara, 2002, s. 244.
[446] https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/1d4yy.htm, 25.12.2015.
[447] Kili ve Gözübüyük, ss. 109-135
[448] İsmail Kaplan, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 159.
[449] Füsun Üstel, **"Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 23.

yurttaşlık eğitimi şeklinde planlanırdı ve "yönetim bilimi (science of government)"[450] adıyla programlarda yer alırdı.

1912'de Osmanlı'da Dr. Hazık'ın hazırladığı "Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye" isimli ders kitabında, "Türklük ve Osmanlılık" başlıklı bir bölüme yer verilmiştir. ABD milliyetçiliğinde olduğu gibi geniş bir etnik çekirdek ve merkezde hâkim Türk unsuru içeren Osmanlı milliyetçiliği için bu yazı, resmi bir ders kitabı olarak önemli bir örnektir:

"Türkler, altıyüz sene evvel bir hükümet tesis ettikleri zaman ilk müessisinin (kurucuların) namına ona Osmanlı demişlerdir. Şu halde Türklükle Osmanlılık birdir. Yalnız Türkler arasında bulunan ve Türk hükümetine tabi diğer birtakım kavimler vardır ki Osmanlılık namı bunlara da şamildir; Türklerle beraber hepsi Osmanlı milletini, Osmanlı Devletini teşkil ederler. Bu küçük milliyetlerden sonra hepsini tahdit eden büyük bir milliyet vardır ki o da Osmanlılıktır. (…)

Bana sorsalar evvela Osmanlı sonra Türküm derim. Osmanlı tebasından bir Arap, bir Arnavut, bir Rum veya Ermeniye sorulsa onlar da evvela Osmanlı ve sonra Arap, Arnavut, Rum, Ermeni olduklarını söylerler, söylemelidirler de. Fransa, Almanya, İngiltere vesair bütün milletler hep böyle teşkil etmiştir.

Küçük küçük milletler birbirlerine olan münasebat ve ihtiyacından dolayı birleşe birleşe büyük büyük milletler teşkil etmişlerdir. İşte büyük Osmanlı milleti de Türk, Arap, Arnavut, Kürt, Rum, Ermeni, Yahudi, Bulgar, Laz, Çerkes vesaire gibi birtakım küçük milletlerin ittihat ve imtizacıyla vücuda gelmiştir.

Bir millet aynı kanuna tabi olan birçok kavim veya birçok insanların heyet-i mecmuundan (birleşik topluluğundan) ibarettir. Umumi olan ittihat yapıldıktan, bu esas kurulduktan sonra onun altında diğer ufak milletlerin ehemmiyeti yoktur. Çünkü herkesin, umumun mucib-i saadet ve selameti olan nokta bu değildir. Büyük millettir, Osmanlılıktır."[451]

1925'te İsmet İnönü'nün Muallimler Birliği'nde öğretmenlere verdiği eğitim hakkındaki söylevi de milli eğitimin evrensel ve dini olmadığı ve bütün kültürel unsurları eriten bir yöntemle verilmesi gerektiği konusundaki yaklaşımı itibariyle dikkat çekicidir:

---

[450] Üstel, s. 17.
[451] Doktor Hazık, **Malumat-ı Ahlakiye ve Medeniye**, İkinci Kısım, ss. 35-36'dan aktaran Üstel, s. 109.

"Milli terbiye istiyoruz; bu ne demektir? Bunun zıddıyla daha açık anlarız. Milli terbiyenin zıddı nedir derlerse söyleyebiliriz, bu belki dini terbiye yahut beynelmilel terbiyedir. Sizin vereceğiniz terbiye dini değil milli, beynelmilel değil millidir. Sistem bu. Dini terbiyenin milli terbiyeye tearuz teşkil etmediğini (karşılık oluşturmadığını), zaman, her iki terbiyenin kendi yollarında en temiz bir tecelli göstereceğini ispat edecektir. Beynelmilel terbiyeye gelince, esas itibariyle dini terbiye dahi bir nevi beynelmilel terbiye demektir. Bizim terbiyemiz kendimizin olacak ve kendimiz için olacaktır.

Milli terbiyede iki kısım düşünebiliriz; Milli terbiyenin siyasi ve vatani mahiyeti itibarıyla. Bütün bu topraklara Türk mahiyetini veren bir Türk var. Fakat bu millet henüz istediğimiz yekpare millet manzarasını göstermiyor. Eğer bu nesil şuurla ilmin ve hayatın rehberliğiyle ciddi olarak, bütün ömrünü vakfederek çalışırsa, siyasi Türk milleti harsi (kültürel), fikri ve içtimai (toplumsal) tam ve kamil bir Türk milleti olabilir.

Bu yekpare milliyet içinde yabancı harslar (kültürler) hep erimelidir. Bu milliyet kütlesi içinde ayrı medeniyetler olamaz.

Dünya üzerinde her millet mutlaka bir medeniyet temsil eder. Kendilerini Türk milletinin medeniyetinden başka camialara bağlı görenlere işte açıkça teklif ediyoruz: Türk milletiyle beraber olsunlar. Fakat halita (alaşım) halinde değil, bir tek medeniyet halinde. Bu vatan işte tek olan bu milletin ve bu milliyetindir. Bunu yalnız söz olsun diye söylemiyoruz, süs olsun diye bu fikirde değiliz; bu siyaset vatanın bütün hayatıdır. Yaşayacaksak, yekpare bir millet kütlesi olarak yaşayacağız. İşte milli terbiye dediğimiz sistemin umumi hedefi."[452]

Tarih eğitimi konusunda Atatürk'ün Türk tarihinin yeni bir anlayışla araştırılmasını sağlamak, tarihi gerçekleri ortaya çıkararak millete mal etmek, halka milli şuur vermek, onu tarihi ve Türklüğü ile övündürmek istemesinden kaynaklanan çabalarına Halil İnalcık şahitlik etmişti. İnalcık, milli şuur oluşturmayı amaçlayan tarih tezleriyle ilgili şu bilgileri veriyordu:

"O yıllarda Atatürk, zamanının büyük kısmını, Türk Tarih Tezi denilen bir tarih yorumu üzerinde çalışmakla harcıyordu. Bu amaçla, Türkiye'nin tanınmış tarihçilerini, Fuad Köprülü, Sadri Maksudi Arsal, Yusuf Akçura, Halil Edhem

[452] **Muallimler Birliği Mecmuası**, Sene: 1, Sayı: 4'ten aktaran Hasan Ali Yücel, **Türkiye'de Orta Öğretim**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 25; Kaplan, ss. 143-144.

Eldem, Şemseddin Günaltay, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'yı bir araya getirerek, 1930 tarihinde 'Türk Tarih Cemiyeti'ni kurmuş ve 'Türk Tarihinin Ana Hatları'[453] adı ile en eski devirlerden bugüne kadar yeni bir Türk tarihi yazdırmıştı. Bu tarihe esas olan görüşler şöyle özetlenebilir: Türk tarihi Sümerlere ve Hititlere kadar iner, insanlık tarihinde ziraat ve yazı ilk defa Orta Asya'da Türkler tarafından bulunmuş ve bu ilk medeniyet Orta Asya'dan dünyanın öbür bölgelerine yayılmıştır. 'Türk Tarihinin Ana Hatları' eserinde, Osmanlı devlet teşkilatı üzerinde araştırmalarını yoğunlaştırmıştı. 'Türk Tarih Tezi' ben daha muallim mektebi sıralarında iken, Türk Tarih Cemiyeti'nin yayımladığı kitaplardan bize ulaşmış bulunuyordu. O zaman mekteplerde yalnız bu kitap okunuyordu. Bizim ilk tarih kültürümüz tamamıyla bu kitaplardan kaynaklanır. Daha o zaman, romantik milli tarihçiliğin, ötekiler gibi mübalağalara saplandığını ve yanıldığını düşünüyorduk."[454]

Atatürk'ün kültür devriminin sacayağını Zafer Toprak'ın da tespit ettiği gibi "Harf Devrimi", "Türk Tarih Tezi" ve "Dil Devrimi" oluşturuyordu. Tüm bu yapıyı kurgulamaya yönelik olarak da Atatürk'ün bilfiil öncülük ettiği beş kongre toplanmıştı; bunlardan üçü dil, ikisi tarih kongresiydi. Ama tarih kongreleri tarihten ziyade antropolojiyle ve kısmen arkeolojiyle ilgileniyorlardı.[455] Tarihsel kökenin coğrafya ile açıklanması anlayışı, I. ve II. Türk Tarih Kongreleri'nde belirginleşmiş ve Anadolu tarihini mümkün olduğunca gerilere götürmek arkeolojik kazılarla desteklenmeye çalışılmıştı. Bu yaklaşım Fuat Hacısalihoğlu'na göre "Anadoluculuk" olarak tezahür eden teritoryal milliyetçilikle örtüşür gibi görünse de resmi tezde yer alan ulusal kimlik tasarımının merkezi Asya'daki Türk köklere dayandırılması bu benzerliğin sadece matematiksel bir kesişim kümesi olarak kalmasına neden olmuştur.[456]

1932'deki Birinci Türk Tarih Kongresi'nin açılış konuşmasını yapan Maarif Vekili Esat Bozkurt, tarih kongresine neden ihtiyaç olduğunu şu sözlerle açıklamıştı:

[453] Detaylı bir inceleme için bkz. Ersanlı, ss. 119-125.
[454] İnalcık, s. 21.
[455] Zafer Toprak, "Eugene Pittard, Antropoloji ve Türk Tarih Tezi", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 206, İstanbul, 2011, s. 16.
[456] Fuat Hacısalihoğlu, "Anadolucu Tarihyazımı", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8 Sayı: 40, 2015, s. 257.

"1. Bir millet geçmişte olan biteni, memleketini ve dilinin, edebiyatının, sanatlarının ve idari, içtimai, siyasi, medeni varlığının menşelerini ve bunların muhtelif ahval tesiri altındaki seyirlerini ancak tarihten öğrenebilir.

2. Şimdiye kadar okumuş olduğumuz kitaplardan hemen birçoğunun tercüme ve iktibas edilmiş olan asılları ise bu maksada taban tabana zıt olarak hakikati ve Türk milletinin varlığını ve benliğini ve cihan medeniyetine olan hizmetlerini tebarüz ettirmekten, herhangi bir sebeple, uzak bulunmuş idi."[457]

Aynı konuşmada Bozkurt, Türk tarihinin Avrupa tarihinden ne kadar önce başladığını da anlatmaya koyularak ilkçiliğin (primordializm) tuzağına düşmüştür:

"Türkler, Anayurtları olan Orta Asya'da Yontmataş devrini milattan 12000 sene evvel geçirdikleri halde Avrupalılar ancak 5000 sene daha sonra bu devirden kurtulabilmişlerdir. Diğer taraflarda insanlar henüz ağaç ve kaya kovuklarında yaşarlarken Türkler Orta Asya'da kereste ve maden medeniyetini meydana getirmişler, hayvanları ehlileştirmişler, çiftçiliğe başlamışlardır."[458]

Türk Tarih Tezi'ni öğretmek için 1930'lar süresince dört ciltlik temel ders kitabı hazırlandı. Bunlar "Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar", "Tarih II Ortazamanlar", "Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı Tarihi", "Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti". Ayrıca Türk Tarihinin Ana Hatları"nın bir özeti mahiyetinde "Türk Tarihinin Ana Hatlarına Medhal" ve Hamit Muhsin'in "Türkiye Tarihi"[459] de dönemin ideolojisini anlatan dikkat çekici eserlerdi.

"Türk Tarihinin Ana Hatları" ve "Tarih-1" ders kitaplarında Türklerin anayurdu olarak "Ege Denizi'nden Japon Denizi'ne; Hint Denizi'nden Kuzey Buz Denizi'ne kadar"[460] oldukça geniş bir coğrafya anlatılırken yine "Türk Tarihinin Ana Hatları"nda Türk tarihi, günümüzden 7000 yıl[461] geriye götürülüyordu.[462] Bu tarihi alabildiğine geriye götürerek daha köklü millet olma çabasını içeren ilkçi

---

[457] **Birinci Türk Tarih Kongresi: Kongrenin Zabıtları, Konferanslar, Münakaşalar**, BTTK, İstanbul, 1932, s. 5'ten aktaran Ersanlı, s. 140.
[458] Birinci Türk Tarih Kongresi, s. 6'dan aktaran Ersanlı, s. 140.
[459] Ersanlı, s. 115.
[460] Komisyon, **Türk Tarihinin Ana Hatları** (Tıpkı Basım), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s. 57; Komisyon, **Tarih-I** (Tıpkı Basım), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s. III.
[461] Komisyon, 1998, s. 27.
[462] Melih Özhan, **Liselerde Okutulan "Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük" Ders Kitaplarında Ulus, Ulusçuluk ve Ulus-Devlet Kavramları (1944-2007)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 44.

(primordialist) yaklaşım, I. Türk Tarih Kongresi'nin kapanış konuşmasını yapan Yusuf Akçura'nın şu sözlerinde gizlidir:

"…tarih, mücerred bir ilim değildir. Tarih, hayat içindir; tarih milletlerin, kavimlerin varlıklarını muhafaza etmek, kuvvetlerini inkişaf ettirmek içindir."[463]

Bu dönemde başka ders kitapları da hazırlanmıştı. Bunlar, Celal Nuri'nin "Vatandaşlık Yurt Bilgisi", Şevket Aziz Kansu'nun "Antropoloji Dersleri", Recep Peker'in "İnkılâp Tarihi Ders Notları"ydı.[464]

"İnkılâp Tarihi Ders Notları"nda liderlerin karşılaştırıldığı bölümde, konumuzla ilgili olarak şöyle deniyordu:

"Zamanımıza doğru gelelim; Vaşingtonu ele alıyorum. Şüphe yok ki Vaşington büyükadamdır. Fakat Atatürk çapında mı?

Bunu hiç ummayınız!

Atatürk'ün öldüğü gün, bıraktığı eserle, Vaşington'un öldüğü gün, bıraktığı eseri bir mukayese ederseniz hakikat birden gözlerde belirir.

Vaşington, karşısında yalnız İngilizleri buldu.

Atatürk karşısında bütün bir dünyayı buldu ve yendi.

Vaşington'un iç bakımdan karşılaştığı müşküller ile Atatürk'ün karşılaştığı müşküller ve yine bütün başarması lazım gelen işler birincinin başardığı işlerle kıyas kabul etmeyecek kadar muazzamdı. Bunlardan şu kadarını anabiliriz ki, Atatürk bir tutuşta, bin yılık şark adet ve hukukunu, Garb adet ve hukuku ile değiştirdi. Vaşington böyle aşılması güç, imkânsız bir rol karşısında kalmadı.

Atatürk, imkânsızlığı mümkün kılandır."[465]

1937 yılında mecliste yapılması teklif edilen anayasa değişikliği görüşmeleri esnasında İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, millicilikten ve altı ilkeden bahsederken Türk tarihini de tarif etmeye koyuluyordu:

"…Biz, tarihi önümüze bimehaba açabilir ve bakabiliriz. Zaten İnsanlık tarihi Türklerle başlamıştır. Türk olmasaydı belki tarih olmazdı ve muhakkak ki medeniyet de başlamazdı. (Bravo sesleri, alkışlar) İnsanlık tarihinin başlangıcından son günlere

---

[463] Türk Tarih Kurumu, **I. Türk Tarih Kongresi Metinleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1948, s. 78.

[464] Soner Çağaptay, "Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt: 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 261, dipnot 6.

[465] Mahmut Esat Bozkurt, Recep Peker ve Yusuf Kemal Tengirşek, **1933 Yılında İstanbul Üniversitesinde Başlayan İlk İnkılâp Tarihi Ders Notları**, (Haz. Oktay Aslanapa), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1997, s. 72.

kadar beşeriyetin faaliyet dalgaları arasında bu kadar derin ve geniş hamlelerle müessir olan Türkler son asırlarda ve son devirlerde büyük tehlikeler geçirdi. Türkler coğrafyadan kaldırılmak ve istikbal tarihinden silinmek istendi. Biz tarihe kaza ve kaderin bir neticesi nazarile bakmadığımız gibi, tarihin böyle kaza ve kaderinden ve zarurî âkibetlerinden gelen hükümlerine de boyun eğmeği bilmeyen bir milletiz. (Bravo sesleri, alkışlar). Bizim kanaatimizce her millet kendi tarihini kendi yapar. O fena neticeler, o milletin kusurunun eseri ve amelinin cezasıdır. Eğer bu gün iyi neticeler görüyorsak onu bu milletin yaptığı ve başardığı iyi işlere vermek zarurî olur. Tarihin neticesinin zarurî ve mukadder olmadığı yine bir Türk tarafından, Türklerin eliyle ve Türklerin kaniyle isbat edilmiştir. Tarihin seyrini değiştirdik ve Türke atfedilen menhus talih bir defa daha yenildi. (Alkışlar)"[466]

Liderler, milli hafızadaki rolleri gereği toplumsal koruma altındadırlar. Bu, Türkiye örneğinde 25/7/1951 tarihli 5816 sayılı "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar"[467] başlıklı kanunla ağır hapis cezası verilebilecek şekilde düzenlenirken ABD'de daha ziyade tavsiye niteliğindedir fakat tamamen yok da değildir: New York City'nin "Araştırmalar ve Ders Kitapları Komisyonu"nun raporundaki açıklama buna örnektir: "Ders kitaplarında, Cumhuriyet'in kurucularını veya mukadderatına yön verenleri alçaltacak veya küçük düşürecek hiçbir ifade olmamalıdır…"[468]

Türkiye'de tarih, ders kitapları vasıtasıyla öğretilmesinin yanı sıra benzer ideolojik tavırlarla romancılar ya da akademik alanın dışında kalan tarihçi yazarlarca da öğretilmeye çalışılmaktadır. Popüler tarihçilik denen ve merkeze tarihi koyarak kitlelerin duygularına hitap eden pek çok isim vardır. Bunlar, Ahmet Özcan'ın çalışmasında değindiği gibi Ahmet Refik, Reşat Ekrem, İbrahim Hakkı Konyalı, M. Turhan Tan, Abdullah Ziya Kozanoğlu, Feridun Fazıl Tülbentçi, Niyazi Ahmet Banoğlu, Feridun Kandemir, Cemal Kutay, Zuhuri Danışman, Hüseyin Nihal Atsız, Necip Fazıl Kısakürek ve Yılmaz Öztuna gibi pek çok öncü isimdir.[469]

Türkiye ve ABD örneklerinde milli eğitim, uluslaşma sürecinin en etkin aracı olarak kullanılagelmiştir. Devri sabıkla olan ilişkisi bakımından özellikle Türkiye

---

[466] TBMM Zabıt Cerideleri, 05.02.1937, C. I, s. 59, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c016/tbmm05016033.pdf, (06.01.2016).
[467] http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.3.5816&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0, (05.02.2016).
[468] Hayes, s. 196.
[469] Ahmet Özcan, **Popüler Tarihçilik**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011, s. 292.

örneğinde hızlı gelişen ulus-inşa süreci, bilim ve tarih ayrımına fazla önem vermeksizin pragmatik bir takım uygulamalara imza atılmıştır. Burada mühim olan akademisyenlerin tarih çalışmalarını zaman içerisinde daha objektif bir biçimde yapabilmeleridir ki bu da tamamiyle gerçekleşemese de her iki ülkede de geçmişle karşılaştırılamayacak kadar ileri seviyededir.

3.3. Bilim ve Teknoloji (İletişim, Ulaşım, Tren, Telgraf ve Otoyollar)

Amerika kıtası, bilimin tüm sorularına cevap verecek ölçüde bakir, yegâne, geniş ve izoleydi. Bilim ve teknolojinin ilerlemesi için ziyadesiyle uygun bir ortam vardı.[470] Fakat bilim, "antebellum dönemi"nden (1812-1865) sonra sosyal bilimlerden ve güzel sanatlardan ziyade ülkenin günlük hayatını kolaylaştırabilecek, pragmatik amaçlarına hizmet edecek yönde sayısal bilimlerde ilerlemişti.

Eli Whitney, Amerikan sanayi tarihinde çok önemli bir buluşa imza atmış ve buluşunun patentini de almıştı. O döneme dek pamuğun çekirdeğini ayıklama işi zorluydu ve fazlasıyla vakit alıyordu. 1794'te Whitney'in icat ettiği "Cotton Gin (Çırçır Makinesi)", pamuğu çekirdeğinden tek seferde ayıklayıp günde 50 pound (1 pound=0.45 kg) pamuk kırpabiliyordu. Daha sonraki su ile çalışan modeller ise günde 1000 pounda kadar çıkabiliyordu, bu da aslında 1000 kişilik işgücü demekti. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Amerika dünya pamuk üretiminin dörtte üçünü karşılar olmuştu. İngiltere'ye gemiyle yollanan pamuk, kumaşa dönüşüyordu. Bu dönemde tütün değer kaybetmiş, pirinç ihracatı iyi seviyede kalmış ve şeker de Louisiana hariç kazandırmıştı. Güney, Amerikan ihracatının beşte üçünü sağlıyordu ve elbette çoğu pamuktu.[471]

Whitney'nin tek buluşu "çırçır makinesi" değildi. Whitney, silah üretiminde bütün parçaları aynı ebatta seri üretimle imal edebilecek "Freze Makinası (Milling Machine)"nın da mucididir.[472] Yine "buharlı gemiler (1807-1813)" ve taşıma bandıyla üretimin ilk biçimlerinden olan Oliver Evans'ın "un değirmeni", bu dönemin Amerikan yenilikleriydi.[473]

---

[470] Kohn, s. 22.
[471] http://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=14, (9.11.2015).
[472] http://global.britannica.com/biography/Eli-Whitney, (9.11.2015).
[473] Hobsbawm, s. 189.

Ekonomik gelişme, ulus-inşa sürecinde önemli bir yer tutmaktaydı. Özellikle tarım reformları, teknoloji alanındaki lider endüstriyi yakalayabilen gelişmeler ve ulaşımdaki hızlı ilerlemeler, ekonominin gelişip büyümesinde başat rol üstlenmişlerdi. Atla çekilen ilk toplu taşıma aracından yalnız yirmi yıl sonra 1850 yılında, vatandaşlar demiryolu ile Maine'den Kuzey Carolina'ya, Atlantik kıyılarından Erie Gölü kıyısında Buffalo'ya ve Erie Gölü'nün batı kıyısından Chicago ve Cincinnati'ye seyahat edebilmekteydiler. 1835 tarihinde Samuel F.B. Morse tarafından icat edilen elektrikli telgraf ilk olarak 1844 tarihinde kullanılmaya başlandı. Richard Howe tarafından 1847 yılında icat edilen rotatif baskı makinası da yayın hayatında devrim yarattı ve Amerika'nın popüler kültüründe gazetelerin çok önemli bir yere sahip olmasında büyük rol oynadı.[474]

Sınırsız ovalar ve devamlı artan nüfusun ihtiyaçları için teknoloji de yeni üretim aletleri sunuyordu. Yeni tarım makinaları; özellikle McCormick'in biçme makinası, tarım üretiminin görülmemiş ölçüde artmasına yol açmıştı. 1848 yılında 500 biçme makinası kullanılmıştı, bu sayı 1860 yılında 100000'e yükseldi. Ülkenin 1850 yılında 35 milyon hektolitre olan buğday rekoltesi, 1860 yılında yaklaşık 61 milyona yükseldi. Bunun yarıdan fazlası orta ve batı kesimlerden elde edilmişti.[475] Yani üretim araçları, güneyin el işinden zamanla teknolojik aletlerin yaygınlaşmasına, bu da bölgeler arası eşitliğe doğru evrilecekti.

1860 yılından önceki yıllarda 36000 patent verilmişti. Bunu izleyen 30 yıl içerisinde verilen patent sayısı 440000'e yükseldi ve yirminci yüzyılın ilk 25 yılında ise bir milyona yaklaştı.[476] Patent, Amerikan ilerlemesi için önemli bir unsur ve buluşları taklite karşı koruma yöntemi olmuştu. 1790'da kurulan bu kurum, birkaç yıl sonraki telif hakları yasasına da öncülük etmişti. 1908-1926 yılları arasında önemli görülen 10000 buluş, Birleşik Devletler Patent Enstitüsü'nden Smithsonian Enstitüsü Ulusal Müzesi'ne aktarılmıştı. Bunların önemli ilk dönem buluşlarından bazıları şunlardı: John Ericsson (1864)-Cannon (Savaş Topu), Richard M. Hoe (1847)-Printing Press (Baskı Makinası), Susan M. H. Pennington (1878)-Photographic Coloring Process (Fotoğraf Renklendirme İşlemi), Charles W. MacCord (1880)-Fishing Reel (Balıkçı Makarası), Erastus B. Bigelow-Loom (Dokuma Tezgâhı),

[474] Olson, s. 75.
[475] Olson, s. 77.
[476] Olson, s. 96.

Isaiah Jennings (1841)-Lamp (Kandil), Helen A. Blanchard (1873)-Sewing Machine (Dikiş Makinası), Andrew Dick (1872)-Signal-Light (Lokomotifler İçin Sinyal Lambası), Elizabeth L. Packard (1872)-Frying Pan (Kızartma Tavası), Sarah M. Rennie (1877)- Dustpan (Toz Küreği), William Austin Burt (1856)-Equatorial Sextant (Denizcilikte Konum Bulma Cihazı), Dubois D. Parmelee (1863)-Artificial Leg (Yapay Bacak), Samuel F.B. Morse (1846)-Telegraph (Telgraf), Frederick E. Sickels (1853)-Steam Steering Gear (Buharlı Gemi Dümeni), David Rawl (1882)-Cotton Picker (Pamuk Toplayıcı), Sholes&Schwalback (1876)-Typewriter (Daktilo), Louisa A. Weed (1877)-Earring (Kulaklık).[477]

Bu icatların en önemlilerinden birisi kuşkusuz Morse'un 1844'te icat edip 1866'da da patentini aldığı elektrikli telgraf aletiydi. Bu erken dönem icadı, telgraf direkleri ve telgraf telleriyle ülkenin uzak bölgelerini birbirine bağlıyordu. 1876'da Alexander Graham Bell, icat ettiği telefon cihazını sergiledi ve elli yıl içerisinde, çalışmaya başlayan 16 milyon telefon ülkedeki sosyal ve ekonomik hayatı hızlandırdı. İş hayatı, 1867 yılında yazı makinası ve onun peşinden 1888 yılında hesap makinası, 1897 yılında da yazarkasanın icadıyla daha da hızlandı. 1886 yılında icat edilen Linotip dizgi makinasıyla birlikte rotatif baskı makinaları ve sayfa kırımı makinaları, sekiz sayfalık 240000 gazetenin bir saatte basılmasını sağladı. Edison'un elektrik ampulü milyonlarca haneyi aydınlatmaktaydı. Fonograf da Edison tarafından mükemmelleştirildi. Edison, George Eastman'la birlikte sinemanın gelişmesine de yardım etti[478] ve bilimle yaratıcılığın ilhamı sosyo-ekonomik her türlü gelişmeye olumlu katkı yaptı.

İletişim, on dokuzuncu asrın ilk yarısında, ikinci yarısına nazaran hızlı değildi. İletişimin en önemli alanlarından birisi de posta hizmetleriydi. Amerikan Kongresi, Batı'daki uçsuz bucaksız çöllere postaları götürmek maksadıyla 1857 yılında 30000$ bedel ödeyerek 75 adet deve almıştı. Deve tercihinin sebebi, diğer hayvanlar gibi susuzluktan ölmeyeceklerini düşünmeleriydi fakat develerin toynaklarının o kayalıklara dayanamayacağını hesaplamamışlardı. Bu hayal kırıklığından üç yıl sonra "Pony Express" adıyla yeni bir firma kuruldu ve bu sefer hem yollara hem Kızılderililere karşı daha dayanıklı kısa bacaklı bu atlar sayesinde postalar hızlıca iletilmeye başladı. "Pony Express", Missisippi Nehri ile California

[477] http://americanhistory.si.edu/invention-and-patent-model, (25.11.2015), çevirileri ben yaptım.
[478] Olson, s. 96.

arasındaki 1960 millik mesafede yaklaşık 180 istasyonla hizmet veriyor, on günde bir mesajı ülkenin bir başından öbürüne iletebiliyordu. Aynı güzergâh, 1861 yılında da telgrafa öncülük edecek ve hız, 10 günden bir saate düşecekti.[479]

Ekonomiye büyük katkı sunan iki büyük teknolojik gelişme ise 1900'lerin başlarında yaşanmıştı. Wilbur ve Orville Wright kardeşlerin 1903 yılında 59 saniyelik uçuşları yeni bir seyahat ve deneyim çağını başlatmıştı. Henry Ford'un ilk otomobilini yaptığı 1908 yılı ise insanlığa önemli bir hizmet getirmişti. Ekonomide "fordizm" denen üretim bandı yaklaşımı sayesinde 1913 yılında 14 saat süren bir iş 93 dakikaya inmişti.[480]

Osmanlı'daki ilk telgraf hattı, 1855'te Kırım Savaşı esnasında açılmıştı. Daha sonra Abdülhamit döneminde de 30 bin kilometreden fazla telgraf hattı gerilmişti. Bu hatlar, Hicaz ve Yemen'e kadar uzanmıştı. Başkent, Ege ve Akdeniz'deki adalara bile kablolarla telgraf hattı çekmişti. Mors işaretleri hızlıca öğrenilmiş, en modern telgraflar ülkeye getirilmiş, Fransa'ya telgrafçı yetiştirmek için öğrenciler yollanmıştı.[481] Merkeziyetçiliğin teknolojik altyapısını oluşturan bu iletişim aracı, Türk tarihinde son derece önemli bir yere sahiptir. Memuriyette de Talat Paşa örneğinde olduğu gibi bürokrasinin etkin isimlerinin buralarda görev ifa etmesi gösterilen önemi kanıtlar.

Ulaşımın modernizasyonu bağlamında büyük bir devrim sayılan demiryolları ise ABD'nin aksine Osmanlı'da bir hayli geç bir tarihte 1866'de İzmir-Aydın demiryolları ile başlamış ve sırasıyla 1892, 1894, 1897 ve 1903'te yeni hatlar açılmıştı. Demiryolu yapımı, Tanzimat döneminde başlamış olmakla birlikte asıl hızlanış Düyun-ı Umumiye idaresinin kuruşundan sonra Osmanlı hinterlandının Alman, İngiliz ve Fransız ticaret nüfuz alanları olarak ayrılmasıyla sonuçlanmış[482] ve diğer uluslaşma hareketlerinde gördüğümüz merkezileşmeye katkı Osmanlı-Türk milliyetçiliğinde ilk dönemde negatif olmuştur. Hatta 1933 yılına yani cumhuriyetin 10'uncu yılına özel yazılan "Demirağlarla ördük anayurdu dört baştan" sözleriyle bilinen "Onuncu Yıl Marşı"nda da övünülen demiryolları daha o tarihte bile Batılı bir devletle hele ABD ile boy ölçüşebilecek nitelikte değildi. Bunu Sibel

[479] Daniel da Cruz, **Men Who Made America: The Founders of a Nation**, Vail-Ballou Press, New York, 1962, ss. 118-119.
[480] Olson, ss. 100-102.
[481] Berkes, s. 344.
[482] Berkes, s. 365.

Bozdoğan'ın o dönemin dergilerinden verdiği örneklerde de görüyoruz. 1929 tarihli "Muhit" dergisindeki "Değişmek bir zarurettir" başlıklı yazının yayınlandığı sayfadaki resimlerde, sırasıyla üstünden uçak geçen bir yelkenli, otomobilin solladığı bir at arabası ve daha büyük bir buharlı makinanın solladığı eski tip bir lokomotif bulunuyordu. Küçük römorkörlere yukarıdan bakan Brooklyn Köprüsü'nün ve bir gökdelenin ilüstrasyonu da yapılmıştı.[483] 1932'de yine "Muhit"te yayımlanan "New York Belediyesinin Misli Görülmemiş Bir Teşebbüsü" adlı yazıda Radio City kompleksinin ve Rockefeller Center'ın özellikleri anlatılırken, gökdelenlerin perspektif görüntülerine de yer verilmiştir. Aynı sayıda, "Maşinizm nedir ve bundan nasıl bir cemiyet doğar" başlıklı tercüme yazı da, Pittsburgh'daki bir fabrikanın fotoğraflarıyla ve iki dünya savaşı arasında Avrupa'da modernist mimari avangardın gözünde en etkili şahsiyet olduğu iddia edilebilecek olan Henry Ford'un bir portresiyle resimlendirilmişti.[484]

Bilimsel faaliyetler ve teknoloji, ABD'ye nazaran Osmanlı-Türk tarihinde oldukça geriden gelmekteydi. Belki de bu durumun yarattığı açığı kültürel Türkçülüğe önceden katkıda bulunmuş (Etiennex Copeaux'tan[485] mülhem "hizmet" etmiş olan) kişilerin ismi anılarak ve milli tarih geriye götürülerek kapatılmaya çalışılmıştı. Bunlara bir örnek de 1912'de Bursalı Mehmet Tahir'in yazdığı "Türklerin Ulum ve Fününa Hizmetleri" adlı kitaptır. Kemal Karpat'ın tespitine göre bu kitaplardaki bilgilerin amacı Osmanlı Devleti'nde Türklerle özdeşleşen birçok eserin bulunduğu ve Türklerin altıyüz yıl evvel kurdukları devlete sahip çıkmaları gerektiğini anlatmalarıdır.[486]

Türkiye'deki bilimsel çalışmalarda yaşanan gecikme, sanayi hamlesini ve endüstrileşmeyi de geciktirmiştir. Aksine ABD'de Türkiye'ye nazaran oldukça erken dönemde kurulan üniversitelerin bilime, bilimin de dolaylı olarak ekonomiye olan katkısı son derece önemlidir. Bilim ve teknolojideki gelişmeler ve yenilikler, endüstrileşmeyi sağlarken aynı zamanda toplumsal refahı da arttırıyor ve uluslaşma sürecine olumlu anlamda etkide bulunuyordu.

---

[483] "Değişmek Bir Zarurettir", **Muhit 1**, No: 4, 1929, ss. 425-428'den aktaran Bozdoğan, s. 132.
[484] "New York Belediyesinin Misli Görülmemiş Bir Teşebbüsü", **Muhit 4**, No: 43, 1932, s. 26'dan aktaran Bozdoğan, s. 132.
[485] Etienne Copeaux, **Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993)-Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine**, çev. Ali Berktay, İletişim Yayınları, 2006, s. 96.
[486] Karpat, 2011, s. 25.

3.4. Spor (Maçlar, Amerikan Futbolu ve Milli Sporlar)

Spor, günlük yaşamdaki toplumsal yapıların, makamların ve sosyo-ekonomik statülerin arasındaki mesafeyi kaldırır; toplumları ortak duyguda eşitler.[487] Bu anlamda birleştirici özelliği fazladır. Toplumda kolay kolay bir araya gelemeyecek insanlar, spor müsabakalarında milli kimliklerini pekiştirirler.

Sporun savaşçı bir yönü de vardır. Atletler, belki de eski Yunan'dan beri tıpkı askerler gibi ulusun vücut bulmuş temsilcileridirler ve ulusları galip gelsin diye yarışırlar/savaşırlar.[488]

Spor, küreselleşmenin ya da evrensel milliyetçiliğin bir taraftar bulma biçimidir. Rekabetin ve güç gösterisinin Amerikan milliyetçiliği için er meydanıdır. Anderson'un "hayal etme" dediği şey, yani zihinde milliyetçiliği yaratma, spor müsabakaları izlerken dolayımsız bir biçimde ve verili halde oluşur.

Amerika'ya hâkim olan kültürel kodlar, spor gibi kültürel etkinliklerin küreselleşmesi ile de ideolojik anlamda pekişirler. Bu süreç, sadece sporla sınırlı değildir; Coca-Colanization, McDonaldization, McWorld (MTV, Macintosh ve McDonald's gibi markaları kastediyor) gibi terimlerle adlandırılan keyif ve eğlence dünyasının da Amerikan endüstriyel hegemonyasına hizmet ettiği bir durumdur.[489]

Beyzbol, ABD tarihinde milli spor olarak anılabilecek bir branştır. Hobsbawm'ın "geleneğin icadı" kitabında yaptığı sıralamaya konumuz olan iki devleti de eklersek; nasıl ki Fransa bisikleti, Yeni Zellanda ragbiyi, İngiltere futbolu (soccer), İrlanda Gal futbolunu, milli sporları[490] sayıyorsa "beyzbol ABD'nin, güreş de Türkiye'nin milli sporlarıdır" diyerek cümleyi tamamlayabiliriz.

Beyzbol, Amerikan futbolu ve basketbolla beraber Amerika'daki en yaygın spor dalıdır. Fakat beyzbol hepsinden daha çok millileştirilmiştir. Hatta Abner Doubleday (1819-1893) isimli bir Amerikalı subayın kendiliğinden beyzbolu bulduğu efsanesine bile inanılmıştı fakat bunun bir tarihsel hata olduğu, bu subayın o

---

[487] A. G Ingham ve M. G. McDonald, "Sport and Community/Communitas", **Sporting Dystopias: The Making and Meanings of Urban Sport**, (Ed**.** R. C. Wilcox, D. L. Andrews, R. Pitter ve R. L. Irwin), State University of New York Press, Albany, NY, 2003, s. 26.

[488] S.J. King, "Offensive Lines: Sport-State Synergy in an Era of Perpetual War", **Cultural Studies-Critical Methodologies**, Cilt: 8 (4), 2008, ss. 527-539.

[489] Alan Bairner, **Sport, Nationalism and Globalization: European and North American Perspectives**, State University of New York Press, Albany, NY, 2001, s. 9.

[490] Eric Hobsbawm veTerence Ranger (Ed.),**The Invention of Tradition**, Cambridge University Press, NY, 2012, s. 300.

tarihlerde İç Savaş'ta olmasıyla netlik kazanmıştı.[491] Öyle ki İngiltere'deki rounders, feeder ya da base ball gibi çeşitli adlarla anılan eski bir İngiliz oyunuyla ilişkisini doğrulayan araştırmalar sonucunda, bu oyunun ABD kökenli olduğu yolundaki Spalding Komisyonu kararı da geçersiz sayılmıştı[492] fakat beyzbol tarihi millileştirilemese de oyunun kendisi millileştirilmişti.

1846'da New Jersey'de yapılan maç, örgütlü ilk beyzbol maçı kabul edilmektedir. Beyzbol zamanla yaygınlaştı ve profesyonel olarak oynanmaya başladı. 1871'de "Ulusal Profesyonel Beyzbol Oyuncuları Birliği" kurulmuştur. Bu birlik, 1876'da "Profesyonel Beyzbol Kulüpleri Ulusal Ligi" adını almıştır. 1901'de de Amerikan Ligi kurulmuş ve bu iki ligin şampiyonları, ilk kez 1903'te karşılaşmıştır. 1905'ten bu yana her yıl iki ligin şampiyonları, dünya serileri maçında karşılaşır ve beyzbol sezonu bölece sona erer.

Amerikan futbolu ise ragbiden esinlenerek bulunmuş bir spordur. 1920'li yılların başında bir takım değişikliklerden sonra "Ulusal Amerikan Futbol Ligi (NFL – National Football League)" adını alan birlik kurulmuştur. Üniversiteler arası ligin yanı sıra profesyonel lig de her geçen gün popülerliğini arttırmış ve günümüzde 500 milyar dolarlık bir sektör oluşmuştur. Somut bir rakam vermek gerekirse, 1993 yılında NFL, 5 televizyon kanalı ile 4 yıllık naklen yayın hakkı için, 4,5 milyar dolarlık bir anlaşma imzalamıştır. "NFL final maçı"nın oynandığı şehre ekonomik katkısı 300-400 milyon dolar arasındadır.[493]

1920'lerde pek çok spor grubu oluşmuştu ve insanlar kimliklerini orada buluyorlardı. Yeni göçenler, futbol (soccer) oynayarak benliklerini koruyorlardı. Beyzbol oynamaya başladıklarında ise, Amerikanlaşma süreçleri tamamlanmış oluyordu.[494] Futbol, önceleri göçmen sporu olarak sonraları da çocukların oynadığı bir oyun olarak görüldü. Beyzbol ise sağlıklı erkeklere göreydi.[495]

Bütün bu oyunların büyük bütçeli organizasyonları, ABD'de hayatı durma noktasına getirecek türdendir. Özellikle "Super Bowl", "Olimpiyatlar" ve "National Association for Stock Car Auto Racing (NASCAR)", insanları biraraya getiren ve duygu birliği yaratan, milliyetçi hisleri kabartan hatta kimilerine göre savaşa eşdeğer

[491] http://www.history.com/topics/american-civil-war/abner-doubleday, (31.01.2016).
[492] http://www.britannica.com/biography/Abner-Doubleday, (31.01.2016).
[493] http://www.hornets.itu.edu.tr/dosyalar/AmerikanFutbolu.pdf, (22.02.2016).
[494] Bairner, s. 109.
[495] Bairner, s. 110.

rekabet yaratan[496] pek önemli etkinliklerdir. Türkiye'de her ne kadar güreş milli spor olarak kabul edilse de "Kırkpınar Yağlı Güreşleri", bir futbol maçı kadar bütünleştirici etki yaratmaz.

Sultan II. Mahmut, enderundaki sporcuları saraydan çıkarıp asker yaptıktan sonra da kendisi sarayda ok atmaya devam etmişti. O tarihten sonra tarihi sporlar sarayda yapılamaz olmuştu ancak halk arasında yine güreş, cirit, at koşuları gibi sporlar yapılmaya devam etmiştir. Okullarda ise spor dersi ancak 1835'te Mektep-i Harbiye'nin açılmasıyla başlamıştı.[497] Osmanlı-Türk geleneğindeki okçuluk, av, güreş, cirit ve at binme gibi sporlar ile satranç, tavla, dama, peçiç, mangala ve dokuz oyunu[498] gibi eğlence maksatlı oyunlar hem sarayda hem de halk arasında çok yaygındı.

Sultan Abdülaziz döneminin spor tarihini ilgilendiren en önemli olayların başında Fransızca eğitim yapan Galatasaray Lisesi'nin açılması gelir. Galatasaray Lisesi, spor tarihimizde batıya açılan bir kapı olmuştur. Türk cimnastiği, beden terbiyesi ve sporun doğmasında ve canlanmasında Faik (Üstünidman) gibi ilk dönem spor hocalarının burada vereceği dersler ve oluşturduğu müfredatlar önemli katkılar sunmuştur.[499]

Galatasaray Sultanisi'nde Faik Hoca'nın öğrencisi iken jimnastik yapmaya başlayıp, sonradan Mühendishane-i Berri-i Hümayun'a geçerek oradan istihkâm subayı olarak mezun olunca İzmir'e atanan Selim Sırrı Bey (Tarcan), II. Meşrutiyet'ten sonra da İsveç'e gönderilerek buradaki spor öğretmen okulunda eğitim görüp diploma alan ilk Türk jimnastik öğretmeni olmuştur. Selim Sırrı Bey İsveç'ten dönünceye kadar (1911) Türk gençleri Alman usulü jimnastik yapıyorlardı. Selim Sırrı Bey, İsveç'ten dönüp Galatasaray Sultanisi'ne spor öğretmeni olunca ilk defa burada İsveç usulü cimnastiği uygulamaya başlamıştı. Okul dışındaki Türk gençleri de ya evlerinde gizlice ya da Hıristiyan vatandaşların kurmuş oldukları spor kulüplerine giderek jimnastik yapıyorlardı.[500]

---

[496] Michael Billig'ten aktaran Calhoun, s. 119.
[497] Atıf Kahraman, **Osmanlı Devleti'nde Spor**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 627.
[498] Abdülaziz Bey, **Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri**, Tarih Vakfi Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, ss.375-382.
[499] Kahraman, ss. 640-643.
[500] Kahraman, s. 664.

Osmanlı Devleti'nde at yarışları öteden beri köylerde, kasabalarda ve şehirlerde (genellikle panayırlarda veya düğünlerde) gelinin erkek evine getirildiği Perşembe günü yapılırdı. Panayır yarışlarını o şehrin belediyesi tarafından oluşturulan bir kurul düzenlerdi. Buralarda verilen ödüller köy yarışlarının ödüllerinden daha fazla olduğu için bu tür yarışlara başka kasabalardan, hatta diğer illerden de yarış atı besleyen meraklılar katılırdı. Bu organizasyonlar ve diğer spor karşılaşmaları için "Sipahi Ocağı" adıyla bir dernek kurulmuştu. Bu "Ocak" vasıtasıyla önce İstanbul Veliefendi'de ve daha sonraları İzmir Buca'da koşular tertip edilmişti.[501]

15 Ağustos 1333-1917 tarihinden itibaren çıkmaya başlayan "Sipahi" dergisinin 1'inci sayısında "Sipahi Ocağı"nın kuruluşu ve amaçları konusunda şu şekilde tanıtılır:

"Sipahi Ocağı'nın kuruluş amacı, hükümetin desteğiyle at soyunun iyileştirilmesi, çoğaltılması, Osmanlı Ordusu'nun ve Vezirlerin at gereksinimini gidermekle beraber, bütün binek ve koşum atlarının yurt içinden alınmasının koşullarını incelemek, at yarışları ve yarışmaları, bağış, sergi ve diğer yollar ile iyi cins baba ve analar yetiştirmek, aynı zamanda Osmanlılık ile milli sporumuz olan binicilik (Cündilik) ve silah-atmak (Silahşörlük) duygularının millet arasında çoğalması yolunda hizmet etmektir."[502]

İşgal yıllarında İşgal Güçleri Başkomutanı General Harrington adına futbol turnuvaları düzenlenmiş; ayrıca önceden hiç görülmeyen, daha sonra da uzunca bir süre görülmeyecek olan patenli hokey, çim hokeyi, kriket, beyzbol ve ragbi gibi İtilaf Devletleri'ne özgü spor dallarında Osmanlı uyruklarınca kurulup yönetilen bazı kulüpler, önce İstanbul Moda'da sonra İzmir Bornova'da takımlar kurmuştu.[503] Belki de bu yüzden futbol tıpkı Amerika tarihinde olduğu gibi kültürün bir alt unsuru olmada hayli gecikmişti. Amerika'da ise ragbi ve futbol yerini Amerikan futboluna ve beyzbola bırakmıştı.

Şerif Mardin, Murat Bey'in idaresindeki "Mizan" dergisinde 1890'lı yıllarda yazılanlarda kültür politikasındaki en kayda değer yan olarak "püritenliği" görür:

---

[501] Kahraman, ss. 643-654.

[502] **İdman Mecmuası**, 14 Teşrinisani 1329-27 Kasım 1913, ss. 141-148'den alıntılayan Kahraman, s. 654.

[503] Kurthan Fişek, **Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Spor Yönetimi: Dünyada-Türkiye'de**, YGS Yayınları, İstanbul, 2003, s. 210.

“Mizan, her türlü eğlence ve iyi vakit geçirmeye karşı ciddi bir şekilde cephe alıyordu. Bu ahlaki kasılmanın belirtilerinden biri temiz bir karakter sağlama amacıyla sağlıklı bir bedene ve bundan hareket ederek jimnastiğe verdiği önemdi… Bu verimli vatandaş yaratma çabasının bir belirtisiydi.”[504] Cumhuriyetle birlikte “gürbüz ve üretken vatandaş” yaratmak için izcilik teşkilatlanması, spor kulüplerinin ve derneklerinin kurulması, beden eğitimi derslerinin konması ve milli spor branşlarının öne çıkarılmasını daha belirgin olarak göreceğiz.

Atatürk, 1934 yılındaki meclis açış konuşmasında sağlık ve sporun önemine şu sözlerle işaret eder: “Ulusun, ulus gençlerinin, çocuklarının sağlıkları, sağlamlıkları, gürbüzlükleri, üzerine düştüğümüz çok gerekli bir sağlık işidir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının bu yönden bize kıvanç verecek biçimde çalışmakta olduğunu görmekteyiz.”[505]

11.11.1938’de açıklanan İcra Vekilleri Heyeti Programı da sporun yeni döneminin genel çerçevesini çiziyordu:

“Milli kültür kadrosu içinde mütalâasını zaruri gördüğümüz sporu profesyonel şampiyon yetiştirmek için istemiyoruz.

Spor, okullarımız gibi, sahnemiz gibi milli kültürümüzün bir cüzüdür. Büyük gaye Türk vatandaşını fikir ve düşünce itibariyle kuvvetli vücut itibariyle kuvvetli en ve tam sıhhatli seciyeli gürbüz güzel insan olarak yetiştirmektir. Nasıl ki memleketimizde okumak yazmak bilmeyen tek vatandaşın kalmasını istemiyorsak sevdiği ve bütün hayatınca tatbik edeceği lâakal bir spor olmayan vatandaş da kalmamalıdır. Salim bir kafa ancak sağlam bir vücutta olabilir sözü Türk atasözüdür. Yine bu mülâhaza iledir ki bütün vatandaşlarda verim kudretini muhafaza için muntazam çalışma hafta ve yıl tatillerinden muntazam istifade ve seyahat zevkinin inkişafına taraftarız.

Sporu bir merkeze bağlayıp teşkilâtlandırmak ve muhtelif spor teşekkül ve hareketlerini ve vasıta ile idare etmek için yüksek huzurunuza bir kanun lâyihasıyla geleceğiz.”[506]

[504] Mardin, ss. 122-123.
[505] https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/4d4yy.htm, (25.12.2015).
[506] https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP9.htm, (25.12.2015).

Balkan Savaşları'nı müteakip 1914'te Sivil İzci Teşkilatı'nın kurulmuş ve bir and oluşturulmuştu. Bu çalışmalar Milli Eğitim sistemi ve Milli Savunma sistemi ortaklığı ile yürütülmüştür.

Sonraki zamanlarda Milli Eğitim'de ayrı, Milli Savunma'da ayrı andlar düzenlenmiştir:

114. İslam halifesi Sultan Reşat'ın 1914′te hazırlattığı "Kuruluş andı";

"Tanrıya (muhtemelen kavram, sonradan Öztürkçeleştirilmiş) ibadet ve Hakana itaat edeceğime, Daima vicdanlı, vazifesini tanır, kanuna hürmet eder, yiğit bir adam olarak hareket eyleyeceğime vatanımı sevip sulh ve harp zamanında fedakârlıkla hizmet yapacağıma, izcinin türesine baş eğeceğime namusum ve şerefim üzerine söz veririm"

1943′de izci andı;

"Türk vatan ve istiklalini, Türkiye Cumhuriyetini koruyacağıma, ödevimi her şeyden üstün tutacağıma, disiplinli, saygılı ve şefkatli olacağıma namusum ve şerefim üzerine and içerim"

1949′da izci andı;

"Vatanıma karşı vazifelerimi yerine getirmek, başkalarına her zaman yardımda bulunmak, izcilik türesine uymak, kendimi bedence sağlam, fikirce uyanık ve ahlakça dürüst tutmak için, elimden geleni yapacağıma şerefim üzerine and içerim."[507]ABD'de ise izci yetiştirme programlarına 1911 senesinde başlanmasına rağmen bu programlar federasyonlar tarafından ancak 1930 senesinde onaylanmıştır. İzcilik, milli bir spor gibi değil de ilerleyen yıllarda popüler kampçılık kültürünün bir kolu gibi görülmüştür.

Sporun Osmanlı-Türk tarihindeki devletten bağımsız ilk örgütlenmesi ise 1922-1936 yılları arasında faaliyet gösteren Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı eliyle olmuştur. Sırasıyla yarı-resmi bir örgütlenme olan Türk Spor Kurumu (1936-1938)'na dönüşen bu örgütlenme daha sonra "Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü"ne dönüştürülmüştür.[508] 1933'te sporla ilgili yapılan "Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Sekizinci Kongresi"nde amacın "çeteciliğe bir nihayet vermek ve elemanları bir ordu

[507] İsmail Güven, "Osmanlı'dan Günümüze İzciliğin Gelişimi ve İzciliğin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri",**Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 36, Sayı: 1-2, Ankara, 2003, ss. 66-73; ZaferToprak**,** "Meşrutiyet ve Mütareke Yıllarında Türkiye'de İzcilik",**Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 52, İstanbul, 1998, ss. 13-20.
[508] Fişek, s. 209.

disiplini, bir gençlik ruhu, bir memleket davası etrafında toplamak"[509] olduğu söylenmiştir.

1930'larda Ankara'da eğitim kurumlarının yanında, yine cumhuriyet modernliğinin kentsel ve mimari ikonları haline gelen bir dizi park, spor tesisi ve halka açık rekreasyon yerleri de inşa edilmişti. Dönemin diğer milliyetçi ülkelerindeki gibi idealize edilen "sağlık" ve "gençlik", Türkiye için "yaşlı imparatorluk"tan ya da "hasta adam" yakıştırmasından kopuşu imgeliyor gibiydi. Ankara, gençlik ve sağlığın ete kemiğe bürünmüş haliydi; yeni başkentin bedenin ve milletin yeniden canlandırılacağı halka açık rekreasyon alanlarına ve spor merkezlerine ihtiyacı vardı. Bunun üzerine "19 Mayıs Spor Stadyumu", "Gençlik Parkı", "Atatürk Orman Çiftliği" ve "Çubuk Barajının piknik alanları" inşa edilmişti; bunlar 1930'larda sağlık ve spor için önemli işlevler üstlenmişlerdi.[510]

ABD'deki sportif rekabet, Türk spor tarihinde bireysel başarıya yönelik olarak görülmemektedir. Buradan yola çıkarak bir yorum yapmak gerekirse; ABD de spor branşlarını Türkiye örneğindeki gibi dışarıdan ithal ederek dönüştürmüş ve böylelikle milli sporları yapmıştı; yani her ikisinde de taklit söz konusuydu; fakat bireyci olan ABD, toplumcu olan Türk spor anlayışına göre daha rekabetçiydi.

3.5. Sanat (Edebiyat, Mimari, Tiyatro ve Sinema)

ABD tarihinin en önemli yazarlarından Thomas Paine, kült eseri "Common Sense (Sağduyu)" ile "Bağımsızlık Bildirgesi"nden altı ay önce bir çıkış yolu arayan siyasiler arasında adeta bir peygamber gibi yükselmişti. Artık koloniler İngiliz hakimiyetinden kurtulmak istiyorlardı. Paine, anlaşmazlığı körükleyip elle tutulur bir hale sokmuştu. Bu yolda kararsızları bile harekete geçirmiş, dağınık hislere şekil vermişti. Eseri çok sayıda basılmıştı, toplu yerlerde ayrıca okunuyordu; bu yüzden bağımsızlık ruhunun canlandırılmasında Paine'in rolü herkesten fazlaydı. Paine, bu eserden sonra da yazılarına devam etti. Aynı yılın sonuna doğru devrimin patlamak üzere olduğu sıralarda şu sözlerle başlayan "American Crisis" dergisini yayınlamıştı: "İnsanoğlunun kendi ruh ve vicdanını deneyecek zaman geldi."[511]

[509] Fişek, s. 253.
[510] Bozdoğan, s. 91.
[511] Doren, ss. 14-15.

Amerika'da devrim neslinin edebiyatı daha ziyade 18. yüzyılın sonlarına doğru Paine ve Jefferson'ın ileri sürdüğü fikirleri ve konuları tekrarlamakla geçti. Nutuklar, şarkılar ve vaazlar hep halkın duygularını körüklemek ve cesaretini artırmak için yazılıyordu. Sonraları İngilizleri ve "kötü Amerikalıları" hicveden eserler yayınlanmıştı. Roman, hikâye ve tiyatro ise daha geç ortaya çıkacaktı.[512]

Amerika'yı anavatan Britanya'ya bağlayan en temel üç şey dil, hukuk ve edebiyattı.[513] Kuşkusuz dil ve ilkeleri bağlamında hukuk, Amerikan milliyetçiliği ile geçişkenlik arz ediyordu. Ulusal edebiyat ise hemen ortaya çıkabilecek bir olgu değildi. Shakespeare, Milton, Locke, Bacon ve Burke gibi yazarların etkisi yeni kıtaya zamanla sirayet edecek ve ulusal yazarlara yayılacaktı.

Hans Kohn, Walt Whitman'dan bahsederken cümleye şöyle başlamaktadır: "Bugünkü Amerika'nın mayalanması ve çimlenmesi Elizabeth Çağı'na, Francis Bacon ve Shakespeare çağına kadar gider."[514] Carlton Hayes de ortak "dil"in önemine vurgu yaparken Shakespeare'le birlikte Milton ve Keats'i de anar; bunların İngiltere kadar ABD'nin de değeri olduğunu söyler.[515]

Milliyetçilik birçok alanda yayınlara ilham kaynağı olarak Amerika'ya has şeylerin takdir edilmesine yol açtı. Noah Webster (1758-1843), "Amerikan Dictionary"nin (sözlük) yanı sıra okullar için önemli bir okuma ve yazma kitabı hazırladı. Bu kitap, yıllar boyunca 100 milyon kopyadan fazla sattı. Yenilenmiş Webster sözlükleri bugün hala yaygın olarak kullanılmaktadır. Referans kitabı olarak Jedidiah Morse'un yazdığı "The American Geography" (Amerikan Coğrafyası), engin ve büyüyen Amerikan toprakları hakkındaki bilgiyi yaygınlaştırıyordu. Dönemin edebi olmasa da en ilginç yazıları, Meriwether Lewis (1774-1809) ve Zebulon Pike (1779- 1813) gibi, batıya giden öncülerin ve kâşiflerin günlükleridir. Bunlar, Thomas Jefferson'un 1803'te Napolyon'dan satın aldığı Louisiana Bölgesi boyunca yaptığı uzun yolculukları anlatır.[516] Özellikle 1820'den sonraki eserlerde coğrafyaya duyulan minnet ve vatana yapılan güzellemeler dikkat çekicidir. Bu

[512] Doren, s. 18.
[513] Kohn, s. 18.
[514] Kohn, s. 86.
[515] Hayes, s. 18.
[516] Amerikan Edebiyatının Ana Hatları, http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Edebiyat.htm, (19.10.2015).

uzaktaki köy tasavvuru çoğu zaman hayali bir vatan ya da siyasi bir "topos" haline gelecektir.

Editörlüğünü Max J. Herzberg'in yaptığı "This is America" kitabındaki bölümler, adeta Amerika'ya ve Amerika halklarına adanmış (ülkeyi kuran ve ulusu inşa eden) metinleri içermektedir. Toplum tarafından hala bilinen bu metinler şu şekildedir:

- Stephen Vincent Benet'in "American Muse (Amerikan Düşü/İlhamı)" başlıklı şiiri Amerika'nın bütün değerlerini Amerikalıyla bir görürken bütün değerleri de Amerikan bireyinin parçası görmektedir.
- John Holmes, "Map of My Country (Ülkemin Haritası)" başlıklı şiirinde tahayyül ettiği kıtayı anlatır.
- Archibald Macleish, "Colloquy For The States (Eyaletler Söyleşisi)" adlı şiirinde adeta eyaletler arasında dolaşarak Amerikalı insanlara ve eşyalara düzülen övgüleri duyduğunu anlatır.
- Wiliam Carlos Williams'ın "Overture To A Dance Of Locomotives (Lokomotiflerin Dansına Bir Uvertür/Açılış)" adlı eseriyle okuyucuya baştanbaşa bir Amerika seyahati sunar gibidir.
- Carl Sandburg, "Chicago" şiirinde bu şehre bir güzelleme yapar.
- Vivian Laramore Rader, "Hill Folk (Tepe Halkı)" adlı şiirinde dağların insanlara sabır ve sakinlik vermesinden ötürü övgüyü hak ettiğinden bahseder.
- Gwendolen Haste, "Montana Wives (Montana Eşleri)" şiirinde cefakar Montana kadınlarını anlatır.
- William Rose Benet, "The Great Land (Büyük Ülke)" şiirinde Amerika ve hayatını ona adayan insanları anlatır.
- Samuel Francis Smith, "America" isimli şiirini atalarının üzerinde öldüğü, özgürlükler ülkesi olarak betimlediği anavatana seslenip, "Tanrı korusun" diyerek bitirir.
- Katharine Lee Bates, "America The Beautiful (Güzel Amerika)" şiirinde denizden gökyüzüne kadar ülkenin tüm güzelliklerine övgüler yağdırır.
- Henry Van Dyke, "America For Me (Benim İçin Amerika)" adlı şiirinde gökyüzündeki yıldızlarla bayraktakileri özdeşleştirerek Amerika'yı yüceltir.

- Patrick Henry, “Pul Yasası Karşıtı Konuşması”na “Liberty or Death (Özgürlük Ya Da Ölüm)” ismini verirken bağımsızlık mücadelesini ölüm kalım mücadelesi olarak tasvir eder.
- Thomas Paine, Britanya ile kriz çıktığında bağımsızlık mücadelesi için toplumu motive eden “A Call To Arms (Silahlara Çağrı)” başlıklı konuşmasında “Güneş askerimiz, güneş ışığı vatanseverliğimiz olacaktır” diyordu.
- Struthers Burt, “My People Came To This Country (Halkım Bu Vatana Geldi)” şiirinde pek çok yazar ve şairin değindiği yeni kıtaya geliş sebeplerini anlatırken “özgür bir ülkede başları dik, gururla yaşamak ve damarlarındaki akan kan için geldik” diyordu.
- Walt Whitman, “I Hear America Singing (Amerika’nın Şarkı Söylediğini Duyuyorum)” şiirinde, her meslekten Amerikalının ülkeleri için nasıl da şevkle çalıştıklarını anlatır.
- Walt Whitman, “Come Up From The Fields, Father (Tarladan Dön Baba)” adlı şiirinde asker oğlunun savaşta öldüğünü söyleyen bir mektubu konu alır. Whitman, bu şiirinde olduğu gibi hem Güney hem de Kuzey Amerika aşığı olduğundan eserlerinde savaşın trajedisine yer verir.
- Joseph Rodman Drake, “The American Flag (Amerikan Bayrağı)” şiirinde Amerikan Bayrağı’nı doğayla bütünleştirip lirik bir anlatım sunar. Şiirin “özgürlük” ve “zafer” temalı sözleri “Tanrı’ya Güveniriz” “motto”su dışında Francis Scott Key’in 1814 yılında yazdığı ve daha sonra “Amerikan Milli Marşı” olan “Star Spangled Banner (Yıldız Bezeli Sancak)” şiirini anımsatır.
- Realist ve naturalist bir tarzı olan Stephen Crane, “The Red Badge of Courage (Üstün Cesaret Madalyası)” isimli kült romanında tıpkı daha sonraki “Türk-Yunan” ve “Amerika-İspanya” savaşlarını konu alan romanlarında da olduğu gibi görmediği savaş ortamlarını, yaralananları, cesaret öykülerini adeta yaşarmışçasına anlatmıştır. Yine çok benzer biçimde Richard Ely Danielson, “Corporal Hardy (Hardy Onbaşı)” isimli hikâyesinde kurgusal bir savaş günlüğü kaleme almıştır.
- Henry Wadsworth Longfellow, Platon’un devleti bir gemiye benzeten alegorisine atıfla “The Ship of State (Devlet Gemisi)” adlı yazdığı şiirinde

Amerika'yı bir gemiye benzetir ve "fırtınalı zamanlarda gemimiz devrilmesin istiyorsak bir olmalıyız" mesajı verir.

- Francis Miles Finch, günümüze kadar pek çok filme ve şarkıya ilham vermiş "Güney" ve "Kuzey"i simgeleyen renklerin adı olan "The Blue And The Gray (Mavi ve Gri)" şiirini yazmıştı. Bu birlik beraberlik mesajları veren duygusal bir şiirdi.[517]

Türkçe Amerikan Edebiyat Tarihi, editörlüğünü Mahmut Namlı'nın yaptığı "Amerikan Zenginliğinin Sırları: Amerikan Edebiyatının Ana Hatları" ismiyle Amerikan Büyükelçiliği'nin hazırlattığı bir çalışmada özetlenmiştir. Bu çalışmadaki ana başlıklar altında Amerikan Edebiyatının tarihi kırılma noktalarına etki eden yazar ve şairlerle Amerikan Milliyetçilik Tarihi açısından özellikle öne çıkan 1820-1840 arası Amerikan Rönesansı dönemi eserlerine bakalım:

1. Erken Amerikan Dönemi: 1776'ya Kadar Koloniler
2. Demokratik Kökler ve Devrimci Yazarlar: 1776-1820
3. Romantik Dönem: 1820-1860
   - A. Denemeciler ve Şairler
     - Transandantalizm (Rasyonalizm Karşıtı Deneyüstücü Akım)
       - Ralph Waldo Emerson (1803-1882)
       - Henry David Thoreau (1817-1862)
       - Walt Whitman (1819-1892)
     - Brahmin Şairler (Eğitimli, Yüksek Sınıftan Kişiler)
       - Henry Wadsworth Longfellow (1807-1882)
       - James Russell Lowell (1819-1891)
       - Oliver Wendell Holmes (1809-1894)
     - İki Reformcu
       - John Greenleaf Whittier (1807-1892)
       - Margaret Fuller (1810-1850)
       - Emily Dickinson (1830-1886)
4. Gerçekçiliğin Yükselişi: 1860-1914
5. Modernizm ve Deneyselcilik: 1914-1945

[517] Eserlerin kısa özetleri için bkz. Herzberg, kitabın tümü.

6. 1945'ten Günümüze Amerikan Edebiyatı[518]

Almanya'da ortaya çıkan, ama hızla İngiltere, Fransa ve ötesine yayılan Romantik akım, Amerika'ya 1820 yılı civarında varmıştı. Avrupa'daki gibi Amerika'da da taze, yeni bir bakış, sanatçı ve aydın çevreleri heyecanlandırdı. Ancak arada önemli bir fark vardı: Amerika'da Romantizm, milli yayılma dönemi ve özgün bir Amerikan sesinin keşfiyle çakıştı. Ulusal bir kimliğin sağlamlaşması ile Romantizm'in yeni ortaya çıkardığı idealizmi ve tutkusu "Amerikan Rönesansı"nın başyapıtlarını besledi. Romantizm, olumlayıcıydı ve çoğu Amerikan şairi ve yaratıcı denemecisi için uygundu bir idealizm demekti. Amerika'nın engin dağları, çölleri ve tropik yerleri bu yüceliği kapsıyordu. Romantik ruh Amerikan demokrasisine özellikle uygun gelmişti: bireyselliği vurguluyordu, sıradan insanın değerini onaylıyordu, yani New England'da Romantizm bereketli bir toprağa düşmüştü.[519]

Washington Irwing, James Fenimore Cooper, Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau, Herman Melville, Nathaniel Hawthorne, Edgar Allan Poe, Walt Whitman ve Emily Dickinson, Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan ilk büyük edebi kuşağı temsil ederler.

1840'larda Amerikan milliyetçiliğinin edebiyattaki savunuculuğunu geniş kitlelere ulaşan antolojiler ve dergiler yapacaktı; Rufus Wilmot Griswold ismindeki editör (ki Edgar Ellan Poe'nun da asistanıydı); "Amerika'nın Şiirleri ve Şairleri" (1842), "Amerika'nın Nesir Yazarları" (1847) ve "Amerika'nın Kadın Şairleri" (1848) başlıklı kitapları yayınlamıştı. Kültür milliyetçiliğine büyük katkı sunan bir diğer yazar da New York Tribune ve The New Yorker gibi politik edebiyatın önemli örneklerini yayınlayan Horace Greely idi.[520]

Washington Irving (1789-1859), New York'ta ticaretle uğraşan varlıklı bir ailenin 11 çocuğunun en küçüğü olarak (Benjamin Franklin ve Nathaniel Hawthorne gibi) Avrupa'ya kültürel ve diplomatik elçi oldu. "Sketch Book, Geoffrye Crayon" (Geoffrye Crayon'un [Irving'in takma adı] Skeçler Kitabı) adlı eseri en iyi bilinen iki hikâyesini içerir, "Rip Van Winkle" ve "The Legend of Sleepy Hollow" (Uykulu Kuytu Efsanesi). Skeçler Kitabı'nda, Irving New York şehrinin kuzeyinde Hudson

[518] Amerikan Edebiyatının Ana Hatları, http://www.usembankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Edebiyat.htm, (19.10.2015).
[519] Amerikan Edebiyatının Ana Hatları, http://www.usembankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Edebiyat.htm, (19.10.2015).
[520] Kohn, s. 74.

Nehri boyunca uzanan Catskills dağlarını inanılmaz derecede güzel, sihirli bir bölgeye dönüştürür. Amerikalı okurlar Irving'in hayal ürünü olan "Catskills tarihi"ni minnetle kabul ederken onun bu hikayeleri Almanca bir eserden adapte ettiğini bilmiyorlardı. Irving, aslında Amerika'ya çok ihtiyacı olan bir şey sunmuştu: yeni topraklarla ilişki kurabilmenin yaratıcı yolu. Hiç bir yazar toprağı insanlaştırmak, onu bir isim ve yüzle ve bir dizi efsane ile süslemek konusunda Irving kadar başarılı olamamıştı. 20 yıl uyuyan, uyandığında bütün kolonilerin bağımsız olduğunu gören "Rip Van Winkle"ın hikâyesi sonunda halka maloldu. Sahneye uyarlandı, sözlü geleneğe girdi ve yavaş yavaş kuşaklar boyu Amerikalılar tarafından gerçek Amerikan efsanesi olarak kabul edildi. Henüz oturmamış yeni bir ulusun tarih duygusunu keşfeden Irving, bunun tatmin edilmesine yardımcı oldu. O'nun çok sayıdaki eseri tarihe, yaşayan, nefes alan hayali bir yaşam vererek onu yeniden yaratmak için sürekli harcanan bir çaba olarak görülebilir. Konuları için Amerikan tarihinin en dramatik yönlerini seçti: Yeni Dünya'nın keşfi, ilk başkan ve ulusal kahraman, batıya açılış. İlk eseri ise Hollanda yönetimindeki New York'un tarihini satirik bir dille anlatan History of New York (New York Tarihi, 1809)'tur.[521]

James Fenimore Cooper, Amerika'nın şartlarını kabul ederken, Irving reddetmişti. Irving, Avrupa efsanelerini, kültürünü ve tarihini getirerek ve adapte ederek Amerikan ortamına bir Avrupalı gibi yaklaştı. Cooper bu süreci bir adım daha ilerletti; yeni Amerikan karakterleri ve temaları yarattı. Cooper'ın romanları birbirini izleyen dalgalar halindeki batı yerleşimlerini anlatır: El değmemiş topraklara önce Kızılderililerin yerleşmesi; ilk beyazların keşif kolu, asker, tüccar ve batıya giden öncüler olarak gelmesi; fakir ve kaba yerleşimci ailelerin gelmesi ve son olarak orta sınıfın yargıç, doktor ve bankacıları içeren ilk profesyonellerle gelmesi. Her yeni gelen dalga eskisini yerinden etti; Beyazlar, Kızılderilileri göç ettirince Kızılderililer, batıya doğru geri çekildiler; okullar, kiliseler ve hapishaneler kuran "medeni" orta sınıf, aşağı sınıfı yerinden edince, onlar daha da batıya çekilip, bu sefer onlardan önce gelmiş olan Kızılderilileri tekrar göç ettirdiler. Cooper sonu gelmeyen ve önlenemez yerleşimci dalgalarını anlatırken sadece kazançları değil kayıpları da

[521] Amerikan Edebiyatının Ana Hatları, http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Edebiyat.htm, (19.10.2015), http://www.britannica.com/biography/Washington-Irving, (20.10.2015).

görmekteydi.[522] Bu yüzden Irwing'in coğrafyayı yücelten yazıları milliyetçiliğe yarayacak; Avrupalılar Irwing'i başarısız bulsalar da, yazıları halk tarafından sevilen yazar çok para kazanacaktı.

Ralph Waldo Emerson (1803-1882), dinsel bir misyonla rasyonalizme karşı çıkarken Doğa, Dil, Tarih, Disiplin, İdealizm, Kahramanlık ve Güç vb. başlıklı denemeleriyle adeta toplumun önüne yeni bir ulusun ideallerini koymayı amaçlamıştır. O'nu meşhur eden ünlü eseri ise, Concord Hymn (Concord İlahisi) başlıklı dinsel temalarla yüklü "vatan şiiri"dir. Concord, aynı zamanda Amerikan Devrimi'nin ilk muharebesinin olduğu yerdi, Concord Hymn (Concord İlahisi) de Amerikan edebiyatının en meşhur dizelerine sahiptir:

By the rude bridge that arched the flood,

(Sel büken kadim köprüyle,)

Their flag to April's breeze unfurled,

Nisan esintisine bayrak açtılar,)

Here once the embattled farmers stood,

(Burada savaşa hazırlanmış çiftçiler duruyordu,)

And fired the shot heard round the world.

(Ve ateş sesi, tüm dünyadan duyuldu.)

The foe long since in silence slept;

(Düşman, çoktan beri sessiz uykusundaydı;)

Alike the conqueror silent sleeps;

(Fatihin benzer şekildeki sessiz uykusu gibi;)

And time the ruined bridge has swept

(Ve zaman, kadim köprüyü süpürdü)

Down the dark stream which seaward creeps.

[522] Amerikan Edebiyatının Ana Hatları, http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Edebiyat.htm, (19.10.2015), http://www.britannica.com/biography/James-Fenimore-Cooper, (20.10.2015).

(Denize doğru sürünen karanlık dereyi aşağı indirdi.)

On this green bank, by this soft stream,

(Bu yeşil bankın üzerinde derenin yumuşak akışı ile)

We set to-day a votive stone;

(Güne abidemizle başlamak istiyoruz;)

That memory may their deed redeem,

(Bu hatıra belki eserlerinin karşılığı olabilir,)

When, like our sires, our sons are gone.

(Atalarımız gibi çocuklarımızda gittiğinde.)

Spirit, that made those heroes dare

(O kahramanlara cesaret veren ruh)

To die, and leave their children free,

(Ölmek ve çocuklarını özgür kılmak için,)

Bid Time and Nature gently spare

(Vaktini bekledik ve zaman, nazikçe tükendi)

The shaft we raise to them and thee.

(Bayrağı, onlar ve senin için göndere çektik.) [523]

Henry David Thoreau, Civil Disobedience (Sivil İtaatsizlik) adlı meşhur denemesi ile İspanya'ya yapılan müdahaleyi eleştirir ve haklı bireyin haksız kanunlara (hapse atılmasına sebep olan vergi kanunu gibi) uymaması gerektiğini savunduğu pasif direnme teorisiyle, Mahatma Gandi'nin Hindistan bağımsızlık

[523] http://www.rwe.org/complete/complete-works.html, (22.10.2015), http://www.nationalcenter.org/ConcordHymn.html, (22.10.2015), çeviriyi ben yaptım.

hareketine ve 20. yüzyılda Martin Luther King'in siyah Amerikalıların vatandaşlık hakları mücadelesine esin kaynağı olur.[524]

Hawthorne'un öykülerinden çoğu Püriten New England'da geçer ve en önemli romanı olan The Scarlet Letter (Kızıl Damga, 1850) klasikleşmiş bir Püriten Amerika peyzajı sunar. Walt Whitman ise 1855'te bir başka klasik "Leaves of Grass"ı yazmıştı. Bu kitap, Amerikan kıtası kadar engin, enerjik ve doğaldı, hatta pek çok Amerikalı eleştirmenin aradığı destandı. Whitman, her yazardan daha fazla demokratik Amerika mitini icat etmişti. Hans Kohn, Whitman'ın bu tutumunun "Amerikanizm"i edebi olarak oluşturduğunu, hatta siyasette W. Wilson'un yaptığının edebiyattaki yansıması olduğunu söylemektedir.[525] Whitman, "dünya üstünde herhangi bir zamanda bütün uluslar içinde herhalde Amerikalılar en yüksek şiirsel mizaca sahiptir; Amerika temelde en büyük şiirdir" demişti. Whitman bunu yazdığı zaman, Amerika'nın şiirsellik için çok yeni olduğuna dair genel kanıyı cesaretle tersyüz etmişti.

Hawthorne, Melville ve Poe gibi Amerikalı yazarlar birçok İngiliz veya Avrupalı romancının yaptığı gibi gerçekçi karakterleri ayrıntılı betimlemelerle anlatmak yerine; kahramanlarını gerçek hayattan daha büyük olarak şekillendirdiler ve onlara efsanevi önem yüklediler. Amerikan romancıları, çatışma ve devrimden oluşan bir tarihe, çok geniş boş topraklardan oluşan bir coğrafyaya ve hareketli ve nispeten sınıfsız bir demokratik topluma sahiplerdi. Bu yüzden de, Amerikan "romans"ının tipik başkahramanları tekinsiz, soğuk ve yalnız bireylerdir. Hawthorne'nun Arthur Dimmesdale veya The Scarlet Letter (Kızıl Damga)'daki Hester Prynne'i, Melville'in Moby-Dick'teki Ahab'ı ve Poe'nun hikâyelerindeki pek çok yalnız ve takıntılı karakter, karanlık kaderleriyle çarpışan yalnız başkahramanlardır çünkü demokratik Amerikan bireyi o zamanlar kendini yaratmak zorundaydı.[526]

Ernest Hemingway'e Nobel kazandıran "İhtiyar Balıkçı/Yaşlı Adam ve Deniz (The Old Man And The Sea)" adlı roman da idealizmi ve rekabetçiliği temsil etmesi anlamında önemlidir. Romanda, aylardır balık yakalayamayan ama yıllardır

[524] http://thoreau.library.ucsb.edu/thoreau_life.html, (24.10.2015).
[525] Kohn, s. 210.
[526] Amerikan Edebiyatının Ana Hatları, http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Edebiyat.htm, (24.10.2015); Doren, ss. 34-43.

balıkçılık yapan yaşlı Kübalı balıkçı Santiago'nun Meksika Körfezi açıklarında idealindeki balığı yakalaması konu edinilir. Santiago, hayatında gördüğü en büyük kılıçbalığını günler süren uğraşları sonucunda tam da pes edecekken yakalamayı başarır. Fakat devasa kılıçbalığını yakaladıktan sonra bu defa da köpek balıkları ile mücadeleye girerek yakaladığı balığı güç bela sahile getirmek zorunda kalacaktır. Santiago'nun devasa kılıç balığını yakalamak ve yakaladıktan sonra onu sahile taşımak için köpek balıkları ile giriştiği amansız mücadele romanın temel taşıdır. İhtiyar balıkçının tüm olumsuzluklara rağmen umudunu hiç yitirmeyişi ve her türlü zorluğa karşı kılıç balığı ve köpek balıkları ile yaptığı mücadele romanın konusudur.[527]

Amerikan edebiyat tarihinin bir diğer önemli eseri de Mark Twain'in yazdığı "Huckleberry Finn" adlı romandır. Bu eserde Twain, çocukluğunun geçtiği Mississippi'ye bir güzelleme yapar gibidir. Basit tabiriyle "Huckleberry Finn", Twain'in kendisidir. Bu "gülen adam"ın diliyle anlatılan, Amerikan halkının kendi macerasıdır. "Moby Dick"in Amerika'nın durulmamış zihninin destanı oluşu gibi, bu kitap da Amerika'nın mutlu hatıralarının destanı gibidir.[528]

Amerikan ulusal tarihinde çok sayıda tiraj yapan gazete ve dergilerin önemi fazladır. Bu yayınların dağıtımı da önemlidir; dizginin hızlanması ve posta teşkilatı vasıtasıyla hızlıca dağıtılması Anderson'un "kapitalist yayıncılık"[529] kavramının üzerinde durmakta ne kadar haklı olduğunu göstermektedir. Bunlardan iktidarın politikalarına destek veren Louis O'Sullivan'ın 1837 yılında çıkardığı "United States Magazine" ve "Democratic Review" önde gelenlerdendir. O zamanlar "Demokrat Parti"yi destekleyen gazetede bu partiden seçilen James K. Polk'u destekleyen yazılar yayınlanıyordu. Başkan Polk, "Manifest Destiny (Kaçınılmaz Kader-Ülkenin coğrafi genişlemesi)" politikasını benimsemiş ve Amerika'nın en fazla toprak kazandığı dönemin lideri olmuştu. O'Sullivan, muhalif Whig Partisi'ne rağmen Meksika'ya karşı yürüttüğü saldırgan politikada yazılarıyla başkanı destekliyordu. Özellikle "Annexation (İlhak)"[530] adlı makalesinde 1845'te Teksas'ın ABD'ye katılmasını "…artık Teksas sadece bir eyalet değil, birliğimizin ve kaderimizin bir

[527] Ernest Hemingway, **Yaşlı Adam ve Deniz**, Bilgi Yayınevi, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2006, kitabın tümü.
[528] Doren, s. 53.
[529] Anderson, ss. 63-82.
[530] Kohn, s. 188.

parçası ve bundan sonra ülkemiz sadece bir 'ülke toprağı' değil, bir 'vatan'dır"; Teksas'a karşı hassas, erdemli ve yurtsever tavrımız ulusumuzun gönlünde hissedilmeye başlamıştır…" diye yazarak dseteklerken Teksas'ı Meksika'dan ayırmanın bir demiryolu hattı ile mümkün olduğunu, bunun "Atlantik ve Pasifik İmparatorluğu"nu temin edeceğini savunmuştur.[531]

Bu yayılmacı politika, daha büyük deniz gücü ihtiyacı ve bunun da ülkeye getireceği maddi külfetten ötürü her zaman destek görmeyecekti. Örneğin Amerika'nın "Harper's Magazine" isimli önde gelen dergilerinden birinde Carl Schurz isimli yazar tarafından yine tesadüfen aynı isimli (Manifest Destiny) bir makaleyle Hawai'ye yönelik yayılmacı saldırılar eleştiriliyordu.[532]

Osmanlı'da ise, Musevi asıllı üç Avrupalı yazar Türkçülük düşüncesinin tarihi ve etnik altyapısını hazırlayan önemli eserlere imza atmışlardı. Arthur Lumbey Davids, "Grammer of the Turkish Language (1832)" adlı eserinde Türk dilini ve eski çağlardan II. Mahmut dönemine kadarki Türk tarihini incelemiş; Türklerin çeşitli dönemlerde çeşitli adlar alarak büyük işler gören ve Moğollarla ilgisi bulunmayan Kafkas kökenli büyük bir ırksal topluluk olduğunu ileri sürmüştü. Arminius Vambery de, Macarların kökenlerinin Türklere dayandığını yazıyordu. Leon Cahun ise, "Introduction a l'histoire de l'Asie (1896)" adlı eserinde Türkleri dünya fatihleri olarak nitelemiş ve Cengiz Han'ın Türk olduğunu dile getirmişti.[533] Bu ilk dönem eserleri daha sonraları V. V. Barthold gibi bilim adamlarınca küçümsense de, toplum ileri gelenlerinin duygularına hitap etmiş ve özellikle Türk Tarih Kongresi ve Türk Dil Kongresi'nde de göreceğimiz üzere bir ihtiyaca cevap vermişti.

"Vatan ve "Hürriyet Şairi" olarak anılan Namık Kemal, şiirin dışında da eserler verdi. O, özellikle Türk edebiyatının ilk romanı "İntibah" ve sahnelenen ilk yerli tiyatro eseri olan "Vatan Yahut Silistre" ile ünlüdür. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ü eserleri ve fikirleriyle etkilemiştir. Ahmet Vefik Paşa (1823-1891), Moliere piyeslerini Türkçeye çevirerek ve Osmanlıca-Türkçe sözlük "Lehçe-i Osmani (1876)"yi yazarak Türk diline katkılar sunmuştu. Mustafa Celaleddin Paşa da Fransızca yazdığı "Les Turcs, anciens et modernes (1870)"de Cahun'un tezlerine benzer tezler savunuyordu. Ali Suavi (1838-1878), İslam uygarlığında Türklerin

[531] Kohn, ss. 188-189.
[532] Kohn, ss. 197-198.
[533] Akşin, 2000, s. 386.

oynadığı role değinmiş ve aynı zamanda İslam'da milli bir reform öngörmüştür. Süleyman Paşa'nın (1838-1892) Harbiye'de okutulan "Tarih-i Alem (1876)" isimli tarih kitabı da Türkleri Asya'nın geniş coğrafyasında yaşayan ve Osmanlıların ataları olan bir ulus şeklinde ele alması bakımından ilgi çekicidir. Şemseddin Sami, ilk Türkçe ansiklopedi "Kamus-ül Alam (1889)"ı yazarak dil alanında Türkçülüğe büyük katkı yapan bir yazardır. Türkçülüğün asıl kurucuları olup özellikle ayrı tutulması gereken yazarlar ise Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'tir. Akçura, "Üç Tarz-ı Siyaset (1904)" adlı eserinde Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojilerini eleştirerek Türkçülük fikrini öne çıkarıyordu. Ziya Gökalp ise, Türk Yurdu Dergisi'nde yazdığı yazılarından oluşan "Türkleşmek, Müslümanlaşmak, Muasırlaşmak (1918)" adlı eserinde Müslüman kimliğinden kopmadan ve Batı'nın ilerici değerlerini alarak bir ulus inşa etmenin mümkün olduğu şeklindeki eklektik fikirlerini ortaya koyuyordu.[534] Ali Canip Yöntem de Cenap Şahabettin'le münakaşalarını içeren "Milli Edebiyat Meselesi" isimli kitabıyla Türkçe'nin savunuculuğunu yapmıştır.

Namık Kemal, "Vaveyla" isimli şiirinin üçüncü kıtasında "vatan"ı kabede tasavvur ederken ona dini ve ulvi bir anlam ithaf etmiş ve ayrıca son mısrasıyla İstiklal Marşı"na da ilham vermiştir:

"Git vatan! Kâbe'de siyaha bürün
Bir kolun Ravza-i Nebi'ye uzat
Birini Kerbela'da Meşhed'e at
Kâinatta o hey'etinle görün!
Bu temaşaya Hak da âşık olur
Göze bir âlem eyliyor izhar
Ki cihanda büyük letafeti var
O letafet olunsa ger inkâr
Mezhebimce demek muvafık olur
Aç vatan göğsünü İlah'ına aç!
Şühedanı çıkar da ortaya saç!"[535]

Ruslarla savaş başladığında Türkçü şair Ziya Gökalp'in yazdığı "Kızıl Destan" adlı şiirin ilk mısraları "Turan" şiiri ile aynı temayı işliyordu:

[534] Akşin, 2000, s. 386; Berkes, ss. 435-457; Ülken, ss. 440-485, İnalcık, ss. 77-80.
[535] Sadettin Nüzhet (Ergun), **Namık Kemal: Hayatı ve Şiirleri**, Yeni Şark Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s. 270.

“Düşmanın ülkesi viran olacak,
Türkiye büyüyüp Turan olacak.”[536]

Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliğinin doğuşunda Yunan etkisini “Durma Vur” adlı şiirinde konu edinir ve adeta milliyetçilikte “öteki”nin rolünü[537] onaylar:

“Durma Yunan, durma, kibrini artır!
Türklüğün başına hakaret yağdır!
Uyuyan bir kavme bu zillet azdır,
Vur eski kölesi, utandır onu;
Bırakma uyusun, uyandır onu!..”[538]

Türkçülük açısından ele alındığında hemen akla gelen bir diğer yazar, milli edebiyat akımının öncüsü Mehmet Emin Yurdakul (1869-1944)’dur. Türkçe Şiirler, Tan Sesleri, Turana Doğru, Ey Türk Uyan, Türk Sazı, Ordunun Destanı, Zafer Yolunda, Dicle Önünde, Mustafa Kemal, Fazilet ve Asalet, Türkün Hukuku, Kral Corc’a, Dante’ye gibi coşkulu ve didaktik eserler yazmıştır; ama belki de toplumda en çok karşılık bulanı 1897 tarihinde Türk-Yunan Savaşı için yazdığı “Cenge Giderken” şiiridir:

Ben bir Türk’üm dinim, cinsim uludur
Sinem, özüm ateş ile doludur
İnsan olan vatanının kuludur
Türk evlâdı evde durmaz, giderim.

Bu topraklar ecdâdımın ocağı
Evim köyüm hep bu yurdun bucağı
İşte vatan! İşte Tanrı kucağı!
Ata yurdun evlât bulmaz, giderim.

Yaradanın kitabını kaldırtmam
Osmancığın bayrağını aldırtmam

[536] Heyd, s. 142.
[537] Herkül Millas, “Milli Türk Kimliği ve ‘Öteki’ (Yunan)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt: 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 195.
[538] Fevziye Abdullah Tansel (haz.), **Ziya Gökalp Külliyatı-1: Şiirler ve Halk Masalları**, Ankara, 1977, s. 67; bu şiir, Gökalp’ın 1914 yılında neşredilen “Kızılelma” kitabında bulunmaktadır.

Düşmanımı vatanıma saldırtmam
Tanrı evi viran olmaz giderim.

Tanrım şâhid duracağım sözümde
Milletimin sevgileri özümde
Vatanımdan başka şey yok gözümde
Yâr yatağın düşman almaz, giderim.

Ak gömlekle gözyaşımı silerim
Kara taşla bıçağımı bilerim
Vatanımçün yücelikler dilerim
Bu dünyada kimse kalmaz, giderim.[539]

Şiiri Yusuf Akçura şöyle değerlendirmiş: "Bu manzumede Türk var, köy var, vatan var, millet var; fakat sultan yok, saray yok, sarayı kuşatan dalkavuk tufeyliler yok: 'Cenge giderken', Cumhuriyetçi bir millet şarkısıdır! Profesör Horn'ün dediği gibi bir millet ilahisi (hymne)dir."[540] Bu değerlendirme Tanrı, vatan ve eskatolojik temaları bir arada düşününce Emerson'un "Concord Hymne (Concord İlahisi)" şiirini akla getirmektedir. Her ikisi de vatanın bağımsızlığı ve birliği uğrunda ölebilecek "vatan evlatları"na seslenmekte ve geniş bir kitlede karşılık bulmaktadır. Bu ilahi, I. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Protestan kiliselerinde yapılan bayrak ayinlerinde sıkça okunmaktaydı.[541]

1900'lerin başında yazılan edebi eserlerde henüz "biz" kavramından Türkler anlaşılmıyordu. Ahmet Mithat, Sami Paşazade Sezai ve Halit Ziya Uşaklıgil'in eserleri buna örnektir. Balkan Savaşları ve milliyetçi hareketlerin Osmanlı içinde artmasıyla birlikte etkisini ilk olarak Ömer Seyfettin'de göstermeye başlayan "millilik öğeleri", Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın son dönem eserlerine de damga vurmuştur. "Türk"ü yüceltmeyi şiar edinen Milli Edebiyat akımı ise, Halide Edip

[539] Hasan Kolcu ve Fatih Kıran (haz.)**, Türkçe Şiirler: Mehmet Emin**, "Cenge Giderken" (Anadolu'dan Bir Ses), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2007, s.31.
[540] Yusuf Akçura, **Yeni Türk Devletinin Öncüleri-1928 Yazıları**, (Basıma Hazırlayan: Nejat Sefercioğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 118.
[541] Hayes, s. 206.

Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve geç dönemde de Tarık Buğra ile klasik örneklerini kazanmıştır.[542]

Milli edebiyat akımının öncülerinden olan Ömer Seyfettin'in hikâyeleri, bu dönemin karakteristik özelliklerini yansıtır. O'nun 1910'dan sonra yazdığı savaş dönemi hikâyelerinden "Topuz"da istiklal sevdasına düşen gayrimüslimler ezilir, korku içinde "Türk'ün elini öperler". "Bomba" ve "Primo Türk Çocuğu"nda ise Türkler Avrupalılardan üstündür; Batılılar ve Hıristiyanlar hepten düşman ve de haindirler.[543]

Osmanlı'da Türk milliyetçiliği esasına dayanan ilk örgütlenme 1908'de kurulan "Türk Derneği" idi. Bu dernek, görüşlerini 1909'da yayın hayatına başlayan aynı isimli dergi ile duyuruyordu. Türkçü yazarlar için önemli bir mecra olacak bu ekol, nizamnamesinde derneklerinin amacını özetle "Türk diye anılan bütün Türk kavimlerin mazi ve haldeki eserlerini, işlerini, durumlarını ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak" olarak açıklıyordu. "Türk Derneği"nden sonra 1911'de "Türk Yurdu Cemiyeti" kuruldu ve cemiyetin yayın organı uzun soluklu bir dergi olan "Türk Yurdu"ydu. Daha sonra da "Türk Ocağı" yine benzer amaçlarla kurularak görevi devralmış oldu. Aynı yıllarda bu defa Selanik'te örgütlenen fikir adamlarının "yeni lisan" hedefi etrafında toplandıkları yayın organı ise "Genç Kalemler" olmuştu.[544]

Hans Kohn, Anderson'un "kapitalist yayıncılık"[545] kavramını desteklercesine Türk milliyetçiliğini oluşturan temel unsur olarak "matbuatı" görüyor; özellikle 1908'de "Hürriyetin İlanı"ndan sonra basının güçlenmesine, hatta 25 Temmuz günü İkdam gazetesinin 60000, Sabah gazetesinin 40000 nüsha tabetmesine dikkat çekiyordu.[546]

Ziya Gökalp, bu dönem yazılarıyla yeni bir Türk sanatı öngörüyordu. Özellikle "Türkçülüğün Esasları" adıyla basılan kitabındaki yazıları bu yöndeydi. O'na göre, Osmanlı döneminin eserleri halkla bütünleşemeyen alafranga görünümlü

---

[542] Herkül Millas, "Edebiyat Metinlerinde Milliyetçi Tarih Söylemi", **Tarih ve Milliyetçilik Bildirileri: Mersin Üniversitesi I. Ulusal Tarih Kongresi**, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Mersin, 1997, ss. 95-96.
[543] A. Ömer Türkeş, "Milli Edebiyattan Milliyetçi Romanlara", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**: **Milliyetçilik,** Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 812.
[544] Akçura, 2008, ss. 167-174.
[545] Anderson, ss. 60-62.
[546] Kohn, 1944, ss. 14-22.

eserlerdi.[547] Gökalp, örneğin Oğuz Türklerinin resmi "Oğuznamesi"[548] olarak ifade ettiği "Dede Korkut Masalları"nın ancak birkaç yüzyıl önce yayınlanmış olmasından yakınır; halkın sevdiği şairler olarak Aşık Kerem, Aşık Garip, Köroğlu, Âşık Ömer, Dertli ve Karacaoğlan'ı gösterir. Ayrıca "tekkeler de birer halk tapınağı olduğu için, buralarda doğan ilahilerle nefesler de halk edebiyatına, dolayısıyla Türk edebiyatına girer" önermesiyle Yunus Emre, Kaygusuz ve Hacı Bektaşi Veli'yi bu gruba dâhil eder.[549] O, Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Bektaşi Babaları ve Karagöz Hacivat'ın ise Osmanlı mizahçılarının aksine halkın nüktecileri olduğunu ve yapay gülmecenin aksine doğal[550] olduklarını vurgular.

Gökalp, Birinci Dünya Dünya Savaşı'nın düşünce dünyasında en önemli kişilerden birisi olmuştu. Yakın arkadaşları Hüseyinzâde Ali Turan, Şair Yahya Kemal, kısa öykü yazarı Ömer Seyfettin, siyasi yazar Ağaoğlu Ahmet, tarihçi Halim Sabit, Türk Ocağı Başkanı Hamdullah Suphi idi. O'nun yardımcısı ve öğrencisi olanlar arasında ise, ünlü Türkolog Fuat Köprülü, romancı Halide Edip, tanınmış üç Türk gazetesinin başyazarları Falih Fıfkı Atay (Ulus), Necmeddin Sadık Sadak (Akşam) ve Ahmet Emin Yalman (Vatan) da vardı.[551]

Bayrak uğruna yazılan pek çok şiir vardır fakat özellikle Balkan Savaşları döneminde yazılanlar oldukça coşkuludur. Mehmet Emin'in (Yurdakul) yazdığı şiirlerdeki vatan ve bayrak kavramlarının bir görülmesi ve düşmana şiir yoluyla korku salınmasına şu yazısı örnektir: "Ben bu eli kıramazsam, benim şanlı al bayrağım, bu uğursuz, hain elle yırtılarak yanacaktır. Beni herkes: 'Alçak!' diye lanetlerle anacaktır. Bundan başka ben bir yurtsuz, ben bir köle olacağım."[552]

Orhan Şaik Gökyay, vatan ve bayrak üzerine 1930'larda ilk kıtası aşağıdaki gibi olan "Bu Vatan Kimin" şiirini yazmıştır. Eser, günümüzde bile popülerliğini sürdürmüştür:

Bu vatan toprağın kara bağrında
Sıradağlar gibi duranlarındır,
Bir tarih boyunca onun uğrunda

[547] Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2005, s. 65.
[548] Gökalp, s. 53.
[549] Gökalp, ss. 64-65.
[550] Gökalp, s. 65.
[551] Heyd, s. 47.
[552] Mehmet Emin, "Genç Türk", 2 (1)/24: 391, 17 Ekim 1912'den aktaran Kurt, s. 150.

Kendini tarihe verenlerindir.[553]

Aynı dönemde Adana'nın Kurtuluş gününe ithafen yazdığı ünlü "Bayrak" şiiri, Arif Nihat Asya'ya "Bayrak Şairi" unvanını kazandırmıştır. Tıpkı Amerikan şairi Emerson'un Concord İlahisi'nde olduğu gibi bu şiirde de coğrafi kavramlara kutsiyet atfedilmiştir. Şiir, bugün bile resmi bayramlarda sıkça okunmaktadır ve vatan sevgisinin yanında irredantist öğeleri de içinde barındırır:

"Ey mavi göklerin beyaz ve kızıl süsü,
Kız kardeşimin gelinliği, şehidimin son örtüsü,
Işık ışık, dalga dalga bayrağım!
Senin destanını okudum, senin destanını yazacağım.

Sana benim gözümle bakmayanın
Mezarını kazacağım.
Seni selâmlamadan uçan kuşun
Yuvasını bozacağım.

Dalgalandığın yerde ne korku, ne keder...
Gölgende bana da, bana da yer ver.
Sabah olmasın, günler doğmasın ne çıkar:
Yurda ay yıldızının ışığı yeter.

Savaş bizi karlı dağlara götürdüğü gün
Kızıllığında ısındık;
Dağlardan çöllere düştüğümüz gün
Gölgene sığındık.

Ey şimdi süzgün, rüzgârlarda dalgalı;
Barışın güvercini, savaşın kartalı
Yüksek yerlerde açan çiçeğim.
Senin altında doğdum.
Senin dibinde öleceğim.

[553] Mehmet Çetin, **Tanzimat'tan Günümüze Türk Şiiri Antolojisi**, Cilt: 1, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, s. 258.

Tarihim, şerefim, şiirim, her şeyim:
Yeryüzünde yer beğen!
Nereye dikilmek istersen,
Söyle, seni oraya dikeyim!"[554]

Cumhuriyet sonrası dönem için ise 1930'ların milliyetçi havası, milliyetçi dilin gelişmesi ve kültürel etkinlikleri ile sanat eserlerinin artması bakımından önemlidir. Özellikle millileşme sürecinin araçları olarak tabir edilen halkevleri ve halkodalarında milliyetçi duyguları pekiştirmeye yönelik eserler okunuyor ve sergileniyordu. Tiyatronun rolü de önemliydi. Yeni yazılmakta olan Türk tarihini konu alan "Akın", "Çoban", "Mete" gibi milliyetçi piyesler, Halkevleri arasında turneye çıkıyordu. Turnelerde kaç kişinin bu piyesleri seyrettiği ise, daha sonra parti ve Halkevi yöneticileri için "başarı" olarak sunuluyordu.[555]

Halk oyunlarını milli bir sembol olarak ilk kez ortaya atan kişi, 1926'da "Tarcan Zeybeği" adlı kitabını yayınlayan Selim Sırrı Tarcan'dır (1873-1953). Tarcan'a göre, bu "milli raks", Osmanlı Devleti'nin "tam altı asır" kadını erkekten ayıran tavrının telafisi gibidir. Tarcan'ın bu anlayışı biraz da "milletçe" icra edilebilecek bir "sosyal dans" şeklindedir.[556] Arzu Öztürkmen, Cumhuriyetin erken döneminde "milli raks" ya da "milli oyun" olarak idealize edilen "Tarcan zeybeği" ve "Kılıç-Kalkan"ın, "millileşme" süreci sonucu ortaya çıkan "folklor oynama" geleneğinden milliyetçi tavrıyla ayrıldığını savunur.[557]

ABD'de folklor çalışmaları ve milli kimlik bağlamında halk müziği uluslaşma sürecine nazaran geç bir tarihte ortaya çıkmıştır. 1930 ekonomik buhranından sonra halk müziği, İngiliz tarzından ayrılarak sol hareketler ve işçi sınıfı tarafından Kuzey Amerika'ya özgü bir hale getiriliyordu. Esas folklorde milli kimlik algısı ise, ancak 1950'lerle birlikte hızlandı.[558]

ABD'de sinemadan önce Avrupa'dan gelen rüzgârla birlikte önem kazanan tiyatro vardı. Sarah Bernhardt gibi Avrupalı aktrisler artık Amerika'daydılar ve "dünyanın en büyük aktrisi" olarak sunuluyorlardı. 1880 ila 1900 arasında ABD'de

[554] Ârif Nihat Asya, **Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor**, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1975, ss. 22-23.
[555] Arzu Öztürkmen, **Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 93-94.
[556] Öztürkmen, ss. 224-230.
[557] Öztürkmen, ss. 268-269.
[558] Gillian Mitchell, **The North American Folk Music Revival: Nation and Identity in the United States and Canada, 1945-1980**, Ashgate Publishing Company, Hampshire, 2007, ss. 26-27.

yaşayan aktörlerin sayısı beş binden on bine çıkmıştı. "Tom Amcanın Kulübesi" ve "İki Öküzler" piyesleri organizatörlere servet kazandırıyordu. Aynı zamanda bu dönem, Avrupalı virtüözler için Amerika'nın cennet olduğu zamanlardı. New York'ta 1845'te, Boston'da 1881'de, Chicago'da 1891'de senfonik orkestralar kurulmuştur. Artık "Metropolitan Opera"da loca sahibi olmak saygın bir aile olmakla eşdeğerdi.[559] Osmanlı'da da Orta Asya Türk hayatını anlatan piyesler, 1910'dan itibaren artmaya başlamıştı; Celal Esat Arseven'in "Büyük Yarın"ı, aynı yazarın "Bay Turgan"ı, Mehmet Nafi'nin "Kamer Sultan"ı, A. Faik'in "Şahingiray"ı, Aka Gündüz'ün "Muhterem Katil"i, Ziya Gökalp'in "Alparslan, Malazgirt Muharebesi" ve Mehmet Sırrı'nın "Türk Kanı" adlı oyunları bunlardan bazılarıdır.[560]

Sinema sektörü, Türkiye'de Milli Mücadele ve İstiklal Harbi'ni konu edinen filmlerle ortaya çıkmıştı. Bunlar daha ziyade halka savaş dönemini anlatmak için çekilen belgesellere benziyordu. Savaş çekimlerinin kullanılması, aslında belgesel türünde olmayan bu filmlerin etkileyiciliğini artırdı. İlk örneklerden olan 1923 tarihli "Ateşten Gömlek", Halide Edip'in İstiklal Harbi'ni konu alan "Türk'ün Ateşle İmtihanı" adlı hatıratından yola çıkarak yazdığı aynı adlı romanın bir uyarlamasıydı. Bunu başka filmler takip etmişti: "Ankara Postası (1928)", "Bir Millet Uyanıyor (1932)", "Vatan İçin (1951)" ve "Yüzbaşı Tahsin (1951)".[561]

Ulusal mimari alanındaki gelişmeler, "Birinci Milli Üslup" ya da "Milli Mimari Rönesansı" diye adlandırılan eklektik Osmanlı canlandırmacılığı (revivalism) idi ve 1910'larda başlayıp 1930'lara kadar egemen olmuştu.[562] Bu akımda temel fikir, klasik Osmanlı mimarisinden alınan dekoratif unsurlar (özellikle yarımküre şeklindeki Osmanlı kubbeleri, destekleyici dirsekleri olan geniş çatı konsolları, sivri kemerler ve tezyini-bezeme- çini dekorasyonu) ile yeni inşaat tekniklerini (betonarme, demir ve çelik) birleştirmekti. On dokuzuncu yüzyıl Avrupa ve Amerika'sındaki klasik ve gotik canlanmaları gibi, bu tarz da imparatorluk başkentindeki bankalar, devlet daireleri, sinemalar ve diğer kamu binaları için geniş

[559] Maurois, s. 153.
[560] Enver Töre, "II. Meşrutiyet Dönemi Türk Tiyatrosu", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 45, Ankara, 2008, ss. 236-237.
[561] Yanıkdağ, s. 308, 64 no.lu dipnot; Agâh Özgüç, **Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler**, Yılmaz Yayınları, İstanbul, 1990, s. 33; Agâh Özgüç (ed.), **80. Yılında Türk Sineması**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, ss. 33-41; Erman Şener, **Kurtuluş Savaşı ve Sinemamız**, Dizi Yayınları, İstanbul, 1970, ss. 23-50.
[562] Sibel Bozdoğan, **Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Mimari Kültür**, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 31-33.

ölçüde kullanılıyordu. Yine eski üslupların yeniden canlandırılmasını hatırlatan bir tarzda tren istasyonları, trafo binaları gibi modern hayatın iş amaçlı binalarında (1913-1917 arasında inşa edilen İstanbul vapur iskelesi gibi) kullanılmıştı. 1923'ten sonra İstanbul'da ve Anadolu'da bu tarzda pek çok bina inşa edilmişti.[563]

Türklerin kolektif bilincinde milletin doğuşuyla ilintilendirilen, "milli üslupta" ilk bina, Ankara'da 1917'de İsmail Hasif Bey tarafından, aslen İttihat ve Terakki şubesi olarak yapılan (1920'lerin başlarında ilk Millet Meclisi olarak kullanılan) günümüzün Kurtuluş Savaşı Müzesi'dir. Ankara'nın cumhuriyetin yeni başkenti ilan edilmesinden sonra, çok kısa bir sürede ve kısıtlı imkânlarla "milli üslup"un hâkim olduğu önemli kamu binaları inşa edilmiştir. Ulus meydanı yakınlarında, bugün "eski Ankara" denen yerde yoğunlaşan bu binalar, cumhuriyetin ilk on yılının güçlü milliyetçi hislerini yansıtıyorlardı. Örneğin "Maliye Bakanlığı (1926)" olarak inşa edilen ve bugün "Cumhuriyet Müzesi" olan bina, ünlü mimarlar Vedat Bey ile Kemalettin Bey'in ortak eserleri olan Ankara Palas (1924-1927) ve Arif Hikmet Koyunoğlu'nun eserleri; Hariciye Vekâleti (1927), Etnoğrafya Müzesi (1925-1928), Türk Ocağı binası (1926-1930) dönemin mimarisini öne çıkaran eserlerdi. Ulusun başkentinde inşa edilen kamu binalarından duyulan gurur, 1930'lardaki pek çok kartpostala konu olmuştu. Ayrıca 1921'deki ünlü "Zafer Duası" fotoğrafında Mustafa Kemal Paşa'nın toplumun her kesiminden insanı yanına alıp "Millet Meclisi" binası önünde verdiği poz, pek çok kurumun duvarını süslemektedir.[564] Bunlar, ulusal mimarinin hafızalarımıza yer etmiş örneklerini sunarlar.

Ulus-inşa süreçlerinde ulusal edebiyata romantik yazarların yaptığı katkılar, bütünleştirici ve milli hisleri coşturucu nitelikte olmuştu. Kapitalist yayıncılığın hizmetinde olan dergi ve gazeteler de bu anlamda toplumu birbiriyle iletişim halinde tutmuş ve milli bilinçlenmenin önünü açmıştır.

[563] Bozdoğan, s. 31.
[564] Bozdoğan, ss. 50-66.

3.6. Semboller ve Mitler

Timothy Dwight, milli sembollerle dini sembollerin ilişkilendirilmesine örnek olan destanı Conquest of Canaan (Kenan'ın Fethi-1785)'ı İncil'deki hikâyelerden biri olan Joshua'nın "Vaat Edilmiş Toprakları"nı ele geçirmek için verdiği mücadeleden yola çıkarak yazmıştır. Dwight, yaptığı alegoride, Joshua'nın yerine daha sonra Birleşik Devletler'in ilk başkanı olan Amerikan ordusu komutanı General Washington'u koymuş; destanı Alexander Pope'un Homer çevirisindeki gibi çift mısra ile yazmıştır. Fakat eser, biraz abartılı bulunduğundan pek tutulmamıştır.[565]

Kahramanlar, doğdukları gibi sonradan icat da edilebilirler. Emerson ve Thoreau'nun gelişip yetiştiği devri takip eden yıllar Webster, Clay, Calhoun, Jackson, Lincoln, Lee, Crockett, Arthemus Ward ve Barnum gibi başka kahramanlar da yetiştirmişti. Bunların hepsi farklı karakterlere sahip insanlardı. Halk, bunların içinden birine hayran olsa bile "millet"i uzun boylu, sivri sakallı, övünmeyi seven, Franklin'in derli toplu vecizelerini uzun konuşmalara çevirip, tam bir "Yankee" aksanı ile telaffuz eden yapay "Uncle Sam (Sam Amca)"in şahsında canlandırıp sembolleştirmişti. Sam Amca, Amerika'nın büyük bir kısmı için kusursuz, mükemmel bir karikatürdü.[566]

Amerikan tarihinin sembol isimlerinden birisi de Marquis de La Fayette (1757-1834) isimli bir Fransız'dır. Kendisi, Amerika'nın İngilizlerle mücadelesinde Amerikalıların yanında yer almış ve daha sonra Fransa'ya geri dönmüştür. 1824-1825 yıllarında milliyetçiliğin yahut o dönemki yaygın kullanılışıyla vatanseverliğin yeniden canlandığı bir dönemde Amerika'ya geri dönmesi coşkuyla karşılık bulmuş ve bağımsızlık mücadelesini hatıralarda tazelemişti. Aslında O, vatanseverlikten ziyade özgürlük hareketi için mücadele etmişti fakat Amerika'da yaptığı mücadele, böyle bir karşılık bulmuştu.[567]

Michael Walzer, bayrak, bağlılık yemini, 4 Temmuz ulusal bayramı, anayasa gibi Amerikan tören ve sembollerinin miras alınmamış, kültürel açıdan anonim, iradeci bir üslupla üretilmiş ve tamamen siyasal bir içeriğe sahip olduklarını[568]

---

[565] Amerikan Edebiyatının Ana Hatları, http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Edebiyat.htm, (19.10.2015).
[566] Doren, s. 33.
[567] Bodnar, ss. 23-24.
[568] Walzer, s. 602.

söyler. Bunları ve daha fazlasını aşağıda incelediğimizde Walzer'in haklılığını göreceğiz.

Amerikan Bayrağı, sanıldığının aksine pek çok ülkeye nazaran çok daha ulvi değerler içermektedir. Değer yargıları farkından olsa gerek, Türk Bayrağı gibi sadece göndere çekilip şehit tabutlarının üzerine örtülmemekte; devleti temsil eden önemli memurların kapılarından tutun da defilelerdeki mankenlerin üzerine kadar her yerde görülmektedir. Adına yazılmış efsaneler çokçadır. "Old Glory (Kadim Şan diye çevirebiliriz)" bayrağın takma adıdır. William Driver isimli bir gemi kaptanının kariyerinin başında denize atıp yıllar sonra geri bulduğu bir federasyon bayrağına verdiği isimden dolayı böyle anılmıştır.[569] Amerikan Bayrağının ilk kim tarafından tasarlandığına ait bir resmi belge yoktur. Ancak rivayet odur ki Betsy Ross isimli bir kadın, ilk bayrağı Başkan Washington için evinde kendisi dikmiştir.[570] Hatta Betsy Ross'un bu hikâyesini anlatan torunu tarafından Philadelpia'daki evi müzeye dönüştürülmüştür ki bu durumun ulusal bir kadın kahraman yaratmak için kurgulanmış olması muhtemeldir. Amerikan Bayrağı, 14 Haziran 1777'de resmen kabul edilmişti. 1885 yılının 14 Haziranı'nda da Bernard J. Cigrand isimli bir öğretmenin öğrencilerini "Bayrak Günü"nü kutlamaya çağırmasıyla ortaya çıkan bayram, daha sonra "Flag Day (Bayrak Günü ya da yaygın adıyla Ulusal Bayrak Günü)" olarak kutlanmış ve 30 Mayıs 1916'da da Woodrow Wilson tarafından kanunlaştırılmıştır.[571] 1960'tan itibaren Hawai'nin ülkeye dahil olmasının ardından da 50 yıldızlı bayrak son halini almıştır; bayrak, genelde "Stars and Stripes (Yıldızlar ve Şeritler)" olarak da bilinir. "Bayrak" ve "Bayrak Günü" o kadar önemlidir ki bu günün adına bir vakıf dahi vardır.[572]

Milliyetçiliğin ileri safhasını "din"le bir gören Hayes, buna paralel olarak üretilen sembolleri de "din"le bağdaştırır:

"Mesela ABD'de, Dört Temmuz milliyetçi bir Yılbaşı'dır; Bayrak Günü Corpus Christi (Hz. İsa'nın cismi)'nin bir uyarlaması (Komünyon); Nişan Günü ya da Gaziler Günü, Tüm Ruhlar Günü'nün vatansever bir versiyonudur. Hıristiyan

[569] http://www.usflag.org/history/oldglorystory.html, (9.11.2015).
[570] http://www.usflag.org/about.betsy.ross.html, (9.11.2015); http://www.americaslibrary.gov/jb/modern/jb_modern_birth_1.html,(9.11.2015).
[571] http://www.americaslibrary.gov/jb/modern/jb_modern_birth_1.html, (9.11.2015); http://memory.loc.gov/ammem/today/jun14.html, (9.11.2015).
[572] http://www.usflag.org/flag.day.html, (9.11.2015); http://www.nationalflagday.com/default.asp, (9.11.2015).

takvimindeki azizler, Washington ve Lincoln gibi kahramanların doğum günleri de kutlanır." [573]

Aynı şekilde, milliyetçiliğin kendisine ait tapınakları vardır. Amerikalıların en fazla kutsallaştırdığı yerleri ve yapıları görmek isteyen birisi, Hayes'e göre Hıristiyan katedrallerini değil, Philadelphia'daki Bağımsızlık Binası'nı, Boston'daki Faneuil Binası'nı, Lexington'daki General Lee ve New York'taki General Grant kabirlerini; Kongre ve Yüksek Mahkeme tapınaklarıyla, Beyaz Saray'ıyla, Lincoln, Jefferson ve Washington abideleriyle, Arlington ve Vernon Tepesi yatırlarıyla popüler haccın tam bir mekkesi olan, milli başşehri gezmek zorundadır.[574]

ABD'nin her eyaletinde tıpkı Osmanlı eyalet sarayları gibi bir Capitol (Meclis Binası) vardır fakat bunlardan en ünlüsü Washington'dadır. Özgürlüğü temsil eden bir kadın heykeliyle süslü binada, ABD armasındaki gibi "E Plurus Unum (13 koloninin birlikteliğinin sembolü olarak 'çokluktan birliğe' veya 'kesretten vahdete' anlamındadır)" yazısı bulunmaktadır. Temsilciler Meclisi Salonu'nda ise, dünyaca ünlü 23 yasa koyucunun (Hammurabi, Grotius, Napoleon, Kanuni, Jefferson vb.) isimleri birer levha üzerinde yazılıdır.[575] "E Plurus Unum" sözü bütün kâğıt ve metal paraların da üzerinde yazılı olan bir sözdü fakat 1955 yılında McCarthyciliğin yani anti-komünist politikaların da etkisiyle "In God We Trust (Tanrı'ya Güveniriz)" ile değiştirilmişti.[576]

Özgürlük Anıtı veya Özgürlük Heykeli (Statue of Liberty) de dünyanın en ünlü miraslarından biridir ve 1886 yılından beri New York şehrindeki Liberty (Özgürlük) adası üzerinde, Amerika'nın simgesi olarak durmaktadır. Anıt, Fransa tarafından ABD'ye "bağımsızlığın sembolü" olarak hediye edilmiştir.[577] Bu anıtla ilgili 1900'lerin başında ABD'ye tetkik gezisi için giden Jön Türk'lerden gazeteci Ubeydullah Efendi'nin 1925 yılında "Resimli Gazete"de yayımlanan yorumları enteresandır. Heykel için "Bu heykelin adı (Miss Liberty) yani (Hürriyet Hanım) ama dul yahut evli bir hanım değil, kızoğlankız bir hanım" diyen Ubeydullah Efendi, heykeli Türkiye'ye adapte etmeyi gönlünden geçirdiğini ifade etmektedir:

---

[573] Hayes, ss. 192-193.
[574] Hayes, ss. 192-193.
[575] Hasan Tahsin Fendoğlu, **Modernleşme Bağlamında Osmanlı-Amerika İlişkileri**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 172, dipnot 537.
[576] Kuru, s. 97.
[577] http://whc.unesco.org/en/list/307, (08.02.2016).

"Gönül isterdi ki Gazi'mizin öyle cesim bir heykeli Kızkulesi'ne dikilsin ve elinde yine bir fanus ile Asya'yı tenvir ediyor gibi gösterilsin ve fanus elektrik ziyasıyla hakiki surette Marmara'yı tenvir etsin."[578]

Türk Bayrağı ise daha önceleri "sancak" ismiyle anılırdı ve tarihi hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte resmi kaynaklar, ay ve yıldızın kozmografik anlamlarının Orta Asya Türk devletlerine kadar gittiğini söylemektedir. Kırmızı ise kan rengini sembolize ettiğinden bağımsızlık uğruna verilen savaşları hatırlatır. Türk bayrağı yerine "al sancak" ya da "ay yıldız" isimleri de kullanılmaktadır.

"Amerikan Bağlılık Yemini", Türkiye'deki yakın döneme kadar okullarda zorunlu olarak okutulan "Andımız"la maksat açısından ne kadar yakınsa, içerik açısından o kadar uzaktır. Eylül 1892'de "I pledge allegiance to the Flag of the United States of America, and to the Republic for which it stands: one Nation under God, indivisible with Liberty and Justice for all (Herkes için özgürlük, adalet ve tek bir millet olmayı sağlayan cumhuriyeti temsil eden ABD bayrağına, sadakat ile bağlı kalacağıma Tanrı'nın huzurunda yemin ederim)"[579] sözlerini içeren metin, Boston'da "Youth Companion" adlı ünlü çocuk dergisinde Francis Bellamy tarafından kaleme alındı ve ABD'nin tüm okullarına gönderildi.[580] Yemin, Christopher Columbus'un ABD kıyılarına çıkışının 400'üncü yılında yazıldı. Şimdilerde 1954'te değişikliğe uğrayan versiyonu kullanımdadır. Bağlılık yeminine eklenen "Tanrı'nın himayesinde" sözü üzerinde, yemini dini bir metne dönüştürdüğü gerekçesiyle uzun tartışmalar olmuş, davalar açılmıştı.[581] 1942'ye kadar zorunlu olmayan yeminin ezberlenmesi, o yıl Kongre tarafından çıkarılan bir yasayla zorunlu kılındı. Ancak bir yıl sonra Yüksek Mahkeme, devlet okullarında okuyan öğrencilerin yemini ezberlemeye zorlanamayacağına karar verdi. Şimdilerde bu metin 4 eyalet hariç, 46 eyalette öğrencilere okutuluyor.[582]

---

[578] Ahmet Turan Alkan, **Sıradışı Bir Jön Türk: Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, s. 141.

[579] http://co.clinton.oh.us/government/veterans-service-commission/the-pledge-of-allegiance-and-the-american-creed/, (9.11.2015), çeviriyi ben yaptım.

[580] http://dunyalilar.org/turkiyenin-andi-abdnin-baglilik-yemini.html, (9.11.2015).

[581] Kuru, ss. 47-51.

[582] http://www.milliyet.com.tr/abd-de-okulda-1892-den-beriant/ekonomi/ydetay/1773290/default.htm, (9.11.2015).

1917 yılında William Tyler tarafından yazılan ve 3 Nisan 1918'de Amerikan Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilen belge, "American Creed (Amerikan Amentüsü)" adını taşımaktaydı:

"İnsanlar için, insanların olan ve insanlar tarafından yapılan hükümete inanıyorum; gücünü hükümetten almakta olan, cumhuriyetteki demokrasi, pek çok bağımsız devletin bağımsız ulusu; tek ve bölünmez mükemmel birlik; Amerikan vatanseverlerinin hayatlarını feda ettikleri özgürlük, eşitlik, adalet ve insanlık değerleri üzerine kuruldu.

Ben bu yüzden Anayasa'yı destekleyerek, onun kanunlarına uyarak, bayrağa saygı duyarak ve onu tüm düşmanlara karşı koruyarak ülkemi sevmenin vazifem olduğuna inanıyorum."[583]

"Fransız Devrimi", "Amerikan Devrimi"nden sonra gerçekleştiğinden değerleri bakımından "Amerikan Devrimi"nden etkilenmiş sayılabilir fakat söylemler anlamında elbette farklılıklar vardır. Örneğin Amerika'daki "özgürlük, eşitlik, adalet" söylemi, Fransa'da "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" biçimini alacaktı. Daha sonraki yıllarda Türk Devrimini/İnkılâbını gerçekleştirecek olan Osmanlı aydınlarına formül, Bernard Lewis'in isabetle saptadığı gibi,[584] "özgürlük, eşitlik, ulusallık" biçiminde tevarüs etmişti.[585]

Türkiye'de ise 1933 yılından itibaren etnik vurgusu ve milliyetçi duygusu yüksek bir "Andımız" oluşturulmuş, zaman içerisinde özellikle Atatürk'e sesleniş cümlesi gibi eklemeler yapılmış, uzun süre tüm okullarda mecburken şimdi tamamen ortadan kaldırılmıştır. Reşit Galip'in bu metni hazırlama sürecini Afet İnan anılarında anlatıyor:

"1933 yılının 23 Nisan Çocuk Bayramı idi. O, heyecanla Çankaya Köşkü'ne geldiği vakit, Atatürk'ün yanında bana bir kâğıt uzattı ve şunları anlatmaya başladı. 'Sabahleyin ilk bayramlaşmayı kızlarımla yaptım. Onlara bir şeyler söylemek istediğim vakit, bir ant meydana çıktı. İşte Cumhuriyetimizin 23 Nisan çocuklarına armağanı' dedi. Kâğıtta şöyle yazıyordu: 'Türküm, doğruyum, çalışkanım. Yasam, küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak; yurdumu, budunumu özümden çok

[583] http://www.ushistory.org/documents/creed.htm, (9.11.2015).
[584] Berkes, s. 54.
[585] Arai, s. 15.

sevmektir. Ülküm, yükselmek, ileri gitmektir. Varlığım Türk varlığına armağan olsun.'

Bu sözler, Türk çocukları tarafından o yıldan beri tekrarlanmaktadır. Vatanperver Dr. Reşit Galip, evvelâ bir baba olarak bu hisleri duymuş; sonra da Millî Eğitim Bakanı olarak okul çocuklarına bu andı içirmişti."[586]

"Milli And"ın etkisi, Türkiye tarihinde milliyetçiliğin yükseldiği yıllarda artmış ve üzerine Atatürk imgesi eklenmiştir. ABD andı ise, özellikle soğuk savaş döneminde dini temalarla donatılmıştır. Görüldüğü gibi Amerikan metinleri, daha ziyade özgürlük, adalet, demokrasi ve eşitlik ilkelerine vurgu yapmaktadır çünkü bu kavramlar, Amerika'nın evrensel/küresel milliyetçiliğinin argümanlarıdır; Türk milliyetçiliğinin argümanları ise daha fazla etnik temalar içermektedir.

1848'de ilk başkanın anısına inşa edilen 169,35 metre uzunluğundaki "Washington Monument (Anıtı)", ülkenin en önemli sembollerinden birisidir ve hala dünyanın en uzun dikilitaşı olma özelliği taşımaktadır.[587] Anıtın içerisinde Abdülmecid dahil 198 dünya liderinin isimlerini bulunmaktadır.[588] Türkiye Cumhuriyeti'nin lider kültünü yaşatan nihai anıtı ise Anıtkabir'dir. 1942'de yapımına başlanan anıt, 1955'te tamamlanabilmişti. Bu tüm resmi törenlerin ve yabancı devlet adamlarının ilk uğradığı yer olması anlamında "milli" rolü yüksek bir yapıdır. Türk ulusal kimliği için abidevi önem taşıyan bir diğer anıt, "Çanakkale Şehitleri Anıtı"dır. Anıt, Çanakkale şehitlerinin anısına 1944 yılında projelendirilerek yapılmış, yapımı bazı aksaklıklardan ötürü çok sonra tamamlanabilmiştir. Anıtın projesinin halka açık bir yarışma şeklinde olması ve maddi olanaksızlıklardan ötürü zamanında tamamlanamaması dolayısıyla halkın para toplaması da belleklerde ayrı bir "milli dayanışma hissi" oluşturmuştur. Gelibolu Yarımadası Hisarlık Tepe üzerine 253.000 Türk askeri anısına yapılan anıtın dört sütun üzerine oturtulan ayakları uzaktan bakıldığında Mehmetçiğin M harfi şeklinde gözükmektedir.[589] Amerikan bayrağının 1812 savaşı sonrası dikildiği sembolik bir yer de "Fort Henry

[586] A. Afetinan**, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler,** (Baskıya Hazırlayan: Arı İnan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, ss.280-287.
[587] http://www.nps.gov/wamo/index.htm, (5.11.2015).
[588] Fendoğlu, s. 172, dipnot 537.
[589] http://www.canakkale2015.gov.tr/tr/100-yil-interaktif-harita/2015/sehitlikler/sehitler-abidesi, (9.11.2015).

(Henry Kalesi)"dir ki o da Türk milli kimliğindeki Çanakkale Arıburnu'nu ve Conkbayırı'nı anımsatır.

Washington anıtı gibi, ulusal hafızada birlik, bağımsızlık ve özgürlük gibi kavramların canlanmasına ve insanların atalarıyla gurur duymasına sebep olan pek çok anıt, 1890'larda Kongre kararıyla vatan için ölenlerin fazla olduğu ve çatışmaların yoğun yaşandığı şu muharebe sahalarında inşa edilmişti: Chickamauga, Chattanooga, Antietam, Shiloh, Vicksburg ve Gettysburg. Turlar da güzergâhlarını bu rotalara göre düzenliyor; hem savaşa katılmış olanları hem de vatandaşları gezdirip gururlanmalarına vesile oluyorlardı.[590]

Ulusun yeniden inşası için yapılan anıtlar, müzeler ve tarihi alanlar, 1930'lardan itibaren "Ulusal Park Hizmeti (National Park Service)" isimli bir devlet kurumu tarafından idare edilmeye başlandı[591] ve tanıtımları, yönetimi tek elden ve devlet tarafından yürütüldü. Aslında "milli park" kavramı çok daha eskiden 1872'de "Yellowstone" adlı parkın ABD'nin ve dünyanın ilk "milli parkı" ilan edilmesiyle başlamıştı ancak bu daha ziyade coğrafi bir alanı tanıtmak için kullanılan bir kavramdı.[592] Ulusun inşası adına oluşturulan bu yerlerin ve eserlerin yeniden organizasyonu Roosevelt tarafından yaptırılmıştı.[593] "Ulusal Park Hizmeti (NPS)", tarafından idare edilen yerlerin sayısı hayli fazlaydı. İsimlerini burada sayamayacağım kadar çok olan ziyaret yerleri, ağırlıklı olarak "İç Savaş" dönemine ait tarihi hatıralarla doludur. Anıtlar özelinde, Kızılderililere ait eserlerin de olduğu ve evrensel değerleri simgeleyen eserlerle doğal parkları da içeren "ulusal bilince" dönük anıtlar, mezarlar ve müzeler başı çekmektedir.

2013 verilerine göre ABD'de 59 ulusal park, 9 ulusal savaş parkı (yukarıda 1890'larda 6 adedinin açıldığından bahsetmiştim), 1 ulusal savaş alanı sitesi (kompleksi), 4 ulusal savaş alanı parkı, 11 ulusal savaş alanı, 78 ulusal anıt, 78 ulusal tarihi sit alanı, 46 ulusal tarihi park, 29 ulusal abide ve pek çok ulusal mezarlık (şehitlik) bulunmaktadır.[594] Amerika'da NPS dışındaki ulusal müzeler, Smithsonian Enstitüsü tarafından idare edilen toplam 21 müze ve benzeri alandan oluşmakta fakat

[590] Bodnar, s. 28.
[591] Bodnar, ss. 169-170.
[592] http://www.nps.gov/yell/index.htm, (27.01.2016).
[593] Bodnar, s. 176.
[594] http://www.nps.gov/cwindepth/battlefieldprot.htm,(25.11.2015);http://npshistory.com/publications/butowsky6/index.htm, (25.11.2015).

bu enstitülerde modern müze işletmeciliği yapıldığı için sadece "Ulusal Tarih Müzesi"nde tarihle ilgili kısıtlı eserler bulunmaktadır.[595]

Osmanlı'da Ziya Gökalp, ulusal kültürün bilinçlenmesi için bazı kurumlara olan ihtiyacı dile getirmişti, bunlar: "Ulusal Müze", "Etnoğrafya Müzesi", "Ulusal Arşiv ve İstatistik Genel Müdürlüğü" idi. Aynı zamanda ulusal kültürü yansıtacak başka kurumlar da olmalıydı; Türk Tiyatrosu, Türk Konservatuarı, Türk Üniversitesi ve Türkoloji Enstitüsü gibi.[596]

Türkiye'de ulusal hafızayı canlı tutacak eserler, "Kültür ve Turizm Bakanlığı"na bağlı "Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü"nce sergilenir. 2015 yılı itibariyle "Genel Müdürlüğe" bağlı toplam 190 müze ve bağlı birimi ile 138 ören yeri vardır.[597] Türkiye'de ulusal bilinci canlandıracak ve milli mücadele dönemine ışık tutacak tarihi alan sayısı toplam müze sayısının yaklaşık üçte biri kadardır. Diğerleri, eski Türk tarihi, İslam tarihi ve Anadolu medeniyetleri tarihine aittir. Yine de özellikle "Anadolu Medeniyetleri Müzesi"ndeki eski Türk eserleri ve Hititlere ait eserler, milli mücadele ruhuyla bütünleştirilerek sunulabiliyordu. Burada Bakanlığa bağlı olmayan özel veya vakıf müzelerine de rastlamaktayız. Ayrıca Amerika'daki Gettysburg Tarihi Alanı'nda olduğu gibi anıt, müze, açık alan müzesi, mezarlık (şehitlik) gibi bütüncül bir tarih alanı Gelibolu Tarihi Yarımadası için geçerlidir. Keza burada özel müzeler, açık tarihi savaş alanları ve anıtlar en abidevi şekliyle durmaktadır. Arşivler ise her iki ülkede de milli bilincin oluşması için elzem birer hafıza kaynağı sayılabilir.

Magnolia Cemetery (Manolya Şehitliği), güneydeki Konfedere Amerika'daki önemli tarihi yerlerden birisidir. Hatta Henry Timrod, İç Savaş Şehitlerine Magnolia Cemetery (Manolya Şehitliği) isimli bir şiir yazmıştır.[598]

1902 yılında Indiana'da yer alan 300 metrelik "The Soldiers and Sailors Monument (Askerler ve Denizciler Anıtı)" ulus-devlet için hayatını feda eden insanlara adanmış bir gurur abidesi olarak inşa edilmişti. Mekan, içerisinde iki adet müze ile çeşitli anıtlar ve tarihi eserler de barındıran bir kompleks olarak zaman

[595] http://www.si.edu/Museums, (25.11.2015), http://americanhistory.si.edu, (25.11.2015).
[596] Gökalp, ss. 84-90.
[597] http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43253/bakanligimizabaglimuzeler.html?_tag1=635820317210000000, (25.11.2015).
[598] Herzberg, s. 128.

içerisinde genişlemişti.[599] Bu anıt elbette biten Amerikalı-Kızılderili savaşlarının bir sembolü ve Birleşik Amerika için hayatlarını feda eden Kızılderililere bir saygı duruşuydu. Amerikalılar, daha sonra Kızılderilileri onurlandırmak için I. Dünya Savaşı esnasında Kızıl Haç görevi verdikleri savaş gazisi sayılan 140000 Kızılderili'yi onurlu hizmetlerinin anısına "Şeref Madalyası (Gold Star Honor Roll of Indiana)" ile taltif etmişlerdi.[600]

Amerika'da eyalet ve federal hükümet bazında kimisi resmi tatil olmak üzere pek çok ulusal gün vardır. Bunlardan üçü milli duyguları canlandırma anlamında öne çıkmaktadır. Birisi 4 Temmuz 1776 tarihli "Bağımsızlık Bildirgesi"nin yıldönümünde 1870 yılından itibaren kutlanan "Independence Day (Bağımsızlık Günü)"[601] federal olarak resmi tatil kapsamındadır. 1971 gibi geç bir tarihte federal resmi tatil günü olan "Memorial Day (Anma Günü/Decoration Day/D-Day de denmektedir)"[602], İç Savaş'tan günümüze ülkesi için hayatını feda eden tüm vatandaşları anmak için kabul edilmiş bir gündü. I. Dünya Savaşı'nın bittiği 1918 yılının 11. ayının 11. günü saat 11.00'de ilk olarak "Armistice Day (Ateşkes Günü)" ismiyle anılan bu ulusal gün, II. Dünya Savaşı'ndan sonra "Veterans' Day (Gaziler Günü)" adıyla anıldı.[603]

Türkiye'de ise yerel kurtuluş günleri dışında dört önemli gün ulusal bayram olarak kutlanmaktadır. Bunlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış günü olan 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışının sembolü olarak 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı, Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasının yıldönümü olan 30 Ağustos Zafer Bayramı ve "Ulusal Gün" olarak kabul edilip Cumhuriyet'in ilan tarihinin yıldönümünde kutlanan 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'dır. Bunların yanı sıra 1930'larda Halkevi dergilerinde rejimin reformları ve ideolojileriyle bağlantılı olan ve sonradan önemini yitiren Dil Bayramı, Kabotaj Bayramı, Toprak Bayramı gibi kutlamaların da yapılması telkin ediliyordu.[604] Ayrıca önceleri adı Çanakkale Şehitlerini Anma Günü iken daha sonra

[599] Bodnar, s. 81,http://www.in.gov/iwm/, (25.11.2015).
[600] Bodnar, s. 88.
[601] http://www.history.com/topics/holidays/july-4th, (25.11.2015).
[602] http://www.history.com/topics/holidays/memorial-day-history, (25.11.2015).
[603] http://www.history.com/topics/holidays/history-of-veterans-day, (25.11.2015).
[604] Öztürkmen, s. 104.

tüm şehitlere atfedilen 18 Mart Şehitler Günü ile 19 Eylül Gaziler Günü de yakın tarihte, önemli anma faaliyetleri haline gelmişlerdir.

ABD'deki ve Avustralya'daki törenleri karşılaştıran Lyn Spillmann, milli kimliklerimizin verili olduğuna dikkat çeker ve törenlerin etkisine dair Ernest Renan'ın "bayrak kültü"[605] vurgusunda olduğu gibi şöyle demektedir: "milli kimlikler tanıdık yollarla her günümüzü renklendirirler ve genelgeçer bir milliyet retoriği olarak farkına varılmaksızın kamusal alanın zeminini oluşturur."[606]

Benedict Anderson'dan[607] ilhamla söyleyecek olursak Fransa'daki "Arc de Triomphe", İngiltere'deki "Whitehall Cenotaph", Rusya'da Alexander Bahçesi'ndeki "Могила Неизвестного Солдата", Almanya Unter den Linden'deki Neue Wache ve daha birçok ülkedeki savaşların hatırasını belki ismi olanlardan daha keskin bir şekilde hatırlatan "Meçhul Asker Anıtları", Amerika'da Virginia Arlington'da; Türkiye'de de Çanakkale Gelibolu'da bulunmaktadır.

"Meçhul Asker Anıtı"nın Türkiye'de dikilmesi için Zekeriya Sertel'in kendi gazetesinde yürüttüğü mücadele dikkat çekicidir. Sertel, Kurtuluş Savaşı'nın kadın-erkek bütün halkın berarberce verdiği bir mücadele olduğu için "Milli Kurtuluş Savaşı Kahramanı" adında bir meçhul asker anıtı dikilmesini savunuyordu. Buna karşılık Kılıç Ali'nin "Akşam" gazetesinde yazdığı yazıda "meçhul asker fikrini ortaya atıp başkomutanın önemini azaltmaya çalışmak, bir nankörlük olurdu" şeklindeki çıkışı Türk uluslaşmasında liderin rolü bağlamında önemli bir polemik oluşturmuştu.[608]

1840'lardan itibaren Osmanlı'nın çeşitli yerlerinde çalındığı bilinen Fransız Milli Marşı "Marseillaise", 23 Temmuz 1908 günü "Hürriyet" ilan edildiğinde de milli marş olmadığı için subaylarca mızıka takımlarına çaldırılmıştı.[609]

1923'te laik cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Fransız devriminin "Marseillaise" örneğinden ilham alınarak ortaya konulan sanatsal ifadelerinden biri, dönemin önde gelen modernist sanatçılarından olan Zeki Faik İzler'in 1931 tarihli "İnkılâp Yolunda" adlı tablosudur. Fransız Delacroix'nın 1830 tarihli ünlü "Halka

[605] http://ucparis.fr/files/9313/6549/9943/What_is_a_Nation.pdf (27.01.2016); Ernest Renan, "What is a Nation?",text of a conference delivered at the Sorbonne 11 Mart 1882, Ernest Renan, Qu'est-ce qu'une nation?, Paris, Presses-Pocket, 1992 (translated by Ethan Rundell).
[606] Lyn Spillmann, **Nation and Commemoration**, Cambridge University Press, New York, 1997, s. 2.
[607] Anderson, s. 24.
[608] Sertel, ss. 121-122.
[609] Tunaya, 1. Cilt, s. 121.

Önderlik Yapan Özgürlük" resminden uyarlanan bu tablo, cumhuriyetin devrimci "ethos"unun alegorik bir ifadesiydi.[610]

Türk Destanları, Türkçülük hareketleri için önemli bir başlangıç noktası oluşturuyordu, çünkü uluslaşma sürecinde "milli tarih" ne kadar geriye giderse "millet" de o kadar kadim görünüyordu. Tarihin resmiyette yazılmadığı dönemde de "destan"lar devreye giriyordu. Amerika için bu yol denenmemişti çünkü İngilizlerin tek bilinen destanları "Beowulf"tu ve o da yeni kıtaya taşınmamış bir edebi eserdi. Amerikalıların 1800'lerdeki milli edebiyatı içerisinde de böyle bir akımla uğraşan olmamıştı. Türk destanları ise Türklerin doğuşu ve kültürleri hakkında zengin bilgi sunmaktaydı. Bunlardan birkaçı şu başlıkları taşımaktaydı: "Türeyiş Destanları", "Oğuz-Kağan Destanı", "Uygur Türeyiş Destanı", "Altay Yaratılış Destanı" ve "Bektaşi Şiirleri".[611]

Ziya Gökalp, bu destanlara atıfta bulunan "Camiü't-Tevarih", "Şecere-i Türkiyye", "Selçukname" ve "Kaşgarlı Mahmud"un yazılarından derlediği şecereyi karşılaştırır ve Oğuzlar'ın önce altı "boy"a sonra da her birinin dört tali boya bölünmesiyle "yirmi dört boy"un ortaya çıktığı ve Anadolu Türklerinin de bunlardan Oğuzların "Kayı" boyuna[612] mensup oldukları sonucuna varır.

Göktürk yazıtları, Osmanlı'nın son dönemlerinde ilgi uyandırmış ve üzerinde çalışılmaya başlanmış yazıtlardı. Bu metinde gök ile Tanrı kavramı bir görülerek sembolleştiriliyordu ve "lider"in kutsallığına atıfta bulunuluyordu. Yazıt şöyle başlıyordu:

"Yukarıda mavi gök,
Aşağıda Yağız Yer yaratıldığında,
İkisi arasında İnsanoğlu yaratılmış;
İnsanoğlunun üzerine de,
Atalarım, Bumin-Kağan, İstemi-Kağan,
(Kağan olarak) oturmuşlar!.."[613]

Turhan Feyzioğlu, "Atatürk ve Milliyetçilik" başlıklı çalışmasında Türk tarihini Türk-İslam sentezi açısından değerlendiren pek çok yazar gibi, Türk-İslam

[610] Bozdoğan, s. 72.
[611] Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, Cilt: 2, Devlet Kitapları, İstanbul, 1971, ss. I-II.
[612] Gökalp, ss. 59-60.
[613] Ögel, s. 115.

geleneğinin milliyetçi kodlarını oluşturan, dile ve edebiyata en temel malzemeyi sağlayan kültürel unsurları Ziya Gökalp'ten de öykünerek şairane bir biçimde şöyle harmanlıyordu:

"Millet, sadece sayı ve yığın değildir. Türk milleti kavramı içinde, Malazgirt'ler, Mohaç'lar, Plevne'ler, Çanakkale'ler ve Milli Mücadele gibi nice kahramanlık destanı vardır. Onda, Ulubat'lı Hasan'lar, Nene Hatun'lar, cepheye mermi taşıyan analar, Mehmet Akif'in 'Şüheda fışkıracak toprağı sıksan şüheda' diye andığı sayısız şehitler vardır.

Onda Orhun Kitabeleri, Farabi, İbn-i Sina, Kaşgarlı Mahmud, Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Âşık Paşa, Hacı Bayram-ı Veli, Ali Şir Nevai vardır. Karacaoğlan'lar, Köroğlu'lar, Seyrani'ler, Dadaloğlu'lar, Âşık Veysel'ler vardır. Onda Mimar Sinan'lar, Baki'ler, Fuzuli'ler, Namık Kemal'ler, Yahya Kemal'ler, adları bir yazıya değil, kitaplara sığmayacak nice zirveler vardır. Onda Dede Korkut destanı, Nasrettin Hoca nükteleri vardır.

Onda Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i, Itri'nin sedası, Selimiye'nin haşmeti, türkülerin yanıklığı, kilim nakışlarının güzelliği vardır.

Onda Aras'tan Meriç'e, Dicle'den Sakarya'ya, Zap'tan Gediz'e, Ağrı'dan Erciyes'e, Süphan'dan Uludağ'a, Toros'lardan Istırancalara uzanan vatanımız vardır. 'Toprak eğer uğrunda ölen varsa vatandır' diyen şairin belirttiği şekilde, uğrunda sayısız şehitler verilerek 'coğrafya' olmaktan çıkıp 'vatan' olmuş kutsal ülkemiz vardır.

Onda Erzurum'un barı, Orta Anadolu'nun halayı, Ege'nin zeybeği, Karadeniz'in horonu, Elazığ'ın 'Çayda çıra'sı, birbirinden güzel halk oyunları, halk deyişleri, halk giysileri, ninelerimizden dinlediğimiz masallar, yüzyıllardan süzülüp gelen atasözlerimiz vardır."[614]

Kemalist rejimin konsolide olduğu 1930'lu yıllarda Osmanlı'dan tevarüs edilen islami simge "hilal"in yanına artık "bozkurt" resmi de gelmiştir. Örneğin Milli Türk Talebe Birliği'nin amblemi "bozkurt" ve "hilal"di. Ankara Garı ve Ulus Meydanı'ndaki Atatürk heykelinin kaidesi gibi birçok resmi binada da artık bozkurt işaretine rastlanıyordu. Ayrıca Balkan Savaşları sonrasında kurulan izci

[614] Turhan Feyzioğlu, **Atatürk ve Milliyetçilik**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 49.

teşkilatlarının ilkokul kollarına da "yavrukurt" deniyordu.[615] 1782'de resmi olarak ABD'nin sembolü sayılan kel kartal da Amerika kıtasında yaşayan özgün bir kuş türünü simgeliyordu. ABD'nin resmi kurumlarının logolarında, paraların üzerinde ve meşhur "büyük damga"da (the great seal) bu kartal imgesi görülmekteydi.[616] Bu simgeler, milli bilinci her an canlı tutan ve kimi zaman da Roma İmparatorluğu gibi örneklere atıflar yaparak ulusal güce ilham veren nitelikte olmuşlardır.

3.7. Din (Eskatolojik Temalar, Püritanizm ve Sekülarizm)

Din, kimilerine göre modernizmle birlikte yerini milliyetçiliğe kaptırmıştır. Bu durumu, indirgemeci bir üslupla özetleyen Hugh Seton-Watson şöyle der:

"Milliyetçilerin kullandığı manada ulus, Tanrı'nın bir ikamesidir; bu türden milliyetçiliği etnikliğin putçulaştırılması olarak niteleyebiliriz".[617] Hayes de milliyetçiliğin en üst seviyesini bir sadakat hali olarak tanımlar ve "bu, genellikle, milli duygu dini duyguyla kaynaştığında ve milliyetçilik bizzat bir din veya dinin yerini tutan bir şey haline geldiğinde vuku bulur"[618] der ve bunu "Türk milliyetçiliğinin resmi Türk dini olduğu"[619] örneğiyle ileri sürer.

Amerika'ya ilk gelen İngiliz göçmenler ya da kendi adlandırmalarıyla "pilgrim"ler (hacı), dini prensiplerinin değişmezliği dolayısıyla "püriten" ismi verilen Protestan mezhebine bağlıydılar. Tocqueville'nin tespitine göre "püritanizm", sadece dini bir doktrin değil birçok hususlarda siyasi bir teori idi.[620] Göçmenler, meşhur "Mayflower Gemisi"yle geldikleri Amerika kıyılarında ilk olarak aynı isimle bilinen bir anlaşma imzalamışlardı. "Tanrı'nın adıyla, âmin!" diye dua ederek başlanan "Mayflower Sözleşmesi"nde "Ülkemizin ve Kralımızın şerefi, Hıristiyanlık inancının ilerlemesi ve Tanrı'nın zaferi için ant içerek Virginia'nın kuzey kısmındaki ilk koloniyi kurmak için seyahate çıktık…"[621] diyerek de dini bir amaç edindiklerini ifade ediyorlardı. Din başlangıçtan itibaren çok önemliydi hatta Tocqueville

[615] Yıldız, s. 179.
[616] http://www.va.gov/opa/publications/celebrate/eagle.pdf, (13.06.2016).
[617] Hugh Seton-Watson, **Nations and States: An Inquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism**, Methuen&Co. Press, Londra, 1977, s. 465.
[618] Hayes, ss. 21-22.
[619] Hayes, ss. 154.
[620] Tocquevile, s. 18.
[621] http://www.pilgrimhallmuseum.org/ap_mayflower_compact.htm, (6.11.2015).

"Amerika'da insanı manevi zenginliğe götüren din, hürriyete götüren de ilahi kanunlara itaattır"[622] demiştir. Ama dinin bu merkezi rolü, zaman içerisinde "püriten"lerin diğer mezhep ve dinlerle belli ölçülerde karışması ile daha seküler bir idare biçimine geçecek olan Amerika'da ikinci plana itilecekti.

Püritenler, kıtaya sahip olmak için İncil'den referanslar alıyorlardı:

"Benden isteyin ki size vereyim, putperestlerin mirası, dünyanın en büyük payı sizin olsun" (İlahiler 2:8)

"Her kim ki bu güce karşı gelirse, Tanrı'nın takdirine karşı gelmiş olur; karşı gelenler lanetleneceklerdir" (Romalılar 13:2)[623]

Tocqueville'in din hakkındaki söyledikleri, O'nun gibi Avrupalı olup da Amerika üzerine yazan pek çok etkin yazar tarafından da tekrarlanmıştı. 1830'da Tocqueville'in "Hıristiyan dininin etkisinin başka hiçbir ülkede olmadığı kadar fazla olduğu" tespitine Martineau 1834'te, Trollope 1860'da, Bryce 1883'te, Weber de 1904'te benzer biçimlerde ulaşmışlardı.[624] Bu neredeyse yüz yıllık bir zaman aralığında dinin Amerika'daki günlük yaşantı içerisinde aynı etkiye sahip olduğunu göstermekteydi. Bu durum aynı zamanda materyalist bir politika sürdüren Amerika için bir paradoks sayılabilirdi. Din ve ticaret belki de dünya tarihinde hiçbir toplumda bu kadar iç içe geçerek gelişmemişti. İşte bu noktada devreye demokrasi giriyor ve politikayı sekülerleştiriyordu.[625]

Amerika, tam bir göçmenler ülkesi olduğu için Protestan, Katolik, Musevi, Müslüman ve bunların alt mezhepleri olmak üzere pek çok dinin yaşandığı bir yer olmuştu. Fakat Amerikan bireyciliği/ferdiyetçiliği de kimliğin oluşumuna etkin olarak katkı sağlamıştı: "Din, Amerikan yaşantısını belirleyemiyor; aksine Amerikan yaşantısı dinin ritüellerine tesir ediyordu."[626]

ABD'nin batısındaki toplumun dini anlayışını ne sadece New England'daki gibi muhafazakâr bir toplum yapısı olarak, ne de Jefferson'ın (1801-1809 yılları arasında başkanlık yapmıştı) güneydeki sekülarizmin baskınlığı kavramı ile tanımlayabiliriz. Bunun yerine ABD'nin batısındaki toplum, Haselby'ın ifadesiyle "frontier revivalism (huduttaki dini uyanış)" ve "national evangelism (milli

[622] Tocqueville, s. 20.
[623] Zinn, s. 19.
[624] Lipset, ss. 141, 142.
[625] Lipset, ss. 203-204.
[626] Kohn, s. 16.

evanjelizm)" arasında bir yerde tanımlanmalıdır. "Frontier revivalism" ile kastedilen, özellikle çiftçi yoğunluklu göçmenlerin sınır boyunca Protestanlığın dinamik unsuru olmasıdır. "National evangelism" ile ise özellikle kuzeydoğudaki revivalist barbarlıktan kuzeyi kurtarmak isteyen kapitalist elit kesim tanımlanır. İki grup arasındaki bu büyük dini fikir çatışması Amerika'nın kendisini Protestan bir millet hissetmesiyle sonuçlanmıştı. Bu çatışma özellikle Andrew Jackson'ın başkanlığı zamanında (1829-1837) yoğunlaşmıştı.[627]

Amerika'daki devrimden yıllar sonra Hıristiyan dininde adeta bir patlama olmuştu. Amerikan coğrafyasındaki tüm inanç sistemi, zaman içerisinde dönüşüme uğramıştı. 1760'ta koloni Amerika'sındaki baskın inanç Anglikan ve Kongregasyonalist-geleneksel kilise etrafında yürüyen, Avrupa kıtasından tevarüs edilen bir biçimde yürüyordu. 18. yüzyılın sonundan itibaren ise baskın olan her eyaletin bağımsız biçimde sürdürdüğü Baptist ve Metodist-revivalist kesimin inancıydı.[628]

Virginia Eyaleti Haklar Bildirgesi'nin son maddesi şöyleydi:

16.Madde: İnanç özgürlüğünün önüne de hiçbir engel konmamalıdır: inançlara yönelik her türden zor ya da baskı yöntemine engel olunmalı, herkesin kendi aklını/vicdanını kullanarak istediği dini yaşamasına izin verilmelidir, bu anlayış bir hoşgörü, sevgi ve merhamet dini olan Hıristiyanlığın temel ilkelerine de uygundur.[629]

Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, insanların temel haklarını devletin değil Tanrı'nın[630] verdiğini kabul etmişti: "Tüm insanların eşit yaratıldığını, Yaradanları tarafından kendilerine devredilemez hakların verildiğini ve bu hakların Yaşam, Özgürlük ve Mutluluğa Erişme haklarının olduğunu açıkça kabul ediyoruz."[631] Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin son cümlesini hatırlayacak olursak şöyleydi: "…Ve bu bildirinin korunması için, Tanrı'nın inayetine tam bir güvenle, yaşamlarımız, servetlerimiz ve en kutsal varlığımız olan onurumuz üzerine ant

[627] Sam Haselby, **The Origins of American Religious Nationalism**, New York, Oxford University Press, 2014, s. 3.
[628] Haselby, s. 277.
[629] Commager ve Cantor, s. 104.
[630] Heater, s. 115.
[631] Commager ve Cantor, ss. 100-101.

içeriz."[632] Yani Tanrı'nın şahitliği ve koruyuculuğu, doğal hukukun gereği olarak hakkın meşruiyetini sorgulanamaz kılıyordu.

Ritüeller anlamında ise Pennsylvania ve Rhode Island dışındaki her Amerikan eyaletinin resmi kilisesi vardı ama her birinde dinsel pratik farklıydı. Kuzey İrlanda, İskoçya ve Almanya'dan 18. yüzyıl ortalarında yapılan muazzam göç, muhalif "Presbiteryenleri", "Moravyanları", "Luthercileri" ve "Baptistleri" getirmiş, ama bu mezheplerin ruhban sınıflarını getirmemişti. Amerikalı dindarlar kendi cemaatlerini oluşturmuşlar ve bunları Avrupa'da yapamayacakları şekilde kontrol etmişlerdi. Her cemaatin resmi ve vergiyle desteklenen bir kilisesi vardı. Bu Türk-Osmanlı geleneğinde camilerin resmi birer kuruma[633] dönüştürülerek giderlerinin devletçe karşılanması uygulanmasıyla benzeşir. Ancak ABD'de ibadethanelerin ve cemaatlerin desteklenmesi daha sonradan büyük ölçüde bağışlarla sürdürülmüştür. Kilise vergisi uygulamasına sahip en son eyalet Massachusetts'te de bu uygulama 1833'te sona erecekti.[634] Amerika'da 1800'lerin başından itibaren papaz ve piskoposlar da çoğu kez siyaseten atanan kişilerdi. Amerika'da bir inancın çocukları bir başka inancın çocuklarıyla buluşuyor ve evleniyorlardı. Başka herhangi bir yerde mevcut olmayan dinsel çeşitlilik Amerika'da çok gelişmişti.[635] Göçmenler, böylelikle Avrupa'da yaşayamadıkları dini özgürlüğü, Amerikan olmanın ayrıcalığıyla yaşıyorlardı; bu da milli bir aidiyet oluşturuyordu.

Dini cemaatler, normal şartlarda nüfus artışına paralel olarak genişliyorlarsa da, Hobsbawm'ın tespit ettiği üzere iki din yayılma konusunda özel bir yetenek göstermiştir: İslam ve Mezhepçi Protestanlık. Hobsbawm, İslam'daki yayılmayı 1789-1848 arası dönemde dünya ölçeğinde bir İslami mayalanma ve yayılma olarak tarif ederken, Protestanlık için ise misyonerlik temelli bir yayılmayı işaret eder ve örnek olarak da şu cemiyetlerin kuruluşlarına dikkat çeker: Amerikan Yabancı Misyonerler Komisyonu Kurulu (1810), Amerikan Baptistleri (1814), Amerikan İncil Topluluğu (1816), Birleşik Presbiteryenler (1835), Amerikan Metodist Piskoposları (1819).[636] Bu misyoner örgütlerinin devlet tarafından da desteklendiğini

[632] Commager ve Cantor, s. 101.
[633] Nuri Adıyeke, "Bir Siyası-İdari Kurum Olarak Osmanlı'da Cami", **Kebikeç Dergisi**, Sayı: 30, Ankara, 2010, ss. 5-14.
[634] Roberts, s. 104.
[635] Allison, ss. 127-128.
[636] Hobsbawm, s. 243.

düşündüğümüzde, uluslaşmada özellikle "Yedinci Gün Adventistleri" veya "Ahir Zaman Ermişleri (Mormonlar)"[637] gibi marjinal tarikatların yerine mutedil örgütlenmelerin tercih edildiğini görürüz.

Misyonerlik, ABD'de Protestanlığın yayılmasını sağlayan oldukça önemli bir örgütlenmedir. Bu kurum, 19. yüzyıldan itibaren dünyanın dört bir tarafına yayılan mensuplarıyla Hıristiyanlık ve Amerikan kültürü sempatizanlığı yaratmışlardır. Niyazi Öktem, bu stratejiyi ilginç bir karşılaştırmayla Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce "Horasan Erenleri" diye adlandırılan İslam misyonerlerini bu topraklara gönderip, Hıristiyan Anadolululara İslam dinini ve Türklüğü sevdirmeye çalışmalarına benzetmiştir.[638]

ABD'de laiklik ilkesi sıkı biçimde uygulanmaktadır. Resmi kaynaklar, mezheplerin sayısını kayıt altına almazlar ve bireylere dinlerini sormazlar fakat pratikte her zaman durum böyle değildir örneğin kiliselerle bağlantısı olan kişilerin 20. yüzyılın başlarında yüzde doksan dört olduğu bilinir.[639]

Ahmet Kuru, Türkiye, Fransa ve ABD'deki laiklik konusunu araştırdığı çalışmasında Türkiye ve Fransa'nın aksine ABD'de dinin kamusal alandaki varlığına dair tespitlerde bulunur. Paraların üzerinde ABD mottosu/parolası sayılan "In God We Trust (Tanrı'ya Güveniriz)" ifadesinin yer alması, ABD başkanlarının göreve geldiklerinde geleneksel olarak "Tanrı Yardımcım Olsun" ifadesini kullanmaları ve mahkemelerdeki gibi onların da Kitab-ı Mukaddes'e (sadece İncil'e değil!) el basmaları, ABD Kongresi'ndeki oturumların maaşlı bir din görevlisi tarafından yapılan toplu dua ile başlaması, Yüksek Mahkeme oturumlarına "Tanrı Birleşik Devletler'i ve bu Yüce Mahkeme'yi korusun" şeklindeki dua ile başlanması ve 1962'deki Yüksek Mahkeme'nin yasak kararına kadar okullarda "açılış ve kapanış dualarının yapılması" bu durumun örnekleri arasında görülebilir.[640] Fakat buradan hareketle, ABD'nin aşırı dindar bir toplum olduğu da söylenemez. Çünkü yine Kuru'nun ifadesiyle, "devr-i sabık"ın olmayışı ABD'de pasif laikliğin gelişmesine sebebiyet verirken, Türkiye'de Osmanlı Devleti'nin "devr-i sabık" olması dolayısıyla dışlayıcı laiklik güç kazanmıştır[641]

---

[637] Hobsbawm, s. 248.
[638] Niyazi Öktem, "ABD'de Din Olgusu", **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Sayı: 66, Ankara, 2001, s. 75.
[639] Weber, ss. 383-384.
[640] Kuru, ss. 65-68.
[641] Kuru, s. 32.

II. Mahmut, 1837 yılındaki ünlü mülakatında şöyle demiştir: "Ben, tebaamın Müslümanını camide, Hıristiyanını kilisede, Musevisini de havrada fark ederim, aralarında başka guna (türlü) bir fark yoktur. Cümlesi hakkındaki mahabbet (muhabbet) ve adaletim kavidir (sağlamdır) ve hepsi hakiki evladımdır."[642] Ondan sonra tahta çıkan Abdülmecid ise şer'i kökenli egemenlik yetkilerini bizzat kendisi sınırlayıp Tanzimat (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) ve Islahat fermanları ile Osmanlı halklarına kişisel ve siyasal güvenceler tanımıştı. Abdülaziz ise Hatt-ı Hümayunu'nda Abdülmecid gibi "Allah'ın inayeti, Peygamber'in ruhaniyeti"nden söz etmemiş, "şeriat" sözcüğünün yerine "kavanini mevzua" (yürürlükteki yasalar), hatta "ibad (kullar)" teriminin yerine de "tebaa (uyruklar)" sözcüklerini kullanmıştı.[643] Elbette bu ifadeler dinin etkisinin kaybolması anlamına gelmiyordu, temelde dünyada başlayan "pan" hareketlerine karşı "Osmanlı milliyetçiliği"ni pekiştirme amacıyla gayrimüslimlere de idare hukuku ve düzeni anlamında eşitlik sunma girişimleriydi.

Namık Kemal, 29 Haziran 1868 tarihli "Hürriyet" gazetesinin 1 numaralı sayısında "Hubbü'l Vatan" adıyla bir yazı yayınlamıştı. Bu başlık "Hubbü'l vatan min-el-iman" şeklindeki tartışmalı bir hadisten esinlenilerek yazılmıştı.[644] "Vatan sevgisi imandandır" şeklinde çevrilebilecek olan bu sözle ilgili dönemi itibariyle "vatan" kavramının karşılığı olan mekân hakkında pek çok tartışma yürütülmüştür. Kemal Karpat'ın hem bu yazı hem de Namık Kemal'in meşhur oyunu "Vatan Yahut Silistre" hakkında "vatanın kader olduğu yaklaşımını özümsetmek amaçlı dinden yararlanılması" olarak özetlenebilecek yorumu[645] önemlidir.

Ziya Gökalp de Turancılıktan sonra fikirlerini değiştirip[646] İslam, ulus ve vatanı birleştiren şiirler kaleme almıştı. O, 1918 yılında yayımladığı şiirinde şöyle sesleniyordu:

"Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur,
Köylü anlar manasını namazdaki duanın…
Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın"[647]

---

[642] Reşat Kaynar, **Mustafa Reşat Paşa ve Tanzimat,** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1954, s. 100.
[643] Tanör, ss. 100-101.
[644] Karpat, s. 329.
[645] Karpat, s. 329.
[646] Kuran, s. 253.

Milli mücadele esnasında dinin etkisine değinen Şerif Mardin, Nakşibendî şeyhlerinden Ata Efendi'nin Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi'ni Milli mücadeleye İstanbul'dan katılan şahıslar için bir "ara istasyonu" yapmasından hareketle, ulus-inşasında dinin rolünün başlangıçta etkin olduğunu fakat Cumhuriyet yıllarında Şeyh Sait İsyanı ve Menemen Olayı neticesinde Nakşibendîlerin Cumhuriyetin tam karşısında görülen güçler arasına sokulduğu tespitinde bulunuyordu.[648] Mustafa Kemal Paşa, bu olaylar neticesinde millileştirme yönünde tavır takınmış ve Ziya Gökalp'in millileşmekle İslamlaşmanın at başı gitmesini umduğu sistemden farklı bir noktada kalmıştır. Şerif Mardin'e göre Mustafa Kemal'deki bu millileştirme biçimi, Durkheim'den mülhem olarak "yurttaşlık dini" ile desteklenecek bir modern devleti oluşturabileceği inancını ortaya çıkarmıştı.[649]

Milliyetçiliğin dinin yerine geçmesine ilişkin olarak biraz zorlama gibi görünen iki örnek de Tanıl Bora tarafından hatırlatılmıştı; birincisi Mahmut Esat Bozkurt'un Luther'in İncil'i millileştirmesiyle Atatürk'ün Kuran'ı Türkçeleştirmesi arasında paralellik kurması; ikincisi ise Sabri Ülgener'in tasavvufun Protestan ahlakı gibi bir işleve sahip olabileceği fikridir.[650]

1921 Anayasası'nın orijinalinde olmayıp 1923 değişikliği ile eklenen "Devletin dini İslam dinidir" maddesi 1924 Anayasası'nda kendisine aynen yer bulmuş fakat 1928 değişikliğiyle metinden çıkarılmıştır.[651] Dinsel bir referans olarak görünen milletvekilleri (md. 16) ve cumhurbaşkanı (md. 38) andındaki "vallahi" sözü de kaldırılarak yerine "namusum üzerine söz veririm" ifadesi yine 1928 değişikliğiyle konmuştur. Ayrıca TBMM'nin görevleri arasında sayılan "ahkam-ı şeriyenin tenfizi" (md.26) ibaresi de yine bu değişikliklerle anayasa metninden çıkarılmıştır.[652] 1937'de de laiklik maddesi anayasaya girmişti.[653]

ABD'de dini kurumlar milliyetçiliği büyük ölçüde desteklemektedir. Protestan kiliselerinin çoğunda büyük bir Amerikan bayrağı minber veya komünyon

---

[647] Tansel, s. 113.
[648] Şerif Mardin, **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 32.
[649] Mardin, 121.
[650] Tanıl Bora, **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik Muhafazakârlık İslamcılık**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 119.
[651] Karşılaştırma için bkz. http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/1982.pdf, (18 Ekim 2015).
[652] Tanör, s. 323.
[653] Mardin, s. 122.

masasının üzerinde dalgalanmakta, milli bayramlar törenlerle kutlanmaktadır. Katolik kiliseleri ve Yahudi sinagoglarında da milleti için savaşan ve ölen üyelerin listesi sergilenmektedir.[654] Türkiye'de 1920'lerin sonu ve 1930'lar boyunca milliyetçilik, dinin yerine konulmaya çalışılırken ABD'de ise din, her daim milliyetçiliğe payanda oluyordu.

Lozan mübadelesinde dini grupların esas alınması, sadece Türkçe konuşan Ortodoksların Yunanistan'a gönderilmesi sonucunu vermemiş; benzer şekilde Türkçe bilmeyen veya az bilen Müslüman unsurların Türkiye'ye göçü ile dil topluluğu bakımından durum iyice karmaşıklaşmıştı, özetle Arnavutça, Rumca, Boşnakça ve Pomakça konuşan topluluklar sırf Müslüman olduklarından dolayı Türkçe konuşan Ortodokslara tercih edilmişti.[655] Karamanlılar da bu anlamda ilginç bir örnek teşkil etmiştir. Tam tersi bir durum Musevi olmalarına rağmen Türkçe konuşan Kırımlı "Karaitler"in sarayca güvenilir sayılmaları[656] durumunda görülmektedir.

Dinin ulus-inşa sürecindeki belirgin rolüne işaret eden bir diğer olay ise Hıristiyan Gagavuz Türklerine karşı ilgisiz kalınmasıdır. 13. yüzyılda Besarabya civarına yerleşen ve Hıristiyanlaşan Gagavuz Türkleri, 1931-1944 yılları arasında Romanya'da orta elçilik yapan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in bütün gayretlerine rağmen Türkiye'ye göçmen olarak kabul görmemişlerdi.[657]

Aslına bakılırsa ilk dönem milliyetçiliği Cumhuriyet'in kuruluşuna değin İslamdan ayrılmayarak yürümüştü; gayrimüslimlerin zamanla göç ettirilmesi ve Osmanlı'nın son döneminde coğrafyadan kopuşların gayrimüslim tebaayı da ülkeden koparması, cumhuriyetle birlikte etnik teması ağır basan, seküler bir milliyetçilikte biçimi ortaya çıkarmıştı.

Cumhuriyetle birlikte yasalar da Atatürk'ün istekleri doğrultusunda düzenlenmişti. Mustafa Kemal Paşa, kuşkusuz bu düzenlemeleri savunurken Ziya Gökalp'ten dini konularda ayrılan Yusuf Akçura'nın düşünce dünyasından etkilenmişti.[658] Bu seküler düzenlemelerin ilki 1 Kasım 1922 tarihli kanun gereğince, hilâfet ile saltanatın birbirinden ayrılmasıydı.[659] 3 Mart 1924 tarihinde de halifelik

[654] Hayes, ss. 204-205.
[655] Sadoğlu, s. 208.
[656] Karpat, 2011, s. 267.
[657] Sadoğlu, s. 209.
[658] Karpat, 2011, s. 196-197.
[659] http://www.atam.gov.tr/nutuk/saltanatin-kaldirilmasi, (25.12.2015).

kaldırılmıştı ve Şeriye Evkaf Vekâleti kapatılmıştı.[660] 2 Ocak 1924'te Cuma namazı vesilesiyle tatil günü sayılan Cuma yerine Pazar günü tatil edildi.[661] Daha sonra medreselerin kapatıldı, Tevhid-i Tedrisat Kanunu[662] ile eğitim öğretim tek çatı altında toplandı ve dini eğitim salt dini eğitim verilen kurumlarla yapıldı. 1925 yılının Aralık ayında da tarikatlar tamamen kaldırılmıştı.[663] 17 Şubat 1926'da Medeni Kanun[664] kabul edildi. Miladi takvim ve güneş saati kullanılmaya başlandı.[665] 1 Kasım 1928'de Meclis, Arap harfleri yerine Latin Alfabesini kabul etti.[666] 3 Şubat 1932'de de ezan Türkçeleştirildi.[667] Tüm bu inkılâplar, ulusun inşasındaki bağın dinden ziyade kültürel ve etnik temelli olması yolunda atılan seküler adımlardı. Bu adımların bu denli başarılı olması ve toplumca kabul görmesi Mardin' e göre laikleştirici reformların kişiyi İslam cemaatinin kolektif baskısından kurtarmanın altında yatan sebeple paraleldir. Bu yargıya varmasına sebep olarak da kesif bir "gemeinschaft (cemaat)" olarak tanımladığı Osmanlı mahallelerindeki baskının yerine toplumun merkezi bir kurallar bütününden yana tavır takınmasını gösterir.[668] Zira bu geleneksel bağlara dayalı organik cemaatlerin yerini yeni dünyada sözleşmeye dayalı modern toplumlar olan "gesellschaft"lar[669] (cemiyet) almaktaydı.

Dinin milliyetçiliğe etkisinin yanı sıra, milliyetçiliğin bizatihi dinin yerini aldığını söyleyen kuramcılar da vardır. Örneğin Watson'a göre "Milliyetçilik eski dinlerin yerini alan yeni (ersatz) bir dindir. Milliyetçilerin anladığı biçimdeki millet, bir tür Tanrı'dır (Substitute of God). Milliyetçiliğin bu türüne etnolatry (millet tapıcılığı) diyebiliriz."[670]

Dinin milliyetçilikle olan etkileşimi, çok eski tarihlere dayanır. Milliyetçiliği seküler bir yaklaşımla ele alma ise ulus-inşa süreçlerinin tüm dünyada etkin olduğu

---

[660] http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-37/ataturkun-hilafetle-ilgili-gorusleri, (25.12.2015),
[661] www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.394.doc, (25.12.2015).
[662] http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-35/tevhid-i-tedrisat-kanunu-ve-din-egitimi, (25.12.2015).
[663] Mardin, s. 123.
[664] http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-21/ataturkun-hukuk-alaninda-getirdikleri, (25.12.2015).
[665] http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-54/ataturk-bilim-ve-sanat, (25.12.2015).
[666] https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c005/ehttbmm03005001.pdf, (25.12.2015).
[667] Mardin, s. 97.
[668] Mardin, ss. 72-73.
[669] Immanuel Wallerstein, "Halklığın İnşası: Irkçılık, Milliyetçilik ve Etniklik", Balibar ve Wallerstein, **Irk Ulus Sınıf-Belirsiz Kimlikler** içinde, çev. Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul, 1993, s. 107.
[670] Hugh Seton-Watson, s. 465.

18. yüzyılda görülmektedir. ABD için din, bireylerin vicdani özgürlükleri alanı olarak görülürken, Türkiye'de ise din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması noktasına indirgenmiştir. Bu durum da Türk milliyetçiliğinin Amerikan milliyetçiliğine göre seküler bir yön kazanmasının daha geç bir döneme tekabül etmesine sebebiyet vermiştir.

3.8. Kadın

Kadınlara ulus-devlet inşa sürecinde biçilen roller ve üretilen farklı milliyetçiliklere pek çok yazar vurgu yapmıştır; bunlardan Heng ve Devan'ın alegorik ifadeler içeren gözlemleri şöyledir:

"Vatanseverlik görevinin erkekler için namludan çıkıyor olması gibi (fallik milliyetçilik; ikame bir beden teknolojisinin milli savunma için kullanımı), kadınlar için de rahmin derinliklerinden gelir (rahim milliyetçiliği; bedenin millet tarafından bir savunma teknolojisi olarak kullanımı). Erkekler silah taşır, kadınlar çocuk; annelik ve askerlik görevi ya da askeri bir görev olarak annelik…"[671]

İlkel şartlar ve tehlikelere karşın, Anne Bradstreet, Anne Hutchinson, Ann Cotton, ve Sarah Kemble Knight gibi sömürge dönemi kadınların Amerikan birliğine sosyal ve edebi etkileri vardı. 1620'de Mayflower gemisiyle gelen 18 kadından sadece 4 tanesi ilk yılın sonunda hayatta kalabilmişti. Kalıtsal yetenekler, eli iş tutan herkes önemliyken ve şartlar akıcıyken bir anlam kazanıyordu. Ancak, yeni cumhuriyette Amerikan kültürel kurumları resmileştikçe, kadınlar ve azınlıklar yavaş yavaş bu kurumların dışında bırakıldılar[672] ve sosyal hayatta tekrar yer almaları uzun süre aldı.

Umut Özkırımlı "aslında kadınlar, milliyetçi söylemden hiçbir zaman eksik olmamışlardı" diyerek şu örnekleri paylaşıyor:

"Büyük komutanların metresleri, savaş zamanı tecavüz kurbanları, askerlere moral veren yıldızlar, karargâhlarda asılı takvimleri süsleyen modeller ya da evde erkeklerini bekleyen eşler, kız arkadaşlar, anneler olarak hep oradaydılar. Millet

[671] Heng ve Devan'dan aktaran Özkırımlı, 2010, s. 55.
[672] http://turkish.turkey.usembassy.gov/uploads/images/FkhD5ADJhF3kc17wHrG4g/anahatlar_edebiyat.pdf, (27.11.2015).

büyük bir aileye benzetiliyordu, vatansa çoğu zaman tehlike altında olan, korunmaya muhtaç bir kadına."[673]

Jefferson, "Notes on Virginia" başlıklı yazısında acil önem taşıyan gayenin federal yönetim olmadığını, aksine Amerikan Devrimi'nin Kızılderili ülkesinde Kızılderili erkeklerin kadınlarına karşı olan "aristokratik" ayrıcalıklarından feragat ettirmesini ve kadınların da onlarla aynı eşit ve doğal haklara ve refaha sahip olmalarını sağlamasını savunmuştur.[674] Ancak kadının adı "Bağımsızlık Bildirgesi"nde bile geçmiyordu.[675]

Bağımsızlık mücadelesi esnasında kadınlar da kendi aralarında vatansever gruplar kurmuşlardı: İngiliz mallarını boykot edip Amerikalılara kendi kıyafetlerini kendilerinin dikmelerini öğütleyen "Özgürlüğün Kızları" ve 1777'de "Boston Çay Partisi"nin kadın türevi olan "Kahve Partisi" gibi.[676]

Amerika'da 1880'lerde ve 1890'larda pek çok kadın birliği oluşmuştu. Binlerce vatansever yüksek rahibe de onlara destek olmuştu. Bunlar; Kadın Destek Birliği (Woman's Relief Corps-WRC), Amerikan Devriminin Kızları (Daughters of the American Revolution-DAR),Konfederasyonun Birleşik Kızları (United Daughters of the Confederacy-UDC), Renkli Kadınlar Milli Örgütü (National Association of Colored Women-NACW) idi. Bu grupların vazifesi, İç Savaş sonrası oluşan milliyetçiliği uzun vadede tanımlamak ve anlatmaktı. Bu yolda örgütlerde faaliyet gösteren pek çok kadın, zaman içerisinde milliyetçi sadakatin simge isimleri olmuştu.[677]

DAR ve UDC, saygın askerlerin cesaret ve sadakatleri namına anmalar düzenleyip, milliyetçi tarih bilincini yüceltiyorlardı. WRC de bu örgütler gibi gaziler ve hemşireler adına eylemlerde bulunurken politik malzeme olmaktan kaçınırdı. Misyonları, Bayrak altındaki milliyetçiliği ve vatanseverliği yüksekte tutmak ve okullarda "milli and"ın okunmasını sağlamaktı. WRC, her sınıfa bayrak temin etmiş ve "Memorial Day"in milli gün olması için mücadele vermişti. DAR, UDC ve WRC

[673] Özkırımlı, s. 240.
[674] Onuf, s. 50.
[675] Zinn, s. 108.
[676] Zinn, s. 116.
[677] Francesca Morgan, **Women and Patriotism in Jim Crow America**, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2005, s. 19.

birleşerek "Jim Crow'la elele yürüyelim" kampanyasıyla Afrika kökenli Amerikalıları dışlayan ırk temelli ulusal birliğe karşı çıkmışlardı.[678]

"Tom Amca'nın Kulübesi" romanının yazarı Harriet Beecher Stowe, "Cumhuriyet'in Savaş İlahisi"nin yazarı Julia Howe ve zamanla üçlemeye dönüşen "Küçük Kadınlar" romanının yazarı Louisa May Alcott gibi kadın yazarlar, kadınların oy hakkı için 1870'ler ve 1880'lerde mücadele ettiler fakat başarılı olamadılar.[679] Bugün de ABD'de ünlü olan Vassar, Barnard, Smith, Wellesley, Bryn Mawr gibi pek çok kız koleji 1860'lardan itibaren kurulmaya başlanmıştı.[680]

Osmanlı'da ise Abdülhamit sonrası dönemde kadınlar için eğitim kurumları, belli bir seviyede artmıştı. 1911'de ilk kız lisesi açıldı. 1913'te hastabakıcı kursu açıldı; eğitimli ebe sayısı arttı. Kız sanat okullarında sekreterlik eğitimi başladı. Çok sayıda kadın, özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında dikiş, dokuma ve tütün sektörlerinde işçi olarak çalışmaya başlamıştı. Kadın öğretmen yetiştirme konusunda ilerlemeler oldu ve bunların bir kısmı yurtdışına da yollandı. Bunların başında Halide Edip gelmekteydi. Selanik ve İstanbul'da pek çok kadın derneği kurulmuştu.[681] Milli mücadelede aktif şekilde yer alan bu cemiyetlerin ABD'deki emsallerine göre siyasi yanlarından ziyade teşkilatçı ve askeri yanları ağır basmaktaydı. Bunların bazıları şunlardır: Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Kasaba İslam Kadınları Cemiyeti, Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi.[682]

Milli mücadelede bizzat savaşmış kadın kahramanlara da rastlanmaktadır. Kara Fatma[683] ve Nene Hatun bu konuda ismi efsaneleşenler arasındadır. Ayrıca Halide Edip, Asker Saime, Kılavuz Hatice, Tayyar Rahmiye, Bitlis Defterdarının Maraşlı Hanımı (ismi bilinmemektedir), Gördesli Makbule, Binbaşı Ayşe, Nezahat Hanım ve Süreyya Sülün Hanım gibi Milli Mücadeleye çeşitli rütbelerle katılmış pek çok kadın bulunmaktadır. Burada Nezahat Hanımı dikkatle anmakta fayda vardır zira Birinci Meclis'te Bursa mebusu Emin Bey, kendisinden "Türk Jandark"ı diye bahsedildiğini söyler ve 30 Ocak 1921 tarihli 140'ıncı toplantıda şu önergeyi verir:

---

[678] Morgan, s. 10, 54.
[679] Maurois, s. 156.
[680] Maurois, s. 156.
[681] Berkes, ss. 445-446.
[682] Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 149-160.
[683] İlknur Bektaş, **Milli Mücadelede Bir Kadın Üsteğmen Kara Fatma**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, Kitabın Tümü.

"Türkiye Büyük Milet Meclisi Yüksek Reisliğine,

Muhtelif harp ceridelerinde, bilhassa Kedos ve İnönü muharebelerinde çarpışmalara iştirak ve her an erler ve hatta zabitlere (subaylara) gayret eden, 70'inci Alay Kumandanı Hafız Halit Bey'in kızı, on iki yaşlarında Nezahat Hanıma ilk İstiklal madalyasının verilmesini ve bu teklifin umumi hey'etin tasdikine arz edilmesini rica ederim."[684]

Türk kadınının Milli Mücadele'ye en büyük katkılarından biri de merkezi Sivas'ta olan "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti"nin kurulmasıdır. Bu cemiyet, Sivas Valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Reşit Hanım ve arkadaşları tarafından Sivas'ta kurulmuş, kısa sürede Anadolu'nun pek çok yerinde şube açmıştır.[685] ABD'de de benzer şekilde bağımsızlık mücadelesi esnasında Dolly Madison, Martha Washington, Abigail Adams gibi lider eşlerinden müteşekkil cemiyetler azımsanmayacak katkılar sunuyorlardı.[686] Elbette isimsiz pek çok kadının isimsiz askerler gibi mücadeleler esnasındaki katkıları hatırlanmasa da yadsınamazdı.

Türk kadını, Türk tarihinde belki de en çok milli mücadele döneminde bu kadar etkin bir rol oynamıştı. İstanbul'da 1919 yılında İzmir ve İstanbul işgallerini protesto etmek maksadıyla pek çok defa (katılımcıları 200000'i bulan) büyük mitingler, eğitimli Türk kadınlarınca yapılmıştı. Bunların başlıcaları Halide Edip, Şükufe Nihal, Nakiye (Elgün), Münevver Saime, Meliha, Sabahat ve Naciye Hanımlardı.[687]

Füsun Üstel'in tespit ettiği gibi "malumat-ı medeniye" (1924'ten sonra dersin adı malumat-ı vataniye olarak değiştirilmişti) derslerinde Hz. Ayşe ve Hz. Fatma gibi İslami karakterlerin yanı sıra Nilüfer Hatun, Mihrimah Sultan, Cevri Kalfa, Sivastopol Seferi kahramanlarından Kara Fatma, 1875'teki Karadağ Muharebesi'nde fevkalade yararlık gösteren Boşnak Şefika Hanım, Trablusgarp Muharebesi'ndeki derin görüşlülüğü ile tanınan Mebruke Hanım gibi ulusal kadın kahramanların menkıbeleri[688] anlatılmaktaydı.

---

[684] Ağaoğlu, s. 143.
[685] Bekir Sıtkı Baykal, **Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, s. 1.
[686] Zinn, s. 116.
[687] Kurnaz, ss. 160-168.
[688] Üstel, ss. 113-114.

Yasal anlamda da cumhuriyetten sonra kazanımlar sürmüştü. 1924 Anayasası'ndaki ikinci büyük değişiklikler 1934 yılında yapıldı. Artık "On sekiz yaşını bitiren her Türk" değil "yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türk, mebus seçmek hakkını haiz" olacaktı.[689] 1926'da Medeni Kanun çıkarılmış; bu kanunla küçük yaşta evlenme ve çok kadınla evlilik kaldırılmış; mirasta kadına eşit haklar tanınmıştı. Elbette değişiklikler hukuki idi ve icrası zaman alacaktı fakat 1930 Belediye Seçimleri ile 1934 Milletvekilleri seçiminde kadınlara da seçme-seçilme hakkı tanınması ve hâlihazırda pek çok batı ülkesinde bu hakların verilmemiş olması bakımından önemliydi.[690] ABD'de ise Anayasa'da yapılan 19'uncu değişiklik ile kadınlara 1920'de bu haklar tanınmıştı.[691]

Türk kadınının modern dünyada her alanda öne çıkmasını ve Türk milletini temsil etmesini isteyen Atatürk, Keriman Halis'in dünya güzeli seçilmesi hakkında 3 Ağustos 1932'de Cumhuriyet başmuharririne verdiği demeçte hem kadınları hem de Türk ırkının güzelliğini yücelterek şöyle demişti:

"Türk ırkının necip güzelliğinin daima mahfuz olduğunu gösteren dünya hakemlerinin bu Türk çocuğu üzerindeki hükümlerinden memnunuz. Fakat Keriman, hepimizin işittiğimiz gibi söylemiştir ki, o bütün Türk kızlarının en güzeli olmak iddiasında değildir. Bu güzel Türk kızımız ırkının kendi mevcudiyetinde tabiî olarak tecelli ettirdiği güzelliğini dünyaya, dünya hakemlerinin tasdikiyle tanıttırmış olmakla elbette kendini memnun ve bahtiyar addetmekte haklıdır. Türk milleti, bu güzel çocuğunu şüphesiz samimiyetle tebrik eder. Cumhuriyet gazetesi, bu meselede Türk ırkının diğer dünya milletleri içinde mümtaz olan asîl güzelliğini göstermek teşebbüsünü takip etmiş ve bunu dünya nazarında muvaffakiyetle intaç eylemiştir. Ondan dolayı bittabi bu vesile ile de takdir ve tebriklerimize hak kazanmıştır. Şunu ilâve edeyim ki, Türk ırkının dünyanın en güzel ırkı olduğunu tarihi olarak bildiğim için, Türk kızlarından birinin dünya güzeli intihap olunmuş olmasını, çok tabii buldum. Fakat, Türk gençlerine bu münasebetle şunu tahattur ettirmeği lüzumlu görüyorum: Müftehir olduğumuz tabiî güzelliğinizi fenni tarzda muhafaza etmesini biliniz ve bu yolda bir tekâmülün mütemadi tahakkukunu ihmâl etmeyiniz. Bununla

[689]Karşılaştırma için bkz. http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/1982.pdf, (18.10.2015).
[690] Kurnaz, s. 175.
[691] http://www.archives.gov/historical-docs/document.html?doc=13, (06.06.2016).

beraber, asıl uğraşmağa mecbur olduğunuz şey, analarınızın ve atalarınızın oldukları gibi, yüksek kültürde ve yüksek fazilette dünya birinciliğini tutmaktır."[692]

Seçme-seçilme, eğitim ve çalışma gibi temel hak ve özgürlükler anlamında tüm dünyada yaşanan gecikmeler, milliyetçiliğin eril bir söyleme sahip olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum, ABD ve Türkiye örneklerinde de milli bilinçlenme sürecinde ancak savaş zamanı zorluklara göğüs gererek milletin bir parçası olabilmelerine sebebiyet vermiştir.

3.9. Aşırılıklar ve Ayrılıkçılık (Turancılık, Ku Klux Klan ve Ayrılıkçı Hareketler)

ABD tarihi, Kristof Kolomb'un Bahama Adaları'na gelip burada yerli Arawaklarla karşılaşmasıyla başlar. Kolomb, kıtaya geldiğinde kesin olmamakla birlikte bütün Amerika kıtasında 75 milyon (yaklaşık iki bin civarında dil konuşan yüzlerce farklı kabileden mürekkep), bugünkü ABD coğrafyasında ise 10 milyon Kızılderili yaşadığı iddia ediliyordu.[693] Bugün ise ABD'de Alaska yerlileri ile birlikte toplam Kızılderili nüfusu 5,4 milyon civarındadır.[694] Kolonileşme döneminde yaşanan bu kıyımlar, her zaman bir ülke için ulus yaratmakta kolayca "unutulacak" türden olmayabilir, belki de dünya tarihinde bunun en belirgin örneği Kızılderililerin başına gelendir. Kolomb'un seyir defterine yazdıkları kıtaya ilk çıkanların halet-i ruhiyesini anlatır cinstendi:

"Onlar… ellerinde papağan, pamuk ve mızrak gibi eşyalarla yanımıza geldiler, onlarla boncuk ve şahin çanları almak istiyorlardı. Sahip oldukları her şeyi büyük bir hevesle takas ettiler. İri yapılı, düzgün vücutlu ve yakışıklıydılar. Silahları yok. Silahlar hakkında bilgileri de yok. Çünkü onlara kılıcımı gösterdiğimde kılıcın sapı yerine ucunu tutarak ellerini kestiler. Demirleri yok. Mızrakları kamıştan yapılmış. Onlardan iyi birer köle olur. Elli kişi onları rahatlıkla zaptedebilir ve onlara istediğimiz her şeyi yaptırabiliriz."[695]

---

[692] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, c. III, s. 132.
[693] Zinn, 2009, s. 22.
[694] http://factfinder.census.gov/faces/tableservices/jsf/pages/productview.xhtml?src=bkmk, (15.02.2016).
[695] Zinn, 2009, s. 13.

O'Sullivan'ın 1845'te ortaya attığı ve Amerikan Birliği'nin batıya ilerlemesine sebebiyet veren "Manifest Destiny" fikri, Kongre'de de destek buluyor ve yayılma siyasetinin kutsal olumlayıcısı olarak işlev görüyordu. Illinois senatörü John Wentworth, şöyle diyordu:

"Pekçoğumuz, bu sözcü kürsüsünden Teksas'lı, Oregon'lu, Yeni İskoçya'lı, Kanada'lı, Küba'lı, Meksika'lı ve hatta Patagonya'lı centilmenlerin isimlerinin kürsüye davet edilmelerinin hayaliyle yaşıyoruz…"[696]

Amerikan birliğine katılmak için komşu ülkelere sunulan bir fırsat[697] olarak lanse edilen "Manifest Destiny" kavramı, Alman Nazi ideolojisi "lebensraum (yaşam alanı)" kavramını hatırlatır niteliktedir. Elbette ABD yayılmacılığı, etnik amaçlı yayılmayı temel düstur etmemeleri anlamında "lebensraum"dan, keza "turancılık"tan da ayrılır. "Manifest Destiny" kavramının, modernleşme öncesi bir Osmanlı ideolojisi olan "ilay-i kelimetullah için gaza etme"ye dini motivasyonu itibariyle benzese de "sui generis" bir niteliği vardır. Belki de Amerikan ayrıksıcılığının (exceptionalism) temel unsurlarından birisi olan bu ideoloji, dini-mitik ögeleri içerisinde barındırıyor ve endüstriyel güçle birleşerek irredantist bir hale geliyordu. İç Savaş sonrası dönemde bütünleşmenin ve genişlemenin tamamlanmasıyla coşkunluğu tedricen azalsa da müdahaleci yaklaşım bugün dahi konjonktürel olarak bölgesel (Afganistan, Irak, Suriye vb.) bazda sürmektedir.

Amerikan "aşırıcılığının (extremism)" tarihteki en mühim örneğini ismini Grekçe "daire" anlamına gelen "kyklos"tan alan "Ku Klux Klan" adlı örgüt oluşturmaktadır. Örgüt, 1867 yılında Nathan Bedford Forrest[698] isimli alaylı bir general tarafından İç savaş sonrasında güneyli Cumhuriyetçi Parti üyesi radikal kimi idarecilerin de desteğiyle kurulmuştu. Başlarda destekçileri arasında siyah ve beyazların bulunduğu örgüt, zamanla ırkçı söylemi benimsemişti. İç Savaş sonrası kontrolden çıkan kimi askerler de örgütün başlıca elemanları olmuştu. Örgüt İç Savaş sonrası "yeniden yapılanma (reconstruction)" döneminde gözden düşmüştü ve varlığı 1871'de sona ermişti. Fakat esas tehlikeli yükseliş 1915'te örgütün Thomas Dixon'ın 1905 tarihli kitabı "The Clansman (Klan/Örgüt Üyesi)" ve D.W. Griffith'in 1915 tarihli filmi "Birth of a Nation (Bir Ulusun Doğuşu)"dan ilham alarak tekrar

[696] Merk, s. 28.
[697] Merk, s. 24.
[698] http://www.history.com/topics/american-civil-war/nathan-bedford-forrest, (16.11.2015).

kurulması ve 1920'lerde üye sayısının 4 milyonu bulmasıydı. Bu ikinci jenerasyon, sadece siyahilere karşı olmakla kalmıyor, Katolikleri, Yahudileri, Yabancıları, İşçi Örgütlerini ve 1917 Devrimi sonrası Rus Bolşevikleri de hedefine koyuyordu. 1930'daki "Büyük Buhran"la birlikte üye sayısı azalan örgüt, 1944'te de yasaklanmıştı.[699] Ne tesadüftür ki aynı yılın Mayıs ayında Türkiye'de de aşırı milliyetçi bir hareketin üyeleri olan Nihal Atsız ve arkadaşlarına karşı "Türkçülük-Turancılık Davası" adıyla bilinen dava açılmıştı. Bu durum, her iki ülke için de iç politikadan önce Sovyet Rusya'yı karşılarına almamak için yapılan bir dış politika hamlesiydi ve elbette böylelikle içte de oluşabilecek sosyalist hareketlere gözdağı verilmişti.

Amerika tarihinde milliyetçiliğin yoğunlaştığı 1790'lardaki İsyan Karşıtı Yasalar (Alien and Sedition Acts), 1840'ların göçmen ve Katolik karşıtı "Know-Nothing (Hiçbir Şey Bilinemez) Partisi"[700], Alman histerisi karşıtlığında I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı'nın Japon karşıtı şovenizmi ve 1950'lerin McCarthyizmi gibi dönemler vardır. Bu dönemler, Lieven'e göre hoşgörüyle ve plüralist bir dengeyle nihayete ermişti. Bu yüzden de şovenist ve saldırgan (chauvinist and bellicose) milliyetçilik, Amerika'da oluşmamıştı. Dahası Amerikan öğretisindeki değerler dolayısıyla emperyalist hedef gütmek Amerika'nın ideali olmamalıydı; keza 20. yüzyılın ilk yarısındaki izolasyonizm de bunun kanıtıydı.[701] Ancak unutulan bir şey var ki o da eşitliğin içermediği tek konunun ekonomi olması. Çünkü serbest piyasa, ekonomik eşitsizliği yaratıyor ve bu da her ne kadar Liven'in söylediği gibi imparatorluk mirası taşımasa da Amerika'yı emperyalist yapıyordu.

Marvin ve Ingle, Amerikan milliyetçiliği ile ilgili çalışmalarına "Milleti bir arada tutan nedir?" diye sorarak başlıyor ve ardından da şiddeti meşrulaştıranın "sivil din" diye tabir ettikleri milliyetçilik olduğunu ileri sürüyorlardı: "Hikâyeler, imgeler, ayinler ve yasalarda derinden inanılan ve sürekli olarak yeniden yaratılan bir vatanseverlik dini aracılığıyla bu ayin örgütlenir. Kimin, ne adına öldürebileceğine, sınırların nasıl oluşacağına ve milli kimliğin ne olduğuna karar veren bu sivil dindir."[702]

[699] Lieven, s. 108, http://www.history.com/topics/ku-klux-klan, (16.11.2015).
[700] Katolik Alman ve İrlandalılara karşı olan bir partiydi, bkz. Lipset, s. 286.
[701] Lieven, s. 216.
[702] Marvin ve Ingle'dan aktaran Özkırımlı, 2010, s. 48.

Türklerin birleşip Orta Asya'ya yayılmalarını ideal edinen pantürkçü akıma coğrafi bir kavrama atıfla "turancılık" denmekteydi. Kimi "turancı" isimler, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte "Kuzey" Türklerinin, Çar'ın boyunduruğundan kurtarılmalarının ve Osmanlı Devleti ile birleştirilmelerinin zamanının geldiğini ümit etmişlerdir.[703] Örneğin Halide Edip, 1912'de basılan romanına "Yeni Turan"; Fuat Köprülü, bir ders kitabına "Turan"; Mehmet Ali Tevfik 1914'te basılan anılarına "Turanlının Defteri" adını veriyordu.[704] Tekin Alp, gerçek ve anlamlı Türkçülüğün esasen iki ideolojiyi özdeşleştiren pantürkçülük demek olduğunu birden fazla yerde ima ediyor, Hüseyinzade Ali'nin "Turan" adlı şiiri pantürkçülerin manifestosu haline geliyordu. Ahmet Ağaoğlu, Hüseyin Cahit gibi isimler, çeşitli yazılarıyla pantürkçülüğü savunuyorlardı.[705]

Ziya Gökalp, sonraki dönem yazılarında "turancılık" programını 1910'larda yazdıklarına göre biraz daha daraltacak ve sadece ilham veren bir ideal olarak görmeye başlayacaktı. Ayrıca Sovyet Rusya ile ilişkileri savaş sonrası dönemde olumsuz etkileyecek bu tür politikalar Atatürk tarafından da kabul görmemiştir. Hatta amaçlarından biri Türkiye dışındaki Türklerle ilişki kurmak olan Türk Ocağı'nın 1927 yılındaki programı da "Türk Ocağı'nın faaliyet sahası, sadece Türkiye Cumhuriyeti sınırlarıdır" şeklinde değiştirilmiştir.[706] Bu da "turancılık" ideolojisinin ömrünün coğrafyadan öte dış politikaya bağlı olduğunu göstermekteydi.

Hans Kohn, dış politikaya özellikle de Rus politikalarına bağlı yükselen ve kitleleri idealler koyarak harekete geçiren "pan" hareketlerle ilgili şu yorumda bulunur:

"Türkler, fanatizmleri sayesinde düşmanı yendiler ve Yunan ilerlemesini durdurdular. Türkler, kendi vatanlarını savundular. Artık, pantürkçü hareketten bahsedilmiyordu. Atatürk çok realistti ve her türlü emperyalist rüyayı reddediyordu. Kendi sınırlarını tutmakla yetindi. Türkler pantürkçülüğü terkettiler. Lenin panislavizmi terketti. İkinci Dünya Harbi sırasında Stalin panislavizmi tekrar doğurttu. Türklerde de pantürkçülüğü davet eden bir dalga oldu. Almanların yanında

[703] Heyd, s. 142.
[704] Jacob M. Landau, **Pantürkizm**, çev. Mesut Akın, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, ss. 52-53.
[705] Landau, ss. 55-57.
[706] Heyd, ss. 143-144.

Ruslara düşmanlıkları sebebiyle yer alan insanlar, Stalin'in zaferinden sonra sürüldüler. Bunların çoğu 'Turan' asıllı idiler."[707]

Pantürkçülük ya da turancılık kavramları yukarıda da söylediğim gibi tek başına ortaya çıkmış değildi. Özellikle Balkanlardaki pek çok akım gibi pantürkçülük de "ötekisi" olan panslavizm ile var olmuştu. Belki de bu yüzden Jacob Landau'nun da tespit ettiği gibi pantürkçülükte neden Tatarların başı çektiği anlaşılabilir.[708]

Türk Ocakları'nın Kemalizm'e bağlılığına rağmen, örgüt içinde pantürkçü eğilimler 1930'larda bile hala sürdürülebiliyordu. Bu yüzden 1931 Mart'ında Türk Ocakları kapatılarak yerine bütünüyle devletin ideolojisine uyum sağlayacak olan Halkevleri kurulmuştu.[709]

1933 yılında basılan "İnkılâp Tarihi Ders Notları"nda Mahmut Esat Bozkurt, kendi yazdığı bölümü etnik bir çıkarsamayla bitiriyordu:

"…Türk'ün en kötüsü, Türk olmayanın en iyisinden iyidir. Geçmişte Osmanlı İmparatorluğu'nun bahtsızlığı, ekseriya mukadderatını Türklerden başkasının idare etmiş olmasıdır."[710]

1926-1930 yılları arasında meydana gelen Ağrı İsyanı döneminde Kürt meselesi ile karşı karşıya kalan iktidar, meseleye muhtemeldir ki "ekonomik buhran" döneminin zor koşullarında oldukça katı bir tutumla yaklaşmıştır. Öyle ki dönemin kimi gazetelerindeki şu ifadeleri Ahmet Yıldız, "Kürtler, devlet için 'beyaz adamın yükü'ne dönüşmüş" diye tanımlamaya çalışmıştır:

"Bunların alelade hayvanlar gibi basit sevk-i tabiilerle işleyen his ve dimağlarının tezahürleri, ne kadar kaba hatta abdalca düşündüklerini gösteriyor… Çiğ eti biraz bulgurla karıştırıp öylece yiyen bu adamların Afrika vahşilerinden ve Yamyamlardan hiç farkı yoktur."[711]

Gazeteci Yusuf Mazhar'ın isyan bölgesini gezdikten sonra kaleme aldığı yazıdaki tasvirler de şöyle başlamaktadır:

"Bunlar tarihin şehadeti ile sabittir ki Amerika'nın kırmızı derililerinden fazla kabiliyetli oldukları halde ziyadesiyle hunhar ve gaddardırlar… Dessas ve bedii

[707] Hans Kohn, **Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği**, çev. Agah Oktay Güner, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Ankara, 1991, s. 214.
[708] Landau, s. 19.
[709] Landau, s. 116.
[710] Bozkurt, s. 113.
[711] "Temizlik Başladı: Zeylan Deresindekiler Tamamen İmha Edildi", **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1930, s. 4; Yıldız, s. 243.

hislerden, medeni temayüllerden tamamiyle mahrumdurlar. Bunlar asırlardan beri ırkımızın başına bela kesilmişlerdir…"[712] Bu katı ve ayrımcı tutumlar, günümüzde dahi Kürt kimliğinin Türk kimliğinden ayrılmasına zemin hazırlamada kullanılabilmektedir. Fakat her ne kadar çeperi dar da olsa Türk milliyetçiliğinin etnik çekirdeği, Kürt ve diğer pek çok Müslüman etnik grubu içerisinde barındıracak büyüklüktedir.

Ülkücülük, 1930'larda Reha Oğuz Türkkan'ın çıkardığı "Bozkurt" adlı dergiyle gençlere aşılanıyordu; 1942 yılında kapatılınca Nihal Atsız'ın ilk olarak 1933-1934 yılları arasında çıkarmış olduğu "Orhun" dergisi devreye girmişti. 1943'te yayına başlayan bu dergi de, 1944'te Atsız'ın Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nu komünistleri korumakla suçlaması üzerine hükümet tarafından kapatılmış ve ülkücüler, Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılanmışlardı.[713]

Etnik temalı ulus-inşaları, milliyetçilikler çağı da denen 19. yüzyıl için bir tutkal vazifesi görmüştü ancak etnik hareketlerin geldiğimiz noktada "inşa" etmediğini aksine "tahrip ettiğini"[714] söylüyordu Walker Connor. Bu yorum aslında "hiçbir ulus (yani hiçbir ulusal devlet) gerçekte etnik bir temele sahip değildir, yani milliyetçiliğin, kurgusal bir etnikliğin sonucu anlamına gelmediği sürece, bir etnosantrizm olarak tanımlanamayacağıdır"[715] diyen Immanuel Wallerstein'ın yorumuyla birbirini tamamlamaktadır. Sonuçta Mütareke dönemlerinde kurulan Kürdistan Teali Cemiyeti, Kürt İstiklal Komitesi, Azadi gibi Kürt örgütlenmelerinin muhakkak ki Wilson prensiplerinden ilham alarak ayrılıkçı politika izlemelerinin bir sebebi de Turancı-Türkçü politikalardır.[716] Tez-antitez ilişkisi sosyal bilimlerde de geçerliliği olan bir yargıdır ve etnik milliyetçilikler karşılıklı olarak birbirlerini geliştirirler.

---

[712] Yusuf Mazhar, "Ararat Eteklerinde", **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1930, s. 3; Yıldız, s. 244.
[713] Kuran, s. 281.
[714] Walker Connor, **Ethnonationalism**'den aktaran Pierre Birnbaum, "Sosyolojik Kuramlar ve Milliyetçilik",**Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar**,(Ed. Alain Dieckhoff ve Christophe Jaffrelot), çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 124.
[715] Etienne Balibar, "Irkçılık ve Milliyetçilik", **Irk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler,**(Ed. Balibar ve Wallerstein), çev. Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul, 1993, s. 66.
[716] Fatih Ünal, "II. Meşrutiyet, Ulusçuluk ve Kürt Ayrılıkçı Hareketi", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 46, Ankara, 2008, s. 103.

SONUÇ

Parolası "Tanrı'ya Güveniriz" olan ve kendi tarihsel macerasını "Amerikan Düşü" olarak gören bir ulusun milliyetçilik anlayışını, parolası "Ne Mutlu Türk'üm Diyene" olan ve kendi tarihsel macerasını "Türk Mucizesi" olarak gören başka bir ulusun milliyetçiliği ile karşılaştırdığımızda kronolojik olarak paralellik yakalanamamış olmakla birlikte her iki yapının ulus inşa süreçlerinin benzer ve ayrık noktaları olduğu görülmüştür.

Kavramsal olarak ulus-inşası, genelde siyaset ve sosyal bilimler alanlarında ABD'nin hâkimiyeti altındaki ülkeler için kullanılırken ABD'nin bizatihi kendisi için pek kullanılmamaktaydı. Milliyetçilik kavramı da daha ziyade vatanseverlik (patriotism) kavramı ile karşılanıyordu. Çalışmanın ilk çıktılarından birisi her iki kavramın da ABD için kullanılmasının uygun olduğu yönündeydi. Çünkü ulus-inşası, dünya üzerindeki mevcut bütün uluslar için şu an kaçınılmaz bir politik tavırdır ve ulusu oluşturmak ve idame ettirmek için kullanılacak bir kavramdır. Vatanseverlik de ABD milliyetçiliğinin sui generis olduğunu vurgulamak için bilinçli bir tercihtir fakat milliyetçiliğin iradi olması onun milliyetçilik olmadığı anlamına gelmemektedir.

ABD'nin tarihsizliği kavramı da bir başka fenomendir. Özellikle milliyetçiliğinin kültürel boyutunda da gördük ki ABD milliyetçiliği için tarihi ve kültürel malzeme hiç de azımsanacak gibi değildir. Bağımsızlık Bildirgesi'nin Fransız İhtilali'nden önce deklare edilmesi ve kıtadaki "criollo" milliyetçiliklerin Avrupa'dan önce oluşması da bunlara örnektir.

Karşılaştırma kıstaslarına gelince, her iki ülkenin de benzer ve farklı tarafları çoktur, zaten karşılaştırmada da amaç bu benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koyarak sosyal bilimlere katkı sunabilmektir. Kronolojik uyumsuzluklar olsa da, her iki ülke Bağımsızlık Mücadelesi sonucu kurucu elit (ya da kurucu babalar) tarafından laik cumhuriyetler olarak kurulmuşlardı. Her ikisi de Avrupa'dan farklı olarak feodal bir miras taşımıyorlardı. Farklılık ABD'nin eyaletlerin/devletlerin birleşmesinden, Türkiye'nin ise bölünmüş Osmanlı mirasından kalan coğrafyayı bir arada tutma çabasından doğmuş olmalarıdır.

Ayrıca her iki ülke de çokkültürlülüğün batılı ve doğulu temsilcileri sayılacak kadar farklı kültürleri bünyelerinde barındırıyorlardı.

Kuruluş aşamasında her iki ülkede de ötekileştirici bir takım uygulamalar iskân yasaları özelinde uygulanmıştı. ABD'de etnik bir çekirdek olmadığı kanısı sanırım bu çalışmayla ortadan kalkacaktır. Çünkü ABD'de de özellikle criollo Amerikalıların sonradan gelen göçmenlere karşı ayırt edici davrandıkları ve İskandinavların dışındakilerin makbul sayılmadığı görülmüştür.

Türk milliyetçiliğindeki aşırılıklar, Turancılık dönemi ve 1930'ların etnik politikaları ile sınırlı kalırken ABD'deki ayrımcılık ve ötekileştirici tavır, özellikle Ku Klux Klan örgütüne 1920'lerde 4 milyon üye kaydolmasıyla doruğa çıkmıştır. Kızılderililerin sürülmeleri ve nüfuslarının bugüne kadar sürekli azalması ve kadınlarla siyahîlerin haklarının oldukça geç tarihlerde verilmesi de ABD milliyetçiliğinin ayrımcı taraflarını göstermektedir.

Kutsal ve müthiş doğasıyla atayurtlarında yaşamayan fakat anavatanlarından oldukça gurur duyan her iki milliyetçilik türünde de vatanlarına karşı methiyeler dolu pek çok vatan şiiri vardır. Zaman zaman etniklikten çıkıp daha coğrafi milliyetçilik türlerine kaymışlar ve bu dönemlerdeki milliyetçiliklerine vatanseverlik/yurtseverlik demişlerdir.

İlahi ilerleme ve genişleme ideolojileri olarak "Manifest Destiny" ve "İlay-ı Kelimetullahı Yayma" kavramları kullanılmıştır.

Her iki ülkede de milliyetçiliği oluşturan siyasal ve kültürel unsurlar tamdı. Siyasi oluşumlar bir kurucu partiden bölünmelerle oluşmuştu. Devletin temel unsurlarından birisi olan anayasa özellikle ABD milliyetçiliği için evrensel değerlerin yazılı olduğu, sık sık atıfta bulunulan, evrensel milliyetçiliğin oluşma sebebiydi.

Türk milliyetçiliği, Osmanlı dönemi ile birlikte ele alınmalıdır. Genelde 19. yüzyıl Osmanlı milliyetçiliği için proto-milliyetçilik kavramı kullanılır fakat gördük ki bu dönem, Türk milliyetçiliği için milli bilinçlenmeye tekabül eder ve "Osmanlı milliyetçiliği" adıyla anılması daha doğrudur.

Teknoloji ve bilim alanındaki ilerlemeler, ABD'ye ekonomik büyüme ve refah getirmişti ki bu da toplumsal bütünleşmeyi sağladı. Özellikle ulaşım ve iletişim

alanındaki gelişmeler ve kapitalist yayıncılığın taşıyıcısı posta teşkilatının birlikteliğe katkısı oldukça fazlaydı.

Türkiye'de dil, tarih ve kültürel alanlardaki çalışmalar, ABD'ye nazaran oldukça fazla ve detaylıydı. ABD'de de özellikle Noah Webster'in dil alanındaki çalışmaları İngiliz İngilizcesinden Amerikan İngilizcesini ayırmak amaçlı yapılmış çalışmalardı fakat aynı dili kullanmaları sebebiyle keskin bir ayrımda bulunulamadı. Amerikan milliyetçiliği İngilizcenin beynelmilelliğinden de evrensel milliyetçilik anlamında faydalanmasını bilecekti.

Milli spor yaratma ve gürbüz vatandaş yetiştirme çabası da Türk milliyetçiliği için öne çıkan unsurlar olmuştur; buna mukabil ABD, milli spor konusunu ekonomiyle de harmanlamayı başarmış ve büyük bir milli spor endüstrisi yaratmıştı.

Amerikan romanlarında karakterler hep normal yaşantıda da olduğu gibi vahşi doğayla ve kötülüklerle mücadele içindeydiler. Bu eserlerde mücadele ve rekabet öne çıkarılırdı. Osmanlı-Türk romanında ise genelde modern dünyadan örneklerle modernizmin getirileri konu alınıyordu; yani aslında taklit, bu anlamda Türk milliyetçiliğinin bir unsuru oluyordu.

Bayrağın kutsallığı, andlar, şehitlikler, müzeler ve benzeri simgeler her iki milliyetçilik için de sürekli hatırlatma nesnesiydi.

Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde kimlik ve lider kültü üzerine ABD'yi örnek alan ve yazılarında bunları örnek gösteren pek çok yazar olmuştur.

Türk milliyetçiliğinin kırılma noktası Balkan Savaşları idi. Osmanlı ileri gelenleri, bu savaşla elde kalan son gayrimüslim coğrafyada kaybedilince kalan coğrafyayı kurtarmak için Müslüman-Türk milliyetçiliğinden başka çıkar yol bulamamışlardı. Türk milliyetçiliğinin etnik temelli olmasını burada aramak gerekir.

Bugünden geçmişe bakıldığında zihinlerde Türk milliyetçiliğini canlı tutan Çanakkale Muharebeleri ve Gelibolu Tarihi Yarımadasıdır. ABD içinse Bağımsızlık Mücadelesi, birlik olmanın gerekliliğinin anlaşıldığı ve Bağımsızlık Bildirgesi ile evrensel değerleri milliyetçiliklerine eklemlendiği dönem olması itibariyle ilk kırılma noktasıdır. İç Savaş ve özellikle de Gettysburg Muharebeleri de bugünden geçmişe bakıldığında, Amerikalıların milliyetçiliklerini güçlendiren ve kardeş kavgası verdiklerini unutmanın gerekliliğini de hatırlarında tuttukları önemli bir olaydır.

Osmanlı millet sistemi, dini cemaat temelli bir sistem olduğundan Türk milliyetçiliği de ilk başta Müslüman unsuru öne çıkarmaktaydı fakat kurucu elitin Osmanlı'yı bu konuda devri sabık ilan etmesiyle dini kurum ve dini temalar, laiklik ilkesiyle hemen hemen tümüyle mutasyona uğramıştı. Bu yüzden Türk milliyetçiliğinin kurucu ilkeleri daha seküler tutulmuştu. ABD milliyetçiliğinde ise devri sabık olmadığından sekülerleşme daha ziyade bir dinin ya da mezhebin diğerinin önüne geçmesinin engellenmesi olarak algılanmış, ilahi temalar devletin her kurumunda yaygın olarak kullanılmıştı.

Neticede ABD milliyetçiliği, etnik kaymaları olsa da temelde iradi, teritoryal, ilahi temaları kullansa da seküler olan, anayasal, evrensel, büyümeye endeksli ve rekabetçiydi. Türk milliyetçiliği ise kuruluşta iradi ve laik ilkelerle kurulmuş olsa da kısa zamanda Osmanlı'dan da aldığı mirasla dini ve etnik dar bir çekirdeği benimseyen, teritoryal, pragmatist, taklitçi, dil, tarih ve kültür anlamında özgün ve vatana hizmete adanmış bir milliyetçilikti. Elbette milliyetçiliğin kavramsal kayganlığı, her iki ülke tarihinde de zamana endeksli olarak geçirilen değişimleri açıklar niteliktedir.

Kuşkusuz etno-sembolcü perspektiften bakmanın optimum çözüm olması üzerine diğer iki yaklaşımı da çürütmeye çalıştığım savlar ile Hroch'un milli bilinçlenme sürecine paralel olarak ulus-inşası için "D" Evresi eklemesi yapmam ve bütüncül olarak tüm bunları milliyetçiliğin siyasal ve kültürel boyutları içerisinde incelemem de kurama katkı sayılabilir.

Bu tezin kapsamı itibariyle aynı coğrafyalarda gerçekleşen diğer milliyetçilikler imkanların sınırlılığı nedeni ile incelenememiştir. Keza siyasetin alanına girmemek adına tezin tarihlendirmesi bugüne kadar getirilmemiştir; dolayısıyla da milliyetçiliğin son elli yılda geçirdiği değişim ve dönüşümleri tanımlayıp karşılaştırmak mümkün olmamıştır. İleriye yönelik bir projeksiyon olması anlamında bütün madde başlıkları bu alanda çalışan tarihçilerce detaylandırılabilir.

Bu tezle tarihe katkı anlamında şu verilere ulaşılmıştır:

Etnik ve medeni milliyetçilik ayrımı yerine etnik ve iradi milliyetçilik kavramsallaştırması daha tutarlıdır.

Milliyetçiliğin akışkanlığına örnek bir dönem olarak Mustafa Kemal Paşa ve Atatürk önderliğinde diye ikiye ayırabileceğimiz cumhuriyet öncesi ve sonrası değerlendirilebilir.

Uluslaşma, milli uyanış ve ulus-inşası diye adlandırılan süreçlerin bir bütünüdür.Uluslaşmanın katalizörü ya da Smith'in deyimiyle söyleyecek olursak yerli olanı seferber eden şey, milliyetçiliktir.Milliyetçiliği sadece siyasal boyutları ile ele alırsak, devlet-inşası, hem kültürel hem de siyasal boyutlarıyla ele alırsak ulus-inşası kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Ulus-inşası, ABD'nin kendisi için de geçerli bir kavram olup, Amerikanlılık, etnik çeperi geniş kendine özgü bir kimlik türüdür. ABD'deki vatanseverlik kavramı da Türkiye'de ortaya çıkan Anadoluculuk gibi teritoryel bir milliyetçilik türüdür.

Hroch'un Kuzey Avrupa milliyetçilikleri için yaptığı milli uyanış dönemlendirmesi ve Kamusella'nın O'na atıfta bulunarak ortaya attığı ulus-inşası evresi kategorileri, örnek ülkelerimiz için de uygun bir dönemlendirmedir.

Türk milliyetçiliğinin kültürel ve etnik; Amerikan milliyetçiliğinin de siyasal ve iradi yönleri baskındır.İki örnek ülkenin kronolojik uyuşmazlıkları olsa da karşılaştırma kriterleri mevcut çalışmayı yapmak için yeterlidir.

ABD'de Bağımsızlık Mücadelesi ve İç Savaş milliyetçi duyguları ve sembolizmi beslerken; Türkiye'de de Balkan Savaşları'nın yarattığı travma ve Kurtuluş Savaşı anları, Türk milletinin milliyetçiliğini besleyen tarihi unsurlar olmuştur. Biri (ABD örneği) genişleyerek büyüyen bir ulus-devlet ve ulusal kimlik inşa ederken, diğeri (Türkiye) ise dağılan bir imparatorlukta giderek daralan bir coğrafya ve homojenliği artan bir toplumsal taban üzerine inşa edilmiştir. ABD ulus-inşa sürecinde "öteki"/düşman çok baskın bir role sahip değilken, Türkiye'de ise Osmanlı son döneminden itibaren aydınlar açısından başta Rusya ve İngiltere olmak üzere Avrupa Büyük Güçleri ve onlarla hareket eden ayrılıkçı gruplar ile dış destek ile Osmanlı'dan ayrılarak kurulan başta Yunanistan olmak üzere Balkan ulus-devletlerinin tutumları bu ötekileştirmede önemli bir rol oynamıştır. Kurtuluş Savaşı'ndaki Ermeni ve Yunan talep ve girişimleri ve bunların itilaf devletlerince desteklenmesi bu öteki kimliğinin oluşumuna etki etmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

Abdülaziz Bey, **Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

Adanır, Fikret, "Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye Üçgeninde Ulus İnşası ve Nüfus Değişimi, **İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye'de Etnik Çatışma**,(Ed. Erik Jan Zürcher), İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Adıyeke, Nuri, "Bir Siyası-İdari Kurum Olarak Osmanlı'da Cami", **Kebikeç Dergisi**, Sayı: 30, Ankara, 2010.

Adıyeke, Nuri, "Osmanlı Siyasal Söyleminde Cemaat-Millet ve Anadolu Uygulaması", **Tarih ve Milliyetçilik I. Ulusal Kongresi Bildiriler**, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Mersin, 1997.

Afetinan, A.,**M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, (Haz. Nurer Uğurlu), Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1999.

Afetinan**,** A., **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler,** (Baskıya Hazırlayan: Arı İnan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

Ağaoğlu, Ahmet, **Üç Medeniyet**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013.

Ağaoğlu, Samet, **Kuvay-ı Milliye Ruhu Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi**, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1964.

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Hil Yayın, İstanbul, 1996.

Akalın, Şükrü Haluk, **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, Ankara, 2009.

Akar, Rıdvan, **Varlık Vergisi Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği**, Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

Akçura, Yusuf, **Türkçülüğün Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008.

Akçura, Yusuf, **Yeni Türk Devletinin Öncüleri 1928 Yazıları**, (Basıma Hazırlayan: Nejat Sefercioğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

Akgün, Birol ve Şaban H. Çalış, "Türk Milliyetçiliğinin Terkibinde İslamcı Doz", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce,** Milliyetçilik, Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Akın, Rıdvan, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi 1908-1918**, Der Yayınları, İstanbul, 2002.

Akşin, Sina (Yayın Yönetmeni), **Türkiye Tarihi Ansiklopedisi**, Cilt:4, Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, 2000.

Akşin, Sina (Yayın Yönetmeni), **Türkiye Tarihi Ansiklopedisi**, Cilt: 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, 2000.

Akşin, Sina, **31 Mart Olayı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970.

Aktürk, Şener, "Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek-Etnili, Çok-Etnili ve Gayri-Etnik Rejimler", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Milliyetçilik-1, Sayı: 38, Ankara, 2006.

Alkan, Ahmet Turan, **Sıradışı Bir Jön Türk Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.

Allison, Robert J., **Amerikan Devrimi Kısa Bir Tarihçe**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Anderson, Benedict, **Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, çev. İskender Savaşır, İstanbul, Metis Yayınları, 1993.

Anonim, **Vinland Sagaları**, çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, Ankara, 1996.

Arai, Masami, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, İletişim Yayınları, çev. Tansel Demirel, İstanbul, 2003.

Asya, Ârif Nihat, **Bir Bayrak Rüzgar Bekliyor**, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1975.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi**, Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, Cilt: IV, (1917-1938), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Aybars, Ergün, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ulusal Kimlik Oluşumu ve Batının Etkisi", **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, (Ed. Nuri Bilgin) Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Bairner, Alan, **Sport, Nationalism and Globalization European and North American Perspectives**, State University of New York Press, Albany, NY, 2001.

Bali, Rifat N. **Anadolu'dan Yeni Dünya'ya Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Balibar, Etienne, "Irkçılık ve Milliyetçilik", **Irk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler,** (Ed. Balibar ve Wallerstein), çev. Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul, 1993.

Baudrillard, Jean, **Amerika**, çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006.

Baykal, Bekir Sıtkı, **Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.

Bektaş, İlknur, **Milli Mücadelede Bir Kadın Üsteğmen Kara Fatma**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Ahmet Kuyaş (Yayına Hazırlayan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

Birnbaum, Pierre, "Sosyolojik Kuramlar ve Milliyetçilik", **Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek Kuramlar ve Uygulamalar**, (Ed. Alain Dieckhoff ve Christophe Jaffrelot), çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Bodnar, John, **Remaking America**, Princeton University Press, New Jersey, 1992.

Bonikowski, Bart, **Research on American Nationalism**, Princeton University, Princeton, 2008.

Bora, Tanıl, **Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik Muhafazakârlık İslamcılık**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2009.

Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, İmge Kitabevi, Ankara, 17. Baskı, 2012.

Bozdoğan, Sibel, **Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Mimari Kültür**, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.

Bozkurt, Mahmut Esat, Recep Peker ve Yusuf Kemal Tengirşek, **1933 Yılında İstanbul Üniversitesinde Başlayan İlk İnkılâp Tarihi Ders Notları**, (Haz. Oktay Aslanapa), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1997.

Bruce, Harold R., **American National Government**, Henry Holtand Company, New York, 1952.

Calhoun, Craig, **Milliyetçilik**, çev. Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

Chatterjee, Partha, **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası**, çev. Sami Oğuz, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Commager, Henry Steele ve Milton Cantor, **Documents of AmericanHistory Volume I To 1898**, Prentice Hall, New Jersey, 1988.

Copeaux, Etienne, **Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine**, çev. Ali Berktay, İletişim Yayınları, 2006.

Cruz, Daniel da, **Men Who Made America The Founders of a Nation**, Vail-BallouPress, New York, 1962.

Cumhuriyet, "Temizlik Başladı: Zeylan Deresindekiler Tamamen İmha Edildi", 13 Temmuz 1930.

Curti, Merle Eugene, **The Growth of the American Thought**, Transaction Publishers, New Brunswick, 2004.

Çağaptay, Soner, **Türk Kimdir Türkiye'de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

Çağaptay, Soner, "Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt: 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Çağaptay, Soner, "Türklüğe Geçiş: Modern Türkiye'de Göç ve Din", **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma Ulus-Devletin Sorgulanması**, (Ed. Haldun Gülalp), Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

Çam, Esat, **Devlet Sistemleri,** Der Yayınları, İstanbul, 1993.

Çelik, Bilgin, "Balkan Savaşlarının Osmanlı/Türk Siyasi Düşüncesine Etkileri", **Savaştan Barışa Balkan Savaşları 100. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildiriler**, (Ed. Bilgin Çelik), Konak Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2013.

Çetin, Mehmet, **Tanzimattan Günümüze Türk Şiiri Antolojisi**, Cilt: 1, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.

Çıvgın, İzzet ve Remzi Yardımcı, **Çağdaş Dünya Tarihi**, Maya Akademi Yayınları, Ankara, 2007.

Çiçek, Kemal, **Ermenilerin Zorunlu Göçü (1915-1917)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.

Delannoi, Gil, "Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, (Ed. Jean Leca), çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

Deringil, Selim, **Simgeden Millete II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Dieckhoff, Alain, "Siyasal Milliyetçiliğe Karşı Kültürel Milliyetçilik mi?", **Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek Kuramlar ve Uygulamalar**, (Ed. Alain Dieckhoff ve Christophe Jaffrelot), çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Doren, Carl Van, **Kısa Amerikan Edebiyatı Tarihi**, çev. Orhan Azizoğlu, Varlık Yayınları, 1961.

Durgun, Sezgi, **Memalik-i Şahane'den Vatan'a**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Dündar, Fuat, **İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Ercan, Yavuz, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", **Osmanlı Ansiklopedisi**, (Ed. Güler Eren) Cilt: 4, Toplum Sayısı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

Eren, Güler (Ed.), **Osmanlı Ansiklopedisi**, Toplum Sayısı, Cilt: 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

Ergun, Sadettin Nüzhet, **Namık Kemal Hayatı ve Şiirleri**, Yeni Şark Kitaphanesi, İstanbul, 1933.

Erözden, Ozan, **Ulus-Devlet**, Dost Kitabevi, Ankara, 1997.

Ersanlı, Büşra, **İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937**), İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, Modernleşme Bağlamında Osmanlı-Amerika İlişkileri, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002.

Feridun, Server, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, Aydın Güler Kitabevi, İstanbul, 1962.

Ferit, Ahmet "Bir Mektup", **Üç Tarz-ı Siyaset** (Yusuf Akçura), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Feyzioğlu, Turhan **Atatürk ve Milliyetçilik**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

Fişek, Kurthan, **Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Spor Yönetimi Dünyada-Türkiye'de**, YGS Yayınları, İstanbul, 2003.

Fukuyama, Francis **Devlet İnşası**, çev. Devrim Çetinkasap, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Fukuyama, Francis, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, çev. Zülfü Dicleli, Gün Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Galanti, Avram,**Vatandaş Türkçe Konuş!**, Kebikeç Yayınları, Ankara, 2000.

Gellner, Ernest, **Uluslar ve Ulusçuluk,** çev. Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992.

Georgeon, François, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)**, çev. Alev Er, Yurt Yayınları, Ankara, 1986.

Gökalp, Ziya, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, (Haz. Kemal Bek), Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2006.

Gökalp, Ziya, **Makaleler I**, (Haz. Nihat Nirun ve diğerleri), Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, İstanbul, 1976.

Gökalp, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2005.

Greenfeld, Liah, **Nationalism Five Roads to Modernity**, Harvard University Press, Cambridge, 1992.

Guiomar, Jean-Yves, "Fransız Devrimi ve Ulusun Ortaya Çıkışı", **Uluslar ve Milliyetçilikler** (Ed. Jean Leca), çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

Gülalp, Haldun, "Milliyete Karşı Vatandaşlık", **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma Ulus Devletin Sorgulanması,** (Ed. Haldun Gülalp), Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

Gülsoy, Ufuk, **Cizyeden Vatandaşlığa Osmanlı'nın Gayrimüslim Askerleri**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Gürsoy, Ahmet, **İstanbul ve New York'ta Tarih Boyu Çokkültürlülük**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Gürün, Kamuran, **Ermeni Dosyası**, Remzi Kitabevi, Ankara, 1983.

Güven, İsmail, "Osmanlı'dan Günümüze İzciliğin Gelişimi ve İzciliğin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 36, Sayı: 1-2, Ankara, 2003.

Hacısalihoğlu, Fuat, "Anadolucu Tarihyazımı", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8 Sayı: 40, 2015.

Halaçoğlu, Yusuf, **Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.

Hall, John A., "Milletleri Türdeşleştirmenin Koşulları", **21. Yüzyılda Milliyetçilik**, (Ed. Umut Özkırımlı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

Hardt, Michael ve Antonio Negri, **Empire**, Harvard Universıty Press, Cambridge, Massachusetts, 2001.

Haselby, Sam, **The Origins of American Religious Nationalism**, New York, Oxford University Press, 2014.

Hayes, Carleton J.H., **Milliyetçilik: Bir Din Batı Siyasal Düşüncesinde "Ulusalcılık" Tasavvuru**, çev. Murat Çiftkaya, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Heater, Derek, **Yurttaşlığın Kısa Tarihi**, çev. Meral Delikara Üst, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.

Hechter, Michael, **Containing Nationalism**, Oxford University Press, Oxford, 1999.

Hemingway, Ernest, **Yaşlı Adam ve Deniz**, Bilgi Yayınevi, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2006.

Herzberg,Max J., **This Is America**, Pocket Books, New York, 1951.

Heyd, Uriel, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri**, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Heyd, Uriel, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri**, çev. A. Göke Bozkurt, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2010.

Heywood, Andrew, **Politics**, çev. Bekir Özipek ve Mete Yıldız, Liberte Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 156-166.

Hobsbawm, E. J., **Milletler ve Milliyetçilik Program, Mit, Gerçeklik**, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010.

Hobsbawm, Eric, **Devrim Çağı 1789-1848**, çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara, 2008.

Hobsbawm, Eric veTerence Ranger (Ed.), **The Invention of Tradition**, Cambridge University Press, NY, 2012.

Hroch, Miroslav, **Avrupa'da Milli Uyanış Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi**, çev. Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Ingham, A. G. ve M. G. McDonald, "Sportand Community/Communitas", **Sporting Dystopias: The Making and Meanings of Urban Sport**, (Ed**.** R. C. Wilcox, D. L. Andrews, R. Pitter ve R. L. Irwin), State University of New York Press, Albany, NY, 2003.

İnalcık, Halil, **Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı Mirası**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2014.

İnan, Afet, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, TTK Yayınları, Ankara, 1988.

İrem, Nazım, "Eritme Potasından Eriyen Pota'ya: XXI. Yüzyılın Eşiğinde Amerika", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 32, Bir Zamanlar Amerika, İstanbul, 2005.

Jaffrelot, Christophe, "Bir Milliyetçilik Kuramı İçin", **Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek Kuramlar ve Uygulamalar**, (Ed. Alain Dieckhoff ve Christophe Jaffrelot, çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Jefferson, Thomas, **Bağımsızlık Bildirgesi**, çev. Gülden Kurt, Doruk Yayınları, İstanbul, 2012.

Kadritzke, Niels, "Milliyetçiliğin Tarihe Şaşırtıcı Dönüşü", **Birikim Dergisi**, Sayı: 45/46, İstanbul, 1993.

Kahraman, Atıf, **Osmanlı Devleti'nde Spor**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

Kaplan, İsmail, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Kara, Adem, **Yeni Kıtaya Yapılan Osmanlı Göçleri ve Neticeleri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Karabulut, Umut, "Muhâmât Kanunu: Türkiye'de Avukatlık Kurumunun Düzenlenmesi ve İstanbul Barosunda Yaşanan Tasfiyeler", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 27, Güz, İstanbul, 2013.

Karpat, Kemal H.,**Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik**, çev. Recep Boztemur, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

Karpat, Kemal H., **The Politicization of Islam: Reconstructing Identity, State, Faith, and Community in the Late Ottoman State,** Oxford University Press, New York, 2001.

Kaynar, Reşat, **Mustafa Reşat Paşa ve Tanzimat,** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1954.

Keyder, Çağlar, **Toplumsal Tarih Çalışmaları**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1983.

Kili, Suna ve A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985.

King, S.J., "Offensive Lines: Sport-State Synergy in an Era of Perpetual War", **Cultural Studies-Critical Methodologies**, Cilt: 8 (4), 2008.

Klein, Kerwin Lee, **Frontiers of Historical Imagination**, University of California Press, Los Angeles, 1997.

Kohn, Hans, **American Nationalism An Interpretative Essay**, Collier Books, New York, 1961.

Kohn, Hans, **Türk Milliyetçiliği**, çev. Ali Çetinkaya, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1944.

Kohn, Hans, **Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği**, çev. Agah Oktay Güner, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Ankara, 1991.

Kolcu, Hasan ve Fatih Kıran (haz.)**, Türkçe Şiirler Mehmet Emin**, "Cenge Giderken" (Anadolu'dan Bir Ses), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2007.

Komisyon, **Tarih-I** (Tıpkı Basım), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998.

Komisyon, **Türk Tarihinin Ana Hatları** (Tıpkı Basım), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.

Koraltürk, Murat, **Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Köksal, Osman, **Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkatı 29 Nisan 1330 (Osmanlı Devleti'nde Askere Almada Son Durum)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1987.

Kuran, Ercüment, "19.Yüzyılda Milliyetçiliğin Türk Eliti Üzerindeki Etkisi", **Ortadoğu'da Modernleşme**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

Kuran, Ercüment, **Türk Çağdaşlaşması Çileli Bir Yolda İlerleyiş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

Kurnaz, Şefika, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1992.

Kurt, Ümit, **"Türk'ün Büyük, Biçare Irkı" Türk Yurdu'nda Milliyetçiliğin Esasları (1911-1916)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Kuru, Ahmet T., **Pasif ve Dışlayıcı Laiklik ABD, Fransa ve Türkiye**, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul, 2011.

Kushner, David, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu 1876-1908**, çev. Şevket Serdar Türet ve diğerleri, Kesit Yayınları, İstanbul, 2009.

Landau, Jacob M., **Pantürkizm**, çev. Mesut Akın, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.
Lieven, Anatol, **America Right or Wrong An Anatomy of American Nationalism**, Oxford University Press, New York, 2012.

Lipset, Seymour Martin, **The First New NationThe United States in Historical&Comparative Perspective**, W. W. Norton &Company, New York, 1979.

Loewen, James W., **Lies My Teacher Told Me**, Touchstone, New York, 2007.

Madison,Charles A., **Criticsand Crusaders Political Economy and the Quest for Freedom**, Transaction Publishers, New Brunswick, 2012.

Mardin, Şerif, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Mardin, Şerif, **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

Marienstras, Elise, "Amerikan Ulusunun Kurtuluşu", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, (Ed. Jean Leca), çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

Marriott, Emma, **Bir Nefeste Dünya Tarihi**, çev. Egemen Yılgür, Maya Kitap, İstanbul, 2014.

Maurois, Andre, **Amerika Mucizesi (1492-1940)**, çev. Fuat Gökbudak, Osmanbey Basımevi, İstanbul, 1945.

Maxwell, Alexander (Ed.), **The Comparative Approach to National Movements: Miroslav Hroch and Nationalism Studies**, Routledge Publishing, New York, 2012.

Mazhar, Yusuf, "Ararat Eteklerinde", **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1930.

McCarthy, Justin, **Ölüm ve Sürgün**, çev. Bilge Umar, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1998.

Merk, Frederick, **Manifest Destiny and Mission in American History**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1995.

Millas, Herkül "Milli Türk Kimliği ve 'Öteki' (Yunan)", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt: 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Millas, Herkül, "Edebiyat Metinlerinde Milliyetçi Tarih Söylemi", **Mersin Üniversitesi I. Ulusal Tarih Kongresi Tarih ve Milliyetçilik Bildirileri**, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Mersin, 1997.

Mitchell, Gillian, **The North American Folk Music Revival: Nationand Identity in the United States and Canada, 1945-1980**, Ashgate Publishing Company, Hampshire, 2007.

Moore, Barrington Jr., **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü**, çev. Şirin Tekeli ve Alaeddin Şenel, Verso Yayıncılık, Ankara, 1989.

Morgan, Francesca, **Women and Patriotism in Jim Crow America**, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2005.

Morton, Samuel George, **Crania Americana Or A Comparative View Of The Skulls Of Various Aboriginial Nations Of North And South America**, Philadelphia, 1839.

Nairn, Tom, **Milliyetçiliğin Yüzleri: Janus'a Yeni Bir Bakış**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Nevins, Allan ve Henry Steele Commager, **ABD TARİHİ**, çev. Halil İnalcık, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008.

Oba, Ali Engin, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, İmge Kitabevi, Ankara, 1995.

Olson, Keith W. ve diğerleri, **Amerikan Tarihinin Ana Hatları**, Amerikan Basın ve Kültür Merkezi, İzmir, tarihsiz.

Onuf, Peter S., **Jefferson's Empire The Language of American Nationhood**, University Press of Virginia, Virginia, 2001.

Onuf, Peter, "Amerika Birleşik Devletleri Tarihsizliği Seçen Ülke", **Ülkelerin Tarihleri Ulusal Kimlikler Nasıl Oluşturuldu?**, (Ed. Peter Furtado), çev. Şahika Tokel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.

Oran, Baskın, **Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği Kara Afrika Modeli**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977.

Oran, Baskın, "Son Tabunun Kökenleri: Türkiye Kamuoyunun Ermeni Sorunundaki Tarihsel-Psikolojik Tıkanışı", **Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri,** (Ed. Hale Şıvgın), Gazi Üniversitesi, Ankara, 2006.

Oran, Baskın, **Atatürk Milliyetçiliği Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.

Oran, Baskın, **Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği Kara Afrika Modeli**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977.

Orkun, Hüseyin Namık, **Eski Türk Yazıtları**, TDK Yayınları, Ankara, 1994.

Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Hil Yayın, İstanbul, 1983.

Ögel, Bahaeddin, **Türk Mitolojisi**, Cilt: 2, Devlet Kitapları, İstanbul, 1971.

Ökte, Faik, **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951.

Öktem, Niyazi, "ABD'de Din Olgusu", **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Sayı: 66, Ankara, 2001.

Önen, Nizam ve Cenk Reyhan, **Mülkten Ülkeye Türkiye'de Taşra İdaresinin Dönüşümü (1839-1929)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Özbaran, Salih, **Tarih, Tarihçi ve Toplum**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.

Özcan, Ahmet, **Popüler Tarihçilik**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.

Özerdim, Sami N., **Harf Devriminin Öyküsü**, Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları, Ankara, 1962.

Özgüç, Agâh (ed.), **80. Yılında Türk Sineması**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

Özgüç, Agah, **Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler**, Yılmaz Yayınları, İstanbul, 1990.

Özhan, Melih, **Liselerde Okutulan "Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük" Ders Kitaplarında Ulus, Ulusçuluk ve Ulus-Devlet Kavramları (1944-2007)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Özkırımlı, Umut, **Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2009.

Özkırımlı, Umut, **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir Müdahale**, çev. Yetkin Başkavak, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

Öztürkmen, Arzu, **Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Pamuk, Şevket,**100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990.

Pamuk, Şevket, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)**, Tarih Vakfi Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

Parla, Taha, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, Deniz Yayınları, İstanbul, 2009.

Peyer, Bernd C. (Ed.), **American Indian Nonfiction: An Anthology of Writings 1760s-1930s**, University of Oklahama Press, Norman, 2007.

Plamenatz, John "Two Types of Nationalism", **Nationalism: The Nature and Evolution of an Idea**, (Ed. Eugene Kamenka), Edward Arnold Publisher, London, 1976.

Resnick, Philip "Kozmopolitizm ve Milliyetçilik", **Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek**, (Ed. Alain Dieckhoff ve Christophe Jaffrelot), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Roberts, Timothy M., "Türk Bakış Açısından Amerikan Tarihi", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, sayı: 42, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2007.

Sadoğlu, Hüseyin, **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

Santamaria, Yves, "Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, (Ed. Jean Leca), çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

Schaar, John H., **Legitimacy in the Modern State**, Transaction Publishers, New Brunswick, 1981.

Schulze, Hagen, **Avrupa'da Ulus ve Devlet**, çev. Timuçin Binder, Literatür Yayınları, İstanbul, 2005.

Sertel, Zekeriya, **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.

Seton-Watson, Hugh, **Nations and States-An Inquiry in to the Origins of Nations and the Politics of Nationalism**, Methuen&Co. Press, Londra, 1977.

Smith, Anthony D., **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, çev. Derya Kömürcü, Everest Yayınları, İstanbul, 2002.

Smith, Anthony, **Milli Kimlik**, çev. Bahadır Sina ŞENER, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Smith, E.D., **Turkey: Origins of the Kemalist Movement (1919-1923)**, Washington DC, 1959.

Smith, Anthony D., **Ulusların Etnik Kökeni**, çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitabevi, Ankara, 2002.

Somel, Selçuk Akşin, "Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler", **150.Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007.

Spillmann, Lyn,, **Nation and Commemoration**, Cambridge University Press, New York, 1997.

Sungur, Hasan, "İdeolojilerin Kıskacında Tarih Eğitimi Amerika Birleşik Devletleri Örneği", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 183, İstanbul, 2009.

Şener, Erman, **Kurtuluş Savaşı ve Sinemamız**, Dizi Yayınları, İstanbul, 1970.

Tanör, Bülent, **Kurtuluş Kuruluş,** Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009.

Tanör, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

Tansel, Fevziye Abdullah (haz.), **Ziya Gökalp Külliyatı-1 Şiirler ve Halk Masalları**, Ankara, 1977.

Taştan, Yahya Kemal "Kanonik Topraklardan Ulusal Vatana: Balkan Savaşları ve Türk Ulusçuluğunun Doğuşu", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Sayı: XII/2 (Kış), İzmir, 2012.

Tekeli, İlhan, "Uluslaşma Süreçleri ve Ulusçu Tarih Yazımı Üzerine", **Tarih ve Milliyetçilik I. Ulusal Tarih Kongresi Bildiriler**, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Mersin, 1997.

Thiesse, Anne-Marie, "Ulusal Kimlikler, Ulusaşırı Bir Paradigma", **Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek Kuramlar ve Uygulamalar**, (Ed. Alain Dieckhoff ve Christophe Jaffrelot), çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Timur, Taner, **Osmanlı Kimliği**, İmge Kitabevi, Ankara, 2010.

Tocqueville, Alexis de, **Amerikada Demokrasi**, çev. Taner Timur, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, İstanbul, 1962.

Todorova, Maria, **Balkanlar'ı Tahayyül Etmek**, çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Toprak, Zafer, "Balkan Harbi, Düşman Algısı ve İkonografya", **Savaştan Barışa Balkan Savaşları 100. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, (Ed. Bilgin Çelik), Konak Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2013.

Toprak, Zafer, "Eugene Pittard, Antropoloji ve Türk Tarih Tezi", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 206, İstanbul, 2011.

Toprak**,** Zafer, "Meşrutiyet ve Mütareke Yıllarında Türkiye'de İzcilik", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 52, İstanbul, 1998.

Töre, Enver, "II. Meşrutiyet Dönemi Türk Tiyatrosu", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 45, Ankara, 2008.

Tufan, Mesut Yaşar ve İzzeddin Çalışlar (Hazırlayan), **Yüzyıl Sonra Balkan Savaşları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Tunaya, Tarık Zafer, **Hürriyetin İlanı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)**, Cilt: 2, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul, 2003.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)**, Cilt: 1, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul, 2003.

Türk Tarih Kurumu, **I. Türk Tarih Kongresi Metinleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1948.

Türkeş, Mustafa, **Kadro Hareketi Ulusçu Sol Bir Akım**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

Türkeş, A. Ömer, "Milli Edebiyattan Milliyetçi Romanlara", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt: 4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Türköne, Mümtaz'er, "Tanzimat'ta Millet Fikrinin Doğuşu", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 8, Kasım 1989.

Türköne, Mümtaz'er, "Milli Devlet-Laiklik-Demokrasi", **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Sayı: 75, Ankara, 2003.

Uyar, Hakkı, **Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını: Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)**, Büke Yayınları, İzmir, 2000.

Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Ünal, Fatih, "II. Meşrutiyet, Ulusçuluk ve Kürt Ayrılıkçı Hareketi", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 46, Ankara, 2008.

Ünal, Muhittin (haz.), **Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları,** Cem Yayınları, İstanbul, 1994.

Üstel, Füsun,**"Makbul Vatandaş"ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Vakit, "Dil Bayramı", 28 Eylül 1934.

Viroli, Maurizio, **Vatan Aşkı Yurtseverlik ve Milliyetçilik Üzerine Bir Deneme**, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997.

Wallerstein, Immanuel, "Halkçılığın İnşası: Irkçılık, Milliyetçilik ve Etniklik", **Irk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler**, (Ed. Balibar ve Wallerstein), çev. Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul, 1993.

Wallerstein, Immanuel, "Halklığın İnşası: Irkçılık, Milliyetçilik ve Etniklik", Balibar ve Wallerstein, **Irk Ulus Sınıf-Belirsiz Kimlikler** içinde, çev. Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul, 1993.

Walzer, Michael, "What Does it Mean to be an American", **Social Research**, Sayı: 57, 1990.

Yalansız, Nedim, "Karşılaştırmalı Tarih: Tarih Öğretiminde Yeni Bir Yaklaşım", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 2/9, Sonbahar 2009.

Yanıkdağ, Yücel, **Millete Deva Olmak Osmanlı Savaş Esirleri, Tıp ve Milliyetçilik, 1914-1939**, çev. Nurettin Elhüseyni, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.

Yıldız, Ahmet, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları (1919-1938)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Yücel, Hasan Ali, **Türkiye'de Orta Öğretim**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

Zinn, Howard, **Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi**, çev. Sevinç Sayan Özer, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.

Zinn, Howard, **Gençler İçin Amerika Birleşik Devletleri Halkları Tarihi**, (Uyarlayan: RebeccaStefoff), çev. Emel Coşkun, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2009.

Zürcher, Erik Jan, **Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928),** çev. Ergun Aydınoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

Zweig, Stefan, **Amerigo Tarihsel Bir Yanlışlığın Hikayesi**, çev. Ogün Duman, Can Yayınları, İstanbul, 2008.

<u>İnternet Siteleri</u>

Amerikan Edebiyatının Ana Hatları, http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Edebiyat.htm, (19.10.2015).

TBMM Zabıt Cerideleri Cilt: I, s. 60, 05.02.1937, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/ TUTANAK/TBMM/ d05/c016/ tbmm05016033.pdf, (05.01.2016).

TBMM Zabıt Cerideleri, 05.02.1937, Cilt: I, s. 59, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/ TUTANAK/TBMM/d05/c016/tbmm05016033.pdf, (06.01.2016).

http://americanhistory.si.edu, (25.11.2015).

http://americanhistory.si.edu/invention-and-patent-model, (25.11.2015).

http://co.clinton.oh.us/government/veterans-service-commission/the-pledge-of-allegiance-and-the-american-creed/, (9.11.2015).

http://dunyalilar.org/turkiyenin-andi-abdnin-baglilik-yemini.html, (9.11.2015).

http://factfinder.census.gov/faces/tableservices/jsf/pages/productview.xhtml?src=bkmk, (15.02.2016).

http://global.britannica.com/biography/Eli-Whitney, (9.11.2015).

http://gytmp.milliparklar.gov.tr/gelibolu/AnaSayfa/sehitlikler/ANITLAR/AriburnuSahilKitabesi. aspx?sflang=tr, (9.11.2015).

http://memory.loc.gov/ammem/today/jun14.html, (9.11.2015).

http://npshistory.com/publications/butowsky6/index.htm, (25.11.2015).

http://picturinghistory.gc.cuny.edu/item.php?item_id=180, (30.01.2016).

http://thoreau.library.ucsb.edu/thoreau_life.html, (24.10.2015).

http://turkish.turkey.usembassy.gov/media/pdf/abd-anayasasi.pdf, (10.10.2015).

http://turkish.turkey.usembassy.gov/media/pdf/abd-anayasasi.pdf, (10.10.2015).

http://turkish.turkey.usembassy.gov/uploads/images/FkhD5ADJh-F3kc17wHrG4g/anahatlar_edebiyat.pdf, (27.11.2015).

http://turkish.turkey.usembassy.gov/uploads/images/FkhD5ADJh-F3kc17wHrG4g/anahatlar_edebiyat.pdf, (27.11.2015).

http://ucparis.fr/files/9313/6549/9943/What_is_a_Nation.pdf (27.01.2016); Ernest Renan, "What is a Nation?",text of a conferencedelivered at theSorbonne, 11 Mart 1882, in Ernest Renan, Qu'est-ce qu'unenation?, Paris, Presses-Pocket, 1992 (translatedbyEthanRundell).

http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001282/128291eo.pdf, (18.12.2014).

http://whc.unesco.org/en/list/307, (08.02.2016).

http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/1982.pdf, (18 Ekim 2015).

http://www.aircistanbul.org/ web2010InfoUSA/FreeAtLast_turkish_all.pdf , (03.11.2015).

http://www.aircistanbul.org/web2010InfoUSA/FreeAtLast_turkish_all.pdf, (3.10.2015), s. 21.

http://www.americaslibrary.gov/jb/modern/jb_modern_birth_1.html,(9.11.2015).

http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/birinci-inonu-savasi-hakkinda, (30.10.2015).

http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-03/ataturk-milliyetciligi, (22.02.2016).
http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-21/ataturkun-hukuk-alaninda-getirdikleri, (25.12.2015).

http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-35/tevhid-i-tedrisat-kanunu-ve-din-egitimi, (25.12.2015).

http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-37/ataturkun-hilafetle-ilgili-gorusleri, (25.12.2015),

http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-54/ataturk-bilim-ve-sanat, (25.12.2015).

http://www.atam.gov.tr/nutuk/saltanatin-kaldirilmasi, (25.12.2015).

http://www.britannica.com/biography/Abner-Doubleday, (31.01.2016).

http://www.britannica.com/biography/James-Fenimore-Cooper, (20.10.2015).

http://www.britannica.com/biography/Washington-Irving, (20.10.2015).

http://www.britannica.com/EBchecked/topic/488030/race/234658/South-Africa#toc234663, (10.12.2014).

http://www.britannica.com/topic/Pan-American-conferences, (5.11.2015).

http://www.butundunya.com/pdfs/2015/03/023-029.pdf, (9.11.2015), Cengiz Özakıncı, 1915 Çanakkale Savaşı Anıtlarına Kazınan "Conilerle Mehmetçikler Arasında Fark Yoktur" Sözleri Atatürk'e Ait Değil başlıklı yazısı.

http://www.canakkale2015.gov.tr/tr/100-yil-interaktif-harita/2015/sehitlikler/sehitler-abidesi, (9.11.2015).

http://www.edirnekirkpinar.com/tr/yazi/2-ritueller/9-salavatlama-dualama, (22.02.2016).

http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/941610-iste-turkiyenin-kurulus-belgesi-olan-misak-i-millinin-orijinali (18 Ekim 2015).

http://www.history.com/topics/american-civil-war/abner-doubleday, (31.01.2016).

http://www.history.com/topics/american-civil-war/nathan-bedford-forrest, (16.11.2015).

http://www.history.com/topics/american-revolution/alexander-hamilton, (27.01.2016).

http://www.history.com/topics/ellis-island, (27.01.2016).

http://www.history.com/topics/ellis-island, (27.01.2016).

http://www.history.com/topics/holidays/history-of-veterans-day, (25.11.2015).

http://www.history.com/topics/holidays/july-4th, (25.11.2015).

http://www.history.com/topics/holidays/memorial-day-history, (25.11.2015).

http://www.history.com/topics/john-d-rockefeller, (20.02.2016).

http://www.history.com/topics/ku-klux-klan, (16.11.2015).

http://www.hornets.itu.edu.tr/dosyalar/AmerikanFutbolu.pdf, (22.02.2016).

http://www.in.gov/iwm/, (25.11.2015).

http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43253/bakanligimiza-bagli-muzeler.html?_tag1=635820317210000000, (25.11.2015).

http://www.libertyellisfoundation.org/ellis-timeline, (27.01.2016).

http://www.loc.gov/exhibits/treasures/trt039.html, (9.11.2015).

http://www.loc.gov/teachers/classroommaterials/presentationsandactivities/presentations/ immigration/scandinavian2.html, (25.11.2015).

http://www.loc.gov/teachers/classroommaterials/presentationsandactivities/presentations/immigration/scandinavian3.html, (25.11.2015).

http://www.loc.gov/teachers/classroommaterials/presentationsandactivities/presentations/immigration/scandinavian4.html, (25.11.2015).

www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.394.doc, (25.12.2015).

http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.3.5816&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0, (05.02.2016).

http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.3.671&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0, (23.02.2016).

http://www.milliyet.com.tr/abd-de-okulda-1892-den-beri-ant-/ekonomi/ydetay/1773290/default.htm, (9.11.2015).

http://www.nationalcenter.org/ConcordHymn.html, (22.10.2015).

http://www.nationalflagday.com/default.asp, (9.11.2015).

http://www.nps.gov/cwindepth/battlefieldprot.htm, (25.11.2015).

http://www.nps.gov/wamo/index.htm, (5.11.2015).

http://www.nps.gov/yell/index.htm, (27.01.2016).

http://www.ourdocuments.gov/doc.php?doc=23, (5.11.2015).

http://www.ourdocuments.gov/doc.php?doc=31, (9.11.2015).

http://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=14, (9.11.2015).

http://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=15, (9.11.2015).

http://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=62, (11.02.2016).

http://www.pilgrimhallmuseum.org/ap_mayflower_compact.htm, (6.11.2015).

http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/turkce_konusma_birgun.pdf , (25.12.2015).

http://www.rwe.org/complete/complete-works.html, (22.10.2015).

http://www.si.edu/Museums, (25.11.2015).

http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=183, (07.06.2016).

http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf, (25.12.2015), s. 8.

http://www.upa.pdx.edu/IMS/currentprojects/TAHv3/Content/PDFs/PanAmericanism.pdf, (5.11.2015).

http://www.usflag.org/about.betsy.ross.html, (9.11.2015).

http://www.usflag.org/flag.day.html, (9.11.2015).

http://www.usflag.org/history/oldglorystory.html, (9.11.2015).

http://www.ushistory.org/documents/creed.htm, (9.11.2015).

http://www.va.gov/opa/publications/celebrate/eagle.pdf, (13.06.2016).

https://archive.org/stream/Craniaamericana00Mort#page/n5/mode/2up, (27.12.2015).

https://en.wikipedia.org/wiki/Manifest_destiny, (30.01.2016).

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP9.htm, (25.12.2015).

https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/1d4yy.htm, 25.12.2015.

https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/4d4yy.htm, (25.12.2015).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc013/kanuntbmmc013/kanuntbmmc01302510.pdf, (25.12.2015).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c005/ehttbmm03005001.pdf, (25.12.2015).

https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/istiklal_mahkemesi/cilt1.pdf, (09.01.2016), Cilt: I, s. 18.